

د افغانستان يوه لنډه ديارلس کلنه تجربه :

- بهرنی مرستی
- ملی پرمختیایی ستراتیژی
- د بازار نظام ته لنډه کتنه

Ketabton.com

پوهاند محمد بشیر دودیال

۱۳۹۲ - کابل

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

مخ

عنوان

یادبخت

ددغی رسالی د لیکلو ضرورت

بهرنی مرستی او د هغو طرز

د بهرنیو مرستو تعریف او پیژندنه

په نړی کی د بهرنیو مرستو څرنگوالی

ولی پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادونو ته مرستی ورکوی

په نړی کی د بهرنیو مرستو تاریخچه

افغانستان او بهرنی مرستی

په یوه اقتصاد کی د عامه مالی چارو ارزښت

له بهرنیو مرستو څخه په انکشافی بودجه کی کار اخیستل

بودجه څه ده؟

ددولت د بودجی دندی

د افغانستان پرمختیایی ستراتیژی او دهغی پیژندنه

د موضوع پس منظر

(MDG) او د افغانستان لنډ وضعیت ته لنډه کتنه

په افغانستان کی د وروستیو کلونو اجتماعی، مدنی اوسیاسی او حقوقی بدلونونو لپاره د زمینی چمتووالی

د افغانستان بیا رغاونه او دلندن کنفرانس

(ANDS) د افغانستان د بیارغاونی مهمه ستراتیژیکه برنامه

د(ANDS) پیژندنه

د(ANDS) میتودولوژی

په (ANDS) کی بیلابیل سکتورونه اومهم ارکان

د(ANDS) پایلی او لنډ تحلیل

دبازار نظام او خصوصی کول

په هیوادکی دلسو کلونو په پایله کی مهم اقتصادی بدلونونه او کمزورتیاوی

نتیجه گیری

وړاندیزونه

ماخذ

له لرغونې آريانا بيا تر نن پورې په اوسني افغانستان باندې درې غميزې تيرې شوي: لومړۍ يې دچنگيز ټکه وه، چې دهيواد مادي او معنوي بنياد يې له بيخه برباد کړ. دوهمه يې داتلسمې پيړۍ د لوی استعماري قوت، يعني دانگريز تاراک و چې نه يواځې دا چې موږ يې په دريو خونړيو جگړو اړ ايستو، بلکې ډير نور زيانونه يې هم راورول: څه ناڅه اقتصادي زيربنا مو چې لرله هغه له منځه ولاړه، د افغانستان له لارې د وچې سوداګرۍ، په سمندري سواداګرۍ بدله او دوربينمو دلارې تاريخي، تجارتي او ستراتيژيک ارزښت کم شو، هغه ملي صنايع چې نوې په پښو د دريدو په حال کې وو، امير دوست محمد خان او امير شيرعليخان يې بنسټونه ايښي وو، برباد او تر ټولو بده او نه جبران کيدونکې يې دا چې هيواد له سمندر سره خپله پوله له لاسه ورکړه، يعني کله چې افغانانو په خپل همت او ميرانه دغه د نړۍ لوی استعماري ځواک مات کړ، نو دغه مکار استعمارګر د مصنوعي پولو په جوړولو هيواد له څو برخو را محدود او زموږ لوی افغانستان يې وويشه، څه يې ايران ته او څه نور يې د هند له يوې برخې سره د(پاکستان) په نوم را څخه جلا کړ. له هغې ورځې را ورسته ددغې مصنوعي ويشنې له امله هيواد او هيوادوال آرام نه دي. درېيمه غميزه دغه ورستۍ کورنۍ جګړه وه، چې لامل يې دسړي جګړې ډغري وې، چې زموږ هيواد يې دجګړې تود ډګر ګرځولي و، دلته موږ په نورو سياسي، ټولنيزو، کلتوري، نظامي، حقوقي او ګڼ شمير مسايلو خبرې نه کوو، يواځې د اقتصادي اکر په هکله د تجربې په توګه يو څو يادونې لرو:

افغانستان ذکر شويو دريو غميزو کې لوی زيانونه و ګالل، خو ددغو غميزو ترمنځ د سولې او ثبات په دوران کې موږ د اقتصادي پرمختيا او ترقي په برخه کې ځينې غوره تجارب لرل. دلته موږ ددغو اوږدو تاريخي پېښو په نورو اړخونو خبرې نه کوو، صرف د اقتصادي پرمختيا په فرصتونو به لږ څه تم شو:

د اتلسمې پيړۍ په پای کې امير شيرعليخان د هيواد د پرمختيا لپاره يو پرمختيايي پلان درلود، يو شمير ريفورمونه يې په پام کې وو، خو هغه ددغو اقداماتو اجرا کولو ته پری نه ښودل شو. کلونه، کلونه وروسته غازي امان الله خان د هيواد د استقلال ګټونکي يوه ډيره عالي برنامه لرله، دده پرمهال د ګڼ شمير اقتصادي تاسيساتو بنسټونه کيښودل شول، يو شمير فابريکې ورغول شوي او د متخصصو کادرونو د روزنې او د تخصصي زده کړو لپاره يې د اول ځل لپاره افغانان ددولت په لګښت بهر ته واستول. لويو لارو، بريښنا، کانالونو او کرنې ته توجه وشوه، مالي موسسات نوې شول، قوانين او لوايح جوړ او تطبيقول يې په ګړندۍ ډول پيل شول. د افغانستان دغه طلايي دوره د افغانستان تاريخي دښمن ونه شوه ز غملاي، نوڅکه د ملت دغه لوی ناجي، د ترقي سرغندوی، د ختيځ روڼ ستوري او د هيو پالني ريښتني اتل له هيواد څخه وتلو ته اړ شو. کلونه کلونه وروسته افغانستان وروسته تر ۴۰-۳۰ کلونو اختناق، انزوا او رکود څخه بيا د غوريډا او رغاوې يو نيو پړاو پيل کړ. دا پړاو د افغانستان د لومړنيو پنځه کلنو اقتصادي - اجتماعي پلانونو پړاو و.

افغانستان په معاصرو شرايطو کې او په داسې حال کې چې شلمه پيړۍ د ساينس او تکنالوژۍ پيړۍ نومول شوې وه، له ۱۳۳۵ ل. کال وروسته خپل لومړني پينځه کلن اقتصادي پلان جوړ او په تطبيق يې پيل وکړ، دغه پلان د هيواد د افغانستان د اقتصاد د عصري کولو او پرمختيا د لومړني پلان په نوم ياد شو، چې تر ۱۳۴۱ ل. پورې تطبيق شو. وروسته بيا ورپسې بل پينځه کلن پلان له ۱۳۴۱ څخه تر ۱۳۴۵ ل. پورې او درېيم پلان له ۱۳۴۵ تر ۱۳۵۰ پورې دوام وکړ، څلورم اقتصادي - اجتماعي پرمختيايي پلان په بارلمان کې د يو شمير ستونزو او د صدراعظم د تبديلي له امله په لازم وخت کې تصويب نشو، يا اصلا وکيلان د هغه پراهميت او ارزښت و نه پوهيدل، يعني په دغو کلونو کې دهيواد دوه صدراعظمان د پاچا له خوښۍ پرته د پارلمان د جنجالونو او د بيسواده وکيلانو د ناپوهۍ له امله تبديل او د هيواد حکومتي نظام له يو ډول هرج مرج سره مخامخ شو. وروسته بيا د افغانستان د لومړني جمهوري نظام په دوران کې د جاپان د هيواد په شان يوه اوه کلنه اقتصادي - اجتماعي برنامه طرح او تبيق يې پيل کړ، په ۱۳۶۵ ل. کال بيرته افغانستان پينځه کلنو پلانون ته مخ واړاو او د ۱۳۶۵-۱۳۶۹ کلون لپاره يې اقتصادي - اجتماعي پينځه کلن پلان جوړ کړ. دغه وروستي پلان د کورنيو جګړو او ناامني له امله بشپړ څه چې نيم هم تطبيق نشو، په ۱۳۷۱ ل. کال کورنيو جګړو نور هم زور واخيست او تر ۱۳۸۱ ل. کال پورې يې د هيواد د ښارونه هم را ونغاړل. په ۱۳۸۱ ل. کال کې نوې نظام (د موقت او انتقالي حکومت) تر نامه لاندې په پښو ودرول شو. چې همدا مهال افغانستان ته بهرني مرستې را جاري او د بيا رغاوې فرصتونه رامنځته شول. دا مهال نو دنوی تکنالوژۍ يا (IT) په برکت نړۍ د يوه کوچنۍ کلي بڼه غوره کړې وه. په همدې فرصت کې د افغانستان د بيا رغاوې لپاره ملي پرمختيايي ستراتيژي (Afghanistan National Development Strategy يا (ANDS) جوړه شوه. موږ دلته د يوې تجربې په توګه له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۳ ل. کال پورې دوره په لنډ ډول تر کتنې لاندې نيسو:

په ټولګي کې د تدريس، په ورکشاپونو او سيمينارونو کې د بحثونو او له راډيويګانو سره د مرکو پرمهال، زياتره دي ته متوجه کيږم چې محصلان، د غونډۍ حاضرین او اورېدونکي غواړي د هيواد د وروستيو کلونو په اقتصادي جرياناتو پوهه تر لاسه کړي او د

تېرو کلونو هغو مهمو بدلونونو باندې ځان وپوهوی چې د اقتصاد په ډگر کې پېښ شوی دی. زموږ هیواد وال غواړی چې په دی پوه شي، چې ولې ددی دومره بهرنیو مرستو سره سره بیا هم بېکارۍ له منځه نه ده تللی او ولې لا هم بهرنی تجارت کې کسر سره مخامخ یاستو، هیوادوال غواړی چې پوه شي چې ددی دومره پریمانه اوبو او سیندونو له لرلو سره سره، ولې بیا هم وارداتي بریښنا ته اړ یاستو، ولې د دری زره میلیارده امریکایي ډالرو په ارزښت کانی منابعو له لرلو سره سره بیا هم د هیواد نیمایي وگړي د بیوزلي تر کړښي لاندې ژوند کوی او داسې نورې سلگونه پوښتنې. دوی غواړی و پوهیږي چې آیا دا کومې لارې دي چې هیواد مو د اقتصادي پرمختیا، ودې او ترقي په لوري بیولای شي. په صنف کې د کریکولم مطابق، موږ زیاتره یا ژباړل شوی آثار او تیوريکی مسایل د محصلانو مخکې ږدو، یا هم له انگلیسي کتابونو څخه یو ترتیب شوی پرزنتیشن کې څو سلايدونه دوی ته ارایه کوو، یا هم د ادام سمیت، لوییس، جوزف شومپتر، مارکس، وانک یاروسلاو، دیوید ریکاردو، جان مینارد کینز، رودان، پروفیسور گریگوری مینکیو، پروفیسور تودارو او نورو کتابونه، افکار او نظریات ورته تشریح کوو، ډیر لږ مو دا فرصت موندلی، چې خپل تیر وضعیت ته کتنه وکړو، یعنې د هیواد تازه اقتصادي وضعیت مو نه دی څیړلی. دا په دی معنا نه ده چې په اقتصاد کې د علم په توګه تیوريګانې او اقتصادي نظریات مطالعه نه کړو، بلکې موخه مو داده، چې د دغو تیوريګانو او نظریاتو په رڼا کې باید کله کله خپل وضعیت هم وڅیړو. زه هغه وخت یو نیمګړتیا ته ځیر شوم، چې کله می د افغانستان د شاهي دولت لومړنی پښخه کلن علمي اجتماعي- اقتصادي پلانونه، بیا ورپسې د افغانستان د لومړني جمهوري نظام او ه کلن پلان او وروسته د افغانستان د جمهوریت بل پښخه کلن پلان باندې یوه تحلیلي رساله ولیکله او هغه مومند خپرندويي ټولنې د اسلامي تمدن پلازمینې (غزني) د نومونې په مناسب چاپ کړه، په هغې کې باید د زیری اهداف او د افغانستان د ملي پرمختیايي ستراتیژي تحلیل او له پخوانیو پښخه کلنو علمي پلانونو سره یې مقایسوي څیړنه هم راغلي وای. په هر ترتیب اوس هم کیدای شي دغه سند د یوې تجربې په توګه جلا وڅیړل شي او د اقتصاد ډګر ماهرین او د مطالعې مینه وال یې ولولي. زیاتره خلک، په تیره ځوانان د بهرنیو مرستو، د هغو د طرز، د هغو د تاثیراتو او شرایطو په هکله معلومات غواړي. ډیر خلک اوس هم پوښتنه کوی چې آیا دا (ANDS) چې لس کاله مخکې یې دومره غوغا جوړه کړې وه او د میاشتي د اویازره امریکایي ډالرو شاوخوا په ارزښت یې په تدوین او جوړولو لګښت راغلی و، څه شي وه او څه شوه؟ او آیا دا خصوصي کول او دا آزاد بازار دی که د بازار نظام دی، دا څه شي دی؟

اوس هم ډیرو خلکو آن د تحصیل کرده گانو څخه اورم چې د آزاد بازار او د بازار د نظام تر منځ توپیر نه کوی. دا هغه لاملونه و چې زه یې اړ کړم چې په متوسطه کچه او آسانه ادبیاتو (نه د اقتصاد په پېچلي- مسلکي ژبه) په دغو دریو تازه موضوعاتو لنډ بحث وشي، کیدای شي په راتلونکي کې تاریخ لیکونکي ورته مراجعه وکړي او د هیواد د سیاسي قضایاوو تر څنګ اقتصادي او دبیارغاونو موضوعاتو ته هم ضرورت پیدا کړي. په ریښتیا هم: په تیرو دیارلسو کلونو کې د اقتصاد، بیا راغونې او حکومتولي په برخه کې موږ دریو مهمو مسایلو سره مخامخ وو:

- د بهرنیو مرستو جریان
- د افغانستان پرمختیايي ستراتیژي
- او د بازار نظام او خصوصي کول

د دیارلسو کلونو په تیریدو سره بیا هم هیوادوال په شک کې دي چې د بهرنیو مرستو اغیزی څه وي او زموږ دولت کومې لاسته راوړنې درلودې او آیا بهرنی مرستې یوځای افغانستان ته ورکړل شوي او یوځای د امریکي متحده ایالات مرستې ورکوي او که نور داسې هیوادونه هم شته چې بهرنی مرستې تر لاسه کوي او پرته له امریکي نور هیوادونه او نړیوال سازمانونه هم شته چې بهرنی مرستې رسوي. همدا راز باید په دی وپوهیږو چې د افغانستان ملي پرمختیايي ستراتیژي (ANDS) کې څه په پام کې وو او څومره تطبیق او اجرا شول. دا هم یو سوال دی چې آیا د بازار نظام څه دی او موږ ورڅخه څه تر لاسه کړل او نور باید څه وکړو؟

ددغو سوالونو د حل لپاره دغه مختصره لیکنه وشوه، تر څو درانه لوستونکي، د مطالعې او پوهې مینه وال او گران محصلان وهڅیږي او د هیواد د تازه اقتصادي پېښو په هکله بحث وکولای شي، خپل مونوګرافونه همدې ته ورته مسایلو کې ولیکي او هیوادوال او د اقتصادي موسساتو کار کوونکي مو له تیر وضعیت څخه یوه تجربه تر لاسه کړي. زه هیله لرم که چیرې د متن ژبه یو څه انتقادي وي، یا نیمګړتیاوو ته پکې اشاره شوي وي، درانه لوستونکي خپه نشي او هغه کوم شخصي غرض ونه گڼي، بلکې د اشتباهاتو په ښه کول، د غفلت برجسته کول او په راتلونکي کې د نه تکرار په غرض یې یوه مخلصانه هڅه وگڼي. ددغه کوچني کتاب لوستل به ځوانانو ته له وطن سره د مینې احساس ورکړي، دوی به خپل ملي مسولیت او ملي غرور ته متوجه شي، خپل ملي رسالت به وپېژني او ګټور معلومات به یې زیات او په دی به وپوهیږي چې موږ تر هغو له بشپړ استقلال او سیاسي آزادي څخه خبرې نشو کولای، تر څو اقتصادي خپلواکي ونه لرو، له احتیاج خلاص نه شو او له مالي پلوه په خپل ځان بسیا نه شو. یعنې اقتصادي توانیې د سیاسي استقلال لومړی شرط دی، تر ټولو مهمه دا چې باید ځوانان پوه شي چې افغانستان د اقتصادي پرمختګ او د پیاوړتیا، ترقي او

ودی لپاره فوق العاده داخلی ریزرفونه، امکانات او پوتانشیل لری. ستونزه نا امنی، دمدیریت بحران، اداري فساد، د پالیسیو نه لرل، ضعیفه اراده، عدم صداقت او ټیټ ظرفیت و. کله چی دا نیمگړتیاوی رفع شی، هیواد مو دترقی او پرمختیا ډیر ښه امکانات لری.

دا هم باید په یاد ولرو چی تیرو دیارلسو کالوکی مرستی او هڅی یواځی د اقتصادی پرمختیا لپاره نه وی اړم شوی، بلکی موږ په خیل هیواد کی د سیاسي پروسې یوه اوږده لاره باندی مزل وکړ. دغی لاری کی هم زموږ وخت او انرژي مصرف شوه، په دی موده کی موږ د بدلون له معجزو سره هم مخامخ شولو او ډیر فرصتونه مو هم له لاسه ورکړل. دلته به د تیرو کلونو تجاربو ته لنډه کتنه ولرو.

لومړی برخه :

بهرنی مرستی او په افغانستان کی یی جریان

بهرنی مرستی ددولت یوه مالی وسیله

ددولت مالی وسایل هغه مادی امکانات دی چی بالعموم د عام المنفعه چارو او ولسی خدماتو لپاره لگول کیږی. د تاریخ په اوږدو کی ددولتونو دجوړښت، ددولتی دندو د پراخه کیدو او ددولت د تشکیل د پیچلی کیدو سره یو ځای دولتی لگښتونه هم زیات شوی دی او مالی وسایلو یا دولتی بودجی ته اړتیا هم ډیره شوی ده. د زیر بنایی، امنیتي، ټولنیزو، تعلیمی، علمی او تحقیقاتی، روغتیایی او نورو موسساتو او پروژو تطبیق کول ددولت په غاړه دی، ځکه خصوصی سکتور په لویو زیر بنایی پروژو او د عامه خدماتو په سکتورونو کی پانگه اچونه نه کوی او نه هم عام المنفعه چارو کی کار کولو ته حاضریری، خصوصی سکتور انتفاعی چارو کی پانگه اچونه کوی؛ ملی ستراتیژی جوړول او تطبیق کول، د منځنی مودی پلان جوړونه، عامه چاری، امنیت ساتل، د قانون پلی کول او نظارت، د عدالت تامین او مملکتی امور ټول ددولت په غاړه دی چی باید دهغو لپاره لازم مالی وسایل (بودجه) ولری او دغه مالی وسایل له یو شمیر معینو منابعو باید تر لاسه شی. یعنی د تاریخ په اوږدو کی تل داسی گڼ شمیر مسولیتونه او دندی وی او اوس هم شته چی اجرا او عملی کول یا د تطبیق مسولیت یی د دولتونو په غاړه او واک کی و او اوس هم ده، پرته له دی بله لاره نشته.

لکه چی پوهیږو دولت باید دغه ډول لگښتونو ته ټاکلی مدارک او منابع ولری، تر څو ورسپارل شوی درنی او مهمی پیچلی دندی ښی پرمخ بوځی. دولتونه دغه مالی وسایل په بیلابیلو ښو او ډولونو تر لاسه کوی لکه:

- ددولت تشبثاتی عواید
- محصول اوونډی (مثلا کمرکی محصول دولت ته سپارل)
- مالیات (مثلا له بیلابیلو عایداتی منابعو دولت ته د مالیی ورکول)
- جریمی
- د اړتیا پرمهال او د وخت له غوښتنی سره سم، ددولتی شتمنیو او جایدادونو پلورل
- د پرداخت په مقابل کی ددولتی خدماتو عرضه
- د کورنیو او بهرنیو پوړونو اخیستل
- د بهرنیو او کورنیو بلاعوضه مرستو تر لاسه کول

• رسمی پرمختیایی مرستی تر لاسه کول.

ددولت د مالی اقتصاد نظام، پورتنی مالی وسایل او مدرکونه (منابع) له منفردو او جلا جلا اقتصادي عاملینو څخه تر لاسه کوی، په پورتنیو لارو-چارو دولتي سکتور ته لیردول کیری او بیایي د هیواد د اړتیاوو د پوره کولو لپاره په کار وری. ډیره مهمه خبره ده کله چې دغه مدرکونه را ټولیری، د بیت المال یا عامه او ملی دارایی (شتمنی) حیثیت پیدا کوی او د ټول ملت امانت بلل کیری.

دا و په مجموع کی په ټولو هیوادونو اود نړی په کچه ددولت د عایداتی منابعو او مالی وسایلو د عاملینو طرز.

په افغانستان کی هم د دولت مالی اقتصاد پر همدغه بنسټ لکه څرنګه چې په ټوله نړی کی معمول دی، عیار شوی دی. په دی برخه کی د افغانستان د ۱۳۸۴ ل. کال د عامه لګښتونو او مالی چارو د اداری د قانون ددریم څپرکی د نهمی مادی مطابق، په افغانستان کی ددولت عایداتی منابع له تحصیل څخه وروسته په عامه دارایی بدلیری، چې هغه په لاندی توګه دی:

۱. هغه مالیات چې له قانون سره سم ددولت له خوا ټاکل شوی وی

۲. هغه مصرفی حق الزحمی چې ددولتی اداراتو له خوا له قانون سره سم وضع او اخیستل کیری

۳. ددولتی ادارو له خوا تر لاسه کیدونکی ټکټانه

۴. له دولتی تصدیو څخه تر لاسه کیدونکی ورکری او نور مفادونه

۵. ددولتی ملکیتونو له پلورلو او اجاره ورکولو څخه تر لاسه کیدونکی عواید

۶. د راډیو ګانو په ګډون د تفحصاتو او نورو طبیعی منابعو څخه دګټی اخیستنی عواید، دمعنوی شتمنیو عواید او ددولتی اداراتو کنترول لاندی حقونو اجاره ورکولو ددهغو له پلورلو څخه تر لاسه کیدونکی عواید.

۷. دولتی حق الامتیازونه

۸. د نقدی جرمیو، د خساراتو د جبران، ضبط او مصادره کولو، د مدنی دعوایانو محصول، د بیمی له درکه عواید او داسی نور عواید چې دولت ته سپارل کیری.

۹. هغه بلاعوضه مرستی او نور خارجي کمکونه (foreign aids) او عواید چې دولت پوری تعلق پیدا کوی.

۱۰. دولتی پورونه.

۱۱. د پورونو اړوند هغه پولی انتقالات چې دولتی ادارات یی دقانون له حکم سره سم اخلی او تر لاسه کوی یی.

۱۲. د ملی او نړیوالو بها لرونکو اسنادو د صادرولو (ورکولو) له لاری تر لاسه شوی پیسی.

په دی توګه د افغانستان قانونی اسنادوکی او هم په نړیواله کچه په دولتی عایداتی منابعو کی یو هم بهرنی مرستی او پورونه دی

دغه ټول منابع او مالی وسایل د مالی وزارت ته انتقالیری او د مالی وزارت د ټول هیواد لپاره بودجه جوړه او دغه مالی منابع عامه چارواکی مصرفوی. دبودجی له طریقه ددولت د لګښتونو اساسی هدف خلکو ته داجناسو او خدماتو عرضه کول او تولیدول دی. هغه اجناس چې ددولت له خوا تولید او د خلکو د استفادی لپاره وړیا وړاندی کیری عامه اجناس بلل کیری. دافغانستان د مالی وزارت د عامه اجناسو مسول او دملی بودجی د تنظیم کونکی په توګه دنده او مسولیت لری چې ددغو منابعو په هکله پوره قانونی واک ولری او دهغو په هکله ملت ته معلومات ورکری چې په دی کی یو هم بهرنی مرستی دی.

له نیکه مرغه گران هیواد افغانستان وروسته د ۱۳۸۱ل. کال څخه یوه نوی کیفی پړاو ته داخل شو، تمه کیده، چی په دی پړاو کی به افغانستان د پرمختیا او اقتصادی هوساینی له پلوه ډیر ښه بریالیتوبونه ولری دا ځکه چی زموږ په واک کی کافی اندازه بهرنی مرستی وی ، چی د کمیت له پلوه وروسته له نړیوالی جگړی څخه د تولی اروپا دبیارغاونی لپاره هم دومره مرستی نه وی شوی ، یعنی افغانستان سره د شویو مرستو اندازه د مارشال د پلان له اندازی زیاتی وی ، بر سیره پر دی افغانستان هم ځانته په ډیر لوړ لگښت یوه پرمختیایی ستراتیژی جوړه کړه چی د زیرزی د اهدافو سره یی مطابقت درلود. موږ به هغه وخت نور نوی بریالیتوبونه ولرو چی د راتلونگی لپاره غوره پلانونه، علمی برنامی او ستراتیژی ولرو او تیر پلانونه او ستراتیژیگانی تحلیل او له تجاربو څخه یی استفاده وکړو.

لکه چی پوهیږو یوه ستراتیژی او پلان هغه وخت ښه بریالی وی چی له هغه یا له هغی څخه مخکنی ستراتیژی اوپلان ډیر ښه تحلیل او ارزیابی شوی وی. خو دا باید په یاد ولرو چی دداسی مهمی موضوع څیرل څه آسانه کار نه دی، بلکی ډیرو زیاتو خواریو ته اړتیا ده. د یوی ملی ستراتیژی د تحلیل لپاره باید ډیره پخه تجربه موجوده وی ، پرته له هغه باید څیړونکی د با تجربه استادانو نظریات را ټول او د هر یوه مشوره وغواری او د با تجربه استادانو رهنمایی ته غوږ ونیسی او د هغوی له لارښوونی سره سم خپله څیړنه پرمخ بوځی. ما په همدی نیت د افغانستان د پرمختیایی ملی ستراتیژی د لنډ تحلیل موضوع ته ملا وتړله چی دا یو شدید ضرورت دی او باید زموږ د اقتصاد ډیگرځوان کادرونه او د اقتصاد پوهنځی ځوان استادان اومحصلان اقلا په دی هکله یوڅه معلومات ولری. دلته موږ د اقتصاد پوهنځی کی د (BBA) په څانگه کی پلان جوړونه او ستراتیژیکه پلان جوړونه تدریس کوو، له دی پرته اقتصادی پرمختیایی سیاستونه، پلان جوړونه او ستراتیژیکه برنامه ریزی د ملی اقتصاد په څانگه کی زموږ ډیر مهم او اساسی مضامین دی. په دی خاطر ددی ضرورت احساس شو چی د افغانستان یو ډیر مهم سند چی په هغه کی د هیواد اجتماعی – اقتصادی انکشافی اهداف درج شوی دی، باید تحلیل او د راتلونکی لپاره د یوی تجربی په توگه مطرح شی.

زه یقین لرم چی د (ANDS) تشریح اولنډ تحلیل به یوه تاریخی دوره په یاد وساتی او د راتلونکو ستراتیژیو د جوړولو لپاره به یو قوی اساس او معیار وگرځی او د یوی تجربی په توگه به اقتصاد پوهان ورته مراجعه کوی. دلته ډیره هڅه وشوه چی د ملی ستراتیژی یواځی اقتصادی اړخ ته زیاته توجه وشي،البته نورو اړخونو ته ضمنی اشاره شوی ده. دغه موضوع می یواځی د رسمی گزارشونو پر اساس وڅیړله.

ددغی رسالی دلیکلو ضرورت

نن ورځ د هیوادونو نړیوال دریځ او پرستیژ د هغوی د لښکر، د خاوری د مساحت، حکومتی طرز، مذهب، د نفوسو د شمیر او نورو مسایلو له مخی نه، بلکی ددوی د پوهی او اقتصادی قوت له مخی ټاکل کیږی. له بلی خوا د یو هیواد سیاسی استقلال به تر هغه وخته موجود نه وی، ترڅو له اقتصادی پلوه په ځان بسیا نه وی. تر هغو چی یو هیواد اړ، وړی او محتاج وی، ذلیل به هم وی. همداسی هم پوهه د هیوادونو د اتباعو او ددغه هیواد د معنوی قدرت یوه ممیزه ده. هغو هیوادو کی چی فکری تولید یعنی د علمی آثارو غنا اوچته وی، ددوی پرمختگ، خپلواکی او لوړ دریځ هم ډاډمن وی. موږ د نړی له بیلابیلو وچو څخه د امریکی دمتحده ایالاتو، جاپان، جرمنی او آسترالیا مثالونه راوړای شو چی د ژوند اوچتی کچی لرونکی او په نړی کی د مناسب دریځ، درناوی او پرتم لرونکی دی. د علمی آثارو د مطالعی په برکت یو هیواد کی منورین او درغونکی فکر لرونکی خلک روزل کیږی، چی همدوی بیا د ستونزو په وړاندی د حل لاری لټوی او د خپلی خاوری، عقیدی، کلتوری ارزښتونو، او استقلال ساتنه هم کولای شی او د خپلو ملتونو او ولس د مادی او معنوی زوال مخه نیولای شی. سینګاپور یو کوچنی آسیایي هیواد دی، چی د همدی حقیقت په درک کولو سره یی ځانته د (Knowledge Economy) شعار ټاکلی او اوس گرندی پر مخ روان دی، ډیر ژر به په آسیا کی یولوی اقتصادی قدرت شی. د همدی موخی په خاطر دغه کوچنی رساله ولیکل شوه ترڅو هیوادوال له جگړی وروسته افغانستان او دهغه وضعیت وپېژندلای شی او دڅو وروستیو کلونو درې سره تړلی او مهمی ښکارندی تحلیل او د راتلونکی لپاره په دی برخه کی لا اوچت گامونه واخلی. دا درې ښکارندی، یوه یی بهرنی مرستی، بله یی د افغانستان ملیپیرمختیای ستراتیژی او درېیمه یی خصوصی کول دی.

کله چی په افغانستان کی انتقالی دولت جوړ او وروسته بیا انتخابات وشول، نو د نوی وضعیت په ایجاد سره او په تیره بیا، وروسته تر ۱۳۸۴ ل. کال څخه، یعنی هغه مهال چی د افغانستان پرمختیایی ملی ستراتیژی (Afghanistan National Development Strategy) جوړه شوه، نو دهغی د تطبیق لپاره نړیوالی مرستی هم افغانستان ته زیاتی شوی. افغانانو په ډیرو هیلو سره دغو مرستو ته کتل. گڼ شمیر پروژي لکه د سړکونو جوړول، د معارف کمی وده، د روغتیا یی چارو پراختیا، د نویو پوهنتونونو جوړیدل، د مخابراتی شرکتونو فعالیتدل، د مطبوعاتو وده او د مدنی ټولنی پرمختگ او دگڼ شمیر اجتماعی نهادونو پراختیا د همدغه بهرنیو مرستو په مټ وشوه، په تیره بیا د کلیو د انکشاف په برخه کی (د ملی پیوستون) تر عنوان لاندی گڼ شمیر پروژي تطبیق شوی، دغو مرستو دوام درلود، خو په ۲۰۱۰ م. کال د لومړی ځل لپاره د بهرنیو ځواکونو د وتلو او د امنیتي مسؤلیت د انتقال خبرونه خپاره شول. له هغه راهیسی دا دری کاله کیږی چی زمونږ هیوادوال په اندیینه کی دی، او هیڅ کار ته یی سمه ملا نه ټیټیږی او کار ته یی لاس نه ورځی. دغو اندیینو زموږ ملی غرور او دسبا ورځی وضعیت ته لویه سوالیه ایښی وه. اوس به وگورو چی د سړی جگړی اصلی ډگر او د لویو قدرتو د سیالی محراق (افغانستان) به په څه ډول له دی بحرانی حالت څخه ووځی، ددی یو ځواب دادی چی باید تر هرڅه مخکی اقتصادی بیا رغاونی ته ملا وتړو او ورپسی د پوهی په گانه ځان سمبال کړو. موږ ولیدل چی بهرنی ځواکونه په وتو دی، خو عملا گورو چی ورځ په ورځ ولسی واکمنی پیاوړی شوه، د امنیتي مسؤلیت انتقال ترسره او دهیواد څه نا څه په سلو کی نوی برخی امنیت د ملی اردو او پولیسو په لاس کی دی او ورځ تر ورځی امنیتي چاری ښی کیږی، په دی توگه د هیوادوالو هغه اندیینه ته ځواب وویل شو چی د بهرنیو

ځواکونو د وتلو له امله یې لرله. د افغانستان دولت ملی روغی جوړی ته لار پرانیستی او مخالفینو ته په دولت اوسیاست کی د گډون بلنه ورکوی. دهیوادوالو بل تشویش د مالی مرستو په هکله دی. باید افغانان په دی و پوهیږی چی بهرنی مرستی په ټوله نړی کی معموله ا ورواج خبره ده. دا خدای مکره د سوال او احتیاج خبره نه ده، بلکی ډیر ځله په نورو هیوادونو هم داسی حالات راغلی چی بهرنیو مرستو ته اړ شوی دی. آن جاپان او جرمنی چی د ښه اقتصاد لرونکی دی هم یو وخت ورسره بهرنی مرستی شوی دی، همدا اوس هم مصر او پاکستان چی دوه اسلامی هیوادونه دی، ترټولو زیاتی بهرنی مرستی تر لاسه کوی، نو افغانان هم کولای شی په پوره غرور، سرلوری او وطنپالنی سره د بهرنیو مرستو په مټ خپل گران هیواد آباد کړی او دا یی حق هم دی. په همدی منظور دغی لیکنی کی د بهرنیو مرستو تعریف، خصوصیات او تاریخچه بیان شوی ده او د افغانستان ددولت د مالی وسایلو د مدیریت او دولت د مالی اقتصاد په هکله معلومات ورکړل شوی دی. په لیکنه کی د راتلونکی لپاره ددولت د عوایدو منابع ښودل شوی دی او دا په حقیقت کی زموږ هغه ډاډ او اطمینان څرگندوی چی راتلونکی کی یی د هیواد د اقتصاد او ددولت د مالی وسایلو په هکله لرو. مونږ دا ډاډ هم هیوادوالو ته ورکوو چی انشاءالله د افغانستان اقتصادی او مالی وضعیت به نور هم ښه شی او دکار موندنی فرصت به برابر او ملی تولید به اوچت شی. ددی اهدافو د تر لاسه کولو لپاره موږ د انکشافی پلانونو او ملی ستراتیژیو طرح او تطبیق ته اړتیا لرو، نوځکه ددی رسالی دوهمه برخه د افغانستان د تیری پرمختیایی ستراتیژی تحلیل ته ځانگړی شوه. په دی توگه وروسته تر ۲۰۱۴م. کال هیڅ تشویش نشته او افغانان به ان شالله تر پخوا هم د ښه ژوند لرونکی شی، خو په دی شرط چی تیر وضعیت تحلیل او د راتلونکی لپاره پر علمی میتودولوژی استوار پروگرامونه ولرو. په تیره بیا چی اوس انتخابات هم په ښه ډول او په بریالیتوب ترسره او یو قانونی منتخب زعامت لرو. هیله ده دا لیکنه دغو تشویشونو ته ځواب وویي.

بهرنی مرستی (Foreign aid) او دهغو طرز:

بهرنی مرستی (Foreign aid) په اقتصاد کی یو بحث او دولتی عوایدو یا ددولت د مالی وسایلو یوه منبع او عامل دی. ځینو هیوادو کی یی حجم زیات، خو په یو شمیر نورو کی صرف د اړتیا پر مهال لیدل شوی دی. پر مختیایی هیوادونه بالعموم بهرنیو مرستو ته اړدی، او ددوی دولتونو قانونا بهرنی مرستی او بلا عوضه کمکونه په قانونی شکل منلی دی. دغه مرستی باید رسماً دولت (دمالی وزارت) ته انتقال، ددوی په ملی محاسباتو کی شاملی او بیا د کلنی بودجی له طریقه په عامه خدماتو، د انکشافی پروگرامونو په تمویل او دولتی دندو په اجرا کی مصرف شی. مخکی تر دی چی په افغانستان کی د بهرنیو مرستو حالت ته کتنه وشي، ښه به وی له بیلابیلو اړخونو بهرنیو مرستو او دهغو تاریخی پس منظر ته یوه کتنه وکړو.

د بهرنیو مرستو تعریف او پیژندنه:

د وروسته پاتی هیوادونو په مالی منابعو کی یو یی بهرنی پورونه او مرستی دی. البته پورونه وروسته بیا په بیلابیلو قسطنونو سره ادا کیږی او کله هم د پور ورکونکو له خوا په بشپړ ډول بښل شوی هم دی. افغانستان هم له بیلابیلو هیوادونو څخه پورونه اخیستی دی چی یو شمیر یی ادا او یو شمیر یی بښل شوی دی مثلاً روسیې په ۲۰۰۶ کال کی د پخوانی شوروی اتحاد له خوا ټول ورکړل شوی پورونه وښل. همدا رنگه بلغاریا هم د فرانسې په غونډه کی خپل پورونه وښل، اما بهرنی مرستی او بلاعوضه پورونه وروسته پاتی او اړو هیوادونو ته په وړیا ډول ورکول کیږی، تر څو خپلی اړتیاوی ورباندی پوره او ملی

پروژي ورباندې تطبيق كړي. دلته دا خبره ذهن ته راځي چې بهرني كمكونه، گرانټونه او پرمختيايي رسمي مرستې بايد څرنگه وپيژندل شي.

په تير وختونو كې گڼ شمير نننيو پرمختللو صنعتي هيوادونو د (grants) تر عنوان لاندې همدا ډول مرستې تر لاسه اود خپلې اقتصادي پرمختيا لپاره يې ورڅخه كار اخيستي او نن ورځ هر يو يې په خپل ځان متكي هيوادونه دي. هغو هيوادونو هم دا ډول مرستې تر لاسه كړي دي چې يو مهال له ناوړه ناڅاپي پېښو څخه متاثره شوي او د جگړو له امله يې اقتصاد خپل شوي و. په دې توگه ثابته شوه كه دغه بهرني مرستې په ښه ډول ولگول شي د پرمختيا لامل كيداي شي، خو د بې كفايته برنامې ريزي په اثر كيداي شي دغه منابع سمې ونه لگول شي. په تيره بيا بهرني مرستې هغه وخت په موثر ډول نشي لگول كيداي چې دولت په مالي پلان كې شامل نشي، بلكې به تيت او پاشان ډول مصرف شي. يو شمير بهرني هيوادونه مرسته اخيستونكو هيوادوكي مرستې د غير حكومتي نهادونو په لاس مصرفوي، خو يو شمير نور يې د مالي وزارتونو له طريقه انتقالوي دغه دوهم شكل يې مناسب او غوره دي.

په افغانستان كې بهرني مرستې او دهغو د لگولو طرز تقريبا نيمه پيري تاريخ لري چې په لنډ ډول به لږ وروسته بيان شي.

په نړۍ كې د بهرنيو مرستو څرنگوالی:

د اقتصاد د علم او د مالي جريان له نظره بهرني مرستې هغه حكومتي منبع ده، چې له يوه هيواد څخه بل هيواد ته ليرېدول كيږي، يعنې له پرمختللو هيوادونو څخه بل د مرستې وړ پرمختيايي، وروسته پاتې يا جگړه خپلې يا د طبيعي نا څاپي پېښو له امله زيانمن شوي هيوادو ته رسېدل كيږي. يعنې بهرني مرستې د منابعو او نقدې جريان هغه بهير دي چې موخه ورڅخه د وروسته پاتې هيوادونو په پښو درول وي، كيداي شي دغه مرستې له وروسته پاتې هيوادونو سره په ناڅاپي، سختو او بحراني شرايطو كې وشي او يا هم كيداي شي هر وخت او په پرله پسې توگه وشي. يو شمير پرمختيايي هيوادونه په خپل اقتصاد كې د صادراتو د حجم د وړځ په وړځ زياتوالي د هيلې تر څنگ بهرني پانگې اچوني او بهرنيو مرستو ته د توقع په سترگه گوري. دلته بايد دغه هره توقع بهرني مرسته ونه گڼل شي. بلكې يوه يې پانگه اچونه او بله يې بهرني مرسته ده. په عمومي توگه بهرني مرستې په دو ډولونو ویشل كيږي:

1. رسمي عامه مرستې (Public aid): دا حكومتي منبع لري او د وروسته پاتې هيوادونو د اقتصادي ودې په منظور وركول كيږي. دې ته (Official Development Assistance) ويل كيږي. كلونه كلونه كيږي چې د متحده ايالاتو، اروپايي هيوادونو، جاپان، روسيې، كاناډا او استراليا له خوا گڼ شمير افريقايي، آسيايي او د لاتيني امريكې هيوادو ته دغه ډول مرستې رسول كيږي. دا مرستې په لنډيز سره (ODA) بلل كيږي.

2. غير رسمي مرستې: دا د يو شمير اعانو، خيراتونو، وصيتونو او دځينو خپلواكو ادارو د سوغاتونو او هديو څخه عبارت دي چې اكثرا په بېرنيو حالاتو كې د بشري مرستو په بڼه تر سره كيږي. دا د نا حكومتي مؤسسو (Non-government organizations يا NGOs) مرستې او فعاليتونه دي، چې په هغو زيانمنو شويو سيمو كې د بشري مرستې په بڼه وركول كيږي چې هلته حكومتونه رسیده كې نشي كولای.

لومړی او دوهم ډول دواړه مرستی د بهرینو کمکونو (F.A) په نامه یادېږي، خو په اقتصاد کې زیاتره له بهرینو مرستو څخه منظور هماغه رسمي کمکونه (ODA) دي چې مونږ مخکې ورڅخه یادونه وکړه او هغه په رسمي توګه ثبت او په رسمي احصایه کې شمیرل کېږي.

په خارجي کمکونو کې ډیر مسایل شته چې باید پاملرنه ورته وشي، دا ځکه چې په عمومي تعریف کې بهرنی مرستی له پرمختللو هیوادو څخه وروسته پاتې هیوادونه د منابعو لېږدول دي، خو باید په یاد ولرو چې ځینې وختونه وروسته پاتې هیوادو ته د پرمختللو صنعتي هیوادونو له خوا په ټیټه بیه د تعرفی وضع کول او په ټیټه بیه د صنعتي تولیداتو پلورل هم یو ډول مرسته ده، خو په دې مرستو کې هېڅ هم نه لېږدول کېږي. همدارنګه ځینې وختونه پرمختللي هیوادونه وروسته پاتې هیوادو ته داسې اجازه پانې ورکوي چې دهغو له مخې د وروسته پاتې هیوادونو صادراتي توکي د پرمختللو هیوادونو په مارکیټونو کې په لوړه بیه و پلورل شي. په دغه دوهمه بیلګه کې هم کوم څیز نه لېږدول کېږي، بلکې دغه ډول اجازه پانې وروسته پاتې هیوادو ته یو ډول نقده او خالصه ګټه بلل کېدای شي. کیدای شي ظاهراً د ګټې کولو لپاره د بهرنی پانګې لېږدول هم مرسته و بلل شي، خو دا د تجارت او ګټې لپاره ده، نه د سیده مرستی په خاطر او نه هم د انکشافی اهدافو لپاره. دلته باید پوره پاملرنه وشي چې وروسته پاتې هیوادو ته له پرمختلو هیوادونو څخه د یو شمیر انتقالاتو بڼه د ګټې لپاره ده. دلته باید پوره پاملرنه وشي چې وروسته پاتې هیواد ته له پرمختلو هیوادونو څخه د ګټې په موخه د خصوصي پانګې یا شخصي پانګې لېږدول مرسته نه ده، یعنې هر بهرنی هیواد هرومرو مرسته کوونکی نه دی، بلکې بهرنی مرسته باید اعلان شوی او رسماً منل شوی وي او وروسته تر هغه انتقال ومومي. نو ددې لپاره چې پورتنۍ ټکي ټول بڼه روښانه شي، د بهرنی مرستی لپاره یو بل تعریف هم راوړو:

وروسته پاتې هیوادو ته د پانګې هر هغه ډول جریان چې د وروسته پاتې هیواد د اقتصادي پرمختیا لپاره وي، بهرنی مرستو کې شمیرل کېږي، چې دا باید هرومرو لاندني ځانګړتیاوې ولري:

(الف): ددغه جریان موندلو هدف باید ډونر یا مرسته کوونکی هیواد ته تجارتي شکل ونه لري

(ب): دغه جریان باید د ژمنو او په سپارښتنې بڼو باندې وي، چې دا له تجارت او ګټې کولو سره توپیر لري. یعنې دا د پرمختیا لپاره د منابعو متعهدانه سپارل دي.

دلته ګورو چې په دغه وروستي تعریف کې هم یوه پوښتنه پيدا کېږي چې آیا نظامي مرستی چې پورتنۍ یوه ځانګړنه هم نه لري، په مرستو کې راځي؟ ددې ځواب لپاره باید وویل شي چې:

له یوه وروسته پاتې هیواد سره ددوی د ستونزو د حل لپاره هر ډول لاسنیوی بهرنی مرسته ده. کیدای شي ځینې د اجناسو په بڼه وي، ځینې د نقده جریان په بڼه او د عاید د بڼه ویش لپاره او یا هم د ملي اقتصاد د جوړښت د بدلون په خاطر وي. په عمومي توګه بهرنی مرستی د وروسته پاتې او اړ هیواد لپاره لاندې ګټې لري:

- د فقر په کمښت کې مثبت رول
- د اقتصادي زیر بنایي پروژو فعاله کیدل
- د جګړې، وچکالۍ یا بل ناڅاپي عامل د تاثیراتو مخنیوی
- کلیوالي انکشاف

- د استخدام د فرصتونو ایجاد
- ددوی دداحی منابعو په کار اچول تر څو دوی ته د اقتصادي فعالیتونو امکان برابرشي او داسی نور مقاصد.

ولی پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادو سره مرسته کوی؟

بیلابیل عوامل شته چی یو شتمن او ځواکمن هیواد له یوه بل اړ کوچنی یا ضعیف هیواد سره مرسته وکړی، لکه : سیاسي عامل، په مرسته کیدونکی هیواد اغیزه غورځول، بشري انگیزه، تکنالوژیکي ترلټیا، په خپل حکومت اود هغه په غښتلتیا باندی د خپلو خلکو باوری کول او هغوی ته د یو ډول غرور ور په برخه کول او داسی نور، خو بیا هم دغه لاملونه په لاندی گروپونو ویشلای شو:

1. مرسته ورکول د پرمختللو صنعتی هیوادونو او لویو ځواکونو له خوا ددوی په سیاسي ستراتیژی کی شامله خبره وی.
2. دوی ځکه هم خوارو ملکونو سره مرسته کوی چی هغوی له روانی پلوه ځانته متمایل او لیوال وساتی
3. خپلو تولیداتو ته د خرڅلاو مارکیټ پراخ کړی.
4. نړیوالی اقتصادی اړیکي هم ددی ډول مرستو غوښتنه کوی او ورسره موافقه خبره ده.
5. بشري عواطف او انسانی انگیزه او د پرمختللو هیوادونو او وروسته پاتی هیوادونو تر منځ د ډیر زیات توپیر او واټن راکمول

په تیره بیا افغانستان سره د بهرنیو مرستو مهم لامل دادی چی زمونږ هیواد اصلا د نړیوال کړکېچ او د سړی جگړی د عواملو له کبله ویجاړ شو او عوامل یی زیادتره بهرنی عاملین وو، نو ځکه اوس بشري احساس دا حکم کوی چی ددغو بهرنیو منفی عواملو دبیرته جبران په خاطر باید همدا بهرنی عوامل رغوونکی او مثبت به برخه واخلي. له دی پرته په بهرنیو مرستو سره به د افغانستان کړکېچ او بحران خارج ته له سرایت کولو مخ واړوی او همدلته به حل شی او د تروریزم رېښه به وچه شی. یعنی په حقیقت کی د پرمختللو صنعتی هیوادونو له خوا مرسته، بیرته په خپله دوی سره هم یو ډول مرسته ده.

دبهرنیو مرستو رسول په حقیقت کی په خپله د دوی دامنیت، سرمایگذاری او سوداگری په ګټه هم دی، نو ځکه دوی په تیرو وختونو کی ګڼ شمیر هیوادونو سره مستی کړی او دا لړی همداسی جریان لری.

ګڼ شمیر هیوادونو په تیرو دولسو کلونو کی افغانستان سره پراخه مرستی وکړی. خو دا هم باید وویل شی چی په نړی کی همدا اوس هم ګڼ شمیر نور داسی هیوادونه شته چی بهرنی مرستی ورسره کیری مثلا مصر سره له دی چی زیات شمیر طبیعی منابع لری، خو بیا هم د نړی د زیاتو بهرنیو مرستو اخیستونکی هیواد دی. پاکستان د بهرنیو مرستو د اخیستو له پلوه له افغانستان څخه هم مخکی دی. ایتوپیا، سوډان او ګڼ شمیر نور هیوادونه. باید دا هم ووايو چی په اول قدم کی امریکا، آسترالیا، انگلستان او نور اروپایی هیوادونه له پاکستان سره راز راز مرستی کوی. بیا هم لکه هغومره چی پاکستان له بهرنیو هیوادونو سره تړلی پاتی دی له نیکه مرغه افغانستان دومره نه دی تړلی. افغانستان کولای شی د بهرنیو مرستو په کمک د خپلی اقتصادی زیربنا په جوړولو کاملاً په خپلو پښو ودیږی او وروسته به په مستقلانه توګه د خپلو داخلی ریزرفونو او امکاناتو په کارولو سره به دترقی او

پرمختیا په لاره قدم اوچت کړی او ښه پرمختگونه به یی په نصیب شی. یعنی اوسنی گڼ شمیر بهرنی مرستی، د سیاسي نظام او جوړښت د استحکام او د امنیت د تامین لپاره دی. مونږ کولای شو د پانګې اچونې او د خپلو امکاناتو په کارولو خپل ملی اقتصاد پرمخ بوځو، خصوصاً زموږ کانی سرچینې او جغرافیاوې موقعیت هم ډیر مساعد دی چې اقتصادي پرمختیا مو ور باندې تضمین کیدای شی.

په نړۍ کې د بهرنیو مرستو تاریخچه:

تر ډیره بریده پوری د بهرنیو مرستو ښه مثال د امریکې د متحده ایالاتو هغه مرستی دی چې وروسته د دوهمې نړیوالې جګړې له پای ته رسیدلو څخه یی جنگ خپلې اروپا او جاپان سره وکړی. د امریکې متحده ایالاتو د دوهمې نړیوالې جګړې له پای ته رسیدلو وروسته، چې په هغې کې اروپا ته ډیر زیات زیان رسیدلی و، سمدستی د مارشال د پلان تر چتر لاندې مرستی پیل کړی چې ټولې دغه مرستی د لویدیځې اروپا جګړه خپلو سیمو ته متوجه وی. وروسته بیا د ۱۹۵۰ م. لسیزې په ترڅ کې یو شمیر نورو پرمختیایي هیوادونو ته هم وغځیدلې ترڅو دوی د سوسیالیستي هیوادونو بلاک ته میلان پیدا نکړی، یعنی دغه بهرنی مرستی د امریکا او روسیې تر منځ د سړې جګړې یوه برخه شوه. امریکې د انډیوالې د ملاتړ (Support for friendly) د روحیې له مخې په سیاسي-اقتصادي او نظامي ډګرونو کې دا ډول مرستی لاپسی زیاتې کړی او ځان ته یی د نړۍ په گوټ گوټ کې نوی متحدین وموندل، تر څو چې دغه مرستی په ۱۹۶۰ م. کال کې له جنوبی آسیا څخه نیولې تر لاتینې امریکا او افریقایی هیوادونو پوری پراخه شوی، خصوصاً هغو هیوادونو ته زیات ارزښت ورکړل شو چې د جغرافیایي ستراتیژۍ له مخې یی ډیر اهمیت درلود. په ۱۹۷۰ م. کلونو کې د امریکې د متحده ایالاتو بهرنی مرستی د فارس د خلیج او کارابین پوری او تر ۱۹۸۰ م. لسیزې پوری د مرکزي امریکې هیوادونو ته هم ورسیدی. پخوانی شوروی هم گڼ شمیر آسیایي هیوادونو، افریقایی، لاتینې امریکې او داروپا د ختیز هیوادونو ته مرستی ورکولې او دهغوی ملی، پرمختیایي پروژې یی پیاوړې کولې. جرمني، انگلستان او فرانسې هم د support for friendly د روحیې له مخې یو شمیر هیوادونو سره مرستی پیل کړی. په ۱۹۹۰ م. کې د پخوانی شوروی په ړنګیدو سره دغه مرستی د امریکې پخوانی لوی سیال فدراتیفي روسیې او او کراین ته هم ورسیدی. په ۱۹۹۱ م. کې بوسنیا، رواندا او چین ته هم پاملرنه وشوه، خو له ۱۹۹۰ م. کال وروسته په منځنۍ ختیځ کې د اقتصادي اړتیا او تحلیل پرځای د سیاسي دلایلو له مخې په بهرنیو مرستو کې ډیر بدلون رامنځته شو، خو د جاپان د هیواد مرستی بیا زیاتره د سیاسي انگیزی پرځای اقتصادي انگیزی لری. جاپان خصوصاً په آسیا کې خپلو گاونډیو هیوادو ته د اقتصادي مقاصدو او د سوداګرۍ د پراختیا په موخه مرستی ورکوي، تر څو هلته خصوصي سکتور او شخصي پانګه اچونه وده ومومي او په تجارت کې پراختیا راشي. که چیرې په عمومي توګه یو تحلیل ترسره شی له ۱۹۴۰ م. کال څخه تر اتیایمي لسیزې پوری د پرمختللو هیوادو له خوا وروسته پاتې هیوادو ته د انکشافی کمکونو په چوکاټ کې ۴،۴ بیلین ډالره مرسته شوی وه. یواځې په ۱۹۸۵ م. کال ددغو مرستو اندازه ۴،۲۹ بیلین ډالره شوه چې په ۱۹۹۹ کې تر ۴،۵۴ بیلینو ډالرو ورسیده او په ۱۹۹۹ م. کې د ډونرانو شمیر ۲۱ او د مرستو اخیستونکو پرمختیایي او وروسته پاتې هیوادونو شمیر له ۳۸ څخه زیات و. که چیرې د مشخصو هیوادونو له مرستو تیر شو، گڼ شمیر موسسات او بانکونه هم شته چې وروسته پاتې هیوادونو سره د پرمختیا په برخه کې کمکونه کوي. لکه د آسیایي پرمختیا بانک، اسلامي بانک او نړیوال بانک. دلته به د بیلګې

په توگه د نړيوال بانک (WB) د فعاليتونو د طرز او د هيواد نو د اقتصادي پرمختيا په برخه کې دهغه د رول په هکله خبری وشی.

نړيوال بانک او پرمختيايي هيوادو سره يی مرستی:

د نړيوال بانک او د پيسونړيوال صندوق جوړښت ترډېره سره ورته دی. دواړه ۱۸۱ غړي هيوادونه لري، د غړو هيوادونو د رايو ځواک د دوی په کلنۍ گډونونډې پورې اړه لري. کلنۍ گډونونډه د غړيو هيوادونو اقتصادي حالت ته په پام سره توپير کوي. يانې گډونونډه او د رايې کارونې ځواک د هيوادونو د اقتصادونو د کچې په تناسب يو له بل سره توپير کوی. بانک او صندوق دواړه د پورورکونې سرچينې دي. پر دې سربېره، دوی د بهرنۍ پانگې راجلبولو لپاره هڅونکي رول لوبوي او رغنده مشورې او تخنیکي مرستې برابروي. د دوی دکار طرز او موخوله توپير سره سره، د دوی مرستندو يی پروسې يو له بل سره ډير لږ توپير هم توپير لري. د پيسو نړيوال صندوق اړه موخه د اسعارو د ادلون بدلون د مارکيتونو په کړنو باندې څار او دهغوی کنترول کول ؤ، خو د هيوادونو کورنۍ رغونه او بيا رغونه د نړيوال بانک لومړۍ موخه ده. د نړيوال بانک له موخو څخه يوه يی داده چې په يو هيواد کې په اړينو ساحاتو کې د پانگونې لپاره شرايط مساعد کړي او هڅه وکړي چې اقتصادي وده چټکه او د ژوندانه کچه لوړه شي. د تخنیکي مرستو او مشورو په ورکولو سره پرمختيايي هيوادونه په ځان دبسيا اقتصادي ودې پرلور روان کړي، بنسټيز جوړښتونه په پښو ودروي او په هيوادونو کې د پرمختگ او ودې رامینځته کوونکي اداري جوړښتونه جوړ او خوندي کړي.

د وخت په تېرېدو سره د نړيوال بانک سازماني جوړښت زيات توپير کړی دی. په لومړيو وختونو کې د بانک ټول پورونه د بانک د يوې ادارې له خوا ورکول کېدل. دغه اداره د بيارغونې او پرمختگ نړيوال بانک نومېده. د بيارغونې او پرمختگ نړيوالې ادارې اړه موخه د هغو اقتصادونو بيا په پښو درول ول، چې د دويمې نړيوالې جگړې په پايله کې له پښو غورځېدلي ول. سره له دې چې د دغې ادارې د پور ورکولو موخو توپير کړی دی؛ خو بيا هم په مجموع کې د دغې ادارې په پور ورکولو کې له پيله تر اوسه لوی توپير نه تر سترگو کېږي.

د ۱۹۶۰ مو کلونو په وروستيو کې د مارشال پلان د برياليتوب له امله د اورپا بيا رغونه نژدې پوره شوې وه. نور نو بانک اړ نه ؤ چې د اروپا د بيا رغونې لپاره زياتې هڅې وکړي. نړيوال بانک خپل پام بيوزلو او وروسته پاتې هيوادونو په لور واړاوه. په ۱۹۶۰م. کال کې د پرمختگ نړيواله اداره جوړه شوه. د دغې ادارې د جوړولو لويه موخه په وروسته پاتې هيوادونو کې پرمختگ ته کار کول ول. د پرمختگ نړيوالې ادارې او نړيوال بانک په موخو کې لوی توپير نه ترسترگو کېږي. توپير په دې کې دی چې د پرمختگ د نړيوالې ادارې مالي مرستې او پورونه په خوار ارزانه او له تخفيف څخه په ډکه توگه ترسره کېږي. دغه پورونه هغو هيوادونو ته ورکول کېږي چې د سړی سر عايد کچه يی تر يوې مالومي کچې ټيټه وي. د دغې ادارې پورونه د خورا اوږده مهال لپاره دي. يعنی د پور ورکولو تر ټولو

آسانه اوساده شرایط ! د دغو پورونو مهال د نړیوال بانک د پورونو له مهال څخه څو برابره زیات دی. پردې سربېره، د پرمختګ د نړیوالې ادارې پورونه یې له کمې ربح څخه دي. د دغې ادارې ماموریت داده چې خوار او وروسته پاتې هیوادونه له اقتصادي بې ثباتۍ سره مخامخ دي او نه شي کولی چې سوداګریز پورونه واخلي، نو ځکه باید هغوی له دغې بې ثباتۍ څخه وژغورل شي. د دې ترڅنګ، په دغو هیوادونو کې له پانګونې څخه ژر عاید نه شي ترلاسه کېدای. همدا لامل دي چې دوی د پور په وړاندې ربح، تکتانه او نور شرایط نه شي پوره کولی.

د بیارغونې او پرمختګ نړیوال بانک او د پرمختګ نړیواله اداره په ګډه د نړیوال بانک جوړونکي دي. یانې نړیوال بانک له دؤو ادارو څخه جوړ شوی دی، چې : یوه یې د بیارغونې او پرمختګ نړیوال بانک او بله یې د پرمختګ نړیواله اداره ده. د دغو ادارو ترڅنګ یوه درېیمه او تړلې اداره کار کوي چې نړیواله مالي اداره نومېږي. د نړیوالې مالي ادارې کارکوونکي د پرمختګ او بیارغونې نړیوال بانک او د پرمختګ نړیوالې ادارې کارکوونکي دي. خو د دغې ادارې قانوني او مالي حیثیت ځانته او بېل دی. نړیواله مالي اداره په ۱۹۶۵ م. کال کې رامینځته شوه. د ادارې موخې هماغه د نړیوال بانک موخې دي، خو د پور ورکولو ډول او د ربح کچه یې توپیر لري. دغه اداره کولی شي چې خصوصي سکتور سره هم مرستې وکړي او د نړیوال بانک د پانګونې لپاره لاره هواره کړي. په بیوزلو هیوادونو کې د خصوصي سکتور (شخصي سوداګری) په رامینځته کولو سره اداره هڅه کوي چې اقتصادي بنسټیزې راوستل شي او د درېیمې نړۍ هیوادونه د پرمختګ په لور وخوځيږي.

د نړیوال بانک اصلي موخه:

د نړیوال بانک اړه موخه له جګړې وروسته د اقتصادونو بیا په پښو درول ؤ . تمه کېده چې د نړیوال بانک هڅې به په لویو هیوادونو کې مالی ثبات رامینځته کړي. خو بیا هم نړیوال بانک تر ۱۹۷۹ مو کلونو پوري وړوکی اقتصادي تګلارې لرلې. له جګړې وروسته په لومړۍ او دویمه لسیزه کې بانک هڅه وکړه چې بیارغونه وشي او بنسټیز جوړښتونه په پښو ودرول شي. د مارشال پلان له بریالیتوب سره سم د بانک پام هم د وروسته پاتې هیوادونو په لور شو. په پرمختیایي او وروسته پاتې هیوادونو کې د بانک هڅې ترډېره په اروپا کې د بیارغونې له هڅو سره ورته وې. د بانک لپاره لومړۍ موخه د بنسټیزو جوړښتونو بیا په پښو درول وو، ترڅو وروسته پاتې هیوادونه د په ځان بسیا اقتصادونو لرونکي شي.

خو له بده مرغه د بانک هڅې په پرمختیایي هیوادونو کې هومره اغیزناکې نه وې څومره چې په اروپا کې وې. د دې کار لوی لامل په پرمختیایي او وروسته پاتې هیوادونو کې د اداري جوړښتونو کمې او د په کارپوه کارګرو نه شتون ؤ (ظرفیتونه ټیټ او د مدیریت بحران موجودو). بانک دې پایلې ته ورسېد چې باید په لومړیتوبونو باندې یوځل بیا کتنه وشي. د دې اړتیا پېښه شوه چې د لویو پروژو ترڅنګ وړې پروژې هم پیل شي؛ داسې پروژې چې

بيوزلو عامو کورنيو ته يې گټه ورسېږي. اړتيا پېښه شوه چې په وروسته پاتې هيوادونو کې بانک خپلې تگلارې ته بدلون ورکړي.

د نړيوال بانک پورونه د کرکيلي په برخه کې خورا ډېر شوي دي. بانک د کرونده گرو مالي ملاتړ کوي او د اړينو خوراکي توکو په برخه کې پور ورکولو ته ډېره ليوالتيا لري. د بانک دليل دادی چې د اړينو خوراکي توکو په برخه کې د کرونده گرو ملاتړ کول ددې مانا لري چې د خوراکي توکو صادرات و هڅول شي. په دې توگه به هيواد ته بهرنۍ پيسې راماتې شي او د بيوزلو کرونده گرو عايد به لوړ شي. داچې د کرکيلي په برخه کې په پور ورکولو سره د بيوزلو کورنيو لږ او ډېره توپنه کېږي، د نړيوال بانک پانگوني په دغه برخه کې زياتې شوې دي، ځينې نورې برخې يې هم پوښلې دي چې ځينې بيلگې يې ښوونه او روزنه، پاکې اوبه برابرول، روغتياپالنه د کوچنيو شخصي کاروبارونو وده او نور دي. د نړيوال بانک په نورو دندو کې هم زياتوالی راغلی دی. تخنیکي مرستې، څېړنيزې هڅې، خلکو ته د معلوماتو او احصايو برابرول، د شخصي کاروبارونو ملاتړ، دولتي موسسو ته مرسته او نور هغه برخې دي چې نړيوال بانک پکې فعاله ونډه اخلي.

د ۱۹۷۰ مو کلونو له وروستيو څخه د نړيوال بانک د پيسو ډېرې لگښت په بنسټيزو جوړښتي بدلونونو ترسره کېږي. بنسټيز جوړښتي بدلونونه په هغو هيوادونو کې ترسره کېږي چې زياتې اقتصادي ستونزې ولري او اړتيا وي چې په اقتصادي جوړښت کې يې بدلون رامينځته شي. يو شمير انتقاد کونکي په دې اند دي چې د نړيوال بانک موخه، څنگه چې له لومړۍ سره يا د پيل په وخت کې وه، هغسې تر سره نه شوه، يعنې بيوزلی لا هم شته. د غريبو او بې وزلو د ژوندانه په کچه کې د لوړاوي راوستل نه دي تر سترگو شوي، خو داچې نړيوال بانک خپلې زياتې پيسې اوس په بنسټيزو بدلونونو لگوي نو غريبو ته يې مخامخ گټه لږ يا هيڅ نه رسېږي. بل پلو دا بدلونونه د شتمنو او غريبو تر مينځ واټن لا اوږدوي او فقر زياتوي. ددې ځواب هم ويل شوی دی. د انتقادنو ځواب دادی چې بانک خپله مرسته کوي، دا چې د لږ پرمختيا امکان برابر شي هم لويه خبره ده، د دوامداره ثبات او پرمختگ او ټوليز عدالت رعايتول په خپله د مرسته اخيستونکو هيوادونو د حکومتونو دنده ده، دوی بايد دې برخه کې خپل مسوليت ادا کړي، دا ددودۍ خپله پاليسۍ ده.

د پيسو نړيوال صندوق او نړيوال بانک تر مينځ همکاري: په لومړيو کې د نړيوال بانک او نړيوال صندوق د دندو تر مينځ ښکاره توپير شتون درلود. هريو يې خپلې ځانته او ځانگړې موخې پرمخ بېولې. تر ۱۹۷۰ مو کلونو وړاندي د تاديو د موازنې کمښت به د لنډمهالو بهرنيو پيسو په ور کولو سره له مينځه ولاړشی. څنگه چې د اسعارو د ادلون بدلون په کابو کې ساتلو ټول مسوليت په برينټن وودز کنفرانس کې صندوق ته سپارل شوی ؤ، نو بانک په دې اړوند ښکاره کومه هڅه نه کوله. صندوق د ادلون بدلون د مکانيزم او تاديو د موازنې روغ ساتلو ته ژمن پاتې شو. د دغو موخو لاسته رواړلو لپاره صندوق لويې اقتصادي تگلارې کارولې. بل پلو د بانک موخه داوه چې د کوچنيو اقتصادي تگلارو پرمختگ کورنی توليد زيات کړي، رغونه او بيا رغونه وشي او د خلکو د ژواندانه کچه

لوره شي. خو په راوړوستو کې د کړنو او مسولیتونو دغه بې‌لوالی ورو ورو کم شو. د تیلو په نرخونو کې لوړوالی، سوداګریزې ستونزې، په صادراتو کې کمښت او نور هغه لاملونه ول چې ستونزې یې ژورې کړې او لویو بنسټیزو بدلونونو ته یې لاره هواره کړه. صندوق او بانک هڅه وکړه چې حالات په کابو کې وساتي او په دې توګه د دوی د کار ساحې هم سره نژدې او همغږۍ شوې.

صندوق و پتیلله چې د پرمختیایي هیوادونو سوداګریز دریځ د پرمختللو هیوادونو په وړاندې ښه کړي. د دغې موخې لپاره صندوق وموندله چې د ادلون بدلون د میکانیزیم ترڅنګ په نورو برخو کې هم باید کار وشي، د بې‌لګې په توګه، د کورنیو بازارونو وده، په دولتي لګښتونو کې د کمښت راوستل، ټیټ تورم او ځینې نورې لویې او کوچنۍ ساحې. په دې توګه صندوق په هغو برخو کې هم په لاسوهنې پیل وکړ چې د بانک د کار په دایرې کې پرتې وې. بانک دې پایلې ته ورسېد چې د کورني تولید په کچې کې اوچتوالی یاد ملی تولید د ډېرښت راوستلو لپاره باید ځینې بهرني فکتورونه هم په پام کې ونیول شي او بنسټیز بدلونونه راوستل شي. بانک په دې توګه په هغو ساحو کې ګام واخیست چې د صندوق د مسولیت په دایره کې پرتې وې.

څنګه چې د تادیو د موازنې تعادل یا د تادیاتو بیلانس د دې مانا نه لري چې په اوږده مهال کې یو هیواد کاملاً په ځان بسیا دی، نو بس له اقتصادي پلوه سم، روغ او پیاوړی دی، بلکې دا یواځې یو شرط دی، مهم نور شرطونه دی لکه غیر مقداری معیارونه او د اتباعو د ژوند کیفیت، عامه خدمات اونور؛ بانک او صندوق په دې لټه کې دي چې په زیات شمیر ساحو کې کار وکړي او هرڅه خوندي کړي. د نړیوال بانک هغه پوړونه او مرستې چې د بنسټیزو جوړښتي بدلونونو لپاره ورکول کېږي د صندوق له هغو مرستو سره چې په اوږدمهالو ورته ساحاتو کې کېږي، ډېر توپیر نه لري. له همدغه امله په ۱۹۸۰ مو او ۱۹۷۰ مو کلونو کې د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق په کړنو او هڅه کې نژدې توب او همغږۍ راغله. اوس مهال دا هڅه کېږي چې د کورنیو او بهرنیو ستونزو د مخنیوي لپاره باید د لوی اقتصاد تګلارې او د کوچني هغه همغږۍ شي. له دې امله بانک او صندوق په خپلو کې ملګرتیا او همغږۍ ډېره کړې ده.

د نورو ادارو مخالف نظر:

د نړیوال بانک او نړیوال صندوق په هڅو کې همغږۍ پیدا شوې ده، خو د دې همغږۍ سره سره د دوی له کړنلارو او تګلارو سره نورې ادارې د نظر اختلاف لري. ګوټنیونکې ادارې په دې اند دي چې د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق وروستیو هڅو بیوزلې کورنۍ له لا زیاتو ستونزو سره لاس او ګریوان کړې دي. د صندوق او بانک د تګلارو په پایله کې د دولتونو لګښتونه کم شوي دي او له امله یې په تنخواګانو کې کمی، د بې روزګاري لوړه کچه، د کوپون نشتوالی، په دولتي خدمتونو کې کمی او نور... ټول هغه څه رامینځته شوي دي چې د بې وزلو خلکو ستونزې یې څو برابره کړې دي. د بانک او صندوق له مرستو او پوړونو څخه برخمن شوي هیوادونو کې د ماشوم مړینه او سو تغذی زیاته شوې او په ښوونځیو کې د ماشومانو داخله کمه شوې ده. کره کتونکي دعوا لري چې ګواکي د نړیوال

بانک او د پیسو نړیوال صندوق له خوا په پوراخیستونکو هیوادونو باندې لگیدونکي محدودیتونه د پرمختګ سره اړخ نه لگوي او د دې لامل کیږي چې بیوزلي خلک لا زیات له ستونزو سره لاس او ګرېوان شي

ډېری پرمختیايي مرسته کوونکي ادارې په خپلو هڅو کې د بې روزګارۍ او فقر کمښت ته زیاته پاملرنه کوي. دوی دا هم وایي چې په ځیني هیوادونو کې د خوارځواکۍ او فقر کچه لوړه شوې ده خو بیا هم بانک او صندوق دغو هیوادونو ته بریالي هیوادونه وایي او په خپلو لاسته راوړنو کې یې شمېري. د ملګرو ملتونو پراختیايي پروګرام (UNDP) په خپل ۱۹۹۰ کال راپور (د انساني پرمختګ راپور) کې د انساني پرمختګ شاخص معرفي کړ او توصیه یې وکړه چې دا شاخص دي د پرمختګ د یوه بدیل شاخص په توګه وکارول شي. د ملي عاید، منځنی عمر، د ښوونې او روزنې کچې او د علمي څېړنو شاخصونه په ګډه د یوه هیواد د پرمختګ او د خلکو د هوساینې سم انځور وړاندې کولی شي او د دغو ټولو په اساس د بانک او صندوق د هڅو د بریالیتوب څرنګوالی مالومېدلی شي. یونیسیف په خپله یوه څېړنه کې وموندله چې د دغه ډول محدودیتونو، لویو اقتصادي تګلارو او بنسټیزو بدلونو د ناسمو پایلو زیات اغیز به په ماشومانو باندې وي. څېړنه مني چې بنسټیز بدلونونه د یو هیواد د راتلونکي لپاره دي خو ټینګار کوي چې دا ډول بدلونونه باید په خورا احتیاط رامینځته شي ترڅو په بیوزلو خلکو یې ناسم اغیز تر سترګو نشي.

په دغو مرستو یوه کره کتنه:

د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق په تګلارو باندې د کره کتنو او ګوټنیزو شواهد شته، چې وایي دغه ادارې په خپلو کړنو کې د بیوزلو خلکو له خوندي ساتلو څخه پاتې راغلي دي او د خپلو تګلارو په سمونه کې یې لازم ګام نه دی اوچت ګړی. کله نا کله دغه ادارې د خپلو تګلارو او لګېدلو محدودیتونو څخه راوړلو شویو ستونزو ته د ځواب ویلو په موخه ځیني اضافي مرستې کوي خو په خپلو تګلارو کې اساسي بدلونونو ته یې زړه نه دی ښه کړی. په ۱۹۹۵ کال کې دنړۍ لویو اوو صنعتي هیوادونو په کاناډا کې غونډه وکړه. په دې غونډه کې د صندوق او بانک د کړنو د ښه کولو په موخه یو لړ وړاندیزونه وشول. د دغو وړاندیزونو موخه دا وه چې په پرمختیايي او ورسته پاتې هیوادونو کې د بانک هڅو ته ښه والی و ښیي او په هغوی باندې لګېدونکي محدودیتونه کم کاندې. په کار خو دا وه چې دوی دې ته پام وکړي چې د بانک او صندوق د هڅو په پایله کې باید د بې وزلي کورنیو ملاتړ وشي نه دا چې هغوی له لا زیاتو ستونزو سره مخامخ کړي؛ خو له بده مرغه چې دغه مهمه موضوع له پامه وغورځوله شوه. شنونکي په دې اند دي چې د بانک او صندوق انځور به د کره کتنو تر مینځ تر هغه وخته تر تاوده بحث لاندې وي، ترڅو چې دا مهمه موضوع د بانک او صندوق له خوا مخامخ تر غورلاندې ونه نیوله شي. په افغانستان کې هم بهرنیو مرستو د عمومو خلکو، په تیره بیا د کلیوالو په ژوند کې ډیر مثبت بدلون رانه وست. بیوزلی لا هم شته، د شتمنو او بیوزلو د ژوند توپیر زیات شو، په ښارونو کې د عیاشۍ روحیه خوره شوه، د نورو لاس ته کتل او لټی عامه شوه، د غیر حکومتی موسساتو له خوا پیسې

ډیری ولگول شوی، خو ټولنیزگټورتوب او مثریت یی نه و. دغه موسسات چی ټول په بهرنیو مرستو چلیدل، له رسمی او قانونی دولت سره یو بل موازی دولت یا حکومت جوړ کړی و، هیواد په یوه مصرفی مملکت بدل او د لوکسو اجناسو واردیدل عام شو، سوداگری صرف د یوه دلالی تجارت بڼه نیولی، د پیسو ملاتړ ملی تولید نه بلکی د بهرنیو منابعو څخه د بانک د زیرمو لیاډمول دی، د واقعی ثبات پرځای یو ډول کاذب ثبات تر سترگو کیری، چی د بهرنیو منابعو په کمښت سره به نوسانات او د بحران نښی را څرگندی شی، د نادولتی موسساتویو شمیر قراردادیان او قراردادونه د حکومت ضد ځواکونو دپیاوړتیا سر چینی وگرځیدی، د ناحکومتی موسساتو له مصونیت او ملکیتونو ناوړه استفادی وشوی او داسی نور ځوروونکی مثالونه وجود لری او کره کتونکی ورباندی بحث کوی. په دی توگه د بهرنیو مرستو یوه لویه برخه تر کره کتنی لاندی ده، خو موږ به دلته د نوری نری پر ځای اصلی تمرکز د افغانستان پر وضعیت او افغانستان سره په شویو مرستو باندی وکړو.

افغانستان او بهرنی مرستی:

دا یواځی نه چی افغانستان سره وروسته تر ۲۰۰۱م. کال بهرنی مرستی پیل شوی، بلکی افغانستان مخکی تر کورنیو جگړو هم لکه د گڼ شمیر نورو هیوادونو په شان یو شمیر مرستی له بیلابیلو هیوادونو څخه تر لاسه کړی دی، خو له ۲۰۰۱م. کال وروسته دغه هیواد سره د بهرنیو مرستو حجم زیاتوالی وموند. د بیلگی په توگه د میلادی پیری له پنځوسمو کلونو وروسته افغانستان سره بهرنی مرستی زیاتی شوی، چی زموږ دوه- دری پینځه کلن پلانونه د هغو پرمت تطبیق شول، خو هغه مهال په هیواد کی سیاسی وضعیت ثبات درلود افغانستان یو ناپییلی مثبت فعال سیاسی دریځ درلود او دناپییلو هیوادونو یو فعال غړی و، په مجموع کی خپلواکی غوښتونکی غورځنگونه د ودی په حال کی و او دنړی توازن برابر و، یو خواته سوسیالیستی بلاک و او بلی خواته غربی نړی وه چی دوی هر یوه په شکل د اشکالو د سیالی له مخی وروسته پاتی او پرمختیایی هیوادوسره مرستی کولی. خو وروسته د سری جگری له پای ته رسیدو څخه وضعیت ډیر بدل شو. د پرمختیایی ستراتیژی او اوسنی وضعیت په پرتله د افغانستان لومړنی پینځه کلن پلانونه ډیر گټور او کامیاب وو. ددی موضوع د بنی توضیح په خاطر به د اوسنی وضعیت لنډ پس منظر له نظره تیر کړو:

د بن په کنفرانس (لومړی بن) کی او د توکیو په کنفرانس کی خاصا د بشری وضعیت د ښه کیدو او دسیاسی پروسی د بشپړتیا لپاره زیاتی مرستی ومنل شوی، خو د ۱۳۸۴ ل. کال د کب په میاشت کی د لندن په کنفرانس کی د افغانستان د ملی پرمختیایی ستراتیژی Afghanistan national development strategy یا (ANDS) لپاره د مرستو یو لوی حجم ومنل شو، بیا د توکیو اود بن دوهم کنفرانس، همداسی پسی د پاریس، لندن او لزبن کنفرانسونو هم دافغانستان د پرمختیا په خاطر د مرستو ژمنی وکړی، په ۲۰۱۰م. کال کی په کابل کی یو بل کنفرانس دایر شو چی د بهرنیو مرستو یو مشروط کنفرانس و او مرستی یی دی پوری مشروط وبللی چی ریښتیا هم په ښه شکل د پرمختیا لپاره ولگول شی. دافغانستان دولت دا شرط کینسود چی د مرستو ډیره برخه باید د افغانستان دولت ته وسپارل شی، ځکه مخکی تر دی په سلو کی له اويا زیاته برخه مرستی اینجیو گانو ته ورکول کیدی او دولت له برنامو څخه بهر بی له کوم مسؤلیت څخه مصرف کیدی او کوم شفافیت یی نه درلود، له دی پرته د پروژو په تطبیق کی داخلی قراردادیانو د مسولیت پوره احساس نه کاو. دغه حقایق ورو، ورو د یو شمیر ارزیابیو او نظارت کولو په پایله کی څرگند او دولت ته پوره تجربه پیدا شوه، حال دا

جی د هیواد د لومړنیو پښخه کلنو پلانونو د تطبیق پر مهال بهرنی مرستی او گرانټونه ټول د دولت د برنامو له مخی تر لاسه او لگول کیدل. هغه وخت ډیر کار زیربنای برخو کی وشو. د کابل په همدی کنفرانس (۲۰۱۰م. کال) کی د لومړی ځل لپاره د بهرنیو ځواکونو د وتلو او د امنیتي چارو د انتقال موضوع هم مطرح شوه. راسموسن د ناټو ملکی رییس ټینگار وکړ مرستی به وروسته تردی هم د پرمختیا او هم د دفاعی ځواکونو روزنی ته ډیری شی. د کابل د کنفرانس یو توپیر له نورو کنفرانسونو سره داو، چی په هغه کی د عربی متحده اماراتو او د ایران د بهرنیو چارو وزیرانو هم د مرستو وعده وکړه. همدی کنفرانس کی د اداري فساد سره د مبارزی د سختولو ټینگار وشو، دغه تعهدات زیاتره زیربنایي برخو کی نه، بلکی نظامی چارو او دسیاسی پروسه په برخه کی وو. په دی لړ کی د هندوستان هیواد هم په یو شمیر مهمو پروژو کی مرستی ومنلی او د پاکستان اسلامی دولت دوست هیواد د سرکونو، په تیره بیا د تورخم - کابل د سرک په جوړولو کی د مرستو وعده وکړه.

ددغو کنفرانسونو او مرستو په پایله کی له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۷ پوری په تدریجی ډول سړی سر کالنی عاید له ۱۵۰ امریکایی ډالرو US \$ ۵۰۰ ته اوچت شو (په منځنی توگه) او بهر ته د صادراتو ارزښت ۵۴۵ میلیونه ډالرو ته اوچت شو چی په ۱۳۸۱ کال کی دغه صادرات په نشت حساب وو. واردات مو ۶۹۶ میلیون ډالرو پوری شول. په ۱۳۸۸ ل. کال کی د افغانستان صادرات ۴۰۳ میلیونو ډالرو پوری رسیدلی وو. په ۱۳۸۹ کی د صادراتو ارزښت ۳۶۵،۵ میلیون ډالره و او د وارداتو ارزښت ۳۴۰ میلیون ډالره و. گڼ شمیر هغو ولایتونو ته د بریښنا مزی و غځیدل چی پخوا یی بریښنا نه لرله او آن دا چی گڼ شمیر ولسوالی د بریښنا لرونکی شوی او د هیوا مهم حلقوی سرک هم بشپړ پوخ شو.

په پخوانیو کلونو کی هم بهرنیو مرستو زموږ د ملی پروژو په اكمال کی مهم نقش درلود. دافغانستان لومړنیو پښخه کلونو پلانونو کی څه نا څه نیمایی مصارف له بهرنیو پوړونو او بلاعوضه مرستو څخه پوره کیدل. د بیلگی په توگه: زموږ لومړنی علمی پښخه کلن پلان چی په ۱۳۳۵ ل. کال کی جوړ او تطبیق یی پیل شو. او تر ۱۳۵۱ ل. پوری مو دری پښخه کلن پلانو اجرا کړل، (په هغو کی د گرانټونو ډیر ښه مثالونه تر سترگو کیږی) دغو پښخه کلنو انکشافی پلانونو کی د بهرنیو مرستو اندازی او د تمویل مدارک په لاندی توگه وو:

(۱) جدول: د افغانستان لومړی، دوهم، او درېیم انکشافی پلان کی د تمویل د منابعو سلنه

گڼه	د تمویل مدارک	لومړنی پښخه کلن پرمختیایی پلان	دوهم پرمختیایی پلان	درېیم پښخه کلن پرمختیایی پلان	کتنی
۱	بهرنی انکشافی مرستی	۶۳،۸	۸۳،۲	۷۰،۳	
۲	د دولت د عایدو مدارک	۳۶،۲	۷،۷	۱۷،۳	
۳	خصوصی سکتور	—	۰،۷	۴،۰	
۴	مختلط سکتور	—	۸،۸	۳،۷	
۵	نور عواید	—	۰۰	۰،۹	

		۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	مجموع	
--	--	-----	-----	-----	-------	--

ددغو پلانونو په نتیجه کی په ټول هیواد کی ډیری مهمی عمرانی او انکشافی پروژی تطبیق او اجرا شوی چی گڼ شمیر یی همدا اوس هم بیساری دی او زموږ د خلکو د اړتیاوو په پوره کولو کی یی ستر رول درلود.

په تیره نیمه پیری کی، خصوصا د لومړنی اقتصادي پنځه کلن پلان (۱۳۳۵ ل.) کال څخه را وروسته افغانستان له بیلابیلو هیوادو مالی وسایل او منابع تدارک کړی دی چی یوه برخه پورونه او یوه برخه یی بلاعوضه کمکونه وو. لومړی به د پنځه کلونو پلان په ترڅ کی ارقام وگورو بیا به له ۱۳۸۱ ل. راوروسته د مرستو اندازه وگورو.

(۲) جدول: د افغانستان پرمختیا لپاره د پنځه کلونو پلانونو په تطبیق کی د بیلابیلو هیوادونو پورونه او مرستی (ارقام په میلیون ډالرو)

گڼه	بهرنی هیوادونه او موسسات	په لومړنی پنځه کلن انکشافی پلان کی بهرنی مرستی		په دوهم پنځه کلن پان کی انکشافی مرستی		په درېیم پنځه کلن پلان کی انکشافی مرستی		مجموع	
		کریډیت	گرانټ	کریډیت	گرانټ	کریډیت	گرانټ	کریډیت	گرانټ
۱	پخوانی شوروی اتحاد	413.108	770.46	173.0	57.0	121.30	1.90	402.73	105.27
۲	د امریکی متحده ایالات	294.22	83.660	10.8	79.4	4.51	11.44	82.14	126.40
۳	آلمان	-	3.0	30.4	10	10.46	2.57	40.86	10.57
۴	چکسلواکیا	352.9	-	3.8	-	-	-	355.7	-
۵	متفرقه	-	11.721	-	5.0	-	-	-	16.721
۶	چین	-	-	-	-	13.17	-	13.17	-
۷	ملگری ملتونه	-	-	-	-	-	13.52	-	13.52
۸	فرانسه	-	-	-	-	-	0.34	-	0.34
۹	هند	-	-	-	-	0.40	0.40	0.40	0.40
۱۰	نړیوال بانک	-	-	-	-	0.35	-	0.35	-
۱۱	آسیایی بانک	-	-	-	-	0.50	-	0.50	-
	مجموع	459.184	759.124	0.208	4.134	88.149	69.44	38.564	79.297

له بده مرغه د کورنیو دیرش کلنو جگړو په ترڅ کی د پخوانیو پنځه کلنو پلانو او انکشافی مرستو ټولی پروژی (پرتله له محدود شمیر) څخه یا له منځه ولاړی یا پوره زیانمنی شوی، نو ځکه کله

چی وروسته تر ۱۳۸۴ل. کال څخه موقته اداره تشکیل شوه ، یوځل بیا د هیواد بیارغاونی او دیوشمیر عمرانی پروژو په تطبیق پیل وشو. په دی مرحله کی دافغانستان د بیارغاونی لپاره دمرستو په جلبولو کی ډیری هلی ځلی وشو. په څو نړیوالو کنفرانسونو او له هغی جملی د کابل په کنفرانس کی چی په ۲۰۱۰ کی دایر شو، د یو شمیر هیوادونو تر څنګ د یو شمیر نړیوالو موسساتو مرستو هم ونډه لرله. له همدغه کال څخه وروسته دامنیتی مسؤلیت د انتقال دروند کار هم په خپله افغانانو ته ورتر غاری شو او مرسته کوونکو و منله چی د خپلو مرستو ډیره برخه د نا دولتی موسساتو ترڅنګ د افغانستان دولت ته وسپاری تر څو د مالیی وزارت له لوری د انکشافی بودجی په ترڅ کی په عام المنفه چارو او ملی انکشافی پروژو کی ولګول شی. همدغه ټکی د هغی اشتباه رفع کول و چی څو کاله یی دوام درلود. د ۲۰۱۰م.کال د کابل کنفرانس په حقیقت کی یو تحول و. دا تحول هم د امنیتی چارو برخه کی او هم د مرستو په لګولو کی په خپله افغانانو ته مسؤلیت ور تر غاری کړ. ضرور ده چی دکابل کنفرانس څخه مخکی د مرستو جریان ته هم یو ځغلنده نظر وکړو.

د لته به تر ۱۳۷۸ل. کال پوری د یو شمیر نړیوالو موسساتو د مرستو اندازه او هغه پیسی چی دوی منلی وی او هغه یی چی په واقعی ډول ورکړی دی و گورو.

۵ جدول: د نړیوالو موسساتو ژمنه شوی او ورکړل شویو پیسو اندازه (ارقام په میلیون ډالرو)

پرله پسی ګڼه	نړیوال سازمانونه او بنسټونه	لیکلی ژمنی	ریښتینای ورکړی
۱	داروپا اتحادیه/کمیسون	۱،۹۷۳،۰۰۰	۱،۵۷۶،۰۰۰
۲	نړیوال بانک	۱،۸۸۳،۰۰۰	۱،۳۶۴،۰۰۰
۳	د آسیایي پرمختیا بانک	۱،۵۵۲،۰۰۰	۶۱۸،۰۰۰
۴	دملګرو ملتونو موسسات	۴۹۲،۰۰۰	۱۸۲،۰۰۰
۵	د آغا خان پرمختیایی بنسټ	۱۸۰،۰۰۰	۷۳،۰۰۰
۶	اسلامی پرمختیایی بانک	۶۱،۰۰۰	۵،۰۰۰
مجموع		۶،۱۴۱،۰۰۰	۳،۸۱۸،۰۰۰

سرچینه: د مالیی وزارت، د بودجی څانګه، ددورانو داطلاعاتو بانک، ۱۳۸۷

لکه څرنګه چی ښکاری یو شمیر موسساتو اوبانګونو هغومره پیسی نه دی ورکړی، لکه چی ژمنه یی کړی وه.

۱۷ جدول: له ۱۳۸۱ تر ۱۳۸۸ل. کال پوری د لویو مرسته کوونکو هیوادنو ژمنه شوی مرستی (ارقام په میلیون ډالرو)

پرله پسی ګڼه	لوی مرسته کوونکی هیوادونه	لیکلی ژمنی	ریښتینای ورکړی
--------------	---------------------------	------------	----------------

۲۳،۴۱۷،۰۰۰	۲۸،۳۶۶،۰۰۰	د امریکا متحده آیالات	۱
۱،۵۴۶،۰۰۰	۱،۸۱۰،۰۰۰	بریتانیا	۲
۹۹۰،۰۰۰	۱،۳۷۸،۰۰۰	جاپان	۳
۸۹۸،۰۰۰	۱،۲۰۶،۰۰۰	کانادا	۴
۵۸۴،۰۰۰	۱،۰۴۴،۰۰۰	جرمني	۵
۶۶۳،۰۰۰	۱،۲۳۶،۰۰۰	هندوستان	۶
۳۲۴،۰۰۰	۵۹۸،۰۰۰	ناروي	۷
۷۱۵،۰۰۰	۹۰۲،۰۰۰	هالنډ	۸
۲۶۸،۰۰۰	۴۲۴،۰۰۰	ایټالیا	۹
۳۴۱،۰۰۰	۳۳۰،۰۰۰	ایران	۱۰
۱۵۱،۰۰۰	۲۹۰،۰۰۰	ډنمارک	۱۱
۴۳۰،۰۰۰	۵۱۸،۰۰۰	سویډن	۱۲
۱۳۰،۰۰۰	۲۰۲،۰۰۰	اسټرالیا	۱۳
۳۰،۵۴۵،۰۰۰	۳۸،۴۰۴،۰۰۰	مجموع عمومي	

سرچینه: د مالیې وزارت، د مرستو دهمغږۍ څانګه، ۱۳۸۷ کال.

پورتنۍ بیلګه ییز جدولونه دڅو کلونو په ترڅ کې د یو شمیر هیوادونو د مرستو جریان ښکاره کوي. د دغو مرستو ډیره برخه د لویو لارو جوړولو، دمعارف ودی، عامه روغتیا، دلوړوزده کړو، پرمختیا او دفاعی سکتور کې مصرف شوه. دغه مرستې هم د مشخصو هیوادونو او هم د یو شمیر نړیوالوسازمانونو او لویو بانکونو له خوا شوی دی.

د ارقامو له مخې په ۱۳۸۱ل. کال کې په اصلی بودجه کې د بهرنیو مرستو اندازه په سلو کې ۸۲،۷ وه. د ۱۳۸۲ ل. کال په ټوله بودجه کې د بهرنیو مرستو سلنه ۹۱،۳ تمویل شوی وه او د ۱۳۸۳ل. کال په ټوله بودجه کې په سلو کې پنځوس یی له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوی وه. د ۱۳۸۴ ل. کال د ټولې بودجې په سلو کې ۸۲،۲ له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوه. د ۱۳۸۵ل. کال بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۷۷ وه او د ۱۳۸۶ کال په اصلی بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۷۲ اټکل شوی وه. د ۱۳۸۷ل. کال په ټوله بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۶۶،۲ وه. همداسې هم تر ۱۳۹۲ل. کال پورې د انکشافی بودجې لپاره بهرنیو مرستو څخه کار اخیستل کیده. په دی توګه لیدل کیږي چې بهرنیو مرستو د افغانستان ددولت د مالی تمویل مهمه وسیله وه. دغه مرستې په عمومي توګه له افغانستان سره په لاندې توګه د مرستو په نړیوالو بیلابیلو کنفرانسونو کې ژمنه شوی وی:

- په ۲۰۰۶ م. کال کې د توکیو کنفرانس ۴،۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره و منله
- په ۲۰۰۴ م. کال کې د برلین کنفرانس ۸،۳ میلیارده مرسته ومنله

• په ۲۰۰۸ م. کال کې د لندن کنفرانس کې ۱۰۵ میلیارده ډالره او پاریس کنفرانس کې ۲۱،۴ میلیارده د مرستو وعده وشوه.

• په ۲۰۰۶ م. کال کې ددغو ټولو مرستو مجموعه ۲۳،۳ میلیارده ډالره شوه. د ۲۰۰۶ کال تر پای پورې افغانستان ته ۱۳ میلیارده ډالره راغلل. ددغو پیسو په سلو کې ۲۲ یی دولت له طریقه او په سلو کې ۷۸ یی د نادولتي موسساتو له خوا مصرف او ولگول شوی. البته دولت د بودجې په واسطه اجرا شوی مرستی ډیری اغیزمنی ارزیابی کېږي، اما د نادولتي موسساتو د لگښت او د پروژو نتیجه او دهغو گزارشات رسماً ثبت نه دي او نه هم ددوام او کیفیت له پلوه ډیر مطلوب دي (البته ټولې تر یوه حکم لاندې نشي راتلای، ډیرو انجیوگانو او موسساتو خصوصاً د ولایتي بیارغاونی تیمونو په ډیر معقول لگښت سره ډیری ګټورې او مطمینې او منظمې پروژې تطبیق کړي چې د افغانستان دولت او ټول ولس له خوا دمننې وړ دي).

• له ۲۰۰۲ م. کال څخه تر ۲۰۰۹ م. کال پورې ټولې ۶۲،۳۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره ژمنه شوی ده چې له هغې جملې څخه ۳۵،۴۵ میلیارده ډالره په دغه موده کې افغانستان ته ورکړل شوه. د پورتنیو مرستو له جملې څخه د هغه زیاته برخه یی بلاعوض کمکونه دي، لږ برخه یی پورونه دي. دغه پورونه په لاندې ډول له بیلابیلو منابعو او په بیلابیلو شرطونو سره دي:

1. نړیوال بانک: بیلابیلو پروژو ته یی د ۶۱۱۹۱۱۲۰۳ ډالرو په اندازه پور ورکړی دی چې ددغه پور شرطونه دادی:

د پور تکتانه یی په سلو کې ۰،۷۵ ژمنه شوی یی په سلو کې ۰،۳ او د ورکړې موده یی لس کلونه د پور ده پای ته رسیدو موده یی څلویښت کلونه دي.

2. د آسیایي پرمختیا بانک: په بیلابیلو پروژو کې ټول ۷۸۷۲۹۰۰۰۲ ډالره پور ورکړی

شرایط: د پور تکتانه په سلو کې یو او ژمنه شوی تکتانه په سلو کې صفر، د بیاورکړې پیل لس کاله د پور د پای ته رسیدو معیاد څلویښت کاله دي.

3. د اسلامی پرمختیایي بانک: په دوو پروژو کې یی ټول ۲۹۷۸۳۶۰۰ ډالره پور ورکړی دي.

شرایط: د پور تکتانه په سلو کې صفر، د بیرته ورکولو مهلت یی اته کاله او د پور د پای ته رسیدلو معیاد ډیرش کاله دي.

4. د سعودی پرمختیایي صندوق: د ټول پور اندازه ۵۱۹۹۸۷۰۰ ډالره د پور شرایط: تکتانه په سلو کې صفر، د بیا سپارلو د مودی پیل اوه کاله، دپور د پای ته رسیدو مقیاد ۲۵ کاله.

له بلا عوضه کمکونو پرته د پورتنیو څلور ډوله ورکړل شویو پورونو څخه د هیواد د بیارغاونی بیلابیلو برخو کې لگول شوی دي. هغه پورونه چې په مجموع کې له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۵ ل. پورې افغانستان ته ورکړی شوی دي. ټول یی ۱۴۸۰۹۸۹۰۵۵ ډالره کیدل.

پورتنی مثالونه په افغانستان کې د بهرنیو مرستو اندازه او طرز و، په تیره بیا د کابل په کنفرانس کې وروسته د افغانستان دولت ته د بهرنیو مرستو د لگولو په هکله پوره تجربه ترلاسه شوه. په دغه کنفرانس

کی دی باندی ټینګار وشو چی ښه به وی د بهرنیو مرستو زیاته برخه په خپله دولت له خوا تر لاسه او ولګول شی، یعنی وروسته تر ۲۰۱۰ م. څخه یی د بهرنیو مرستو په لګښت کی یو ریفورم ایجاد کړ. د موقتی ادارې په رامنځته کیدو سره نه یواځی د بهرنیو مرستو د لګیدو په برخه کی بلکی په خپله دولت دعایداتی منابعو په مصرف او راټولولو کی هم بیساری بی نظمۍ وه او ډیر مالی منابع حیف او میل کیدل، ګمرکی عواید مرکزی نه و او ټول عواید دمالی وزارت ته نه راغونډیدل. وروسته تر یو شمیر اصلاحاتو، هغه بی نظمۍ چی له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۴ پوری موجوده وه ورو ورو له منځه یووړه او څه ناڅه عواید د مالی وزارت ته په راټولیدو شول او د دولت شتمنی خوندي پاتی شوه. لاهم ډیر کارونه پاتی دی چی ددولت منظم او غیر منظم ټول عواید ښه سازماندهی شی. ددی علت دا و چی یو شمیر پخوانی قوماندانان چی په خپل سر یی ګمرکونه او مستوفیتونه ولکه کړی وو، د مرکز له خوا لری او متخصص کسان ورته د مرکز له خوا واستول شول، په دی توګه د چپاول ډیره برخه اصلاح شوه او مسلکی کسانو په کارونو کی بهبود راوست. د مالی وزارت په دی برخه کی په دی ورسوتیو څو کلونو کی د پخوا په پرتله ښه کوتلی او بریالی ګامونه اوچت کړی دی او ددولت د عوایدو اندازه اوچته او ثبات څه ناڅه ټینګ شوی دی. دا حالت په خپله یوه غوره تجربه وه.

له نیکه مرغه افغانستان پراخه مالی سرچینی لری او ددولت د عوایدو لپاره مختلف منابع شته چی ورو ورو به یو یو تر استفادی لاندی راشی. یعنی افغانستان مجبور نه دی چی د اوږدو کلونو لپاره بهرنیو مرستو ته انتظار وباسی. د افغانستان دولت مالی منظم عواید لکه مالیاتی عواید، تشبثاتی عواید او نور دی چی د هغه اټکل کول او راغونډول آسانه دی. ددی لپاره په کار ده چی اهل او مخلص متخصص کادرونه په ادراټو کی په کار وګومارل شی، دا تجربه ډیره د پام وړ ده. له بلی خوا داسی هیله شته چی بیلابیل مالیات ولرو، لکه: د جایدادونو، سرایونو، ځمکو، دمالدارۍ سکتور، ونډی، د جوازونو اوحق الامتيازونو او داسی نورو له مدرکه. د مالی دورو او منابعو توپیر په اقتصادی شرایطو کی د مثبت بدلون لامل کیږی. څومره چی ددولت منظم عواید پیاوړی شی یعنی له بالقوه امکاناتو استفاده کول زیات کړو، هومره به په بهرنیو مرستو زموږ اتکا کمه شی. د مالی وزارت او د افغانستان دحکومت راټلونکی هڅی همدی ټکیو باندی متمرکزی دی.

ددولت غیر منظم عواید بهرنی مرستی، اعانی، د اړتیا پرمهال ددولتی ملکیتونو پلورل او ددولت پورونه دی. کله چی منظم عواید ثبات ومومی او پیاوړی شی، بیا نو د غیر منظمو عوایدو ارزښت کمیږی او اړتیا ورته نه لیدل کیږی. افغانستان او س همداسی یو ی مرحلی ته نژدی شوی دی.

په یو اقتصاد کی د عامه مالی چارو ارزښت:

ددولتونو مالی اقتصاد public finance او عامه اجناس او اړتیاوی پوره کول په هر هیواد کی د مجموعی اقتصاد د فعالیتونو په توګه بنسټیز ارزښت او اهمیت لری، دا ځکه چی حکومتونه خپلی ورسپارل شوی دندی هغه وخت په ډیر ښه ډول ترسره کولای شی چی د خپلو لګښتونو د تمویل لپاره کافی اندازه عایداتی سرچینی ولری، نو له همدی امله ویلای شو چی پرته له منظمو عایداتی سرچینو څخه حکومتونه خپلی دندی ښی پر مخ نه شی بیولای او د خپل شتون لپاره دغه ډول سرچینو ته اړتیا لری. په دی توګه د یوه ځانګړی مجبوریت له مخی، بهرنی مرستی چی اوسنی خاص وخت کی د افغانستان ددولت لپاره یوه منبع ده او د مالی اړتیاوو د پوره کولو لپاره یی ځانګړی اهمیت لری، د تامل وړ ټکی دی. ډیره ضرور ده چی د هیواد په اقتصادی بحثونو او د بیا رغاونی په پروسه کی د یوې تجربی په توګه په نظر

کې ونيول شي. دغه مرستی چې افغانستان ته ورکړل شوی دی، په رسمي ډول دی، د پرمختیا لپاره دی او باید په همدې بڼه رسماً تر لاسه او د پرمختیا او بیا رغاونې لپاره ولگول شي. دا یو حقیقت دی چې د دوامداره جگړو له امله زموږ د دولت داخلي مالي منابع له گواښ سره مخ او فعلاً ناکافي دي.

له بهرنیو مرستو څخه په انکشافی بودجه کې کار اخیستل:

له بده مرغه افغانستان د تیرو دیرش کلنو کورنیو جگړو په ترڅ کې افغانستان ونشو کولای خپلې اړتیاوې له داخلي امکاناتو پوره کړي، خو پرله پسې کلونه اصلاً بودجې او د بودجې مفهوم په واقعی معنا سره وجود نه درلود. د دولت د بودجې تنظیم او جوړول هم د مالیې وزارت یوه دنده ده. په بودجې جوړلو کې هم موږ په بهرنیو مرستو حساب کړی او پرمختیايي پروژې مو له همدې مدرک څخه تمویل شوي دي، دلته به مخکې تر هر څه په بودجه خبرې وکړو او دا به هم روښانه شي چې په تیرو لسو کالو کې د افغانستان بودجې او د هغې تنظیم او قانوني اړخ په څه ډول خپل اصلي او اصولي مسیر ته راوگرځول شو.

بودجه څه ده؟

د اقتصاد د علم له نظره بودجه یوه منظمه طرح او د اټکل له مخې د عوایدو او لگښتونو یو بل سره برابرول دی، چې تر څو په راتلونکې ټاکلې موده (معمولاً یوه مالي کال) کې د دغو لگښتونو لپاره همدا په لاس کې موجود مالي وسایل (مالي شتمني) کفایت وکړي. بودجې ته د دولت مالي پلان هم ویل کېدای شي، چې د مالیې وزارت یې د پرنسپې له مخې د تطبیق کولو مکلفیت لري. د افغانستان د مالیې وزارت له قانوني پلوه بودجه په دې توګه جوړه او تطبیق کوي: "بودجه د افغانستان د دولت هغه قانوني سند دی چې په هغه کې ټول عواید او مصارف دیوې ټاکلې مودې (یوه کال) لپاره ښودل کېږي او په کلتوري، سیاسي، ټولنیز او اقتصادي او نورو ټولو ډګرونو کې د پرمختیاوو او فعالیتونو ښودونکي وي."

په افغانستان کې وروسته تر کورنیو جگړو په ۱۳۸۲، ۱۳۸۳ او په تیره بیا ۱۳۸۴ ل. کال کې په دغو برخو کې له ستونزو ډک، خو کوتلی ګامونه اوچت شول. په همدې کلونو کې له ملي اقتصاد سره د بودجې اغیزه په ملي اقتصاد تامین او ډاډمنه شوه. تر دغو کلونو مخکې د هیواد د بودجې پرنسپې څرګند نه و او نه یې هم د دولت د مالي پلان بڼه درلوده. په دغو تیرو دیارلسو کالو کې د ملي بودجې جوړول او په عادي او انکشافی بڼو دهغې مصرفول یوه بله غوره تجربه وه.

د دولت د بودجې دندې FUNCTION OF STATE BUDGET:

له دې پلوه د مالیې وزارت دروند مسؤلیت په غاړه درلود. په دې لاس - دولسو وروستیو کلونو کې افغانستان خپل عواید او هم بهرنۍ مرستی څه ناڅه په مسؤلانه توګه تنظیم اوسمی سازماندهی کړي، دا چې له پخواني انارشي څخه اقل یوه اصولي مسیر ته داخل شو دا یوه لویه بریا او غوره تجربه وه. لکه چې پوهیږو د بودجې بنسټیزه دنده داده چې د دولت فعالیتونه داسې تنظیم او ترتیب کړي چې د حکومت د پلان شویو تدابیرو یو اغیزمن تطبیق او انتخاب ممکن کړي اوله دې پرته د عمومي رفاه ډاډمنتیا هم ورسره وي کوم چې زموږ یو اساسي هدف دی.

د افغانستان عادي بودجه د دولت د دستگاه جاري لگښتونه تمویلوي او انکشافی بودجه مو د انکشافی پروژو لپاره په کار اچوو. د همدغه لویو او زیربنایي پروژو لپاره له بهرنیو مرستو څخه استفاده کوو. له

نيکه مرغه مونږ په تيرو څو کلونو کې له انفلاسيون څخه هم خپل اقتصاد ساتلی او د بودجې کسر سره هم نه یو مخامخ شوی. تیرو کلونو کې د بیو، په تیره د عمده استهلاکي اجناسو د بیو ثبات (پرتله د جهاني قیمتونو د لوړتیا له اغیزو چې دا یوه طبیعي خبره ده) ښه و. مونږ په اقتصاد کې د بازار د نظام لار تعقیبو او راتلونکي کې د یو کریدتي سیاست پلویان یاستو یعنی په بانکي سیستم کې د کریدیت د ورکړې پلویان یاستو چې د کریدیت ورکړه او حدود باید داسې وټاکو چې په اقتصاد کې د پیسو جریان محدود وي او د پولې تورم مخه ونیول شي او وار په وار د لگښتونو کمولو ته پاملرنه کوو او د بودجې تفاضل ته ارزښت ورکوو. وار په وار د تجربو راغونډول، په دغو تجربو غور کول او دهغو مثبتو اړخونو په پام کې نیول او له منفی یې ډډه کول موږ دغو مقاصدو ته نژدې کوي.

په ډاډ سره ویلای شو، چې اوس مونږ د ملي اقتصاد لپاره یو ټینگ او باثباته اساس ایښودلی دی. د ۱۳۹۳ کال له انتخاباتو وروسته به اقتصادي ثبات نور هم پیاوړی شي او دا تشویش به نه وي چې له ۲۰۱۴ م. کال وروسته به د هیواد اقتصاد کومې ستونزې سره مخامخ شي بلکې نور به هم پیاوړی شي.

دوهمه برخه:

د افغانستان ملي پرمختیايي ستراتیژي

د ستراتیژيو او پلانونو طرح او تطبيق له علمي پلوه د پرمختیايي اهدافو د ترلاسه کولو لپاره یو څو لومړني قدمونه دي، حال دا چې د یوې ستراتیژۍ بل مهم قدم د هغې علمي تحلیل دی. د افغانستان د ملي پرمختیايي ستراتیژۍ جوړول یو مهم اقدام و، چې د تطبيق نیټه یې د ۲۰۱۳ کال تر اخره پورې اټکل شوې وه. افغانستان وروسته تر اوږدو کلونو کرکچ او جگړو څخه بیا رغاونې ته اړتیا لري. د بیا رغاونې پروسه چې په هغې کې اقتصادي او فزیکي بیا رغونه مهمه برخه لري د اقتصادي موسساتو او نورو تصمیم نیوونکو ارگانونو مهم مسولیت و. د ستراتیژۍ د تحلیل لپاره ډیر ضرور ده چې ملي او نړیوال شرایط هم مطالعه شي، په تیره بیا د افغانستان ملي پرمختیايي ستراتیژۍ د زیری له اهدافو سره رابطه لري او اهداف یې هم ورسره مطابقت لري. د فقر له منځه وړل د ملگرو ملتونو په آجندا کې شامله خبره ده او د زیری په اهدافو کې هم ورته په څرگنده اشاره شوی ده، د افغانستان د ملي ستراتیژۍ یوه برخه د فقر کمښت او د خلکو د اقتصادي ژوند ښه کول دی. له بلې خوا د ټولنیزو خدماتو ښه کول په دغې ستراتیژۍ کې د وخت او ارقامو له مخې ښودل شوی وو، چې ددغو ارقامو څخه یوه برخه یې تر لاسه شوی هم دی، په دی ډول سره د ستراتیژۍ د اهدافو تحقق د یو شمیر شاخصونو له مخې تحلیل کیدای شي، ترڅو د تطبيق شوی ستراتیژۍ علمي تحلیل ترسره نشي د بلې راتلونکې ستراتیژۍ او پلان طرح ناممکنه ده. د افغانستان د پرمختیايي ستراتیژۍ په تطبيق کیدو سره افغانستان یو شمیر مهمې لاسته راوړنې درلودې: د سړي سر کلني عاید (PCI) له ۱۵۰ امریکاني ډالرو څخه ۶۷۰ امریکاني ډالرو ته په منځنۍ توګه اوچت شو(دا صرف د یوه رسمي گزارش رقم دی)، په هیواد کې ۹۰۰۰ کیلو متره په اوږدوالي سرکونه پاڅه شوي او د ۷۰ کیلو مترو په اوږدوالي سره ریل پټلۍ جوړه شوې اوس په هیواد کې له شلو زیات دولتي او د پنځوسو شاوخوا

خصوصي مالي موسسات فعال دي . د مطبوعاتو آزادي ډاډمنه ، مدني نهادونه پياوړي او گڼ شمير ولايتونه د برېښنا لرونکي شول. دټولو سکتورونو له جملې څخه د عامې روغتيا او معارف په برخې کې له کمې پلوه ښه پرمختگ ليدل کېږي. په اوسط ډول دملی اقتصاد ټولو سکتورونو کې په سلو کې ۶۶ ستراتيژي تطبيق شوی ده او نوره په سلو کې ۳۴ برخه د يو شمير ستونزو اوله هغې جملې د اداري فساد، ټيټو ظرفيتونو، ناامني او تر يوه حده هم د بي کفايتي له امله تطبيق شوی نه ده، خو بيا هم په پرمختيايي ستراتيژي کې د ښودل شوو اهدافو او ترلاسه شوو موخو ترمنځ ژور واټن ليدل کېږي . لاهم افغانستان کې ثبات ندي راغلی او امنيتي گواښونه شته ، ډير فرصتونه ضايع شول او د بهرنيو مرستو لگول اغېزمن نه وو، په هيواد کې اداري فساد لويه ستونزه وه ، د مخدره توکو د قاچاق مخه ونه نيول شوه، د استخدام کچه ټيټه وه، بهر ته مهاجرتونه موجود وو، په کليوالی سيمو کې بېوزلی وه، منابع پوره تر کار لاندی رانغلل او ددولت او ولسونو ترمنځ باور پياوړی نشو. په دې توگه لاهم د هيواد د پرمختيا لپاره اوږد مزل په مخ کې دی چې بايد د راتلونکي لپاره دقيق علمي پلانونه او د پېنځلسو کلونو لپاره يوه بله نوې پرمختيايي ملي ستراتيژي تدوين شي چې د تيري پرمختيايي ستراتيژي تجارب پکې منعکس شي . که د يوې اوږدې مودې ستراتيژي نه طرح کېږي، راتلونکي دولت به اړ وي چې پېنځه کلنې برنامې طرح او تطبيق کړي. په هر ترتيب: مهمه خبره داده چې دا ټول مثبت او منفي اړخونه د يوې تجربې په توگه د ارزښت وړ دي او افغان ملي کادرونه بايد بار بار او بيا بيا دغې تجربې ته مراجعه وکړي، له هغې څخه زده کړه وکړي او مثبت اړخونه ځانته يوه الگو وگرځوي او منفي اړخونه يې راتلونکي کې اصلاح او تکميل کړي.

د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلارې ANDS ټولي دندې ، ارکان او اهداف په مستقيمه يا غير مستقيمه توگه د ۲۰۲۰ کال لپاره د زريزې له پرمختيايي اهدافو (Millennium Development Goals (MDGs سره تړاو لري . ملي پرمختيايي تگلاره په ټوليز ډول اته ارکان لري چې په بيلابيلو سکتوري وزارتونو پورې تړاو لري او همدا وزارتونه يې اړونده چارې پر مخ بيايي لکه د ماليې وزارت ، اقتصاد وزارت ، د زراعت وزارت ، د تجارت او صنايعو وزارت ، د دفاع وزارت ، د عدليې وزارت ، د داخله او خارجه وزارتونه ، د بشر د حقوقو خپلواک کميسيون ، د سوداگري او صنايعو اتاق . چې دا ټولي اداري به په گډه کار کوي او پلان شوي اهداف به د ټاکلي مهالوېش سره سم ترلاسه کوي

ملي ستراتيژي د افغانستان لپاره اوږد مهاله لرليد او منځمهاله هدف ټاکلي چې و، په بيلابيلو برخو کې يې ښکاره وضاحت درلود، لکه د فقر کمول ، ځواکمن ديموکراتيک سياسي چاپيريال رامنځته کول ، د يو ښه امنيتي او دفاعي سيستم رامنځته کول او نور . که څه هم ملي ستراتيژي په ډير ښه ډول جوړه شوې او ددې اهدافو د ترلاسه کولو لپاره د مالي تمويل چارې نړيوالې ټولنې په غاړه اخيستي وې خو په وروستيو کلونو کې د دې ستراتيژي د پلي کيدو په مهال ځيني ستونزې رامنځته شوې چې په ځينو ساحو کې ټاکل شوي اهداف په خپل ټاکل شوي وخت ندي ترلاسه شوي .

ملي تگلاره د ملي ولايتي او ځايي پراخو مشورو لاسته راوړنه ده او د ټولو مدني ټولنو ، نادلتي نهادونو ، فرهنگي ، مذهبي جمعيتونو خصوصي سکتور او د نړيوالې ټولنې کارپوهانو په گډه مشوره ترتيب شوې ، ددې مشورتي بهير په ترڅ کې دکليو په کچه ۱۸۵۰۰ او د ولسواليو په کچه ۲۹۰ او د ولايتونو په کچه د ۳۶ پرمختيايي پلانونه رامنځته شول چې له مخې يې نږدې د هر ولايت لپاره لومړيتوبونه په گوته شوي دي .

د ملي تگلارې د ترتيبولو په مهال له اړونده تحليلي ميتودونو استفاده شوې وه تر څو دټولنې تر ټولو بې وزله قشر او د بېوزلی اصلي لاملونه ښه په گوته شي او د هيواد په کچه د همدغه قشر د وضعيت په پام کې نيولو سره ملي پرمختيايي

تګلارې اهداف داسې ترتيب شوي وو، ترڅو په زياته اندازه پانګه اچونه په داسې ساحو کې صورت ونيسي چې نېغ په نېغه د بې وزله خلکو په ژوند کې ښکاره بدلون رامنځته کړي .

افغانستان لا د تيرو لسيزو د شخړو په حال کې و، چې په 2000 کال کې کله چې زياتره هيوادونو د زريزې د تصويب په اساس د زريزې پرمختيايي اهدافو يا MDGs باندې توافق وکړ خو افغانستان پينځه کاله ورسته وتوانېده چې د MDGs سره يو ځای شي او د دې اهدافو د لاسته راوړنې او متداوم پرمختګ لپاره يې ملي پرمختيايي ستراتيژي جوړه او تر ۲۰۲۰ کال پورې يې د پرمختيا لپاره لړلید وړاندې کړ . اوس چې د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ د پلي کېدو وروستۍ نيټه په ۲۰۱۳ کال کې پای ته ورسېده ددې پرمختيايي ستراتيژۍ د جوړښت ، موثريت ، ټاکلي اهدافو ته د رسېدو اندازه او د هغې په نتيجه کې راغلي بدلونونه ددې علمي – څيړنيزې رسالې د بحث او تحليل لاندې دي . له دغه تحليل څخه وروسته به موږ دا تجربه په کلکه په پام کې لرو.

دملي پرمختيايي ستراتيژۍ د لنډ تحليل هدف د افغانستان لپاره د اوږد مهاله پرمختيايي لړلید او د زريزې د پرمختيايي اهدافو په رڼا کې د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ د جوړښت ، اهدافو ، لومړيتوبونو او دهغې د تطبيق د شرايطو په هکله عمومي معلوماتو عرضه کول دي . او ددې څيړنې په نتيجه کې دهيواد د پرمختيا لپاره د لنډې ، منځنۍ او اوږدې مودې پرمختيايي لومړيتوبونو موثريت تحليل او پايلې يې وړاندې شوې . هيله ده چې د اقتصاد او پرمختيايي مطالعاتو په برخه کې به ددغه ډول څيړنو رامنځته کيدل د مسلکي کدرونو ، محصلينو او نورو مينه والو لپاره په زړه پورې ماخذ رامنځته او د ملي پرمختيايي پروگرامونو د جوړښت او اغيزمنتيا په اړوند به دهغوی معلومات لا زيات کړي . په عمومي ډول دغه څيړنه لاندې اهداف تعقيبوي :

- د زريزې پرمختيايي اهدافو MDGs پيژندنه او د افغانستان په برخه کې د MDGs د ځانګړې ښې پيژندنه .
- د منځمهاله او اوږدمهاله پرمختيايي تګلارو لپاره د چمتوالي په اړوند په افغانستان کې وروستيو بدلونونو ته کتنه
- د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ ANDS لنډه پيژندنه ، جوړښت ميتود ، ارکان او د تطبيق د ساحو پيژندنه
- د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ د تطبيق دپايلو تحليل او په نتيجه کې يې (د يوې تجربې په توګه) راغلي بدلونونه کتل.

په دغه علمي څيړنيزه رساله کې د زريزې د پرمختيايي اهدافو MDGs په چوکاټ کې د افغانستان اوسنۍ وضعيت او په وروستيو کلونو کې په بيلابيلو سکتورونو او د ژوندانه په مختلفو ساحو کې راغلي بدلونونه او بالقوه رامنځته شوي چمتوالي ته لنډه کتنه شوې. وروسته له افغانستان سره په نړيواله کچه د شوو پرمختيايي ژمنو په چوکاټ کې د مهمې ملي ستراتيژيکې برنامې په حيث د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ ANDS جوړښت او اهميت ته کتنه شوې . همدا راز د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ ميتودولوژي اهداف ، ارکان او دهغې د تطبيق ساحې او سکتورونو ترڅنګ د دې ستراتيژۍ پايلې او د هغوی په نتيجه کې راغلي اقتصادي بدلونونه تحليل شوي او په پای کې د ټولې څيړنې پايلې وړاندې شوي دي .

د موضوع پس منظر : د افغانستان په معاصر تاريخ کې تردې مخکې د افغانستان بيلابيلو دولتونو او رژيمونو پرته له يوڅو پنځه کلنو اقتصادي- اجتماعي پلانونو کومه د اوږدې مودې ستراتيژۍ نه وه جوړه کړې. له ۱۳۸۴ ل. کال څخه وروسته د لومړي ځل لپاره داسې يو مهم ملي سند رامنځته شو. دا بايد هيره نه کړو چې پخوا تر دې په افغانستان کې يو شمير ځانګړي دولتي پلانونه طرح او تطبيق شوي وو. لکه په پل کې چې وويل شول، مثلاً امير شيرعليخان د افغانستان د صنعتي گولو او پرمختيا لپاره ډير غوره پلانونه لرل، چې دغو برنامو د اوسنيو علمي پلانون يا معاصرو ستراتيژيو بڼه او تخنيک نه درلود، بلکې يوڅه ساده او ابتدايي پلانونه وو چې زياتره يې د سيدجمال الدين افغان له ريفورمونو سره اړخ لګاو. دغه برنامه د امير شيرعليخان له منځه تګ سره يو ځای له منځه ولاړه . ورپسې يوه اوږده

موده افغانستان د انگریزانو تر اشغال او واک لاندې و، تر څو غازي امان الله خان په ۱۹۱۹ م. کال کې د هیواد استقلال بیرته تر لاسه او د پرمختګ او ترقی یوه اصلاحی او پرمختیا یی برنامه یی تر لاس لاندې ونیوله چې د سیمې هیوادو کې یی ساری نه و. دغه مترقی پاچا هیواد ته موټر وارد کړل، داورګادی لپاره یی ریل پټلۍ وغځوله، عامه تاسیسات یی نوی او دکابل په لویديځ کې یی د یوه نوی او عصري ښار د جوړولو بنسټ کېښود، د معارف د ترقی په خاطر یی ګڼ شمیر پیغلۍ او ځوانان بهر ته واستول او د علم حاصلول یی یوه دیني فريضه او د هیواد د پرمختګ ګونجی معرفي کړه، مرییتوب یی لغو کړ، د مالیاتو قانون کې یی بدلون راوست او مالیات یی له جنسي ښې څخه نقدی شکل باندې واړول، د نارینه وو او ښځینه وو د برابرۍ لپاره یی د اسلام د مبارک دین له احکامو سره سم عملی ګامونه اوچت کړل، د استعمار په وړاندې یی د استقلال خواهی جندی پورته او د نړۍ ټول مستعمره هیوادونه یی د آزادۍ تر لاسه کولو ته بيدار او زړور کړل، نړۍ سره یی دیپلوماتیک روابط ایجاد او د هیواد نظامی تاسیساتو ته یی پاملرنه وکړه. نوموړی خپله دغه برنامه چې دیوې بشپړې ستراتیژۍ حیثیت یی درلود د پغمان په لویه جرګه کې اعلان او دولس د استازیو تر مخې یی هغوی سره په ګډه تصویب کړه. متاسفانه ددغه نامتو مجاهد او غازي ټولواک په له منځه تلو سره دغه برنامه او اصلاحی پلان هم تر خاور لاندې شو. د سقوی ارتجاعی اړ- دور او تباهی څخه وروسته محمد نادر خان د چارو واک تر لاسه کړ، خونموری ددري کلونو په ترڅ کې پرته له کومې تدوین شوی برنامه څخه صرف یو څو ادارات فعال کړل، د تجارت وزارت او د یوه بانک جوړول او د طب د پوهنځي تاسیس یی مهم اقدامات وو، وروسته تر هغه د ډیرو کلونو لپاره افغانستان دده د ورنو محمد هاشم خان او شاولی خان د مستبدانه دکتاتوری تر واکمنۍ لاندې راغی چې هیڅ اصلاحی او د ترقی او پرمختیا برنامه یی نه لرله.

په ۱۹۵۳ م. کال کې کله چې سردار محمد داوود خان د هیواد صدراعظم شو، نو د افغانستان د پرمختیا او نوی کولو لپاره یی پینځه کلن پلانونه رواج کړل. نوموړی دخپل واک پرمهال دری پینځه کلن پلانونه طرح او تطبیق کړل یعنې دغه پلانونه له ۱۳۳۵ کال څخه تر ۱۳۵۱ کال پورې یو په بل پسې اجرا شول چې د افغانستان د تاریخي مطالعاتو په ترڅ کې د افغانستان لومړنی علمی پینځه کلن پلانونه بلل کیږي، دغو پلانو په ریښتیا چې علمی او عصري ښه لرله او د هیوا په ښه کې یی ډیر ژور بدلون راوست. ورپسې افغانستان په ۱۳۵۴ کال کې د جاپان د هیواد په شان د پینځه کلن پلان پرځای یوه اوه کلنه اقتصادی - اجتماعی برنامه جوړه کړه، خو هغه ډیره بریالی تطبیق نه شوه، چې په همدې جریان کې په هیواد کې یو ژور سیاسي بدلون راغی. په ۱۳۶۵ ل. کال کې یوځل بیا د افغانستان د عصري کولو په خاطر یو پینځه کلن علمی پلان چې د (۱۳۶۵-۱۳۶۹) اقتصادی اجتماعی انکشافی پلان نوم ورکړل شوی و، جوړ شو. کله چې په ۱۳۷۱ ل. کال کې په هیواد کې کورنیو جګړو زور واخیست دغه هڅې بیخي هیرې او له منځه ولاړې، یعنې دهیواد لپاره کومه بله نوی برنامه د نا امنیو او کورنیو جګړو له امله پوره تطبیق نه شوه. کله چې په ۱۳۸۱ کال کې په هیواد کې د طالبانو رژیم وپرځول شو، نو د افغانستان د پرمختیا او بیارغاونې لپاره جدې تدابیرو ته اړتیا ولیدل شوه. په دې توګه د ۱۳۸۴ ل. کال په ترڅ کې دغه پرمختیایی ملی سند تکمیل شو. البته ددغه سند په برخه کې ضرور ده چې د زیری د پرمختیایی اهدافو او لندن کنفرانس یادونه هم باید وشي. داځکه چې د زیری اهدافو په دې ستراتیژۍ کې ډیر انعکاس موندلی او د لندن کنفرانس کې دافغانستان قرارداد لاسلیک شو. د موضوع د ښه وضاحت لپاره به دغه بحث ته دوام ورکړل شی.

(MDGs) او د افغانستان وضعیت ته لنډه کتنه

د زیری د پرمختیایی اهدافو Millennium Development Goals (MDGs) بنسټیزه موخه د نړي د فقیرو هیوادونو د ټولنیزو او سیاسي شرایطو په ښه کولو سره په دغو هیوادونو کې د هر اړخیزې پرمختیا هڅول وو چې په ۲۰۰۰ کال کې د د ۱۸۹ هیوادونو له خوا د ملګرو ملتونو په چوکاټ کې تصویب شول. MDGs د زیری د تصویب یا millennium declaration څخه سرچینه اخلي په کوم کې چې په ښکاره ډول ویل شوي و: د نړي هر فرد حق لري چې د ځانګړي حیثیت او وقار، ازادۍ، برابروالي او د ژوندانه اساسي معیار څښتن اوسي او دغه اصل په ټولنه کې د زغم او د ګډ مسولیت احساس ته وده ورکوي. افغانستان ایله څو کاله وروسته دهغې تر تصویب څخه، یعنې په ۱۳۸۳ ل. کال کې هغه لاسلیک او د ملګرو ملتونو د عمومي غونډې (۲۰۰۰ م. کال) اعلامیه یی تایید کړه. افغانستان وپتیلله چې

تر ۲۰۲۰م. کال پوری به د زیری افغانی شوی اهداف عملی کړی. ددی مقصد لپاره یی لومړی یوه ستراتیژی جوړه کړه.

د زیری د اهدافو د ترلاسه کولو لپاره هیوادونو ته اته بیلابیل اندازه کیدونکي او د مقایسې وړ اهداف ((دافغانستان لپاره 9 اهداف دي ځکه د ځانګړو امنیتي شرایطو په پام کې نیولو سره نهم هدف یواځې د افغانستان لپاره امنیت ښودل شوی و)) ټاکل شوي چې د دغو عمومي اهدافو د تحلیل لپاره ۲۱ فرعي اهداف او ۶۰ بیلابیلو شاخصونو څخه ګټه اخیستل کېږي .

د زیری پرمختیایي اهداف یا MDGs په لاندې ډول دي :

1. د شدید فقر او لوږې له منځه وړل
2. لومړنیو زده کړو ته لاسرسی
3. د ښځو د رول پیاوړي کول او د جنسي برابروالي ترویج
4. د ماشومانو د مړینې راکمول
5. د میندو د روغتیا ښه والی
6. د ایډز ملاریا او نورو ناروغیو مخنیوی
7. په متداوم ډول د ژوندانه د چاپیریال د ساتنې ډاډمنول
8. د پرمختیا لپاره د نړیوال مشارکت رامنځته کول
9. د امنیت تامین (دغه هدف یواځې د افغانستان لپاره ځانګړی شوی و)

دا چې MDGs د ژوندانه د معیار په لوړولو باندې په مرکزي توګه تمرکز درلود، نو ددې لپاره د بشري منابعو په برخه کې پانګه اچونه، د زیربنا پیاوړي کول او د خلکو د اقتصادي، سیاسي او ټولنیزو حقونو لوړول اړین اقدامات ګڼل شوي وو. هغه اهداف چې د بشري منابعو اجندا لاندې وو، د غذايي رژیم او روغتیايي حالت په ښه والي او د یو شمیر عامو ناروغیو په مخنیوي یی تمرکز درلود او راتلونکی کې هم باید همداسی وی. د زیربنایي اهدافو اجندا بیا د پاکو اوبو په موجودیت، روغتیايي چاپیریال، انرژي او معلوماتي او مخابراتي اساسنیو موجودیت او پاک چاپیریال په برابرولو تمرکز کوي ، همدا راز د سیاسي اقتصادي او ټولنیزو موخو په اجندا کې د ښځو د ټولنیز رول زیاتوالي د تاوتریخوالي د کموالي د سیاسي بصیرت لوړولو عامه خدماتو ته د یو شان لاسرسي او د امنیت او ملکیت د حقوقو په ساتنې تمرکز کړی و.

افغانستان په رسمي ډول MDGs له تصویب څخه پنځه کاله وروسته پلي کړ. په همدې د لیل دزمانې تقسیم او قات له مخې د افغانستان لپاره د ۲۰۱۵ پرځای ۲۰۲۰ کال وروستی نیټه ټاکل شوې وه، تر څو نوموړي اهداف ترلاسه کړی شي. په همدې دلیل د زیری پرمختیایي اهداف د افغانستان په ملي پرمختیایي ستراتیژۍ کې په پشپړه ډول خپول شوی وو.

د افغانستان ملي پرمختیایي تګلاره چې د زیری د پرمختیایي موخو په نظر کې نیولو سره د یو اوږدمهاله او ستراتیژیک سند په توګه رامنځته شوې د افغانستان لپاره تر ۲۰۲۰ میلادي کال پورې په هر اړخیزه توګه اقتصادي ، سیاسي او ټولنیز لړلید وړاندې کوي او د دې لړلید له مخې تر ټاکلې نیټې باید افغانستان لاندې لاسته راوړنې ولري :

- د اسلامي اصولو او اساسي قانون په رڼا کې يو ديموکراتيک هيواد چې دداخلي سولې او امنيت ، د ګاونډيو هيوادونو سره د سوله ييز ژوند او نیکو اړيکو درلودونکی او په نړيوال ډګر کې د درناوي څخه يو برخمن هيواد وي .
- زغم لرونکی ، يو موټی او کثرت گرا، اسلامي ارزښتونو او عمومي ګډون ، عدالت او د اتباعو د حقوقو برابری لوړو موخو ته ژمن يو ملت
- د پياوړي خصوصي سکتور ترلارښوونې لاندې د بازار د اقتصاد ، ټولنيزې برابری ، او د ژوندانه چاپيريال د دوامداره ساتنې پر بنسټ د اميدونو څخه ډکه يوه ټولنه .

د ملي پرمختيايي تګلارې له مخې په پام کې وه چې د ټاکلو پلانونو او موخو له مخې تر ۱۳۹۱ کاله پورې به نوموړې تګلاره د بېلا بېلو سکتوري وزارتونو او خپلواکه ادارو لخوا د نړيوالې ټولنې په مالي ملاتړ پلي او په پایله کې د افغانستان لپاره په ځانګړي ډول لاندې منځمهاله موخې ټاکل شوی وی :

د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره يو داسې پرمختيايي پلان دی چې د زریزې پرمختيايي موخو (MDGs) باندې ولاړ او په افغانستان کې به د بې وزلۍ د راکمولو لپاره د يو ستراتيژيک سند په توګه تر ګټه اخيستل کېږي . ددې تګلارې د ملاتړ اصول د افغانستان تړون لیک ارکان او معيارونه نشکيلول چې له مخې يې د ملي پرمختيايي تګلارې ارکان او موخې په لاندې ډول پېش بڼې شوي وی .

- امنيت ، ملي ثبات او د قانون تطبيقول، ترڅو د هر افغان تبعه د فردي امن تامينولو ته رسيدګي وشي
- حکومتداري د قانون ټينګښت او د بشري حقونو په برخه کې د بنسټونو پياوړي کول د قانون ټينګښت او د عامه خدماتو وړاندې کولو ترڅنګ د دولت لخوا خلکو ته ځواب ورکول .
- اقتصادي او ټولنيزه وده . د بېوزلۍ کمول ، د خصوصي سکتور تر لارښوونې لاندې د بازار د اقتصاد په چاپيريال کې د دوامداره ودې تامينول د بشري پرمختيا د شاخصونو بڼه کول او د زریزې پرمختيايي موخو په برخه کې د پام وړ پرمختګ ترلاسه کول.

MDGs د اهدافو په وړاندې د افغانستان اوسنی وضعیت

افغانستان د يو پرمختيايي هيواد په توګه چې تراوسه هم د جګړو او شخړو سره مخ ده او لا هم ټوپکسالارانو په واک څيټه اچولی او د اداراتو مدیریت مسلکي او تخصصی شوی نه دی، نا امنی او اداري فساد يې د پرمختيا پروسه تر سيوري لاندې راوستي، خو بيا هم د زریزې د اهدافو د تر لاسه کولو لپاره په افغانستان کې يو خوشبينانه تصوير موجود دي. په تيرو کلونو کې د ځيني اهدافو په لور بڼه پرمختګ شوي ، خو نور بيا له ټاکلي مهالویش څخه وروسته پاتې دي.

د مرستو د لوړ جريان سره سره بياهم افغانستان د فقر د سطحې د راتیتولو هدف (۲۴٪ تر ۲۰۱۵ کال پورې) څخه وروسته پاتې ده. ورستې تخميني ارقام ښيي چې په افغانستان کې غربت په ګڼو ټولنيزو عواملو پورې تړاو درلود او ددې تر څنګ په ځانګړي ډول د زراعت په برخه کې د مولدیت په لوړوالي پورې ډیر تړاو لري. ځکه د زراعت د سکتور رشد اوپه هغه کې د مولدیت زیاتوالی د عاید د زیاتوالي، د استخدام د کچې د لوړیدو او د غذايي موادو د وارداتو تعویض او په هيواد کې د غذايي مصنوعات سبب ګرځي. په زیاتره برخو کې د اوسني حکومت په وړاندې د تيرو لسیزو څخه د پاتې ناخوالو او ننګونو د موجودیت په نظر کې نیولو سره د فرعي اهدافو د لاسته راوړنو کچه تر ډیره په سم جهت اوډ ډاډ وړ بریښي.

د بشري اوټولنيزي پرمختيا د اهدافو په برخه کې د افغانستان د قناعت وړ ده او د لومړنيو زده کړو کچه تقريباً تر لاسه شوې (ښوونځيو ته د نجونو تګ او تعليم تر لاسه کول په خپله لويه لاسته راوړنه ده) خو بيا هم د هر شاگرد په سر د پانګونې کچه اوس هم د سيمې د هيوادونو (پاکستان ۲۵۰ ډالر، ايران ۶۰۰ ډالر) په پرتله کمه، يعنې يواځې ۶۰ ډالره ده.

د جنډر او اقتصادي پرمختيا په برخه کې تر ۲۰۱۲ کال پورې ارقام ښيي چې افغانستان تر اوسه هم يو ورسته پاتې هيواد دی او په اقتصاد کې د ښځو ونډه لا هم په سيمه کې تر ټولو کمه ده، خو په ولايتي يا د هيواد په کچه د ښځو نماينګې په سيمه کې يوه بيلګه ګڼل کېږي چې ۲۵٪ ته رسيږي، تمه ده چې د روغتيا، تعليم، اوبو لګولو په برخو کې پانګه اچونه به د غريبو خلکو ژوند کې بدلون راولي او روغتيايي خدماتو ته د خلکو لاسرسۍ به د خلکو د ژوند د توقعاتو کچه لوړه کړي.

په افغانستان کې په تيره لسيزه کې د عامه سکتور په وسيله د روغتيايي خدماتو او تعليم عرضه دکم مصرف لرونکي او د خلکو ترمنځ عادلانه ثابته شوې او په ځينو نورو ساحو کې د مناسب عامه سکتور د نشتوالي په صورت کې د ناکومتي ادارو (NGOs) فعاليتونه ډير اغيزمن ول.

ښځينه وو ته تعليم او روغتيا په برخه کې امتيازي برخه ورکول د MDGs په ټولو نورو برخو کې خپل اغيز ښودلی ده، ځکه په افغانستان کې د کورنيو اقتصادي وضعيت خراب دی، نوپه دې سره ښځينه مشروع کار او عايد پيدا کوي، مثلاً خياطي کوي، چرګان روزي او داسې نور، له بلې خوا د مور او ماشوم روغتيا ډاډمنه کېږي او په اقتصاد کې د ښځو ونډه زياتيږي. د MDGs د ټاکلو موخو تر لاسه کولو لپاره د نړيوالې ټولنې هراړخيزې مرستې حياتي ارزښت لري چې په دې برخه کې نه يواځې مالي مرستې، بلکې د ظرفيتونو لوړول، د پاليسيو ترتيبول او د پرمختګ په مقابل کې تشويق په دې لاره کې په زياته اندازه د پام وړ اقدامات دي او د نړيوالې ټولنې سره له بشپړه او هر اړخيز تفاهم پرته افغانستان ته دا ستونزمنه ده چې په يواځې ځان په ۲۰۲۰ کال کې متوقعه اهداف تر لاسه کړي.

د بدلونونو لپاره د زميني چمتووالی

د افغانستان په معاصر تاريخ کې، دلته د لويو قدرتونو ترمنځ د سړي جګړې د تمرکز له اوږدو او بې سارې ويجاړيو وروسته په ۱۳۸۱ ل. لمریز کال کې يوه نوې دوره رامنځته شوه. په داسې حال کې چې هيواد په بشپړه ډول په هراړخيزه توګه د لسيزو ناکرارو خپلی و، په پراخه کچه فزيکي - بشري او ټولنيز نهادونه ويجاړ شوي وو. د افغانستان نوې ادارې او د هغې نړيوالو همکارانو ته ستر تاريخي مسوليت ور په غاړه کړ. چې په دې اړوند د يو اسلامي او پراخ بنسټه حکومت رامنځته کول چې د قانون ټينګښت ته ژمن او ټول افغانان پرته له توپير څخه پکې سوله ييز او له درناوۍ ډک د ژوند کولو فرصت ولري، خپلو بالقوه اقتصادي ظرفيتونو څخه داسې ګټه پورته کړي چې په نتيجه کې يې خلک عامه خدماتو ته بشپړه لاسرۍ ولري او د انساني کړا مت لرونکو وګړو په توګه د برابرې حقونو څخه برخمن وي.

شپږنيم کاله وروسته، د کتنې وړ هڅو او لاس ته راوړنو سره سره، موږ لا تر اوسه هم دې موخو ته نه يو رسېدلي. هم موږ او هم زمو نړيوال همکاران، دې پايلې ته ورسيدو چې د شته خنډونو او پر هغو باندې د بری د لاسه کېدو لپاره د

وخت مسله ، سمه نه وه تحليل كړي. نا امنی ، بيوزلي، فساد، او په زياتيدونكي توگه د نشه يي توکو د صنعت پراختيا، دا تريخ حقيقت څرگندوی، چې د ماهيت له مخې د افغانستان په وړاندې د پرتو ننگونو په پراخوالي او حجم کې کمښت يا مثبت بدلون ندی رامنځته شوی. ، که چېرې د افغانستان د خلکو خانگري ستونزې او د سرچينو د کموالي په نظر کې نيولو سره د پرمختيا، امنيت، او سياسي تگلارو ترمنځ انډول په پام کې ونه نيول شي ، بيا به هم د افغانستان خلک په بشپړه توگه د خپل بشري پوتنسيال د پکارولو په برخه کې کمزورې پاته شي. د وسايلو، مهارتونو او د هغو څخه د دولت او نړيوالي ټولنې د اړين سياسي ملاتړ په شته والی سره - افغانان کولای شي په راتلونکې کې پخپله د پراخه او هر اړخيزه بيا جوړونې او په هېواد کې د دوامداره سولې د تامين، کليدي او غوره نقشي په غاړه واخلي.

دافغانستان ملي پرمختيايي تگلاره ، په هيواد کې په شته ننگونو باندې د برلاسی او د خلکو د هيلو او توقعاتو د ښه کيدو او پلي کولو په موخه، له بهر څخه د رابلل شوی متخصصينو په مرسته جوړه شوې وه. وده او پرمختيا ته د رسيدو لپاره د افغانستان د ملي پرمختيا تگلاره داسې يو لارښود و، چې د هغو عرصو په برخه کې کومې چې د زړيزې پرمختيايي موخو پر بنسټ د بېوزلي د راکمېدو په موخه د هېواد دملي تگلارې په توگه برابره شوې وه، ترې گټه اخيستل کيده. په برياليتوب سره ددې تگلارې د پلي کولو بنسټيز عنصر، د غوره ملي ظرفيتونو لکه: معارف، انرژي، کرهڼي او اوبه لگول او همدارنگه د پخلاينې، عدالت او بديل معشيت په برخو کې د پانگې اچول وو. د افغانستان د ملي پرمختيا تگلاره ، سربېره پردې چې د افغانستان دولت او نړيوالې ټولنې ترمنځ د تړون د موخو د بشپړکېدو لپاره د لگښتونو يوه حساب شوې تگلاره وه، د پرمختيا د بهير او د ثبات راوستلو په لور د خوځښت، پرله پسې ودې او بشري پرمختيا او د اوږدمهاله افغانۍ کېدنې څخه د تمه کېدونکو موخو د عملي کېدو، يوه طرح هم گڼل کېږي. د افغانستان د تړون ليک بشپړ عملي کېدل يعنې دسولې راوستل، ټوليزې او سالمې ادارې رامنځ ته کول، د ټولنيزې او اقتصادي دوامداره ودې تامينول، دا چې د هغو مثبت او محسوس اثرات د افغانانو پر ژوند اغېزه ولري ددې غوښتونکي وه ترڅو د زورزياتي او کړاو د لس گونو کلونو څخه وروسته د ناکامي څخه په وېره باندې غلبه حاصله شي. اوس مهال له برياليتوب څخه پرته د بل هېڅ يو بديل په هکله بايد فکر ونه شي. (د پرمختيايي ستراتيژۍ درې او پښتو متنونه ډير ضعيف ژباړل شوی، املايی او گرامری تير وتنی لری، نوځکه له هغو څخه په اقتباس کی تيروتنی تر سترگو کيږی. له دی امله بښنه غواړو).

د ۱۳۸۰ کال د ليندۍ (۲۰۰۱ زيږديزکال) څخه را پدېخوا په هيواد کې گڼې لاسته راوړنې شته چې د پام وړي دي. د بن پرېکړه چې د ۱۳۸۰ هجري لمريز کال د ليندۍ د مياشتې (د ۲۰۰۱ زيږديز کال د دسمبر په پينځمه) لاسليک شوه، په افغانستان کې د يو دموکراتيک حکومت د جوړېدو په لوري يی نوی پړاو پرانيست د بن له کنفرانس څخه وروسته ډېر ژر يوه لنډ مهاله اداره رامنځته شوه او له هغې نيټې وروسته، د بېړنۍ لوبې جرگې د جوړېدو له لارې- د لسگونو کلونو وروسته يو شمير محلی مشرانو، پخوانيو جهادی قوماندانانو او واليانو پدې جرگه کې د افغانستان د خلکو داستازو په توگه گډ ون وکړ - منځ مهاله اداره جوړه شوه. په ۱۳۸۳ کال (۲۰۰۴ زيږديز کال) کې، له دريو لسيزو وروسته، د لومړي ځل لپاره، افغانستان وکولای شول چې د پرمختگ او سياسي سيستم لپاره د يو بنسټ په توگه يو اساسي قانون ولري. د آزادو او عادلانه ټاکنو درې پړاوونه سرته ورسېدل. زموږ هېواد افغانستان، اوس مهال يو داسې ولسمشر لري چې په دموکراتيکه توگه ټاکل شويدي، همدارنگه، د ټاکل شوی ملي شورا او ولايتي شوراگانو درلودونکی دی. په سلو کې ۷۶ په شرايطو برابر رای ورکونکو د ولسمشري په ټاکنو کې گډون وکړ. همدا اوس د ملي شورا غړو په سلو کې

۲۷ بنځي دي. (سره له دې چې په ولايتي شورا گانو کې د زورواکو او پخوانيو قوماندانانو لاسوهنې تر سترگو کېږي، خو بيا هم اقلاد ديموکراسۍ يو مظهر دی او موږ يې يو پرمختگ بولو).

د سياسي پرمختگونو ترڅنگ، د ۱۳۸۰ کال څخه راپدېخوا نور پرمختگونه، دا ډول دي: په لومړنيو او منځنيو ښوونځيو کې د شپږ ميليونه ماشومانو شموليت، چې د هغو په سلو کې ۳۵ نجونې دي؛ د روغتيايي لومړنيو خدماتو کچه اوس مهال د هېواد په سلو کې ۸۵ تر پوښښ لاندې نيسي او په سلو کې ۸۰ د افغانستان خلک د واکسيناسيون د خدماتو څخه برخمن شويدي؛ تر پنځه ميليونو څخه ډير شمير کډوال هېواد ته راستانه شويدي؛ د ۱۲۲۰۰ کيلومترو په شمول حلقوی سرک بيا رغول شويدي؛ تر ۶۳۰۰۰ څخه ډير وسله وال کسان دملکي کولو له بهير سره يوځای شوي دي؛ پخوانی نامسوله وسله وال په پوليسو او ملي اردو کې تنظيم شول، د ملي اردو او ملي پوليسو ټاکل شوی شمېره د بشپړېدو په حال کې ده؛ د دولت اقتصادي نهادونه او خپريه ټولنيز نهادونه، بيا جوړ شويدي چې د ارزښت وړ لومړني خدمات وړاندې کوي؛ د پيسو ريفورم تر سره او د محاسباتو واحد ملي سيستم رامنځ ته شوی؛ د ملی اقتصاد نسبي ثبات، مالي نظام، د پيسواحتياطي سياستونه، د انفلاسيون نسبتاً ټيټه کچه تر لاسه او اړونده عامه مالي اداره جوړه شوې ده؛ اوس د مخابراتو شبکې او سوداگريزه بانکداري چې د خصوصي سکتور له خوا پر مخ وړل کېږي، نسبتاً ښه پر مخ روانه ده.

د بن له تړونه وروسته، د افغانستان دولت او نړيواله ټولنه، د افغانستان توافقتنامه (تړولیک) طرح کړ، چې دا تړولیک په ۱۳۸۴ (۲۰۰۶ زېږديز) د انگلستان د لندن ښار کې لاس ليک شو. د بن تړون په پايله کې دولتي نهادونه بيا ورغول شول او د افغانستان د تړولیک موخه، د دې نهادونو فعال کول و. دې موخې ته د رسيدو لپاره، د افغانستان تړون ليک د دولت هر اړخيزې جوړونې څخه د ملاتړ لپاره يو شمېر لوړې موخې په گوته کړې چې د امنيت، حکومتداري، ټولنيز او اقتصادي پرمختگ سره يوځای د نشه يي توکو سره مبارزه او سيمه ايزه همکاري هم پکې شامل وې. د افغانستان دولت د خپلو مسؤليتونو د پرځای کولو لپاره، چې د افغانستان تړون ليک په وړاندې يې لرلی، د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلارې لومړنی سند جوړ او وړاندې کړ چې هغه سند اوس د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلارې په نورم يادېږي او موږ يې اوس د يوې تجربې په توگه تر کتنې لاندې نيسو.

تر اوسه پورې د نړۍ د ملتونو څخه هېڅ يو د داسې ننګونو سره چې افغانستان په وړاندې پرته دي، ندي مخامخ شوی. زموږ هېواد د لسګونو کلونو جګړې په وړانيو بدل کړی او دهغه بشري، نهادی او فزيکي زېربنا يا داچې په بشپړ ډول وړانه شوی يا هم ډېره زيانمنه شویده، په اوس وخت کې، افغانستان له بيوزلي سره لاس او ګرېوان دي او د هغه مالی سرچينې ډېرې کمې دي، چې دا کار د خدماتو د وړاندې کولو خنډ ګرځي دلی؛ د مخالفو وسله والو او مجرمانو د فعاليت له امله نا امنی ورځ په ورځ زياتېږي؛ په حکومت کولو کې کمزورې او اداري فساد ډير زيات دی؛ د خصوصي سکتور د پرمختگ لپاره اړينه زمينه نشته؛ د نشه يي توکو مخ په زياتېدونکې صنعت له خانه ناوړه اغېزه پرې اېښې؛ او په عامه او خصوصي سکتورونو کې د غوره بشري ظرفيتونو کموالي شته. د هېواد د بيا جوړونې اړونده ستونزو باندې برياليتوب داسې چې وکولای شي د دوامدار اقتصادي ودې لپاره لازمه زمينه برابره کړي، د زياتو کلونو او د نړيوالې ټولنې د دوامداره مرستې غوښتونکي دي. (سره له دې چې د ملی پرمختياد ستراتيژي پښتو ژباړه له املايې او ګرامرې پلوه ډيره اصلاح شوه، خو که چيرې بيا هم ستونزې پاتې وې، بښنه غواړو).

د دغو ټولو لاسته راوړنو سره سره د افغانستان د پرمختیا او ثبات په لاره کې ګڼ خنډونه او ننگونې لاهم شته چې ددغې ملي تګلارې په پلان او طرح کې باید له پامه ونه غورځول شي. په هغه صورت کې چې د هېواد په ځینو سیمو کې نا امنی وي، او تر څو هغه راکمه نشي، موږ اقتصادي او ټولنیز پرمختګ ته نشو رسېدلای. د ترهګري او بنسټ پالو د فعالیتونو د جړرو را ایستلو په لار کې د دولت او نړیوالې ټولنې د کوښښونو سره سره، د ۱۳۸۴ کال څخه را پدېخوا امنیتي وضع خرابه شوې ده. په افغانستان کې، په ځانګړې توګه په سوېلي او سوېل ختیځو سیمو کې امنیت د خورا اهمیت درلودونکی دی. د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې د تطبیق په لاره کې، امنیت یواځینی لومړي شرط دی. خو په دې اړوند امنیت یواځینی عنصر ندی. د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې همېشني بریالیتوب د دولت د ځواکمنۍ له لارې په ټول هېواد کې د قانون د ټینګښت په برخه کې ملاتړ او پیاوړتیا ده. په داسې حال کې دا کار د حکومت کولو د ملي او ځایی جوړښتونو غوښتونکي دي، تر څو و کولای شي وګړو ته اساسي خدمتونه تر سره کړي.

د امنیت په راوستو کې دوی مسلې چې یو ډېل سره تړاو لري، مهمې دي: په عامه سکتور کې د اداري فساد زیاتوالی او د نشه یی توکو د صنعت وده. موجوده احصایې دا ښیي چې اداري فساد په ټول هېواد کې خپور شوی او په عامه ادارو کې وار په وار زیاتېدونکی فساد د پانګوالو د نا هیلې سبب ګرځي. چې دا کار په ریښتیا سره د اقتصادي فعالیتونو پخوالی او له هغه سره نور اړوند تهدیدونه زیاتوي. د هېواد په ځینو سیمو کې د امنیت نشتوالی، د کوکنارو د کرلو لپاره زمینه برابروي چې دا کار د نشه یی توکو د صنعت د زیاتیدلو سبب ګرځي. د نشه یی توکو اقتصاد، د مشروع اقتصاد بالقوه ټول فرصتونه تر خپلې شعاع لاندې راوستلي اود ترهګري فعالیتونو د تمویل لپاره د نامشروع زیاتو پیسو په لاس راوړلو سبب ګرځي اوپه دولتي ادارو کې فساد نور هم زیاتوي. همدارنګه، هېواد کې باید د ټولنیزو غوره خدماتو کموالی په ځانګړې توګه د ښوونې او روغتیا په برخو کې تر غور او څیړنې لاندې ونيول سي. د سواد کچه په هېواد کې، په خاصه توګه په کلیوالي سیمو او د ښځو په منځ کې، ډېره ټیټه ده. په افغانستان کې د روغتیا اړوند شاخصونه هم د نوري نری په پرتله په ډېره ټیټه کچه کې دي. د سړی سر روغتیايي لښکټ، د سیمې په هېوادونو کې د سړی سر روغتیايي لښکټ یو پر څلور ده.

دولت باید په غوڅه توګه د خصوصي سکتور لارښوونه وکړي، تولیدي فعالیتونه باید زیات کړي اود بازار اقتصاد ته ژمن پاته شي. دا کار د اقتصاد دوامداره ودې لپاره اړین بنسټ جوړوي او د کارموندنې فرصتونو په برابرولو کې مرسته کوي. دا پداسې حال کې ده چې په اقتصادي اړونده عرصو کې یو لړ داسې نیمګړتیاوې شته چې باید تر بیا کتنې لاندې و نیول شي، ترڅو زموږ کوښښ بریالیتوب ته ورسېږي:

د هیواد فزیکي زیربنا د سړکونو، د اوبو او بریښنا وړاندې کول، او د ارزښت اړوند ټول ځنځیر چې کورنی تولیدات کورنی او نړیوالو بازارونو ته رسوي، داسې کم دي چې اقتصادي ودې ته ځواب نه وایی.

معنوي زیربناوې چې د اقتصادي فعالیتونو لپاره بشري او نهادي لازم ظرفیتونه پکې شامل دي، هیڅ نشته. په عامه او خصوصي سکتورونو کې د ظرفیتونو لوړولو او د نهادونو پرمختګ ته د پام وړ پاملرنه شوې ده، خو بیا هم د ودې او پرمختیا په اړه د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې موخوته رسېدل، وخت ته اړتیا لري.

د اقتصاد مدیریت کول کمزوري ده. دولت ددې په لټه کې دی ترڅو د اقتصاد په برخه کې پراخه سمونې (ریفورم) رامنځ ته کړي، خو د نهادهي چوکاټونو جوړول او ددې ریفورمونو د اغیزمن پلي کولو لپاره د لازمو مقرراتو جوړول کلونو وخت ته اړتیا لري.

په تیرو کلونو کې د اقتصادي او سیاسي ګوښه والی په دوران کې د سیمې او نړۍ سره د افغانستان سوداګریزو اړیکو ته ډیر زیان رسېدلی دی او باید بیا و رغول شي، ددې لپاره چې افغانستان وکولای شي یو ځل بیا د سیمې او نړۍ د اقتصاد سره یو ځای شي، باید د خصوصي سکتور د ودې او پرمختګ لپاره لازمه زمینه برابره کړي.

د اقتصادي او سیاسي ګوښه والی په دوران کې، د مالي مسلو او د ځمکې د مسلې له کبله د غوره بازارونو ارتباط وده نه ده کړی او دې کار په اقتصادي برخه کې د خصوصي پانګه والو فعالیتونه کم کړي دي. افغانستان د پام وړ سوداګري او طبیعي غوره سرچینو څخه برخمن دی، چې د هغو څخه د سمې ګټې اخیستنې په صورت کې کیدلای شي د کارموندنې لپاره زیات فرصتونه برابر او د دولت عواید په څرګنده لور کړي.

د نه همغږۍ او نه سمون اوسنی لارې چارې چې د افغانستان د بیا جوړونې او بیا رغونې لپاره ترې ګټه اخیستل کېږي، باید د یوې بشپړې همغږۍ، واحدې او د لومړیتوبونو د ټاکلو په کړنلارې، هغسې چې د افغانستان د ملي پرمختیایي په ملي تګلارې کې ځای ورکړل شوی و، بدل شي. ددې ټکي په پام کې نیولو سره چې اوس هم یو ډیر شمیر مرستې، د افغانستان د دولت له بودجوي سیستم څخه وتلي، لګول کېږي، لازمه ده چې د افغانستان د راتلونکې پرمختیا لپاره اړینه همغږي رامنځ ته شي او د مرستو اغېزمنتیا لوړه شي.

د ANDS د تطبیق په بهیر کې د بهرنیو مرستو د وضعیت لنډ تحلیل په لاندې توګه وه .

د ارقامو له مخې په ۱۳۸۱ل. کال کې په اصلي بودجه کې د بهرنیو مرستو اندازه په سلو کې ۸۲،۷ وه. د ۱۳۸۲ ل. کال په ټوله بودجه کې د بهرنیو مرستو سلنه ۹۱،۳ تمویل شوی وه او د ۱۳۸۳ل. کال په ټوله بودجه کې په سلو کې پنځوس یی له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوی وه. د ۱۳۸۴ ل. کال د ټولې بودجې په سلو کې ۸۲،۲ له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوه. د ۱۳۸۵ل. کال بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۷۷ وه او د ۱۳۸۶ کال په اصلي بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۷۲ اټکل شوی وه. د ۱۳۸۷ل. کال په ټوله بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۶۶،۲ وه. په ۱۳۹۱مالي کال کې ملي بودجه ۲۴۴،۷۴۴ بلیونه افغانۍ وه، چې دغه پیسې له ۴،۸۹۵ بلیون ډالرو سره معادل دی (په دی کال کې په اوسط ډول یو امریکایي ډالر پنځوس افغانۍ کید)، ددغه کال په انکشافی پروګرامو کې هم له همدې بودجې کار اخیستل شوی و، همداسې هم تر ۱۳۹۲ل. کال پورې د انکشافی بودجې لپاره بهرنیو مرستو څخه کار اخیستل کیده. په دی توګه لیدل کېږي چې بهرنیو مرستو د افغانستان د دولت د مالي تمویل مهمه وسیله وه . دغه مرستې په عمومي توګه له افغانستان سره په لاندې توګه د مرستو په نړیوالو بیلابیلو کنفرانسونو کې ژمنه شوی وی :

- په ۲۰۰۶ م. کال کې د توکیو کنفرانس ۴،۵ میلیارد ډالره مرسته افغانستان سره و منله
- په ۲۰۰۴ م. کال کې د برلین کنفرانس ۸،۳ میلیارد مرسته ومنله
- په ۲۰۰۸ م. کال کې د لندن کنفرانس کې ۱۰۵ میلیارد ډالره او پاریس کنفرانس کې ۲۱،۴ میلیارد د مرستو وعده وشوه.
- په ۲۰۰۶ م. کال کې ددغو ټولو مرستو مجموعه ۲۳،۳ میلیارد ډالره شوه. د ۲۰۰۶ کال تر پای پورې افغانستان ته ۱۳ میلیارد ډالره راغلل. ددغو پیسو په سلو کې ۲۲ یی ددولت له طریقه او په سلو کې ۷۸ یی د نادولتي موسساتو له خوا مصرف او ولګول شوی. البته ددولت د بودجې په واسطه اجرا شوی مرستې د نا دولتي موسساتو په پرتله اغیزمنی ارزښتی کيږي، اما د نادولتي موسساتو د لګښت او د پروژو نتیجه او دهغو

گزارشات رسماً ثبت نه دی او نه هم د دوام او کیفیت له پلوه ډیر مطلوب دی (البته ټولې تر یوه حکم لاندې نشي راتلای، ډیرو انجیوگانو او موسساتو خصوصاً د ولایتي بیارغاونې ټیمونو په ډیر معقول لگښت سره ډیری کتوري او مطمینی او منظمې پروژې تطبیق کړې چې د افغانستان د دولت او ټول ولس له خوا دمننې وړ دي).

- له ۲۰۰۲ م. کال څخه تر ۲۰۰۹ م. کال پورې ټولې ۶۲،۳۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره ژمنه شوی ده چې له هغې جملې څخه ۳۵،۴۵ میلیارده ډالره په دغه موده کې افغانستان ته ورکړل شوه.
- د بن دوهم کنفرانس (۲۰۱۱م.) دایر شو، موخه یې تر ۲۰۲۴م. پورې چې د بن له لومړي کنفرانس څخه تقریباً لس کاله وروسته جوړ شو، د تحول لسیزه یې په پام کې ونیوله او د امنیتي مسولیت د لېږد خبره پکې مطرح شوه او له افغانستان څخه تعهد واخیستل شو چې اداري فساد ته به دپای ټکی ږدي. په دې کنفرانس کې چې د آلمان د هیواد په کوربه توب او د افغانستان په گډون دایر شو، هغه کې ۸۵ هیوادونو او ۱۵ نړیوالو سازمانونو برخه لرله. مهمه موضوع یې د افغانستان د امنیت په هکله د نړیوالو ژمنې وې. د پورتنیو مرستو له جملې څخه د هغه زیاته برخه یې بلاعوض کمکونه دي، لږ برخه یې پورونه دي. دغه پورونه په لاندې ډول له بیلابیلو منابعو او په بیلابیلو شرطونو سره دي :

5. نړیوال بانک: بیلابیلو پروژو ته یې د ۶۱۱۹۱۱۲۰۳ ډالرو په اندازه پور ورکړی دی چې ددغه پور شرطونه دادی:

- د پور تکتانه یې په سلو کې ۰.۷۵ ژمنه شوی یې په سلو کې ۰.۳ او د ورکړې موده یې لس کلونه د پور ده پای ته رسیدو موده یې څلوېښت کلونه دي.
- 6. د آسیایي پرمختیا بانک: په بیلابیلو پروژو کې ټول ۷۸۷۲۹۰۰۰۲ ډالره پور ورکړی شرایط: د پور تکتانه په سلو کې یو او ژمنه شوی تکتانه په سلو کې صفر، د بیاورکړې پیل لس کاله د پور د پای ته رسیدو معیاد څلوېښت کاله دي.
- 7. د اسلامي پرمختیایي بانک: په دوو پروژو کې یې ټول ۲۹۷۸۳۶۰۰ ډالره پور ورکړی دي. شرایط: د پور تکتانه په سلو کې صفر، د بیرته ورکولو مهلت یې اته کاله او د پور د پای ته رسیدلو معیاد دیر ش کاله دي.

- 8. د سعودی پرمختیایي صندوق: د ټول پور اندازه ۵۱۹۹۸۷۰۰ ډالره د پور شرایط: تکتانه په سلو کې صفر، د بیا سپارلو د مودې پیل اوه کاله، دپور د پای ته رسیدو مقیاد ۲۵ کاله.

له بلا عوضه کمکونو پرته د پورتنیو څلور ډوله ورکړل شویو پورونو څخه د هیواد د بیارغاونې بیلابیلو برخو کې لگول شوی دی. هغه پورونه چې په مجموع کې له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۵ ل. پورې افغانستان ته ورکړی شوی دی. ټول یې ۱۴۸۰۹۸۹۰۵۵ ډالره کیدل.

پورتنی مثالونه په افغانستان کې د بهرنیو مرستو اندازه او طرز و، په تیره بیا د کابل په کنفرانس کې وروسته د افغانستان دولت ته د بهرنیو مرستو د لگولو په هکله پوره تجربه ترلاسه شوه. په دغه کنفرانس کې د افغانستان دولت او وروسته تر ۲۰۱۰ م. څخه یې د بهرنیو مرستو په لگښت کې یو ریفورم ایجاد کړ. د ماليي وارت مخکې تر هغه د دولت د عوایدو د ډیر ښه متمرکز کیدو او په هغو کې د ښه شفافیت په خاطر د ماليي وزارت، د مهمو گمرکونو او د ولایاتو د مستوفیتونو په برخه کې نه ستومانه کیدونکي کار کړی و. هغه بې نظمۍ چې له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۴ پورې موجوده وه ورو ورو له منځه ولاړه او د دولت شتمنۍ خوندي پاتې شوه. لاهم ډیر کارونه پاتې دي چې د دولت منظم او غیر منظم ټول عواید ښه سازماندهی شي. د ماليي وزارت په دې برخه کې په دې ورسوتیو دوه - درې کلونو کې ښه کوتلی او بریالی گامونه اچت کړي دي او د دولت د عوایدو اندازه اوچته او ثبات ټینګ شوی دی .

له نیکه مرغه افغانستان پراخه مالی سرچینې لري او د دولت د عوایدو لپاره مختلف منابع شته چې ورو ورو به یو تر استفادې لاندې راشي. یعنی افغانستان مجبور نه دی چې د اوږدو کلونو لپاره بهرنیو مرستو ته انتظار وپاسي. د افغانستان د دولت مالی منظم عواید لکه مالیاتي عواید، تشبثاتي عواید او نور دي چې د هغه اټکل کول آسانه دي. له بلې خوا داسې هیله شته چې بیلابیل مالیات ولرو، لکه :

د جایدادونو، سړایونو، ځمکو، دمالدارۍ سکتور، ونډې، د جوازونو اوحق الامتيازونو او داسې نورو له مدرکه. د مالی دورو او منابعو توپیر په اقتصادی شرایطو کې د مثبت بدلون لامل کیږي. څومره چې دولت منظم عواید پیاوړی شي یعنی له بالقوه امکاناتو استفاده کول زیات کړو، هومره به په بهرنیو مرستو زموږ اتکا کمه شي. د مالیي دوزارت او د افغانستان دحکومت راتلونکي هڅې همدې ټکیو باندې متمرکزې دي .

د دولت غیر منظم عواید بهرنی مرستی، اعانی، د اړتیا پرمهال ددولتی ملکیتونو پلورل او ددولت پورونه دی. کله چی منظم عواید ثبات ومومی او پیاوړی شی، بیا نو د غیر منظمو عوایدو ارزښت کمیږی او اړتیا ورته نه لیدل کیږی. افغانستان او س همداسی یو یی مرحلی ته نژدی شوی دی.

د افغانستان بیا رغاونه او د لندن کنفرانس

د افغانستان اسلامی جمهوري دولت او نړیوالو ملگرو د ۲۰۱۰ کال د جنوري په میاشت، چی ۱۳۸۸ کال د سلواغی میاشت د اتمی سره سمون خوری په لندن کښی ناسته وکړه تر څو په خپلو مشترکو ژمنو له افغانستان سره د امن، رفاه او دیموکراسی په ډاډمنولو کښی مرسته وکړی. د لندن کنفرانس له افغانستان سره د نړیوالو همکاریو په لړ کي یو مهم قدم بلل کیږی تر څو په افغانستان کښی امنیت، ثبات او انکشاف راشی او ملگرو ملتونو پدی ساحاتو کښی خپل ملاتړ د افغانستان دولت څخه تجدید کړ. په لندن کنفرانس کښی ولسمشر حامد کرزی خپلی ژمنې په داسی شکل بیان کړي لکه څرنگه یی چی د لوری کولو (سوگند یادولو) په مراسمو کښی ویلی وو او هغه باندی یی بیا تاکید وکړ. همدا راز ملگرو ملتونو په خپلو ژمنو باندی هماعسی چی د بن کنفرانس ۲۰۰۱، توکیو کنفرانس ۲۰۰۲، دافغانستان توافقنامه په ۲۰۰۶، پاریس اعلامیه ۲۰۰۸ کښی کړی وه بیا ټینگار وکړ. ملگرو ملتونو په خپل ملاتړ د ملگرو ملتونو د امنیت شورا قطعنامه چی د افغانستان د امنیت، ثبات او رفاه په اړه وه بیا تایید کړه. په دغه ناسته کي د کنفرانس گډون کونکو ټینگار وکړ چی د افغانستان دولت او ملگرو ملتونه یو نوی پړاو ته ځی، تر څو افغانان دخپل هیوادچاری په خپل لاس کي واخلی. د کنفرانس گډون کونکو یو ځل بیا د رهبری او مدیریت چارو د افغانانو په واسطه په اهدافو او منطقوی او نړیوال همکاریو په زیاتیدو ټینگار وکړ. ټولو گډون کونکو ژمنه وکړه چی جدی هڅی به کوی تر څو د افغانستان دولت د دی وړتیا ومومی چی د خپلو خلکو اړتیاوی پوره کړی.

د لندن کنفرانس څخه وروسته، بل کنفرانس په کابل کښی د افغانستان په کوربه توب دایر شو او په دی کنفرانس کی د افغانستان لپاره په عملی پلانونو باندی خبری اتری وشوې. دغه پلانونه په تولید ډول په افغانستان کي د برابری، بشري حقونو، جنسیتی برابری، غوره حکومتداری او اقتصادی ودی په اصل باندی ولاړ وو، چی د افغانستان د اساسی قانون په رڼا کي به تنظیم شی. په کنفرانس کښی په گروپی هڅو باندی تاکید وشو ترڅو کامیابی ترلاسه شی.

گڼ شمیر ستونزو په افغانستان کښی پورتنی ټول اهداف له ننګونو سره مخامخ کړي وو، مخصوصاً په سیاسی، اقتصادی، انکشافی او امنیتي ساحاتو کي. په دغه مشکلاتو بری زموږ په گټه و، خو لا هم د بری درک ونه لگید. د ملگرو ملتونو د شتون او همکارۍ څخه موخه په افغانستان کی، د افغانانو په واسطه د چارو د رهبری څخه ملاتړ کول و، خو دا کار ډیر بریالی تمام نشو. په دی کنفرانس کي د افغانستان امنیتي وضعیت تر پشپړی څیړني لاندی ونیول شو، د کنفرانس گډون کونکو د افغانستان خلکو او امنیتي قواوو اوله هغو هیوادونو مننه وکړه، چی په افغانستان کښی خدمت کوی. گډون کونکو همدارنگه خپلی خواشینۍ دهغو کسانو په هکله وښودله چی خپل ځانونه یی د یو با ثبات او امن افغانستان په خاطر له لاسه ورکړی دی. هغوی همدارنگه پردی ټینگار وکړ چی پر خپل تعهد او عزم باندی ولاړ دی تر څو د تروریزم او سیمه ییز تهدید سره مبارزه وکړی او د افغانستان دولت له هڅو څخه یی په دی برخه کی مننه وکړه. په کنفرانس کي د امنیتي قوا د پرمختک او د مسؤلیتونو اخیستلو په برخه کښی د پرمختګونو څخه خوښي وښودل شوه. هغوی همدارنگه د افغانستان د ژمنی څخه چی افغان امنیتي قواوو په راتلونکی دری کالو کښی د اکثرو نظامی عملیاتونو رهبری په غاړه واخیسته او پنځه کاله وروسته به د فیزیکی امنیت رهبری ولری هرکلی وشو او دی هدف ته د رسیدو لپاره نړیوالی ټولنی د افغان امنیتي

قواوو سره دنوری مرستی لپاره ژمنه وښوده. د کنفرانس گډون کونکو خپل مشترک تعهد او ژمنو باندی ټینګار وکړ تر څو د انتقال پروسه ژر تر ژره سرته ورسوی. دا پروسه لومړی ځل له یو څو ولایاتو څخه شروع شوه، چی د ۲۰۱۰ تر آخره او ۲۰۱۱ په شروع کښی امنیت افغانی قواوو ته ورسپارل شو او داسی وښودل شوه چی آیساف به یواځی حمایتی نقش ولری.

د پرمختیا او حکومتولی په برخه کی په دې کنفرانس کی ګڼ بحثونه وشول، دا چی افغانستان د ډیرو انکشافی ستونزو سره مخ دی، دا هم ومنل شوه، چی په دغو ستونزو د کامیابی لپاره د نړیوالو ټولنی د متداوم حمایت ته ضرورت شته. د دغو ستونزو او خنډونو د منځه تللو لپاره یوې همغږی ملکی برنامې او منابعو ته جدی اړتیا احساس شوه.

نړیوالی ټولنی د افغانستان دولت د اقتصادی انکشاف د مرحلو د تکمیلیدو په خاطر د قرض ورکونکی لخوا د 1.6 میلیارده ډالرو د قرضونو د بښنی څخه خوښی څرګنده کړه او تر اوسه پوری د بښل شوی قرضونو رقم افغانستان ته ۱۱ میلیاردو ډالرو ته رسیدلی. د کنفرانس گډون کونکو د افغانستان له د غی ژمنی څخه خوښی څرګنده کړه چی، وروسته تر دی به ډیر مالی مسنولیتونه په ځان باندی منی، یعنی مرستی به د نادولتی موسساتو پر ځای ددولتی ادارو له طریقه لګول کیری، خو دغه کار یو لړ اصلاحاتو ته اړتیا لری چی په لاندی ډول وی:

- د ګمرکی او مالیاتی عوایدو زیاتوالی
- د دولتی تصدیګانو رغاونه او بیرته جوړول
- د قانونی اصلاحاتو ادامه چی په دی لړکی د معادنو د نویو مقرراتو تطبیق کول شامل دی.

د کنفرانس گډون کونکی په خپلو ژمنو په هغه صورت کی ولاړ دی چی دافغانستان دولت د فساد د مبارزی لپاره یوه پراخه برنامه ولری او هڅه دی وکړی چی د کابل کنفرانس د پروګرام څخه مخکی باید یو شمیر ټاکلی پلانونه تطبیق کړی چی په لاندی ډول وو:

- د قانون د نظارت د دفتر تقویت تر څو دوی وکولای شی هغه حکومتی مسنولین چی په فساد اخته دی ورڅخه تحقیق وکړی او هغوی تحریم کړی.
- تر ۲۰۱۰م. کال پوری له فسادسره د مبارزی د ارګانونو لپاره د یو حقوقی بنیاد جوړول، تر څو د غټو جرایمو د څیړلو په وړاندی د اوږدی مودی لپاره استقلالیت ولری.
- د شایسته سالاری روند او د ملکی خدماتو د قانون د موثریت زیاتوالی.
- د ولس مشر عزم د هغه فرمان د صدور لپاره چی په هغه کښی د وزیرانو، مشاورینو، پارلمان غړی، والیان او د وزارتونو معین صاحبان ونشی کړای په ګمرکونو او دعوایدو لرونکوریاستونو کښی خپل اشخاص او اقارب ځای په ځای کړی. (اوس له هغه فرمان او ژمنو څخه دوه یا دوه نیم کاله تیر شول، خو هیڅ اغیزه یی معلومه نشوه)

نړیوالی ټولنی په دغه کنفرانس کی د افغانستان ددولت دی ژمنی څخه هم خوښی وښوده، چی د ښځو په وړاندی د تاو تریخوالی مخنیوی قانون به تطبیقوی او ددوی د حقونو د رعایت لپاره به یو عملی پلان تطبیقوی. (د ښځو د حقونو د

رعایت، د جندر دمسایلو، د صحت او معارف په چارو کې د ښه والی د څارنې لپاره د افغانستان مدنی ټولنې مسولیت په غاړه واخیست، تر څو دا مسایل نظارت کړی

ANDS د افغانستان د بیا رغاونې مهمه ستراتیژیکه برنامه

د افغانستان ملي پرمختیایي تګلاره (ANDS) د افغان حکومت د هراړخیزه پالیسی یو سند و، چې موخه یې د افغانستان د ټولنیزو او اقتصادي پرمختیاوو لپاره د مسایلو، سیستمونو او زمانې چوکاټ وړاندې کول و، تر څو پرمختیایي چارې له نړیوالې ټولنې او داخلي فعالو ارګانونو سره په همپه ګۍ ترسره شي. ددې سند جوړیدنه په لومړي ځل په ۲۰۰۵ کال کې د یو لنډ مهاله لومړني سند په ډول (ANDS – 1) را پیل شوه او دا بهیر د یوې ځانګړې کمیتې لخوا چې ولسمشر یې په خپله نظارت کاوه او د ولسمشر د اقتصادي سلاکار لخوا یې مشري کیدله پر مخ بیول کیده. هيله دا وه چې د افغانستان په اړوند د زیریزي پرمختیایي موخو MDGs-Afghanistan د ترلاسه کیدلو لپاره به په داسې جامع سند او پروګرام باندې کار وشي چې د زیریزي پرمختیایي اهدافو ته د افغانستان د رسیدو په برخه کې مرسته وکړی او په منځمهاله او اوږده موده کې د یو منظم، متداوم او هر اړخیز پرمختګ لپاره بنسټ کینودل شي. په دې اړوند له یوې خوا د حکومت بیلابیلو سکتوري وزارتونو لکه بهرنیو چارو، کلیو پراختیا او مالي وزارتونو او له بله اړخه افغانستان سره د سترو مرستندویه هیوادونو او نړیوالو ادارو لکه نړیوال بانک، د اسیا پرمختیایي بانک او ملګرو ملتونو سره په ګډ تفاهم او ګډو سلا مشورو وروسته د لنډ مهاله پرمختیایي سند لومړنۍ نسخه رامنځته شوه تر څو د افغانستان په هکله په ۲۰۰۶ کال کې د لندن کنفرانس کې وړاندې شي.

د افغانستان په هکله د لندن په کنفرانس کې د افغانستان د حکومت او نړیوالې ټولنې ترمنځ د افغانستان تړونلیک **Afghanistan Compact**¹ رامنځته شو په دې کنفرانس کې بهرنیو هیوادونو او نړیوالو مرستندویه ادارو د افغان حکومت د پرمختیایي تګلارې څخه بشپړ ملاتړ وکړ او موافقه یې وکړه چې د پرمختیایي موخو د ترلاسه کولو لپاره دې د افغانستان حکومت دا ابتکار او د دې بهیر مسولیت په خپله پرغاړه واخلي. له هغه وروسته دغه ملي پرمختیایي سند ته د اغیزمن سند په توګه وکتل شول او د حکومت په داخل کې د بیلابیلو سکتوري چارو د تنظیم لپاره ګڼې سلا مشورې وشوې. د لندن د کنفرانس څخه د مخه او له هغه وروسته د مرستندویه هیوادونو او سازمانونو دولتي او نادولتي فعالو ادارو، خصوصي سکتور، مدني ټولنې او د ټولنې له نورو اقدارو سره سلا مشورې ددې سبب شوې چې په دغه ملي پرمختیایي سند کې شاملو موخو او تګلارو کې ګډې اصلاحات رامنځته او د دې سند وروستی نسخه تیاره شي. د افغانستان ملي پرمختیایي تګلاره په عمومي ډول دوه مهمې دندې پر مخ بیايي:

¹د افغانستان موافقه لیک یا Afghanistan compact د افغان حکومت او نړیوالې ټولنې او اړونده مالي مرستندویانو ترمنځ په ۲۰۰۶ میلادي کال کې لاسلیک شو. دغه تړون لیک په پام کې لرل چې د نړیوالو مراجعو په ملاتړ په راتلونکو پینځو کلونو لپاره د یو ملي او اغیزناک پروګرام بنسټ جوړوي. د افغانستان حکومت د دې تړون له مخې ژمن شوی و، چې د ملي امنیت، ښې حکومتدارۍ، اقتصادي او ټولنیزې ودې او د نښه شوي توکو پر وړاندې د مبارزې په برخو کې ځانګړو موخو ته ورسېږي او په دې برخه کې مشخصې لاسته راوړنې ولري، خو دپام وړ بریالیتوب تر لاسه نه شو او ګڼ شمیر فرصتونه له لاسه ووتل.

نړيوالې ټولنې ته د هيواد په دننه کې د پرمختيا د لومړيتوبونو په اړوند هر اړخيزه څېړنه ترسره کول او له ۲۰۰۲ کال څخه راوروسته چې افغانستان له اوږدې جگړې څخه راووت نړيوالې ټولنې ته د امنيت ، اقتصاد او ټولنيزو پرمختيايي اړتياوو په اړه د يوې واحدې تگلارې چې په دا ځل د هيواد کې د ټولو دولتي اداراتو له ملاتړ څخه برخمنه وي، وړاندې کول شامل و.

په پروژو او پروگرامونو کې د اغيزمنتيا د راوستلو په موخه د بيلابيلو سکتوري وزارتونو او فعالو ادارو ترمنځ د تگلارو همغږي کول يې هم يوه برخه وه . په دې اړوند د افغانستان ملي پرمختيايي تگلارې جوړښت د بيلابيلو رکنونو په بڼه پرمختيايي اړتياوې دلبندي کولې او په دې ډول له دولتي وزارتخانو ، مرستندويه هيوادونو ، نړيوالو دولتي او نادولتي سازمانونو او افغان مدني ټولنو سره د کار او مرستو د ساحو په گوته کولو کې مرسته کول اټکل شوی وو او په هره برخه کې لومړيتوبونه په گوته شوي وو.

د افغانستان ملي پرمختيايي تگلارې بله اساسي دنده د زريزې د پرمختيايي موخو په چوکاټ کې د بې وزلۍ د کمولو په برخه کې د رغنده رول لوبول په نښه شوی وو، چې د نړيوال بانک او د پيسو د نړيوال صندوق لخوا يې مالي ملاتړ په غاړه اخيستل شوی و . نوموړې تگلاره (Poverty Reduction Strategy Paper) د اقتصادي پرمختيا د تگلارې يو سند و، چې د نړيوالو مالي ادارو او بانکونو څخه د پورونو د اخيستلو لپاره يې شرايط برابرول .

د (ANDS) پيژندنه

د افغانستان ملي پرمختيايي تگلاره Afghanistan National Development Strategy (ANDS) په تيره لسيزه کې د يوې واحدې ، معياري او د ټولنې د لومړيتوبونو په اساس ترتيب شوې ستراتيژۍ وه. دا په تيرو کلونو د افغانستان د دولت ستره لاسته راوړنه گڼل کيده، چې د نړيوالې ټولنې پام يې ځانته اړولی او په مهمو نړيوالو کنفرانسونو کې د نړيوالو تمويلوونکو لخوا د همدې ستراتيژۍ په اساس په لوړه کچه مالي او تخنيکي ژمنې شوي دي . د دغه سند نوم له څلورو کلمو څخه ترکيب شوی چې په دغه تگلاره کې تعريف شوی و دلته کټ مټ ليکل کيږی او په لاندې ډول تعبيريدلی شي :

افغانستان : افغانستان د اسيا په مرکز کې پروت په وچه کې راگير landlocked هيواد ده چې جنوبي اسيا او مرکزي اسيا سره نښلوي ، د ۶۴۷۵۰۰ کيلو متر مربع مساحت په لرلو سره دنفوسو د شمير له حساب په نړۍ کې ۴۰ هيواد گڼل کيږي . له اقتصادي پلوه افغانستان د نړۍ د غريبو هيوادونو په کتار کې راځي اود تاريخ په بيلابيلو پړاوونو کې تل د بهرنيو ښکيلاکونو او سياسي لوبو ميدان گرځيدلی . د تيرې لسيزې نسبي امنيت او د نړيوالو په مرسته اقتصادي تحريکاتو په نتيجه کې اوس اوس د افغانستان هڅه کړې چې په اوږده او منځمهاله موده کې يو ښکاره لرليد او بشپړ پرمختيايي پلانونه ترتيب کړي ترڅو د نړيوالو د تانيد او ملاتړ وړ وگرځي . چې د افغانستان لپاره د ANDS سند د همدې هڅو يوه کړۍ او دا يوه ځانگړې پرمختيايي تگلاره ده چې د افغانستان د شرايطو په پام کې نيولو سره ترتيب شوې .

ملي : د افغانستان ملي پرمختيايي تگلارې دوهم لفظ د National يا ملي لفظ ده چې دا ښکاره کوي چې دا ستراتيژي د افغانستان د سياسي سرحدونو دننه ټول قشرونه ، سکتورونه او ټولې سياسي ، ټولنيزې او اقتصادي برخې را اخلی او ددې پرمختيايي پاليسۍ يوه موخه په ملي سطحه د متوازن او همغږه پرمختيا رامنځته کول دي .

پرمختیا : د افغانستان په ملي پرمختیایي ستراتیژۍ کې درېیم لفظ **Development** یا پرمختیا ده چې دا لفظ د پرمختیا پراخه مفهوم رانغاړي ، په دې مانا چې په دغه پرمختیایي تگلاره کې له اقتصادي پرمختیا نیولې تر سیاسي ، ټولنیز ، امنیتي او د ښې حکومتدارۍ پورې ټولې اړونده پدیدې په بر کې نیسي او په پای کې د افغانستان د ټولو وګړو د ژوندانه د سطحې لوړوالی ددې پرمختیایي تگلارې وروستی هدف جوړوي .

ستراتیژي : د افغانستان په ملي پرمختیایي ستراتیژۍ کې وروستی لفظ د **Strategy** یا تگلاره و، چې د اوږدمهاله پلان په مانا تعبیر کید . د یادولو وړ ده چې د افغانستان ملي پرمختیایي تگلاره په ځانګړي ډول د پینځو کلونو لپاره ترتیب شوې وه خو دا تگلاره داسې ترتیب شوې وه چې د اوږدې مودې لپاره یې د بنسټونو په رامنځته کولو زیات تمرکز درلود، د بېلګې په توګه د زیربڼې پرمختیایي اهداف چې افغانستان یې باید په ۲۰۲۰ کال کې ترلاسه کړي .

د افغانستان دولت، د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلارې په ترڅ کې د افغانستان په ټرونلیک او د افغانستان په پرمختیایي موخو کې درج، د ټولو معیارونو موخو په لاس ته راوړنه ځان په ټینګه ژمن بللی و. دغه ژمنی دا وی :

(الف) د ملي ثبات حصول،

(ب) د قانون د واکمنۍ، د ډیموکراسۍ د پروسې او انساني حقونو پیاوړتیا، او

(ج) د عامه خدمتونو د وړاندې کولو سمون او د دولت حساب ورکونه.

دغه ژمنی همدا راز پر هغو هڅو ولاړی وی چې، بیوزلی را کمه کړی، د خصوصی سکتور له لارې د اقتصادي ودې په ترڅ کې دوامداره پرمختیا ډاډمنه کړی، او د بشري پرمختیا شاخصونو ته سمون ورکړی. برسیره پردې، د پرمختیا په ټولو اړخونو کې د پرمختګ چټکتیا، په یو لړ مهمو سکتورونو لکه: کرنې، انرژۍ، اوبه لګولو او ښوونې او روزنې لپاره پکې لازياتي پانګې ته اړتیا ښودل شوی وه.

د هغو مشورو وروسته چې د زرګونو افغانانو او تریوالو ملګرو سره ترسره شوی، د افغانستان ملي پرمختیایي تگلارې داسې چمتو شوی، تر څو په ترڅ کې یې هغه لومړیتوبونه چې په دغې تگلارې کې په ګوته شوی، د هغو ننګونو او ګواښونو سره سمون ولري چې هیواد دا مهال ورسره مخ دی. په دغه هڅو او هاند کې، زموږ بریالیتوب، د افغانستان د نړیوالو ملګرو دوامداره، شدید، اوسره پیوست ملاتړ ته اړتیا لري. په همدې اړه، په افغانۍ مدیریت سره، د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلارې د اجندا اغیزمن پلي کولو لپاره د مرستو اغیزمنتیا اړینه ګڼل کیږي، په ځانګړې توګه، د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلارې د لومړیتوبونو سره د دغو مرستو په سمون ورکولو او د افغانستان د اصلي بودجې له لارې د سرچینو په لیرې ډولو سره.

د افغانستان ملي پرمختیایي تگلارې، د یوې ملي تگلارې په توګه باید یو ه داسې منسجمه طریقه (طرز العمل) خپله کړي وای، چې په ترڅ کې یې باید د هیواد د سوکالۍ، امن، ښه حکومت کولو او ثبات مشترکو موخو ته په پام سره، د دغه موخو بریالۍ پلي کول ډاډمن کړل شوی وای. په ستراتیژۍ کې داسې ویل شوی و: لکه څنګه چې موږ د افغانستان د ټرونلیک د موخو د پلي کولو په لور ګام ږدو، ترڅو د عامه افغانانو په ژوندانه کې یو اغیزمن بدلون منځ ته راشي، دا کار، د نړیوالی

ټولنې یوې قوې او دوامداره، مالي او سیاسي ژمنې ته اړتیا لري. تر ټولو مهمه دا چې، دغه منسجمه(واحد)هڅه به دولت،
خصوصي سکتور، مدني ټولنې، تريوالي ټولنې او ټولو افغانانو بشپړې همکاري او ورگډېدو ته اړتیا ولري.

د (ANDS) میتودولوژي :

د افغانستان دولت، د ملي پرمختيا لپاره پنځه کلنه هر اړخيزه تگلاره طرح کړې وه، تر څو د هغې له لارې د افغانستان امنيتي، حکومت کولو او پرمختيايي اړتياوو ته په بشپړه توګه ورسيدای شو. د افغانستان ملي پرمختيايي تگلاره، د افغانستان د تړونليک په جوړو شوو معيارونو او د زريزې پرمختيايي موخو ته درسيډو لپاره، د حکومت لريد، اصولو او موخو ته انعکاس ورکاو او داسې په پام کې نيول شوی وه، چې له دولت سره به د خپلو ژمنو په عملي کولو کې مرسته کوي.

د اسی اټکل شوی و چې دافغانستان ملي پرمختيايي تگلاره به د ملی، ولايتی اوسيمه ييزو پراخو مشورو لاس ته راوړنه وي. ملي مشورې، د هيواد په ۳۴ ولايتونو کې د دولت اومدني ټولني د ټولو نهادونو، د نا دولتي سازمانونو په ګډون، فرهنگي ټولنو، مذهبي ډلو، د قومونو مخورو، خصوصي سکتور، د پرمختياو نړيوالي ټولني کار پوهان په بر کې ولري. په پام کې وه چې ولايتی مشورې، د واليانو، د ولايتي نهادونو د استازو، د کليوالی شوراګانو، د هر ولايت څخه دملی شورا د وکيلانو، د خايی مدني ټولني د مسولينو او استازو او د بيا رغونې د هغو ولايتی ټيمونو د استازو او د ولايتونو د مخورو مشرانو سره بحثونه، به په بر کې ونيسي، چې پدې مشورو کې يی په نيغه توګه برخه اخيستی وه.

د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلارې اړونده مشورتي بهير، د پلازميني او ولايتونو ترمنځ لومړنی کليدی مفاهمه وه او په دی دليل جوړه او په پام کې ونيول شوه تر څو د پلازميني او ولايتونو ترمنځ اړيکې پياوړې کړي. د دې مشورتي بهير محصول، د کليو په کچه د پرمختيا د ۱۸۵۰۰ پلانونو جوړول، د ولسوالي په کچه د ۲۹۰ پرمختيايي پلانونو جوړول، او په پای کې د ۳۴ ولايتی پرمختيايي پلانونو جوړول و. په ولايتی پرمختيايي پلانونو کې د اړوندو ولايتونو اړتياوې او د هغوی پرمختيايي لومړيتوبونه په ګوته شوي وو. (دغه ټکی د ستراتيژي له منځپانګې رااخيستل شوی دی، صرف نظر له دی چې عملی شول يا نه شول، خو ديوې تجربی په توګه يی بايد په نظر کې ونيسو).

د افغانستان د ملی پرمختيايي تگلارې په برابرولو کې، دولت د معلوماتو پر بنسټ د پالیسی جوړونی میتود په و سيله د بيوژلی د شننې د بهير له لارې، ګټه اخيستی وه، تر څو وکولای شي چې د بيوژلی اغيزې او لاملونه په سمه و پيژني. د داسې شننو پر بنسټ، ستراتيژي جوړوونکو وکولای شو تر څو په ټولنه کې د بي وزلي قشر د وضعیت په پام کې نيولو سره، د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلاره برابره کړی. په ټولنه کې د بيوژلو قشرونو په پام کې نيولو څخه، د افغانستان د دولت موخه دا وه چې پانګه اچونه په سيده توګه د بيوژلی په له منځه وړلو باندې اغيزه وکړي. د اقتصادي ودې او پرمختيا لپاره د زميني برابرولو او دهډمندې پالیسیو د غوره کولو له لارې، بايد ټولنيز مصنؤيتونه تامین شوي وای. په دې معنا چې د افغانستان موخه دا وه ترڅو د ټولني تر ټولو د بيوژلو افرادو معشيتی وضعیت ښه کړی او د اقتصادي منځنی ودې په پرتله، په چټکۍ سره لوړ والی ومومي. هغه کليدي پايلي چې د دولت له لوري د ۱۳۸۶ کال (۲۰۰۷) په پسرلي کې د ملي خطراتو او زيانمنی National Risks and vulnerability د چوکاټ په ترڅ کې د سروې د تر سره کولو په پايله کې تر لاسه شوي، دا ښيي چې په هيواد کې د بي وزلی کچه، د پسرلي په پيل کې په سلو کې ۴۲ د) هيواد ۱۲ ميليونو نفوس سره برابر(د سري سر کلنی عايد په مياشت کې نږدې ۱۴ ډالره و.

سربیره پردې، د اټکلونو له مخې خوار خواکي د افغانستان په سلو کې د ۴۵ وگړو لمن نیولی وه. له دې امله د خلکو دغې طبقه نشوای کولای چې د ورځې د لازمي انرژۍ یعنی په ورځ کې ۲۱۰۰ کالوري د تر لاسه کولو لپاره مناسب خواره برابر کړي. سربیره پردې، د وگړو په سلو کې ۲۰ د بیوزلي د کرښې څخه تیت ژوند لري، چې دا دهغوی د زیانمننې لوړه کچه په گوته کوي.

هم ملی مشورې (د ټولنې د هرم د پاسه څخه کښته خوا ته) او هم ولایتي مشورې (د ټولنې د هرم د کښته څخه پاس خواته) په سکتوري تگلارو کې ځای ورکړل شوی او د سکتوري تگلارو په جوړولو کې یی مرسته کړې ده، او د دې لپاره چې د بودجې ترتیب د ټاکلو پروگرامونو پر بنسټ تر سره شي، زمینه ورته برابره شوېده. د افغانستان ملي پرمختیایي تگلاره، د هیواد اړتیاوو دپوره کولو په موخه د حکومت لومړیتوبونه د حکومت د مالی چوکاټ تر چتر لاندې، وړاندې کول.

د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلارې په تمویل کې ونډه اخیستنه

لکه څنگه چې په لاندیني جدول کې ښودل شوی، کابینې د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلارې لپاره مالی لگښت او بودجې لومړیتوب منظور کړ. د سکتورونو لپاره دغه مالی لگښتونه پریوی داسی بودجې ولاړ دی، چې پرمختیایي اړتیاوی، د تیرو کلونو څخه پاتی مالی معلومات، او د کورنی عایداتو لپاره طرحی بایدتر لاسه کړی وای.

دغه د مالی لگښتونو او بودجوی لومړیتوبونو پلی کولو، دمنځ مهاله مالی چوکاټ په چمتوکولو کې ارزښتناکه ونډه لوبوله، او د عمومی بودجې سره په نیغه توگه تړل شوی و. د ۱۳۸۷ کال په پیل سره، منځ مهاله مالی چوکاټ به هغه لومړیتوبونو چې د افغانستان په ملی پرمختیایي تگلارې کې ټاکل شوی و، احتوا کوله او د ملی بودجې د پروسې له لاری به د دغې تگلارې د پلی کولو لپاره میکانیزم چمتو کید.

لومړی جدول : دافغانستان ملی پرمختیایي تگلارې لپاره د کال ۱۳۸۷-۱۳۹۱ (۲۰۰۸/۰۹-۲۰۱۲/۱۳ زیږدیز) د عمومی بودجې تفصیل

ټول په میلیون امریکایی ډالرو	۱۳۹۱ (۲۰۱۲/۱۳) په میلیون امریکایی ډالرو	۱۳۹۰ (۲۰۱۱/۱۲) په میلیون امریکایی ډالرو	۱۳۸۹ (۲۰۱۰/۱۱) په میلیون امریکایی ډالرو	۱۳۸۸ (۲۰۰۹/۱۰) په میلیون امریکایی ډالرو	۱۳۸۷ (۲۰۰۸/۰۹) په میلیون امریکایی ډالرو	
اصلي بودجه او بهرنی بسپنه						
۶,۸۶۴	۱,۹۱۱	۱,۶۱۱	۱,۳۵۱	۱,۱۰۴	۸۸۷	کورنی عواید
۲۴,۵۹۳	۳,۹۰۸	۴,۳۹۸	۴,۸۶۴	۴,۹۶۰	۶,۵۱۳	د بسپني ورکونکو ټوله (مجموعي) مرسته*
۳۱,۴۵۷	۵,۸۱۹	۶,۰۰۹	۶,۱۶۵	۶,۰۶۴	۷,۴۰۰	د بسپنو ټول ټال (مجموع)*
اصلي بودجه + بهرنی لگښت						
۱۴۱۷۹	۲۹۰۶	۲۷۹۰	۲۶۷۹	۲۵۸۵	۳۲۱۹	امنيت
۱۷۱۸۵	۴۴۵۱	۴۱۸۰	۳۶۸۱	۳۰۹۳	۱۷۸۱	بنسټ
۴۴۸۶	۹۱۲	۹۰۹	۹۱۶	۹۲۱	۸۲۹	کرهڼه او د کليو پراختيا
۴۸۷۲	۱۱۸۱	۱۰۷۷	۹۸۰	۸۹۳	۷۴۲	ښوونه او روزنه او کلتور
۴۹۸۵	۷۲۸	۶۸۵	۶۴۰	۵۵۸	۳۷۴	ښه حکومت کول او د قانون واکمنتيا
۲۶۷۸	۵۹۵	۵۶۳	۵۳۰	۴۶۵	۳۲۵	روغتيا او خواړه
۱۱۸۶	۳۶۰	۲۴۴	۲۳۰	۲۱۵	۲۳۷	اقتصادي واکمنتيا او د خصوصي سکتور پراختيا
۱۸۱۵	۴۴۹	۴۲۱	۳۹۴	۳۵۹	۱۹۲	ټولنيز خونديتوب
۹۱۵	۶۵۷	۱۷۰	۱۸۵	۱۹۸	۲۰۵	نوري مسالي (فرعي کوډونه)
۵۰,۱۰۰ ^۱	۱۱,۶۳۷	۱۱,۰۳۸	۱۰,۳۳۶	۹,۲۸۶	۷,۹۰۳	ټول ټال لگښتونه
۶. * د نړيوالې ټولنې سره د پښتو او د ۱۳۸۶ (۲۰۰۷زېږدیز) کال د مالي څيړنې پر بنسټ						

۱ په لومړۍ جدول کې، د لگښتونو کچه پردې انگیرني ولاړه ده، چې په پاریس کې د افغانستان دملی پرمختیایی تگلاری د کنفرانس په ترڅ کې به مرسته کړل شوی پیسی د افغانستان دولت په واک کې ورکړل شی. د لوی اقتصاد چوکاټ، چې دامهال د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری څخه ملاتړ کوی، د تمویل کوونکو سرچینو زیاتیدونکی مرستی په غاړه نه اخلی، ځکه نو د لومړۍ جدول سره هیڅ سمون نلری. وروسته له دغه کنفرانس، د لوی اقتصاد چوکاټ او دافغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری مالی لگښتونه به د نړیوالی مرستی د اصلی کچی د ښودلو لپاره تجدید کړای شی

د لگښتونو له نظره، امنیت به د هیواد لپاره د تر ټولو لوړو لومړیتوبونو درلودونکی سکتور په حیث پاتی شی. د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری په اوږدو کې، تمه کیږی چی امنیتي لگښتونه به ټول ټال ۱۴,۲ میلیارده ډالره وی.دولت وړاندوینه کوی چی، په راتلونکی کې به د امنیتي گواښونو د کمښت سره، د امنیتي اړتیاوو لپاره مرستی لږوالی ومومی. که څه هم، هغه ناکراری ته په پام سره چی هیواد ورسره مخ دی، دولت د امنیت د سکتور د تمویلولو لپاره یو لږ شونی مهم او بالقوه بدلونونو ته بیا کتنه کوی.

په لنډ مهال کې، به دولت د خصوصی سکتور د پراختیا او استخدام د ودی لپاره د بنسټونو، کرنی او د کلیو د پراختیا د سکتورونو د ځانگړی ارزښت په گوته کولو لپاره خپل د عامه لگښت پر پروگرامونو تمرکز وکړی. دافغانستان دملی پرمختیایی تگلاری په اوږدو کې به، دولت په دوامداره توگه خپل سرچینی پربښوونی او روزنی، حکومت کولو، روغتیا او ټولنیز خونديتوبونو ولگوی. دولت هوډ لری، ترڅو **خپلی** سرچینی په پوره اندازی د اقتصادی واکمنتیا د ځواکمنولو او دخصوصی سکتور د پراختیا لپاره د وړ چاپیر یال د چمتو کولو د سمون مهمو لومړیتوبونو ته ځانگړی کړی.

د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلاری د سکتورونو د هر یوه اهمیت ټاکل او لومړیتوب په دی ډول ښودل شوی و:

د افغانستان په ملي پرمختيايي تگلاری کی شامل د پروژو او پروگرامونو بشپړ لگښت تر دی مهاله بشپړه شوی نده. د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلاری د چمتو کولو په پړاو کی، دا خبره څرگنده شوی ده چی، په ډیرو سکتورونو کی، نه یوازی د لگښتونو معلومات، بلکی د پانګی اچونی تفصیلی پلانونه په لاس کی نه وو. برسیره پردی، بشپړ لگښتونه معلومول تر هغه مهاله شونی نه و، تر هغو چی د لومړیتوب وړ سکتوری موخی، مهمو سکتوری پایلو د بیی د ټاکلو د اساس په توګه تشخیص شوی نه وی. ځکه نو، دا پریکړه وشوه، ترڅو دهغو دری سکتورونو، چی نسبتاً لوړ بنسټیز ظرفیت ولری، په لومړی پړاو کی یی بیه وټاکل شی. هغه سکتورونه چی د ازمیښتی بیی ټاکلو لپاره غوره شول هغه، روغتیا، ښوونه او روزنه، او سړکونه (د ترانسپورت دسکتور یو فرعی سکتور) وو. دمالی وزارت د اړوندو وزارتونو سره په نیغه توګه د کار کولو له لاری او په دغه تگلارو کی د ولایتی پرمختيايي پلانونو په شاملولو، د بیی د ټاکلو د دغی پروسی مشری په غاړه درلوده. د لومړیتوب وړ راتلونکی گروپ (امنیت، ټولنیز خوندیتوبونه او د بنسټونو د سکتورونو پاتی برخو) دبیی د ټاکلو کار لا د پخوا څخه پیل شوی و. دسترانیژی له مخی تمه کیده چی، د دغه سکتورونو د بیی ټاکل د ۲۰۰۸ زیږدیز کال تر اوړی بشپړ شوی وای.

د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلاری د پلی کولو لپاره تمه شوی مرستی

په ۱۳۸۸ کی د نورو راتلونکو پنځو کلونو لپاره د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلاری ټول ټال بیه، د ۵۰،۱ میلیارد ډالرو په شاوخوا کی اټکل شوی وه. د دی مجموعی څخه به، ۶،۸ میلیارد ډالره په خپله د افغانستان وی، او تمه شوی وه چی پاتی ۴۳،۲ میلیارد ډالره به د بهرنی مرستی څخه تر لاسه شی. دغه اټکل شوی ۵۰،۱ میلیارد ډالره، د دولت د اصلی بودجی له لاری د مرستو په لګولو کی یو د پام وړ زیاتوالی ګڼل کید. خو بیا هم داسی فکر موجود و، که چیری پیسی په دوامداره توګه د دولت د بودجی څخه بهر ولګول شی، دا کار به د عمومی لګښتونو د لا زیاتوالی لامل وګرځی، چی په دی توګه، په پنځو راتلونکو کلنو کی د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلاری د بریالی پلی کولو لپاره، لازمو مرستو ته د اړتیا د کچی د زیاتوالی لامل ګرځیده.

د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلاری په اوږدو کی هیواد په دوامداره توګه پربهرنی مرستی متکی و. د دولت منځ مهاله موخه داوه، ترڅو پر بهرنی مرستو اتکا کمه شی، او د کورنی عایداتو د زیاتولو له لاری ثبات، ښه والی ومومی. په دی ډول، دولت داسی سیاستونه تر لاس لاندی نیولی و، ترڅو د هیواد د اقتصادی فعالیتونو د ځواکمنتیا او د عوایدو د راټولولو د سمون لامل شی. په دی ترڅ کی، دولت خپل نړیوال ملګری هڅول، ترڅو د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلاری د موخو او لومړیتوبو نو د ملاتړ لپاره، څوکلنی ژمنی وکړی. دی کار د مرستو د راتګ وړاندوینه ښه کړی وه او له حکومت سره د لګښتونو د ښه پلانونو او په منځ مهال کی یی په اغیزمه توګه د لومړیتوبونو د اداری کولو کی مرسته وکړه.

د مرستو / اغیزمنتیا

د مرستو په اغیزمنتیا کی د پام وړ سمون د راوستلو پرته، افغانستان په ملي پرمختيايي تگلاری کی د ټاکل شویو موخو په لاس ته راوړو نه توانید، که څه هم په مرستو کی ستر زیاتوالی راشی. دولت ژمن و، ترڅو د نړیوالو پرمختيايي مرستو څخه

تر ټولو زیاته گټه تر لاسه شی. د افغانستان ملی پرمختیایی تگلاری، دخپل پلي کونکي، څارونکي او ارزونکي چوکاټ په ترڅ کې، د مرستو اغیزمنتیا په لویه سطحه اسانه نه کړه. دولت د مرستو د اغیزمنتیا لپاره د پاریس د اعلامیې او د افغانستان د نړیوالو ژمنو سره په سمون کې د مرستو د اغیزمنتیا یوه تگلاره باید چمتو کړی وای.

د افغانستان دولت ته د مرستو د اغیزمنتیا د تگلاری یو مهم لومړیتوب دا و، ترڅو مرسته کوونکي (پونران) دی ته و هڅوی، تر څو د مرستو یوه لویه برخه د دولت د اصلی بودجې له لاری ولگوي. داسې قوی بیلگې شته چې، هغه مرستی چې دملی بودجې له لاری لیږدول کیدی، ستري اغیزی او لږ لگښت یی درلود. په بدل کې، دولت ژمنه کوله، ترڅو خپل عامه مالی اداره، تدارکات او دعامه سکتور ټول نور سیستمونه، د وړتیا د جلیولو او مالی څارنې لپاره لا زیات ځواکمن کړی. دغه چاری ددغو کلونو (د ملی پرمختیایی ستراتیژی دوری) په پرتله د افغانستان د لومړنیو پینځه کلنو پلانونو (۱۳۵۱-۱۳۳۵) کلونو په ترڅ کې بریالی وو. داځکه چې هغه وخت اداری فساد نسبتا کم، دولت باثباته او امنیت ښه و، د کدرونو وړتیا هم ښه وه، انکشافی مرستی په غوره توگه مصرفیدلی او بهرنیو مشاورینو او متخصصینو ښه کار کاو.

د ستراتیژی د تطبیق پرمهال په پام کې وه چې دولت دمرستو داغیزمنتیا تگلاره پر لاندی اصولو او د لومړیتوب پر سیاستونو ودرول شی ددی مقصد لپاره لاندی ټکی په لاندی الفاظو راغلی وو:

— *افغانی مالکیت*: د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د جوړولو له لاری، دولت په څرگنده توگه هغه لومړیتوبونه چې د افغانستان د پرمختیایی موخو د لاس ته راوړو لپاره اړین دی، شرح کوی.

— *د نړیوالو مرستو همغږی*: د هغو افغانی لومړیتوبونو سره چې د افغانستان په ملی پرمختیایی تگلاری کې بیان شوی دی: د افغانستان ملگری کولای شی، واضح شویو سکتوری مالی لگښتونو او د پروگرامونو لومړیتوبونو ته د درناوی کولو د لازیات انضباط له لاری، د مرستو د اغیزمنتیا په اړوند مرسته وکړی، په داسې حال کې چې همغږی د معلوماتو د پراخه شریکولو او د پالیسیو په اړوند د بحثونو — هم په افقی توگه (د تمویل کوونکو سرچینو او دولتی ادارو تر منځ) او هم په عمودی توگه (د ولایتی بیارغاونی د تیمونو او سیمه ییزه ادارو تر منځ) له لاری پرمختگ مومی.

— *همغږیتوب*: د مرستو اغیزمنتیا به د مرستو د راتگ او ښه وړاندوینې په اړوند د سمون موندلو معلوماتو، د راکړی ورکړی د لوړی بیی او د تمویلولو د برابرېو میکانیزمونو، د بنسټونو او دولتی ادارو ترمنځ د ښه همغږیتوب او د تخنیکي مرستو د اداری دځواکمنو لو څخه گټه واخلي.

— *پایلو ته رسیدل*: دولت ژمن دی ترڅو داسې سیاستونه تعقیب کړی، چې موخه یی: د سپیڅلتوب (شفافیت) زیاتوالی اود دولت د مرستو د جلیولو وړتیا، د عامه مالی اداری سمون، داداری فساد لږوالی، او د فعالیتونو او ساتنې او پاملرنې د لگښتونو د پایښت (دوام) یقینی کول.

— *دوه اړخیزه حساب ورکونه او گډون*: مشترکه موخو او لید ته در رسیدو لپاره، به دولت په دوامداره توگه د پاریس د تړون په څارنیزه سروی او د مالی اداری د کړنو څخه څارنې کي، د دوه اړخیزه حساب ورکونی د ډاډمنتیا د یوې وسیلې په توگه، د مرستو د اغیزمنتیا په اړوند د پرمختگ په پړوسی کې گډون وکړی.

د پلي کولو چوکاټ

ملی بودجه د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری اصلی تطبیقی ذریعه ده، او ټول اړوند وزارتونه به خپل پروگرامونه او پروژې د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د سکتور تگلارو سره په سمون کې چمتو او تنظیم کړی. د دغو سکتوری پروگرامونو او پروژو بیه به بیا وروسته وټاکل شی، او دمنځ مهاله بودجې د مالی لگښت د منعکسولو لپاره به پرله پسې

والی ورکړل شى او له سره به لومړيتوب ورته ورکړل شى. دغه تطبیقي کارى چوکاټ، د افغانستان دملی پرمختیا یی تگلاری لپاره د ملی بودجی د اجرا، قانونی اجندا او پروگرام د وړاندی کولو لپاره یو منسجم طریقہ ده. دغه طریقہ به همداراز، د نړیوالی تولنی څخه وغواړی، تر څو خپلی مرستی د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د لومړیتوبونو سره تنظیم کړی. د دی پر بنسټ، د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری دعامه پانگی اچونی پروگرامونه به چمتو کړل شى، ترڅو په منځ مهاله مالی کار چوکاټ او بودجی کی د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری بشپړه ورگډول یقینی کړل شى.

د کنټرول او تقش د ادارى ونډه به د وزارتونو د لگښتونو د فعالیتونو د څارنى لپاره پیاوړی کړل شى. که څه هم، د دغی ادارى اوسنی ظرفیت (ورتیا) ته پام سره، دمالی وزارت به په لنډ مهال کی دغه دنده په غاړه ولری. کابینه به، دافغانستان دملی پرمختیایی تگلاری د څار د کمیټي له لاری، دافغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د پلی کیدو د عمومی پروسى همغږی او سرپرستی وکړی. سره له دی، اړوند وزارتونه اونوری دولتی ادارى به د پلی کیدو اصلی دنده په غاړه ولری. دمالی وزارت به د دی خیرى د ډاډمنولو دنده په غاړه ولری چی د اړوندو وزارتونو د پروگرامونو او پروژو بیه وتاکل شى، دغه پروژى او پروگرامونه ترتیب کړل شى، او په منځ مهاله مالی کارى چوکاټ او ملی بودجی کی گډ کړل شى. د همغږی او څارنى گډ بورډ، دافغانستان د دولت او نړیوالی تولنی لوړ میکانیزم دی، چی د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری او د افغانستان د تړون لیک د همغږی او څارنى دنده په غاړه لری. د دولت او مرستندویه تولنی مشترک بنسټونه (نهادونه) لکه مشورتی او کارى جرگه کی به په دوامداره توگه، دمرستو د همغږی د سمون، د پلی کولو او پالیسی لپاره د بحثونو د مجتمع په حیث کار وکړی، ډاډ به تر لاسه کړی چی د مرستندویوپروگرامونه د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د لومړیتوبونو سره سمون کی دی.

څارنه، ارزونه او رپوټ ورکونه

د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د څارنى، ارزونى او رپوټ ورکونى پروسه به د تطبیقي کارى چوکاټ یو نه بیلیدونکی برخه وی. د افغانستان ملی پرمختیایی تگلاری په څرگنده توگه موخى، نظرونه، پایلی، لاسته راوړنى، او اغیزمن شاخصونه طرح کړی. سره له دی، دکمزورى احصایوی ظرفیت (ورتیا) له امله، دیو لږ مهمو پراختیایی او د بى وزلى د شاخصونو لپاره د معلوماتو بنسټ (بیس لاین) تر اوسه ندی ټاکل شوى. مهمه به وی تر څو د څارنى او سرپرستی د دوو درجو ترمنځ توپیر وشى: دافغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د پلی کیدو څخه د څارنى تفیصلى پروگرام او یا هم نظر او لاسته راوړنه، او پایلی او لاسته راوړنى او په لوړه سطحی اثر درلودونکی دولتی نهادونه (څارنیزه کمیټه اوکابینه) او د څارنى او همغږی گډ بورډ، تر څو ډاډ تر لاسه کړی چی د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری استراتیژیک لومړیتوبونه د پلی کیدو په حال کی دی.

د څارنى اوهمغږی گډون بورډ به د تگلاری ارزونه او تحلیلی پالیسی چمتو، د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری او د افغانستان د تړون لیک د معیارونو د عمومی پلی کیدو په هکله به د همغږی او څارنى گډ بورډ ته د څارنى او ارزونى رپوټ وړاندی کړی. د هیواد دملی پرمختیایی تگلاری د پرمختگ کلنى رپوټ به د نړیوال بانک او نړیوال وجهی صندوق بورډونو ته، د افغانستان فعالیتونه د پای ټکی ته د رسیدو لپاره، د تر ټولو زیاتو پوره وړو هیوادونو پروگرام ته وړاندی شى. دارزونى او پرمختگ د کلنى رپوټ پر بنسټو په هرو دوو کلنو کی به د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری، د بى وزلى د له منځه وړولو تگلاری بشپړه تجدید شوى نقل، به د بورډ په گډون چمتو، او د پروگرامونو او معیارونو اغیزی به وارزونى.

دغه تجدید شوی اسناد به په عامو خلکو کې ویشل شوی او دولت ته په د دی موقع په لاس ورکړی، ترڅو د مطلوبو پایلو د لاس ته راوړو لپاره سیاستونه چمتو کړی. د دولتي لگښتونو ارزونه به هم وشي، او د بودجې د دوران سره په سمون کې به، سکتوري څارنه او رپوټ ورکونه به په ربعواره توګه تر سره شي.

د څارنې او رپوټ ورکونې مرکزي سیستم به د اقتصاد وزارت او د څارنې او همغږۍ د ګډ بورډ د دارلانشاء لخوا په ګډه جوړ کړل شي. دغه سیستم او د احصایې مرکزي اداره به د معلوماتو د راټولولو او څارنې د یوه منسجم سیستم برخه وي. د احصایې مرکزي اداره به د سروی ګانو په ګډون د ګټو لارو له لارې معلوماتونه راغونډ کړي. د څارنې او رپوټ ورکونې دغه مرکز سیستم به د احصایې د مرکزي اداره لخوا وړاندې شوی معلومات راغونډ کړي، د اړوندو وزارتونو رپوټ ورکونه او د بودجې د څارنې دنده په غاړه اخیستی، د څارنې ګټې پروسې تسهیل کړي، او په پای کې دغه معلومات خپاره او ویشي. د احصایې مرکزي اداره به د څارنې او رپوټ ورکونې مرکزي سیستم د معلوماتو ورکونکي په حیث، د ملي احصایو د لومړنۍ او دوهمې اصلي چمتو کونکي په حیث پاتې شي. د دغې ادارې وړتیا به پیاوړې کړای شي، ترڅو په لوړه سطحه د شاخصونو په اړوند د معلوماتو او ارقامو د جذبولو او په ښکته سطحې اغیزې څرګندې کړای شي. د دغه کاري چوکاټ لپاره یو تر ټولو مهمه وسیله، د خطر او خورمښتیا د ملي ارزونې کورنۍ سروی ده، د کوم څخه چې دغه اوسنۍ د بی وزلي د کرښې وړاندینې محاسبه شوی دی. د خطر او خورمښتیا د ملي ارزونې ونډه به لازيات پراختیا ومومي، ترڅو وکولای شي د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې د پلي کیدو اغیز په ښه توګه څرګنده کړي.

اړوند وزارتونه به په دوامدره توګه د سکتور معلوماتو د راټولولو کار ته دوام ورکړي، ترڅو د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې له لارې د ملي لګښتونو د پایلو او لاسته راوړنو څارنه وکړي. اړوند وزارتونه به همدا راز خپل نولایتی ریاستونه پیاوړې کړي، تر څو په ولایتی سطح د پرمختګ د څارنې لپاره د شاخصونو په اړوند د تفکیک سره معلومات راغونډ کړي. د بودجې د څارنې سیستم، د افغانستان د مالي ادارې معلوماتي سیستم، چې د ماليې د وزارت لخوا اداره کیږي، به د منځ مهاله مالي کاري چوکاټ سره په سمون کې، د کورنیو او بهرنیو لګښتونو په اړوند معلومات برابر کړي.

خپلواک څارنه به د څارنې او رپوټ ورکونې د عمومي سیستم یوه مهمه برخه وي. د ټولنه، غیر حکومتي موسسې او رسنۍ به د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې د بهرنیو څارونکو په توګه یو ارزښتناکه رول ولوبوي. د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې پلي کول، څارنه، او ارزونه به د دغو ملګرو، ولایتی استازو، او نړیوالې ټولنې په مشورو ترسره شي.

د نړیواله مالي بنسټونو (نهادونو)، نړیوالې ټولنې او د ملګرو ملتونو د ادارو ونډه به په دوامداره توګه دغو مواردو ته پام سره ارزښت ولري: الف—پرمختیایي تحلیل ب—د مهمو معلوماتو پوښښ او وختی معیاد، ج—د اوسنیو سرچینو مستندول او، د —د بهرنۍ مرستې د اوسنۍ کچې په اړوند د معلوماتو چمتو کول او په منځ مهال کې د مرستو د کچې وړاندینه.

په ANDS کې بیلایل سکتورونه او ارکان

په پرمختیایي ستراتیژۍ کې دغه ارکان په لاندې توګه بیان شوي وو (دلته ټکي په ټکي رانقل کیږي، د رانقلولو پرمهال ژبني تیروتنې اصلاح نه شوي، یعنې ستراتیژۍ د ژباړې پر مهال په ملي ژبو ښه نه وه ژباړل شوي):

لومړی رکن: امنیت

سرتاسری امنیت د اغیزمن حکومت کولو، د خصوصی سکتور پرمختیا، اقتصادی ودی، د بی وزلی کمولو، او د انفرادی ازادیدو ساتنې لپاره خورامهم شریط دی. دا رکن د دولت، افرادو او شتمنیود امنیت څخه عبارت دی چی د دفاعی، امنیتي او قانون د تطبیق په برخو کی د همغږو سیاستونو له لاری پلي کیری. حکومت د ملی امنیت تگلاره تدوین کړی ده، چی په امنیتي سکتور کی د سمونو (د اصلاحاتو) د پرگرام له لاری عملی کیری. دا کار به د افغان امنیتي ځوکونو، او نړېوالو ځواکونو ترمنځ د همغږی په برخه کی مرسته وکړی او ښه والی راولی.

افغانستان د دی د مخه چی وکولای شی خپل بشپړه امنیت په غاړه واخلي، د رغنده او جدی ننګونو سره مخامخ دی. ترهگری، بهرنی لاس وهنی، د ټیکاو نشتوالی او د حکومت کولو په برخه کی د ظرفیتونو کمزوری، په ځینو ساحو په ځانګړی توګه په سویلي او سویل ختیځ کی د دولت د اغیزمن کنترول او کړنو مخنیوی کوی. په لویه پیمانه د نشه یی توکو تولید اوس هم د ترهګرو ډلو په واک کی مالی لازمی سرچینې ورکوی. نا چاودل شوی ماینونو د چاودنې له امله وژل شوی او یا تپیان شوی دی. لکه چي د ۱۳۸۰ (۲۰۰۱ میلادی) کال څخه راپدېخوا، د ۵۰۰۰ په شاوخوا ماینونو څخه پاک شوی دی. د اورد مهاله امنیتي اړتیاوو ته د رسیدو لپاره یوازنی عملی لاره هغه ده ترڅو افغانستان پخپله د دولتي پولو په دننه کی د امنیت ساتلو جوګه شی. په دې اړوند لاندې موخې په پام کې نیول کیری :

۱- **د افغانستان ملی اړیو:** د افغانستان اوږدمهاله موخه د داسی اردو جوړول دی چی وکولای شی نننی ټیکاو وساتي، د ملی شتمنیو څخه د دفاع، او په ورته وخت کی په سیمه کی د امنیت په راوستو کی خپله ونډه تر سره کړی. د امنیتي ځواکونو شمیر چی دی غوښتنو ته ځواب ووايي تر اوسه پوری د افغانستان حکومت او نړیوالی ټولنی له خوا ته دی ټاکل شوی. خو ۸۰۰۰ (تر ښوونی لاندی د ۶۶۰۰ کسانوم سره) داسی یوه شمیره ده چی د ۱۳۸۶ کال د سلواغی د څارنی او همغږی د ګډبورد په غونډه کې تصویب شوی ده او د پیل ټکی دی چی د راتلونکی په اړه نږدی موخه ټاکي. د ۱۳۸۹ کال د مرغومی (د ۲۰۱۰ زیږدیز کال پای) میاشتی پوری، د افغانستان ملی اردو به دی موخی ته ورسیری او ان چی تر هغه به لا مخ ته ولاړه شی. دا بریالیتوب به په سلو کی د ۷۵ کنډکونو او لواګانو (دبیرنی او هوايي ملاتړ څخه په ګټه اخیستو) له خوا په خپلواکه توګه د عملیاتونو پر مخ بیول تضمین کړی. د افغانستان ملی اردو سیمه ایز او قومی انډول ساتی او د درناوی وړ، مسوله، مسلکی او د هیواد امنیتي غوښتنو ته د ځواب ویونکی ځواک په توګه، خپل اعتبار به لوړ بوزی.

۲- **د افغانستان ملی پولیس:** د افغانستان له ملی پولیسو سره په تړاو کی، د اوږدی مودی هدف عبارت ده، د پولیسو له مسلکی ځواک ته، د منل شویو نړیوالو حقوقو له معیارونو سره سم وی او د بشر د حقوقو په رعایتولو سره عمل وکړی. د مسلکی کارکوونکو تر اداري لاندی یی په بشپړه توګه زده کړی وی، له پوره تنخواه نه برخمن وی او د پلان جوړونی او مدیریت توانایی ولری او دملی پولیسو ټاکنه د شایسته گی د معیارونو پربنسټ باندی ولاړه وی. دغه ځواکونه باید وکولی شی چی، خلک د ترهګریزو عملونو د تهدیدونو او د ولت ضد وسله والو عملونو د تهدیدونو په وړاندی ساتنه وکړی او قانون په ټول هیواد کی یو ډول عملی کړی. دغه ځواکونه باید د دی توان ولری چی، د حالاتو او شرایطو د بدلون په وخت کی خپلی دندی له معمول سره سم تر سره کړی. د ۱۳۹۲ کال تر سلواغی پوری (۲۰۱۳ زیږدیز کال پای) به د کورنیو چارو وزارت ټاکل شوی شمیر ۸۲۱۸۰ کسه مسلکی پولیس ولری. (د سرحدی پولیسو په شمول). دغه ځواک به د کورنی نظم د ساتنې او دقانون د عملی کولو توان ولری او ددی په ترڅ کی به، د اوسیدونکو اړتیاوو ته ځواب ورکونکی وی او د کورنیو چارو وزارت تر کنترول او دستور لاندی به خدمت وکړی. داسی اټکل شوی و چی:

۳- د ناځانونه وسله والو ډلو بې وسلې کول: ټولې نا قانوني وسله والې ډلې باید د ۱۳۹۱ کال تر پایه پورې (۲۰۱۱ د مارچ ۲۰مه نیټه) په ټولو ولایتونو کې له منځه ولاړې شي.

۴- د ناچاودلو مهماتو له منځه وړل: د ۱۳۸۹ کال تر سلواغې (۲۰۱۰ زیږدیز کال) پورې به د زیری دېرمختیایي موخو په سر کې او د اوتاوا په میثاق کې د افغانستان د تعهداتو سره سم، په ماینونو او ناچاودلو توکو باندې ککړه ځمکه به په سلو کې ۷۰ کمه شي. د پرسونل ضد د ټولو زیرمه شویو ماینونو ځایونه به تر ۱۳۸۶ (۲۰۰۷ زیږدیز کال) پورې په نښه او د هغو ماینونو به له منځه ولاړ شي. دغه راز به ټول خطر لرونکي، ناترمیم او اضافي مهمات د ۱۳۸۹ کال (۲۰۱۰ زیږدیز کال) تر پایه پورې له منځه ولاړ شي.

۵- د نشه یی توکو پرضد مبارزه: تر ۱۳۹۱ (۱۳/۲۰۱۲) پورې به د کوکنارو تر کرنې لاندې ځمکې کچه د ۱۳۸۶ (۸/۲۰۰۷) کال په پرتله نیمایي ته راټیټه شي. د امنیت په برخه کې په نښه شوي لومړیتوبونه دا وو:

د افغانستان د امنیت سکتور به د هیواد د دفاع له څو مسوولو نهادونو نه جوړ شوی وي او د امنیت د ساتنې او قانون د عملی کولو سکتور به وي. نور ټکي یی دا وو: د امنیت د رکن لومړنی لومړیتوب د امنیتي نهادونو د ظرفیتونو لوړول دی. دویم لومړیتوب له دی نه د ډاډ تر لاسه کول دی چې، د امنیت په تامین کې ټول کوشنونه هر اړخیز، یو ډبل بشپړوونکی او یو لاسی وي. حکومت د پالیسي او ملي تگلاری د بریالۍ تطبیق په کار کې یو لاسی او جامع د امنیت سکتور د اصلاحاتو سالم پروگرام، د ملکي او یوځي عملیاتو تر منځ د گډو عملیاتو پیاوړتیا، له نشه یی توکو سره د مبارزې په فعالیتونو کې، د امنیتي ځواکونو زیاتیدونکی رول او د امنیتي واحدونو د ملکي اجزاوو د سمونې (اصلاح) او پیاوړتیا په برخه کې په بشپړه توگه متعهد (ژمن) دی.

د دغه سکتور دریم لومړیتوب له نړیوالو همکارانو نه افغان امنیتي ځواکونو او نهادونو ته د امنیت د مسولیت په تدریجي توگه لېږدونه ده. په هغه اندازه چې، د ایساف ځواکونه، دناټو د عملیاتو په مستقیم گډون کې خپلې پښې شاته کوي، د افغانستان ملي اردو او ملي پولیس د عملیاتو لارښوونه په غاړه اخلي او په پای کې به د افغانستان د خلکو امنیتي غوښتنو ته ځواب ووايي او د دغو ځواکونو نړیوال همکاران به ملاتړ کوونکي او څاروونکي رول ولري. په همدې وخت کې، د افغانستان ملي اردو د زیاتو ځواکونو او لازم ملاتړ د تر لاسه کولو لپاره په ایساف باندې ډډه لگوي. د افغانستان د ملي اردو د توانایي زیاتوالی په افغانستان کې دیو شمیر نړیوالو ځواکونو د تدریجي کموالی سبب شو او په پایله کې ددی سبب شو چې، د دغو ځواکونو د سرد زیان شمیر تر بیخي کمی کچې پورې راټیټ شي. دا چې په څومره چټکتیا سره کولای شو چې، د افغانستان امنیتي ځواکونو په خپلو پښو باندې ودروو، د اوسنیو ظرفیتونو د خلاوو د ډکولو په کار کې د نړیوالو مرستو په اندازه او د عمل په چټکتیا پورې مستقیمې اړیکې لري، مگر افغانستان چمتو دی چې، په دی برخه کې لومړنی گامونه اوچت کړي.

دویم رکن: حکومت کول، د قانون واکمني او بشري حقونه

په ملي پرمختیایي ستراتیژي کې د دی موضوع په هکله په لاندې الفاظو سره یادونه شوی وه: دموکراتیک حکومت کول، د قانون واکمني، عدالت او د بشر حقوق زموږ د ملي هدفونو د تر لاسه کولو په برخه کې حیاتي اهمیت لري، یعنی د

فقر کموالی او د اقتصادي ودی ساتنه به په یوه د لمس وړ سطحه باندې وساتلې شی. په دغه سکتور کې، د افغانستان د ملی پرمختیایی د تگلاری، ستراتیژیک هدف عبارت ده له، د اسلامي قانون پر بنسټ د اسلامي دموکراسي تامین دی چي، په هغه کی د دولت دری ارګانونه په اغیزمنه او هر اړخیزه توګه فعالیت کوونکی او حساب ورکوونکی وی او د قانون له واکمنی او دبشر له حقوقو نه ملاتړ وکړی. حکومت نیت لری چی، سالم حکومت کولو ټینگ کړی او د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی، د سنجش وړ ګټورتیا را منځ ته کړی او د دغو هدفونو د تر لاسه کولو لپاره، باید حکومت لاندې کړنې ترسره کړي :

(۱) د مرکز او ولایتونو په سطحه حکومتي نهادونه د شافیت په تاکید سره، شایسته والی، د ټاکل شویو پایلو د لاسته راوړلو پر بنسټ مدیریت، تاسیس، اصلاح او پیاوړی کړی.

(۲) د قانون جوړولو بهیرونه د خپلواکواو عادلانه ټولټاکنو د سرته رسولو په شمول اصلاح کړی. دولت د خصوصی سکتور د سیال په عنوان نه، بلکی دیوه سیاست کوونکی، تنظیم کوونکی او ملاتړ کوونکی په توګه عمل کوی.

سره له دپرو بریاوو، دحکومت کولو، د قانون واکمنی او دبشر د حقوقو د تعمیم په برخو کی، د رسمی جوړښتونو د پیاوړتیا لپاره تر اوسه پوری هم، ددغه رکن د هدفونو دلاسته راوړلو په برخه کی ستونزی لری او دغه ستونزی په لاندی ډول دی:

(۱) په موازی بڼه د څو دولتي او نادولتي ساختنارونو شته والی. (۲) د مرکزی او ولایتي اداري واحدونو په برخو کی موجوده ابهامات (۳) د دولتي سکتور کمزوری نهادونه او د هغو د حکومت کولو او مدیریت د ظرفیتونو پرمختګ (۴) په لوړه کچه اداري فساد (۵) مالی ابهامات (۶) د قوانینو د رامنځ ته کیدو او عملی کیدو کمزوری (۷) د ولسي جرګي کمزوری څارنه (۸) د مدنی ټولنی او سیمه ییزو نهادونو کمزوری (۹) نا اغیزمن او ناسم تعریف شوی عدلی او قضایی سیستم (۱۰) د ټولنیز جنسیت د مساوات نه شتون (۱۱) د بشر له حقوقو نه ناکافي ظرفیتونه. که د حکومت په چارو کی د لمس وړ ګټورتیا په چټکی سره تر لاسه نه شی، د امنیت، بشري حقوقو او اقتصادي پرمختیا په برخو کی، دهممو پرمختګونو لاسته راوړنه به سخته وی.

ستراتیژي کی داسی راغلی وو: په دې اړوند د لومړیتوبونو په بڼه دولت د دغو کمزوریو د لری کولو لپاره دغه تدبیرونه نیولی دی:

د ولسي جرګي پیاوړتیا: د ملی شورا ظرفیت به لوړ شی، تر څو پوری د تقنیني څارنی، شفافیت حساب ورکولو د ندو سرته رسول بڼه شی. (وروسته بیا ولیدل شول چی د وکیلانو د پوهاوی او ظرفیت لوړونی او په مجموع کی د ملی شورا لپاره د لګښتونو په برخه کی زښته ډیری پیسی ولګول شوی، ددغو پیسو اندازه د رغاونی او دبیزولۍ د کمولو د هڅو په پرتله څوڅو ځله زیاتی وی).

د عامه اداري اصلاحات: د عامی اداري د اصلاحاتو هدف دا دی چی، دولتي نهادونه ټاکل شویو نتیجو ته درسیدلوپه ډاډ سره د خپلو وظیفو د سرته رسولو په برخه کی وهڅوی. دملکی خدمتونو ظرفیت به لوړ شی، د نمونی په توګه، د تنخوا او او رتبو د ساختار د نوی والی له لاری په دولتي ادارو کی د بنایسته سالاری پر بنسټ د ټاکنو (استخدام) پراختیا، د بنایسته سالاری او منطقی والی پر بنسټ د ټاکنو د پراختیا یقینی کول او د اصلی وظیفو د سمی سرته رسوونی لپاره د ټاکنو د پراختیا تنظیم او د دغه هر نهاد زده کړی د پروګرامونو زیاتوالی او د ظرفیتونو لوړوالی.

له ادارې فساد سره د مبارزې اقدامات: د دولت له ادارې فساد سره د مبارزې په خاطر په ټولو سطحو او تقنیني چارو کې ، له ادارې فساد سره د څارنې د ادارې له لارې د ادارې فساد بالقوه زیاتیدونکو خطرونو دلا زیات محدودولو لپاره، د عامه شکایتونو د اوریدو د مکانیزم د پروگرامونو د پیژندنې په برخه کې تمرکز ولري.

معلوماتو(اطلاعاتو) ته د لاس رسی زیاتوالی: حکومت به د خلکو لپاره معلوماتو ته درسیډو حجم زیات کړي. خلک به د خپلو حقوقو د معلوماتو په اړوند ډیر لاس رسی ولري.

په حکومت کې د ښځو ګډون: حکومت به د افغانستان د ښځو د ملي عمل د پلان د عملی کولو په اړوند خپل مسوولیت سرته ورسوي.

د ناڅاپي پېښو په وړاندې د عکس العمل مد تیاري اغیزناک سیستم: حکومت له ناڅاپي پېښو سره د مبارزې د ملي پلان د تطبیقولو د ظرفیت د زیاتوالي په اړوند ژمن دی.

د ټاکنو خپلواک کمیسیون: د ټولټاکنو د خپلواک کمیسیون ظرفیت به لوړ شي، تر څو پوری د رایې ورکونکو د ثبت همیشني سیستم، انتخاباتي حوزه او د رایو په شرایطو د برابرې کسانو لړلیک(فهرست) رامنځ ته شي او له اساسي قانون سره سم په ملي او ولایتي سطحو باندې بریالي ټاکنې وشي.

د ملي هویت سند(تذکره): حکومت به یوه ملي هویت سند برار کړي، تر څو شفافیت او حساب ورکونه اسانه شي او ادارې فساد کم شي.

جیوډیزیک او کارتو ګرافیک معلومات: حکومت به د کلیو او هری جلا سیمې د پولو او سرحدونو په باب بیا کتنه وکړي او د ملي نقشې کښلو فعالیت به بشپړ کړي.

وګرځمیرنه او اساسي احصاییه: حکومت به په ۱۳۸۷(۲۰۰۸م.) کې سرشمیرنه وکړي او په ملي او ولایتي سطحو به د اقتصاد او فقر په اړوند د وګرځمیرنې او ارقامو سیستم جوړ کړي او دهغو پایلې او ارزونه به چاپ او خپره کړي.

د ځمکې اداره: حکومت به د ځمکو د ثبت او مدیریت یو عصري سیستم او د ځمکو د ملکیت پر سر دشخړو د اوارې لپاره یو سیستم رامنځ ته کړي.

سیمه ییزه ادارې: حکومت به د سیمه ییزو ادارو قانون برابر کړي او د سیمه ییزو حکومتونو په جوړوښتونو کې به د ولس ګډون زیات کړي. ولایتي شوراګانې به پیاوړې کړي. داسې قانون به جوړ کړي چې د ولسوالۍ شورا او د ښاري شورا او د کلیوالي شورا رول تعریف کړي. د ښاروالیو د ټاکنو په شمول د ولسوالیو ،ښارونو او کلیو د شوراګانو ټاکنې وکړي. د ولایتي ادارو جوړښتونه به اصلاح کړي، د ولایتي ملکي خدمتونو ظرفیت به لوړ کړي، د پلان جوړونې او بودجې لارې چارې به وسنډوي، دښاروالیو د پلان او بودجې ظرفیت به اچت کړي او ولایتي فعالیتونه به، د سیمه ییزو ارګانونو د خپلواکۍ ادارې له خوا سم او پرمخ یووړل شي.

له دولت سره اړیکې او د دولتي نهادونو تر منځ اړیکې: حکومت به د پالیسي، تګلارې او د ملي بودجې په اړوند معلوماتو تبادله د ټولو دولتي نهادونو ترمنځ زیاته کړي.

دیني چاری: حکومت ټولنی ته دښی ورکولو او د ټولنیزو ارزښتونو د سیستم په منځه راتگ کی د اسلام د دین له مهم رول نه خبر دی.

د بشر حقوق: حکومت د ټولو افغانانو د بشري حقوقو د ملاتړ په خاطر خپل ظرفیت د افغانستان له نړیوالو مکلفیتونو سره سم د قوانینو د برابرولو، تصویب او تطبیق له لاری، لکه د شکنجی د بندولو کنوانسیون، د بنځو په وړاندی د ټولو توپیرونو له منځه وړل او د ماشوم د حقوق کنوانسیون په پیاوړی کړی. حکومت به د سولی، عدالت اوملی پخلاینی کاری پلان او دمسوولو حکومتی واحدونو اونهادونود مسوولیتونو مشخص کولو او د بشر د حقوقو گټورتیا ته ژمن دی.

د عدلی او قضایی سکتور لومړیتوبونه:

د عدلی او قضایی خدمتونو د تلپاتی وړاندی کولو لپاره دښو نهادونو ظرفیت: حکومت به د قضایی نهادونو جوړښت اصلاح او بیا نوی کړی، حقوقی زده کړی به پیاوړی کړی، د قضایی ثبت سیستم ته به وده ورکړی، اداری ظرفیت به اوچت کړی، فساد به کم کړی، د لاری چاری د ضوابطو اصول به اعلان او درد کړی، د عامه شکایتونو د اوریدو سیستم به منځ ته راوړی او قضایی خدمتونو ته به دزیربنا د پرمختگ او د لازم ترانسپورت او سامان الاتو د تیاری په وسیله پراختیا ورکړی.

د عدلی او قضایی سیستم په دننه او نورو دولتی نهادونو کی د همغږی زیاتوالی: حکومت له نورو حکومت نهادونو او له مدنی ټولنو سره یو ځای به انسجام او هماهنگی ته وده ورکړی، د قوانینو حالت ته به د تقنینی ظرفیتونو او د ولسی جرگی د ظرفیتونو د اوچتولو له لاری گټورتیا ورکړی، د حقوقی زده کړو ملی مرکز به جوړ کړی، د حقوقی پالیسی د تدوین په چارو کی به د بهرنیو پوهانو اومدنی ټولنی د کارپوهانو لپاره د موقع او د ونډی اخیستلو زمینی برابری کړی، د قوانینو ارزونه او تسوید به زیات کړی او په ولایتونو کی به د قضایی او عدلی خدمتونو وړاندی کوونه، په ولایتونو ک ید عدالت د انسجام د میکانیزم د پیاوړتیا له لاری ښه والی راوړی. په ولایتونو کی به دعدالت انسجام له حکومت سره دا مرسته وکړی چی، د قانون واکمنی په سیستماتیکه توگه، د تمویل وونکو مراجعو د هدفمندو او منسجمو تگلارو له لاری د فنی، آموزشی، ظرفیت جوړوونی، زیربناوو او دترانسپورت او نورو سامان الاتو د تامین په برخو کی د مرستو زمینی له کابل څخه لری پراختیا ومومی.

د عدالت د کیفیت ښه والی: د عدلی او قضایی سکتور ستراتیژیک هدف د داسی یوی ټولنی له جوړول دی، چی په هغی کی، قضایه قوه ناپییلی او خپلواکه وی او د خپلو اوسیدونکو امنیت او سوکالی، بشري حقوق او اسلامی ارزښتونه د ازادی، د قانون په وړاندی د برابری پر بنسټ او عدالت ته د ټولو دلاسرسی پر بنسټ ننگه او ملاتړ کوی. حکومت به دا لاندی فعالیتونه تر سره کړی:(۱) د جزایی عدالت په بهیر کی د ځنډ د کموالی په منظور د تحقیق د یوه سیستم رامنځ ته کول چی، دا په اصل کی د وکالت د فقدان د اصل او د کشالو د کمزوری اداری د مدیریت پر بنسټ تر سره کیری (۲) د مجازاتو اړوندی پالیسی جوړونه (۳) د ماشومانو د عدالت د پالیسی تطبیق او په جزایی عدالت کی د نویو موضوع گانو او مشترکو مسالو ته د رسیدو لپاره د اختصاصی پالیسیو تاسیس (۵) په عدلی او قضایی اساسی کتگوریو کی، د مدنی محاکمو د قضایاوو د قضایی حوزو او اداری جوړښتونو ه والی (۶) د رسمی او نارسمی عدلی نهادونو ترمنځ ښی اړیکی (۷) د عدالت په نارسمی سکتور باندی د څارنی تامین. په دې اړوند لاندې موخې د پام وړ دي :

۱- د عامه اداری د اصلاحاتو برنامه به تر (۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری بشپړه شی.

۲- تر ۱۳۹۲ (۲۰۱۳ زيردیز کال) پوری به د پام وړ اداري فساد راکم شى.

۳- تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۳ زيردیز کال) پوری به د جزايي اجراتو نوی قانون تنفيذ او خپور شى او د هغه د عملی کولو لپاره به ټول حقوقی پرسونل ته زده کړی ورکول شى. حقوقی لیکلی تفسیر او دغه راز هیواد والو ته به د ټولنیزو حقوقو په برخه کی پوهاوی ورکړل شى.

۴- تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۳ زيردیز کال) پوری به ټول قوانین، مقررات او نور حقوقی سندونه تالیف، فهرست بندی او په نرمو افزارو کی شامل شى او د حکومت په ویبسایت کی به یی ساتنه او څارنه وشى او په ټولو سطحو به په دولتي نهادونو باندی وویشل شى. په ټول هیواد کی به د خلکو لاسو ته په اسانی سره ور ورسیرى.

۵- تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۳ زيردیز کال) پوری به د حکومت ټولی ادارى او وزارتونه ډیر ښه فنی ظرفیت ولری او د تقنینی سندونو او مقرراتو د تسوید او وړاندی کولو په برخه کی به تبعیض امیزه څه نه وی.

دریم رکن: ټولنیز او اقصادی پرمختگ

ددې رکن لاندې اوږد مهاله موخه د خصوصى سکتور تر لارښوونې لاندې د اقتصاد د بازار په ترڅ کی د بى وزلى کمیدل، پرله پسى او دوامداره پرمختگ، د بشرى پرمختگ د شاخصونو ښه کیدل، او دزریزى پرمختیایی موخو (MDGs) ته درسیدو په لاره کی د کتنی وړ پرمختگ.

حکومت د هغه سیاست چى په پای کی د خصوصى سکتور تر مشرۍ لاندې د بازار اقتصاد د رامنځ ته کیدو سبب وگرځی او وکولای شى، یوه د پام وړ همیشنى اقتصادى پرمختیا رامنځ ته کړى، ژمن دی. د افغانستان ملی پرمختیایی د تگلاری په چوکاټ کی به، حکومت د فقر د کمولو د مهم نوبت په وسیله، له خصوصى سکتور نه ننګه او ملاتړ به د منځرو مشغولتیاوو او عوایدو سبب شى. همدارنګه، دولت په دى پوهیرى چى، د سرچینو هدف باید د ټولنى تر ټولو بیوزله او غریب خلک وى او دغه کار له مالی پلوه د عوایدو د لیږدونى په برخه کی د شفافو او همیشنیو پالیسیو له لاری ممکن دی. له ۱۳۸۱ (۲۰۰۲ زيردیز) نه راپه دیخوا، حکومت دغه راز د ټولو افغانانو لپاره د روغتیا او پوهنى د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی لومړیتوبونو ته پام کوي. د دغی پالیسی پیاوړتیا به په ټول افغانستان کی د بشرى پرمختیا د پام وړ شاخصونو د ښه والی په منظور دوام ومومى.

سره له دى چى، مونږ په افغانستان کی د اقتصاد د ودی او پراختیا د سطحى شاهدان یو، مګر زمونږ هیواد له ګڼ شمیر خنډونو سره هم مخامخ دی او باید هغه لری شى، تر څو د بیوزلی د کموالی سبب وگرځی او د اوږدې مودى اقتصادى پراختیا عملی شى. د دغو خنډونو ډیره غټه ستونزه همیشنى بى ثباتی، د زیربناوو ناسم حالت، د بشرى پانګو او بنسټونو د ظرفیتونو د پراختیا ټیټه کچه او د مناسبى اقصادی فضا نشتوالی تشکیلوی. دغه راز، د بیوزلی د کموالی او بشرى انکشاف د شاخصونو د ښه والی لپاره، یوازى پراختیا ښه نه کوى. په دغه رکن کی اساسى ستونزه، د هغی فضا رامنځ ته کیدل دی چى، په هغی کی، اقتصاد له ټولو بالقوه ظرفیتونو سره، عمل کوى او له هغه سره په یو وخت کی، باید ډاډ تر لاسه شى، چى تر ټولو تاوانى شوى کسان هیر نه شى او د دې رکن لاندې مهمې موخې چى باید تر لاسه شي په لاندې ډول دي:

۱- هغه کسان چى، د ورځى له یو ډالر نه په کم څه خپل ژوند تیروی، په کال کی به په سلو کی دری لږ شى.

- ۲- هغه کسان چی له لوری نه خوریری، به په سلو کی به پینځه را کم شی.
- ۳- ښونځیو کی د نجونو او هلکانو د شمولیت خالص د شمولیت به تر ۱۳۸۹ (۲۰۱۰ زیږدیز کال) پوری، په ترتیب سره په سلو کی ۶۰ او په سلو کی ۷۵ وی.
- ۴- د ښځو ښونکو شمیر به تر ۱۳۸۹ (۲۰۱۰م) پوری، په سلو کی پنځوس زیات شی.
- ۵- د افغانستان ښوونکی به تر ۱۳۸۹ (۲۰۱۰م) پوری د وړتیا ازموینه تیره کړی.
- ۶- تر ۱۳۹۱ کال پوری به، تر ۵ کالو کم د ماشومانو د مرګ او مړینی کچه، په سلو کی ۲۱ راکمه شی.
- ۷- تر ۱۳۹۱ (۱۳/۲۰۱۲ م) پوری د میندو د مړینی کچه به په سلو کی ۳۵ کمه شی.
- ۸- ټول اساسی روغتیايي خدمتونه به پراخ او تر ۱۳۸۹ (۲۰۱۰ زیږدیز کال) پوری به په سلو کی ۹۰ نفوس تر پوښښ لاندی راولی.
- ۹- هغه کسان چی، د څښاک روغتیايي اوبو او حفظ الصحی ته لاسرسی نه لری، تر ۱۴۰۰ (۲۰۲۰ زیږدیز کال) پوری به یی شمیر نیمایی ته راټیټ شی.
- تر ۱۳۹۱ (۱۳/۲۰۱۲ زیږدیز کال) پوری به په کابل کی په سلو کی ۵۰ کورنی او په سلو کی ۳۰ په نورو ښاری سیمو کی د اوبو نل ته لاسرسی ولری. په سلو کی ۹۰ خلک به په کلیوالی سیمو د څښاک اوبو ته لاسرسی ولری او کلی به په سلو کی ۵۰ روغتیايي خدمتونو ته لاسرسی ولری.
- د خصوصی سکتور تر مشری لاندی د اقتصاد بازار د ودی لپاره د مناسبو زمینو د رامنځ ته کولو لپاره اړونده پالیسي جوړول په دې رکن کې په لومړیتوبونو کې راځي. په دې اړوند د دولت دری اساسی لومړیتوبونه دا دی :
- د خصوصی سکتور لپاره د حقوقی چوکاټ رامنځ ته کول چی، په هغه کی د سوداګری اړوند د اساسی قوانینو تصویب او توشیح شامله وی (شرکتونه، شراکت، سوداګریزه واکمنی او تجارتی منځګړیتوب) تړونونه، نماینده گی، ستندردونه، د چاپ او څپرونو حق، تجارتی ښی او د انحصاری امتیاز ثبت). (۲) د دغو قوانینو د عملی کولو د ملاتړ لپاره د مقرراتی، چوکاټ رامنځ ته کول. (۳) د حقوقی او مقرراتی چوکاټونو تعمیم. دغه راز، دولت به دغه مهم په پام کی ولری او ډاډ به تر لاسه کړی چی، دغه قوانین او مقررات د افغانستان له ټولنیزو حالاتو سره سمون ولری او په عادلانه توګه عملی کیری، تر څو پانګوال په اسانی سره وکولای شی، په ارامی سره د پانګی اچونی په برخه کی پریکړه وکړی.
- دولت به اقتصادی واکمنی د خپلو پالیسیو په چوکاټ کی، د خصوصی سکتور د ودی او پرمختګ لپاره پیاوړی کړی. په دغه برخه کی دا لاندی کارونه تر سره کیری : ۱- ډراکری او ورکړی په برخه کی د اصلاحاتو د راورلو لپاره د مسوولیتونو او نهادی میکانیزمونو روښانتیا ۲- د سوداګری او صنایعو د وزارت پیاوړتیا، په افغانستان کی له پانګی اچونی نه د ملاتړ اداره، د داو د اوارۍ او د تجارتی فعالیتونو د لابنه تنظیم په خاطر د حقوقی سیستم پیاوړی کول. ۳- ځمکو ته د لاسرسی اسانتیا د ملکیت حق د لابښو اقداماتو د روښانتیا په شمول، د ملکیت د انتقال په اړوند د طرز العملو نو اسانه کول او د اجاری د اوږدی مودی لپاره د ځمکی د لاسرسی د امکان ضمانت، د تجارت د فعالیتونو لپاره د اساسی طرز العملونو تسهیل (د جواز ثبتولو، د پولو تر منځ فعالیتونه، د ګمرکی پړاوونو او ورکړو تیږول) به دوام ومومی او د معاملو په سر ته رسولو کی به لګښتونه کم شی.

ستراتیژی دا هم ویلی وو چی: دولت به د دولتی تصدیو خصوصی کول اوسهامی کول په خپلو مهمو کاری لومړیتوبونو کی خای کړی. دغه کار به د افغانستان بریښنا موسسی د اغیزمنتیا د زیاتوالی او سهامی کولو په اړوند هم وی. د مالیی وزارت د ټولو دولتی تصدیو فهرست چی په راتلونکو دریو کلونو کی خصوصی او سهامی کیری، ترتیب کړی دی. په خصوصی سکتور کی د ټولو سیالی کونکو عادلانه لاس رسی به د اړوندو دولتی نهادونو له خوا ننگه او ملاتړ وشي.

دولت د کورنیو عایداتو او د خصوصی سکتور له خوا د داخلی تولیداتو حمایت ته د اړتیا په خاطر د سوداگری حامی سیاست ته ژمن دی او غواړی د تجارتی مالیاتو حالت په صادراتو او وارداتو باندی کم کړی. لازمه ده چی، مشخص د سیالی صنایع چی افغانستان د هغو له لاری رقابت کولای شی، باید پیاوړی شی. د مالیی وزارت د تعرفو د رژیم ساختار له اړوندو خواوو سره د مشوری له لاری په غاړه اخلی. د سیمی له هیوادونو سره د سوداگری او سوداگریزو فعالیتونو لپاره د افغانستان د ستراتیژیک موقعیت له مزایاونه په استفادی سره، په سیمه کی د اسانو طرز العملونو او پالیسیو د جوړولو لپاره چی د تجارت او ترانزیت د پیاوړتیا او اسانتیا په مخه کیری، د دولت له لومړیتوبونو نه یو دی. په لنډ وخت کی، د اغیزمنو گمرکی مقرراتو عملی کول او صادراتو او وارداتو ته لازم وخت تل په پام کی نیول تر څو دغه کار د سیمی معیارونو ته ورسیری او دا به د دولت د هڅو مرکزی ټکی (محرار) وی. دولت د نړیوال سوداگریز سازمان اصولو ته متعهد دی.

مالی سیستم د بانکداری او وړو قرضونو په شمول، په چټکه توگه د ودی په حال کی دی. که څه هم، اوس د مالی خدمتونو کچه ټیټه ده، یوازی کم شمیر خلک رسمی مالی خدمتونو ته لاس رسی لری. دیوه پیاوړی مالی سکتور منځ ته راتگ، چی د هیواد اړتیاوو ته ځواب ورکونکی وی، یو اساسی خنډ د د تولید د ظرفیت د زیاتوالی او د خصوصی سکتور له خوا د کورنیو عوایدو زیاتوالی په برخه کی له منځه وړی.

دمالی سکتور لپاره د دولت اول لومړیتوب د مالی سکتور د څلورو قانونو د تصویب او تطبیق له لاری (مسنونی معاملی، رهن، اجاره او پولی ژمنی) د قانونی چوکاټ پیاوړتیا ده چی د تعلیق په حالت کی دی او د بانکداری په سکتور کی، د مناسبو او دقیقو معاملاتو د پیاوړتیا لپاره به وی. ورپسی لومړیتوب د مالی خدمتونو د وړاندی کولو زیاتوالی کلیوالی سیمو او وړو او منځنیو اقتصادی تشبثاتو ته تشکیلوی. حکومت د تگلارو د جوړښتونو د اصلاح او په پای کی د ملی بانک او پښتنی بانک د خصوصی کولو عمل به وکړی.

په دغه موده کی به دولت هڅه وکړی چی، په مالی اعتباراتو پوری د معلوماتو اداره او د مالی کشالو د هواری د فتر رامنځ ته کړی او د دغه مالی سکتور د مهمو اجزاوو د هڅونی په منظور د مناسبی قانون عملی کړی.

زیربنا او طبیعی منابع

ملی پرمختیایی ستراتیژی د تدوین پر وخت (۱۳۸۴ ل). داسی لیکلی و: په تیرو پنځو کلونو کی، د زیربناوو او طبیعی منابعو له چټک پرمختگ سره سره، افغانستان تر اوسه پوری هم د گاونډو هیوادونو په پرتله، د زیربنا په برخه کی ډیر وروسته پاتی دی. د سړکونو نا مناسب حالت او د منظمی بریښنا نه شته والی د خصوصی صنایعو او تجارت په برخه کی له اساسی خنډونو نه شمیرل کیری. د عامه لگښتونو په برخه کی د دولت پالیسیو، زیربناوی د خپلو هدفونو کلیدی لومړیتوب بللی، تر څو د خصوصی پانگی اچونی په برخه کی، کورنی تولیدات، د استخدام (په کار گومارنی) زیاتوالی، عواید او د فقر د کموالی په برخه کی دوام ومومی.

انرژی

د انرژی د سکتور پراختیا د فقر د کمولو په برخه کې مهمه اړتیا او د خصوصی سکتور د پیاوړتیا او د کلیو د پراختیا ضرورت دی. په همدې خاطر، د افغانستان د ملي تگلاری هدف داسې ښودل شوی و: د خصوصی سکتور د پانګې اچونې پربنسټ، د پرداخت وړ او ډاډه انرژي زیرمه کول، د افغانستان د انرژي په سرچینو کې د دولتي پانګې اچونې څارنه، د ملي پرمختګ لپاره د منځنۍ واټن اساسي هدفونه لاندې برخې درلودی: ۱- هر کورته په سلو کې ۶۵ د بریښنا رسوونه، په مهمو ښاري برخو او تاسیساتو کې، په سلو کې ۹۰ او کم تر کم په سلو کې ۲۵ په کلیوالي سیمو کې. ۲- د ملي بریښنا د شبکې د استفاده کوونکو له خوا د لګښتونو کم تر کم په سلو کې ۷۵ پوښښ ۳- د نور پرمختګ او د نوي انرژي لپاره د لازمي تگلاری جوړوونه.

په اوسني وخت کې، افغانستان د بریښنا د تولید د ظرفیتونو له مخې، په ډیره ټیټه کچه کې ده. او له ګاونډیو هیوادونو نه د بریښنا د رانیولو په تړونونو باندې تکیه لري. د اټکلونو له مخې، نن سبا د هیواد په سلو کې د ټول نفوس په سلو کې له ۲۰ نه کم دولتي بریښنا ته (د شبکو له لارې) لاسرسی لري او هغه هم د نوبت په ورځو کې د یوه بنسټ له مخې، د کمو ساعتونو لپاره. د اساسي بنسټیزو پروژو عملي کوونه لکه کوکچه، کونړونو، ګلبهار، باغدره، سرویی، د ګاز ذخیزی او د شبرغان روغتیات به د افغانستان لپاره د انرژي له پلوه یو ډاډمن امکان وي. دغې تگلاری نورې لاندې برخې درلودی:

۱- په کابل او نورو مهمو سیمو کې، د زیربنا کیفیت د ظرفیتونو زیاتوالي او د بیاجوړونې له لارې د بریښنا د ملي شبکې پراختیا (د لینونو، سب سټیشنونو او میټرونو ویش)، د شمال ختیځ د بریښنا د سیستم پراختیا او د سویل ختیځ سیستم او د ختیځ او لویديځ د بریښنا سیستمونه ۲- د کلیوالي انرژي خدمتونو ته لاسرسی د اوبو د بریښنا د وړو سرچینو، لمړیزې انرژي، ډیزلي بریښنا او د تجارتي فعالیتونو د پیاوړتیا له لارې د انرژي د تولید سرچینې په دغو برخو کې تشویق شوی دی او د ډاډ حاصلولو لپاره به فني معیارونه د دومدارو زیرمو او د انرژي د منابعو له لارې طرحه شي. ۳- د بریښنا موسسې د سهامي کولو له لارې د اوسنیو فعالیتونو د زیرمو د جبران د میکانیزم د ګټورتیا او اغیزمنتوب. ۴- د انرژي اړوند د بین الوزارتي کمیسیون له لارې د مربوطو خواوو د فعالیتونو د انسجام او همغږۍ لپاره ګټورتیا.

د تگلاری هیله مندی پایلې دا وې چې، له کورنیو سرچینو نه د زیاتې ګټې اخیستنې له لارې، په ټول هیواد کې د بریښنا ډاډمن او ښه لاسرسی او د وارداتي انرژي له منابعو نه استفاده کول پکې ښودل شوی وو. دولت په دې هڅه کې و چې، د بریښنا د خرڅلاو، ویش او تولید په برخو کې، د خصوصی پانګې اچونې لپاره لازمي زمینی برابرې کړي په کلیو کې، د فقر کموالی او د شغلې او تشیشاتي زمینو زیاتوالي، د بریښنا په شبکو کې، د دولتي سکتور او خصوصی سکتور د پانګې اچونې له لارې، د بریښنا په پراختیا پوری مربوط ښودل شوی وه.

کرڼه او د کلیو پراختیا

د کرنې او د کلیو د پراختیا لپاره د افغانستان د ملي پرمختیا د تگلاری هدف داسې ښودل شوی و: د خصوصی سکتور د پانګې اچونې جذب د کرنې له اوسني سیستم نه د کرنې په تجارتي سیستم د بدلون لپاره د معیشت د یوې ارزښت لرونکې سرچینې په نامه. دولت د کرنې او د کلیو د پراختیا لپاره یو منسجم پروګرام د دوو پراخو هدفونو د پیروي په منظور ۱- د فقر کموالی او ۲- د بدیل معیشت رامنځ ته کول به عملي کړي. د کرنې سکتور هراړخیزه تگلاره او د کلیو پراختیا د راتلونکي

لپاره دیوی مشخصی لاری بیانونکی ده، چی دهغی اساسی هدف د اقتصاد دبیار غاونی له لاری، د فقر کموالی دی او په بشپړه توګه له پېرو بیوزلو او زیان منونکو نه ملاتړ دی. د کوکنارو د ورکولو په برخه کی د هغو په زیاتوالي او د هغو په اهمیت سره، د فقر ټیټی کړنې ته د کم ځمکو- بزگرانو دراوستلو د مخنیوی لپاره د کرهیزو فعالیتونو پراختیا او چټکتیا له هر وخت نه ډیره ضروری ده. د بدیل معیشت د منابعو لپاره د زمینو په برخه کی پانګه اچونه به په دی برخه کی یوه مهمه زمینه وی. زیاتره بزگران د کرهنی له لاری کم ترکمه د ژوندانه یو څه زیرمه له خپلی ځمکی نه په لاس راوړی. له دی امله، زیاتره کورنی چی ژرند یی په کرهه پوری اړه لری، د معیشت له نا مصون والی سره مخامخ دی او کله نا کله د خپل ژوند د تامین لپاره قرض هم کوی. ددغو عواملو په نتیجه کی د طبیعی پیښو او د خوراکي موادو د کموالی په وړاندی دهیواد دزیان مننی کچه، زیاته شوی ده. د کرنی او دکلیو د پراختیا تګلاره یو شمیر پروګرامونه په پام کی لری او د بزگرانو د ژوندانه د ښه والی په منظور طرحه شوی دی، تر څو له دی لاری د هغوی غذایی مصونیت تامین او اساسی خدمتونه تر سره شی. د دوی عایدات د رواکسب (مشروع معیشت) له لاری زیات شی او په ټوله معنا سره دامن په سالم چاپیریال کی ژوند وکړی. په دغی ستراتیژی کی فعالیتونه په اغیزمنه توګه په دوو برخو ویشل شوی وو:

۱- کرهه او کلیو پرمختګ ۲- د سوداګری او دکلیوالی تشبثاتو برخه کی پراختیا او نوښت .

هغه پنځلس پروګرامونه چی په دی ستراتیژی کی د کرنی د تګلاری او دکلیو د پراختیا د هدفونو لپاره درسیدلو وسیلی ښودل شوی وی، په لاندی ډول وی: د ملی پیوستون پروګرام، د خوراکي مصونیت ملی کړنلاره، د ساحوی پرمختګ ملی تګلاره، د مالدارۍ، کرهنی او دکلیو د پراخ پرمختګ پروګرام، کلیو ته د لاسرسی ملی پروګرام، کلیو ته د اوبو رسولو او روغتیا کړنلاره، د کرنی د ملی سرچینو او دکلیو دزیات پرمختګ پروګرام، د څارنی سیستم، کلیو ته د بریښنا رسولو کړنلاره، دکلیوالی تشبثاتو تګلاره، د څیرنی او پرمختیا (R&D یا Research and Development) سیستم، د کرنی د چټګ عکس العمل سیستم او دکلیو پراخ انکشاف او د کرنی د ظرفیتونه د لوړتیا او دکلیو د هر اړخیز پرمختګ پروګرام.

ترانسپورت

د هیواد د ترانسپورت د سکتور په برخه کی، د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری ستراتیژیک هدف داسی ښودل شوی و: دیوی منسجمی او مضبوطی ترانسپورتی شبکی رامنځ ته کول، چی په هیواد کی دننه او بهر او له بهر نه دننه د افرادو او توکو لیږدونه تامین کړی. د سیمه ییزو لویو لارو د سیستم په بشپړیدو سره، (په مرکز او ولایتونو کی) د ۵۳۳ کیلومتر دویمه درجه سړک په احیا، د ژوندانه دیوی مهمی وسیلی په توګه کلیو ته د رسیدو لپاره د ۶۲۹۰ کیلو متره سړک جوړول به په کلیو کی د فقر د کموالی لپاره لومړیتوب ورکړل شی. په پام کی نیول شوی وه چی د ښاری پرمختګ اداره د ښاری سړکونو د کیفیت د ښه والی لپاره، د سړکونو د ساتنی او څارنی شبکه، د سړکونو د پلان جوړونی او د خدماتی ترانسپورت د اسانتیا وو شبکه به پیاوړی شی. د ولت به د ساتنی او څارنی د فعالیتونو پراخ سیستم د هغو د لګښتونو د تمویل د سرچینو د تلپاتی والی د ډاډ په حاصلولو سره عملی کړی.

پردی سربیره، په دی ستراتیژی کی د ترانسپورت په سکتور کی نور اساسی نوښتونه چی د لومړیتوب وړ وو، هغه دا وو: ۱- د کابل نوی هوایی ډګر ۲- د کندهار، مزار شریف او هرات د هوایی ډګرونو بیا رغاونه ۳- په سیمه کی د نویو هوایی ډګرونو جوړونه ۴- د اوسپنی د لاری د پروژۍ طرحه ۵- د ترانزیت په برخه کی له ګاونډیو هیوادونو سره نوی تړونونه او دغه موافقه لیکونه به د سرحدونو په منځ کی د جنسونو د لیږدونی په برخه کی د کارونوپه سرعت ورکولو کی مرسته

وګړی. په پام کې وه چې د ۱۳۸۹ (۲۰۱۰ م.) کال په پای کې به افغانستان او دهغه ګاونډی هیوادونه د سرحدونو د ادارې په برخه کې د همکارۍ له لارې، د ترانزیت په برخه کې د مالونو د لیږدونې لپاره لازم وخت راکم کړی. په اوسني وخت کې داسې پروګرامونه ترلاسه لاندې نیول شوي دي چې د هغو په مرستې سره د کابل هوایی ډګر او نورواساسي هوایی ډګرونو او دملکي هوانوردی اړوندو ادارو ته دملکي هوانوردی د نړیوال سازمان او د هوایی ترانسپورت د نړیوالې اتحادیې له شرایطو او معیارونو سره سم سمون ورکول کیږي.

دغه هڅه د ملکي هوانوردی د نوی ادارې د جوړېدو په برخه کې په داسې ډول تر سره کیږي چې، دسیالۍ د هوایی ترانسپورت پراختیا هم په پام کې ونیسي.

کانونه او طبیعي زېرمې

تمه کیږي چې، د طبیعي سرچینو استخراج د کورنۍ ناخالص تولید د زیاتوالې، د صادراتو د ودې او دغه راز د دولت د صادراتو د زیاتوالې په برخه کې مرسته وکړي. د کانونو د سکتور په برخه کې، د افغانستان د ملي پرمختیا د تګلارې هدفونه عبارت دي له:

۱ خصوصي سکتور د پانګې اچونې جذب

۲ دمنرالونو د سرچینو تلپاتې پرمختګ تنظیم او رواجول

۳ د هېواد د جیولوجیکي منابعو له سروی او سم ثبت نه د ډاډ ترلاسه کول.

دغه کار د هغو قوانینو او مقرراتو د منځ ته راوړلو له لارې چې، د کانونو د کشف او را ایستو په برخه کې، د خصوصي سکتور د پانګې اچون ننگه او تشویق وکړي، د امکان وړ دي. د کانونو د سکتور په برخه کې د پام وړ او چټک بریالیتوب عبارت دی له: په هیواد کې د ستري بهرنۍ پانګې اچونې د تړون له لاسلیک څخه، یانې د ۲۰۸ ملیاردو ډالرو په ارزښت د عینکو د مسو د کان د تړون لاسلیک.

دولت د کانونو د سکتور د لومړیتوب په برخه کې د لاندې کارونه تر لاس لاندې نیولي دي: ۱ د کانونو د استخراج د مالی بودجې زیاتوالی ۲- دیوه شفاف مدیریتی سیستم رامنځ ته کول چې، لازم ظرفیتونه ولري ۳ د کانونو په سکتور کې له پانګې اچونې نه ملاتړ د مختلفو مقرراتو او قوانینو د عملی کولو او نهایی کولو له لارې ۴- د هېواد قوانینو او مقرراتو ته د پانګې اچوونکو د باور د جلب په برخه کې بری به د کانونو په سکتور او د هېواد په نورو سکتورونو کې د پانګې اچونې د زیاتوالی سبب وګرځي.

د اوبو د سرچینو اداره

دولت د اوبو د ادارې منسجی لارې چارې او د سیندونو د حوزو اداره د اوبو د سرچینو د پراختیا او پلان جوړونې لپاره، په لنډ مهال او منځ مهال کې عملی کوي. د افغانستان دملی تګلارې هدف عبارت ده له، په هیواد کې د اوبو د منابعو اداره او پرمختګ، لکه څنګه چې، فقر کمیږي، په اقتصادي او ټولنیز پرمختګ کې ثبات لرونکی پرمختګ راځي. د ټولو افغانانو د ژوند سويه ښه کیږي او د راتلونکو نسلونو لپاره د اوبو پوره سرچیني ساتل کیدای شي.

د کرنیزو ځمکو اوبه کول، په سلو کی ۹۵ داوبو لگښت تشکیلوی. په ۱۳۵۰ (۱۹۷۰م.) کی نژد ی ۶،۳ میلیونه هکتاره ځمکه په افغانستان د اوبو لگولو په مختلفو لاروچارو سره خړوبیده، مگر په اوسنی وخت کی، یوازی په ۱،۳ میلیونه هکتاره ځمکه باندی اوبه لگیری او له دی جملی نه، په سلو کی لس د انجینرانو له خوا د طرحه شوی سیستم پر بنسټ اوبه کیږي او پاتی نوره په دو دیزه طریقه باندی اوبه کیږی. اوبه کرل شوی ځمکی دللمی ځمکو په پرتله دری برابره حاصل ورکوی. په افغانستان کی له ۸،۳ ملیونه هکتاره د کښت وړ ځمکی نه ۵،۸ ملیونه هکتاره ځمکه د اوبو لگولو توانایی لری. په دی توگه د ابیاری لاندی کرنیزو ځمکو په اندازه کی فوق العاده کمښت راغلی دی.

د اوبو لگولو اداره د افغانستان ددولت یو لومړیتوب تشکیلوی. د اوبو لگولو د وران شوی او یا له کاره لویدلی سیستم د بیا رغاونی لپاره د پام وړ پانگه په کار اچول شوی ده، خو د کار موثریت نشته، د اوبو مدیریت د صفر په حد کی دی، هر کال په میلیار دونو مکعب متره اوبه ضایع کیږی، بی گټی له هیواده وځی او یا په شگو کی جذبیری، د افغانستان داوبو د لگښت د اغیزمنتوب د زیاتوالی لپاره د پانگی اچونی د جلب په برخه کی په خاصه توگه کم کارشویدی. د دولت له اساسی لومړیتوبونونه باید یو هم د کوکچي، گمبیری او کامی داوبو د بندونو انکشاف وی، دا خبره ډیر ځله مربوطه ادارو ته ویل شوی ده، خو هغوی لا هم پام نه دی کړی.

داوبو لگولو د موجود او دودیز جوړښت بیا رغاونه دیوه لومړیتوب په بڼه پاتی ده او د کرهڼیزو تولیداتو زیاتوالی او د فقر کموالی به په کلیوالی کورنیو کی اغیزمن واقع شی. د اوبو لگولو او روغتیا سیستمونو ته د لاس رسی د پراخ کموالی د لری کولو لپاره به، دولت د روغتیا او اوبو لگولو پروژی ته خاص اهمیت ورکړی. دولت به له لنډ مهاله تر اوږد مهاله پوری هایدرو لوجیکی سروی بشپړه کړی او د کرهڼیزو ځمکو لپاره به نوی بندونه جوړ کړی. د موجوده آبی ځمکو پراختیا د غنمو د کښت، بنوالی او د څارویو لپاره د خوراکي د تر لاسه کولو په خاطر او د ودی د گړندی تر لاسه کولو لپاره حیاتي ده. اوسنی وخت کی کرنیزی ځمکی چې په کلنی توگه خړوبیری، دوه ملیونه هکتاره ده او د دغه رقم د زیاتوالی لپاره لاپیری هیلې شته او هغه دا چې هغه زیربنا چې د جگړو په کلونو کی له منځه تللی، بیا ورغول شی. یوه واقعیبانه موخه داده چې له ۵۰۰۰۰۰ څخه تر ۷۰۰۰۰۰ هکتاره پوری نوره ځمکه به په راتلونکو لسو کلونو کی تر اوبخور لاندی راشی. په افغانستان کی د اوبخور د سیستم د بیارغاونی په برخه کی ډیری بڼې تجربې تر لاسه شوي دي. په تیرو دولسو کلونو کی د اوبخور د سیستمونو په واسطه ۱.۸ میلیون هکتاره ځمکه د هر هکتار لپاره ۳۰۰ تر ۴۰۰ ډالرو لگښت (که مثلی کانالونه پکښی راولو ۶۰۰ – ۸۰۰ ډالره لگښت) باندی بیارغول شوي ده. لکه هغسې چې د اوبو د لیرد د زیربنا بیارغاونه مهمه ده، همدومره د بزگرانو په کروندو کی له اوبو څخه غوره کار اخیستل او د هغو سپما کول هم مهم دي.

افغانستان دا وړتیا لري چې دوه ملیونه هکتاره نوره ځمکه خړوبه کړي، خو دا کار ډیری اوچتی پانگونی ته اړتیا لري تر څو نوي بندونه جوړ، ویالې وکیندل شي او د اوبخور جوړښتونه ورغول شي او د پایناو هیوادونو سره خبرې وشي چې زمونږ د سیندونو کوز سر کی دي.^۲ د اوبو لگولو د نوي سیستم په ودانولو باندی پانگونه په هر هکتار باندی د ۴۵۰۰ امریکایی ډالرو په اندازه لگښت غواړي چې دغه رقم د موجوده سیستمونو د بیارغاونی د لگښت په پرتله لس ځله لوړ دی.

معلوماتی او ارتباطی تکنالوژی

د افغانستان د ملی پرمختیا د تگلاری ستراتیژیک یو بل هدف داو چی: تر ۱۳۸۹ (۲۰۱۰م.) کاله پوری د معلوماتی تکنالوژی او اړیکو خدمتونه، په سلو کی ۸۰ د متوازن لاس رسی د پراختیا په منظور تر سره شی. د ارتباطاتو او معلوماتی

^۲ د افغانستان د سیندونو د پنځو حوزو له ډلی څخه په څلورو کی یی سیندونه د هیواد د پولو خواته بهیری، خو دولت له کوزو هیوادو سره د اوبو د وېش په هکله هیڅ ډول موافقه لیک نه لري، دغه لامل په څو منځنیو او لویو بندونو باندی د پانگونی لپاره یوه ستونزه ده.

تکنالوژی سکتور لومړیتوبونه د فایبري نوري پروژو او مېایل تلفونونو ته د لاسرسي د پراختيا لپاره د مسي کيبل شبکي له بشپړیدو سره سم به لار هواره شي.

د معلوماتي تکنالوژي او اړيکو د قانون عملي کول، په خصوصي پانگه اچونه کي د پرمختيا او تشويق لپاره به لازمي زميني په پام کي ولري. د معلوماتي تکنالوژي او اړيکو شورا، د مخابراتو وزارت او د معلوماتي تکنالوژي له لاري به هڅه وکړي چي، د کمپيوتر په عصري سيستم - دولت د نېنلولو پرلور د لازمو اقداماتو د سرته رسولو لپاره په پرله پسي توگه، د دولت ظرفيت پياوړي کړي. د حکومت کولو کيفيت به اوچت کړي او اداري فساد به کم کړي. په پام کي ده چي، خصوصي سکتور به په دغه برخه کي، ډيره پانگه په کار واچوي.

ښاري پراختيا

د ښار اوسيدونکي د چټکي ودی د بهير اغيزمن مديريت په ځانگړي توگه، د هيواد د بيا رغاوني په برخه کي، ډير زيات اهميت لري. د افغانستان د ملي پرمختيا په تگلاره کي به د ولايتي پرمختگ د پلانونو د بهير په جوړولو کي، اته اساسي پلانونه تر لاس لاندی نيول شي. د افغانستان د ملي پرمختيا د تگلاري هدفونه ډيرو ښو خدمتونو ته لاسرسي او د استطاعت وړ سر پناه له تلپاتې اقتصادي ودی سره يو ځای، د ښاري ملي کړنلاري له طريقه د عملي کيدو وړ بلل شوی و او په دی کي د ښارونو انکشافی پلانونه او د ځمکي ملي پالیسي شامله وه.

د دغو هڅو پايلي په لاندی ډول دی: ۱- د ښاري پرمختيا د اداري او د خدمتونو د وړاندی کولو په منظور، د ښاروالو د ظرفيت پياوړتيا ۲- ډيره ښه نهادی همغري او د مهمو ښاري شاخصونو څارنه ۳- د ښار اوسيدونکو لپاره اساسي خدمتونه ته ښه لاس رسي ۴- په سلو کي ۵۰ د استوگني د نارسمي سيمو تدريجي رسمي کيدنه ۵- د عامه خدمتونو او اسانتياوو گټورتيا او همدارنگه، د نويو ښاري سيمو پرمختگ او د کابل په شمال کي د ده سبز د ښارگوټي په شمول ۶- سر پنا ته د لاس رسي زياتوالی او د کور جوړولو په برخه کي، په سلو کي ۵۰ زياتوالی او په سلو کي ۳۰ په هغو ځمکو کي زياتوالی چي، د را کړی ورکړی او دمارکيتونو لپاره ځانگړی شوي دي. دا له اقتصادي پلوه، د مناسبو اقتصادي سرچينو له لاس رسي سره يوځای. ۷- د ښاري ژوندانه د چاپيريال گټورتيا چي شنی او پرانيستی فضا ولري.

د ښارونو د پرمختيا په برخه کي اساسي ستونزه داده چي، مالی تاوان جبران شي او مالی سيستم رامنځ ته شي، چي وکولی شي، له هغی لاري د ښاري او دولتي خدمتونو لگښتونو، په اغيزمنه توگه ورکړي. دغه کار به خصوصي سکتور ته زميني برابري کړي چي، ښاري خدمتونه د دولتي سکتور له خواد کم تمويل په وخت کي، له بی وزلو ښاريانو سره مرستی هدف وگرځي. د نا پلان شويو او نا رسمي ښاري سيمو د زياتوالي د مخنيوی په خاطر، د زونونو د ویش ظرفيت بندی او د نوی ښاري پلان جوړونی اداره به پياوړی شي.

پوهنه

دولت غواړي چي، د هيواد اوسيدونکو ته ډيره ښه ښوونه او روزنه ورکړي. له ۱۳۸۱ (۲۰۰۲ م.) کال نه راپدی خوا، دولت د پوهنی د سکتور په برخه کي، ډيره پانگه اچولی ده او به دغه برخه کي، وروستيو هدفونو ته د رسيدلو لپاره، د هيواد ماشومانو ته د زمينو د برابرولو په شمول، چي سالمه ښوونه او روزنه ورکړل شي، هڅی کوي. بی سوادی کمه شي او پياوړی اقتصادي ځواک رامنځ ته شي او په دی برخه کي د پام وړ پرمختگونه هم کړي دي. د دولت دغه راز، د افغانستان

پرمختیایی هدفونو ته ژمن دی او د افغانستان د ملی پرمختیا د تگلاری اساسی هدف هم، د پوهنی په برخه کی داده چی، له دولت سره ددغو هدفونو په برخه کی مرسته وکړی.

دولت غواړی چی، د سودا په کچه کی د پام وړ ښه والی رامنځ ته کړی، د پوهنی کیفیت گټور کړی او د زیات شمیر زده کوونکو د جذبولو په خاطر د پوهنی د سیستم ظرفیت پراخ کړی. د ټولو پوهنی ته لاسرسی، د وخت ارزښت او دلورو زده کړو د کیفیت د ظرفیت پراختیا او د مهارتونو د لوړتیا گټور تیا څرگنده شی.

د اساسی زده کړو رامنځ ته کول او په هیواد کی د بی سوادی د کچی کموالی، د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاره په وخت کی، د افغانستان د دولت یو اساسی لومړیتوب دی. دول دی ته ژمن دی چی، د پوهنی په ملی ستراتیژیک پلان کی، د لومړیتوب وړ پروگرام چی او تصویب شوی عملی کړی. په دغه پروگرام کی دغه برخی شاملی دی: ۱- عمومی زده کړی(په سلو کی ۶۰ د نجونو د زده کړو په شمول)

۲- د ښوونکو د روزنی او د کاری حالاتو گټورتیا

۳- د پوهنی د بنسټ پرمختگ او بیا رغاونه

۵- د تعلیمی نصاب او درسی موادو گټورتیا

۶- د سواد زده کړه او نارسمی تعلیمات

۷- اسلامی تعلیمات

۸- د پوهنی د اداری اصلاح او پراختیا . په دې برخه کی وروستی لومړیتوب د پوهنی له پیاوړتیا نه او د تعلیمی خدمتونو د وړاندی کولو لپاره، سیمه ییزو مقاماتو ته د مسوولیت لیردونی له لاری. دغه راز، د پوهنی وزارت، دلوړوزده کړو وزارت، د کار او ټولنیزو چارو وزارت د شهیدانو او معلولینو د وزارتونو د ستراتیژیکي پلانونو د ظرفیت څارنی پیاوړتیا او د حرفه یی تعلیماتو په برخه کی ، اساسی لومړیتول د حرفه یی تعلیماتو رامنځ ته کول او د مهارتونو د پراختیا پروگرامونه د کار د بازار د غوښتنو په پام کی نیولو سره، د همعبری د گټورتیا او په ملی زده کړو او تعلیماتو کی د ظرفیتونو د تطبیق لاری چاری په پام کی نیول.

رسنی او فرهنگ

د دغه سکتور لید عبارت دی له: ۱- په ټول هیواد کی ښځو او نارینو ته د رسیدونکو ازادو او خپلواکو رسنیو له همیشنی پراختیا نه ننګه او ملاتړ ۲- د افغانستان د فرهنگی میراثونو ساتنه ۳- دفرهنگی خلاقیتونو ملاتړ، په دې اړوند اساسی هدفونه دادی: د لرغونی ارزښت لرونکو ساحو معلومول او ناثبت شوی تاریخی یادگارونه. دزیانمن شویو سیمو بیا رغاونه او ساتنه، په ټول هیواد کی د خپلواکو رسنیو د پراختیا په منظور د رسنیو د نوی قانون د طرحی جوړول، د متقابلو تریوالو اړیکو له لاری د غلاشویو هنری اثارو بیا موندنه او په دی برخه کی زیار او هڅی.

روغتیا او تغذیه

د ټولو معیارونو په پرتله، د افغانستان خلک له نا سم روغتیایي حالت نه خوریری. په افغانستان کې د روغتیا کچه ډیره ټیټه ده او د نړیوالو شاخصونو په وروستی کچه کې راځي. د میندو او د نویو پیدا شویو ماشومانو او کوچنیانو د مړینې کچه، په خاصه توګه، له پنځو کالو نه د کمو ماشومانو د مړینې کچه ډیره پورته ده او په ټول هیواد کې د ناسمو خوړو باب زیات دی.

د روغتیا د سکتور لومړنی لومړیتوب دادی چې، روغتیایي ستونزو ته د روغتیایي خدمتونو د مجموعې د ډله ییز پوښښ له لارې وړ ودانګي. دولت د روغتیایي خدمتونو عملي کولو ته دوام ورکوي او هغه روغتیایي اړیکې چې، ناروغان له روغتیایي خدمتیونو سره اړیکې ورکوي، پیاوړی کوي. په مشخصه توګه، دولت د میندو روغتیایي خدمتونه د کورنیو د لارښوونې او دکورنیو د اړوند مسایلو په باب، د میندو او ماشومانو د خوړو د ښه والي، د ساري نارغیو کنترول او د خلکو په روغتیا باندې د هغو د نامطلوبو اغیزو په پام کې نیولو سره، د خلکو روغتیایي حالت پیاوړی کوي. د دغو مشخصو اقداماتو لپاره په روغتیایي سکتور کې، دولت د روغتیایي خدمتونو د سرته رسولو لپاره یو هر اړخیز پروګرام تر لاس لاندې نیولی دی چې، د نا برابرۍ د کموالي په برخه کې روغتیایي ملي سیستم، د روغتیایي خدمتونو کیفیت او اغیزه زیاته کړي او هغه په ښه توګه اداره او څارنه یی وکړي.

د افغانستان د ملي پرمختیا ستراتیژیک هدفونه د افغانستان تړون او د افغانستان د انکشاف هدفونه په چوکاټ کې، د راتلونکو ۱۵ کلونو لپاره، د روغتیا په سکتور کې د لاندې برخو لرونکي و:

الف: د ۱۳۸۹ (۲۰۱۰م.) کال تر پایه به د (ام.دی.جی) د هدفونو د لاسته راوړلو لپاره، د روغتیا ټول اساسي خدمتونه پرمختګ وکړي او کم تر کمه به په سلو کې ۹۰ نفوس تر پوښښ لاندې راولي.

ب: د میندو د مړینې کچه به په سلو کې ۱۵ راټیټه شي.

ج: له پنځو کلونو نه کم ماشومان به د واکسینو نو د وقایې په صورت کې، د ناروغیو په وړاندې مصونیت تر لاسه کړي.

د: تر پنځو کلونو دکمو ماشومانو مړینه به په سلو کې ۵۰ د ۱۳۸۲ او ۱۳۹۴ کلونو ترمنځ او د هغوکموالي به د ۱۳۸۲ او ۱۴۰۰ لمریز ترمنځ درې واری نور هم را ټیټه شي.

ه: د میندو د مړینې کچه به په سلو کې ۵۰ د ۱۳۸۱ او ۱۳۹۴ کلونو ترمنځ راټیټه شي او له هغه وروسته به په سلو کې ۲۵ کموالي راشي او دا به د ۱۳۸۱ او ۱۴۰۰ کلونو ترمنځ وي.

و: تر ۱۴۰۰ کال پورې به د ایډز د ناروغۍ د پراختیا مخنیوی وشي.

ز: تر ۱۴۰۰ کال پورې به د ملاریا اونورو اساسي ناروغیو پېښې کمی شي او د هغو د خپریدو مخنیوی به وشي.

ټولنیز خوندیتوب

په دې برخه کې یو شمیر رسمي ارقام وایی چې:

د افغانستان منځنۍ وده د ۲۰۰۳ څخه تر ۲۰۱۲ کال پورې ۹،۴ سلنه وه. ددې ودې زیاته برخه کیدای شي د بهرنیو مرستو له امله واوسي چې افغانستان په تیره لسیزه کې تر لاسه کړې. چې دغومرستو په ټولیزه توګه د اجناسو څخه د توقعاتو اندازه، خدمتونه او بیارغونه پورته بوتله. د بیارغونې په ډګر کې رسمي مرستې او همدارنګه پوځي مرستې په ثابته توګه ۴۰۴ میلیون امریکایي ډالر په ۲۰۰۲ کال کې ۷،۱۵ میلیارد ډالر په ۲۰۱۰ کال کې وې. ددې مرستو دریمه برخه د ملکي بنسټونو د جوړولو، د پوهنې په سکتور، روغتیا، بریښنا، او د واټونو په جوړولو لګیدلې دي.

د انکشافی مرستو پایلې ډیرې د لیدنې وړ او مهمې دي. د ۲۰۰۲/۲۰۰۳ او ۲۰۱۱/۲۰۱۲ میلادی کلونو کې ناخالص داخلي تولید د هر وګړي ۱۸۶ امریکایي ډالرو څخه ۶۸۸ ډالر امریکایي ته ورسېدل. په لومړنیو ښوونځیو کې شمولیت ۱۹ سلنه څخه ۷۲،۴ سلنه

ته لور شو. د ۱۳۸۱ ل. کال په پرتله روغتیایی خدماتو ته لاسرسی له ۲۲ سلنه څخه ۴۵،۵ سلنه ته زیات شوی دی. د میندو مړینه نږدې ۵۰ سلنه ټیټه شوه. د عمر منځنۍ اندازه د ۴۵ کلونو څخه تر ۴۸،۷ کلونو ته زیات شو.

د افغانستان د کورنیو په باب چی د سروی له لاری کوم معلومات ترلاسه شوی دی، غربت او ناڅاپی پېښو په وړاندی د زیان او فقر لوړه کچه رابښی. له دی جملی مخ د خوراکي موادو د بیی لوروالی هم کتلی شی. یوه پیاوړی اقتصادی وده د دی دوا کیدالی شي، مگر دا کار په یوازی توگه مکن نه دی. د یوه اغیزمن اقتصادی پرمختگ لپاره لازمه ده چی، دولت د عایداتو په باب مشخص پالیسی اختیار کړی، چی له مالی پلوه تلپاتی او ټینگ وی او د افغانستان دسلامی او ملی ارزښتونو پربنسټ ولاړ وی او هدف یی د ټولو بی وزله او ټیټی کچی خلک وی.

د اجتماعي مصونیت په برخه کی له مالی پلوه همیشنی او هدفمند اقدامات د فقر د کموالی اساسی عناصرکیدي شی. دولت د پایداده سیاست د پر مخ بیولو له لاری خپل پروگرامونه داسی متمرکزی شی چی، ډیرو بی وزلو سیمو او تر ټولو بی وزله خلکو ته د خپلو اغیزمنو ملی تگلاره او کړنلارو له لاری، پوره سرچینی ځانگړی کړی. د ناهددفمنو سبسایډیو کمونه لکه په انرژي کی کمښت، د مدیریټونو د ظرفیتونو زیاتوالی، د کار او ټولنیزو چارو وزارت او د شهیدانو او معلولینو وزارت له لاری کولی شی چی، خوارانو ته دیوه منظم پروگرام له مخی، شغل او کار پیداکړی او په دی ډول ممکنه ده چی، هغوی هم د اجتماعي مصونیت په برخه کی ژمن پاتی شی.

دولت له هغو افغانانو سره دوستانه مرستی کوی چی، له طبیعی پېښو او نا امنیو سره مخامخ وی او د مهاجرت له ستړی ژوند نه بیرته راگرځي او په دغو برخو کی توانی شوی دی. د ۲۰۵ ملیونو په شا او خوا کی کډوال کولی شی، په راتلونکو پنځو کلونو یا دملی پرمختیا د تگلاری په کلونو کی، بیرته خپل هیواد ته راستانه شی. تر اوسه پوری د دومره گڼ شمیر افغانانو د جذب امکانات نه لرو او په دغه برخه کی د نړیوالو د پام وړ مرستو ته سخته اړتیا ده چی، د خپلو شتمنیو د سرچینو د بهیرونو د بدلونو له محدود حالت نه مخنیوی وکړی. د مهاجرینو د چارو وزارت د راستنیدونکو او مهاجرینو نه د ملاتړ پروگرامونه چی، د نورو وزارتونو له خوا عملی کیری، همغږی کوی. د افغانستان له طبیعی پېښو سره د مبارزی اداره به د دولت تیاری او دوستانه اقدامات په دی برخه کی منظم او منسجم کوی.

گډې مسالی

د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاره د شپږو حیاتی مسالو ننگه او ملاتړ کوی او په دغه برخه کی د ملی تگلاری په ټولو سکتورونو او ارکانو کی د منسجمو اقداماتو لپاره د زمینو برابرول ډیر ضروری دی. دغه موضو گانی یوه له بلی سره متقابلې اړیکې لری او په کلکه سره یی د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د هدفونو په برخه کی، یو لړ ستونزی را ولاری کړی دی او باید په راتلونکو پنځلسو کلونو کی د دغو ستونزو د لری کولو او د پروگرام د عملی کولو لپاره بریالی هڅی وکړو. دولت له دغو رېږو او ستونزو سره د غو څو اقداماتو له لاری، د نړیوالی ټولنی مرستو او همکاریو ته متعهد دی.

د نشه یی توکو سره مبارزه

د افغانستان د ملي پرمختيا د تگلاری یو اساسی هدف داسی بنودل شوی و: د نشه یی توکو د صنعت له منځه وړل یو لومړیتوب دی، چی د هیواد، سیمی او نړی په وړاندی یی ستر گواښونه رامنځ ته کړی دی. دولت په دی کار باندی باور لری چی د کوکنارو تر کښت لاندی ځمکی تر ۱۳۹۱ (۱۳/۲۰۱۲ م.) کال پوری د ۱۳۸۱ (۸/۲۰۰۷ م.) په پرتله نیمایی ته راټیټی کړی. د ۱۳۸۷ (۹/۲۰۰۸ م.) لپاره د دولت پلان دادی چی، ۵۰۰۰ هکتاره ځمکه باندی چی کوم کوکنار کرل کیږی، هغه له منځه یوسی، هغه څوک چی، د نشه یی توکو په صنعت کی لاس لری، هغه د دولت له هر ډول بریا سره د مشروعیت د کسب په برخه کی او په هیواد کی د ثبات د تامین په لاره کی مخالف دی. د غه کسان تروریستی عملونه تمویلوی او د اداري فساد د زیاتوالی سبب کیږی. د نشه یی توکو د ملي کنترول د تگلاری له مخی، باید دولت د نشه یی توکو په وړاندی ډیر سخت عکس العمل وښی. دغه ستراتیژی اته رکنونه لری او په هغو کی د تولید د کموالی هڅی، د قاچاقو او د نشه یی توکو د لگښت او زیان لارښوونه کوی. دغه ارکان دغو برخو ته لاسرسی لری:

- ۱- بدیل معیشت ۲- د نهادونو رامنځ ته کول ۳- معلوماتی کمپاین ۴- په نشه یی توکو پوری اړوند قوانین ۵- جنایی عدالت ۶- له منځه وړل ۷- نشه یی توکو ته د غوی ښتنی کموالی ۸- سیمه ییزه همکاري

د نشه یی توکو د کنترول ملي ستراتیژی، د افغانستان د ملي پرمختیا یی تگلاری په ټاکلی وخت کی، تل بیا کتنه کیږی، بډایه او غنی کیږه. د نشه یی توکو د ملي ستراتیژی له مهمو عناصرو یو هم، د هیواد په ولایتونو کی، له نشه یی توکو سره د مبارزی له فعالیتونو نه عبارت ده. په داسی حال کی چی د نشه نیی توکو وزارت په دی برخه کی رهبری کوونکی رول لری، د سیمه ییزو ارگانونو خپلواکه اداره د کلیو پراختیا وزارت، د ولایتونو پرمختیایی شوراګانی او والیان به، له نشه یی توکو سره د مبارزی په کار کی، په زیاتیدونکی توګه برخه واخلی. په دغه لاره کی له اساسی ټکیو نه یو مهم ټکی دادی چی، په دغه برخه کی به والیانو ته لازم مشوقونه برابر شی او په دی برخه کی به د دوی د بریالیتوب کچه وارزول شی.

له نشه یی توکو سره د مبارزی په برخه کی بل لومړیتوب د معیشت د بدیل د اغیزمنو او لازمو پروګرامونو تر لاس لاندی نیول دی او په هغو کی، تمویل کوونکی مراجع، د دغه پروګرام اداره او د عملی کولو لاری چاری، له نشه یی توکو سره د مبارزی وجهی صندوق او معیشت د بدیل او د دغی اداري په برخه کی دافعانانو زیاتیدونکی رول او د دغه وجهی صندوق زیاتوالی دی.

د اداري فساد سره مبارزه

د اداري فساد د پرمختیا او د سالم حکومت کولو په برخه کی، له اساسی خنډونو نه یو مهم خنډ دی. د دولت له خوا له اداري فساد سره د مبارزی اساسی هدف د یوی سالمی ولسی اداري رامنځ ته کول دی، چی په پاک نفسی او حساب ورکولو سره له قانون سره سم، اقتصادی او اجتماعی انکشاف لپاره مناسبی او وړ زمینی ته کړی او په سیاسی پریکړو کی خپله بی طرقي وساتی. د عامه اداري د سالمو سرچینو او د اغیزمنو فعالیتونو په برخو کی، د مدنی ټولنو د نهادونو او د خصوصی سکتور په مشارکت سره عمل وکړی.

له اداري فساد سره د دولت د مبارزی ستراتیژی، په دولتی ادارو کی، په اصلاحاتو او په قضایی سیستم او نشه یی توکو سره د مبارزی د ستراتیژی په برخه کی یو لړ عملی اقداماتو ته اړ دی. په مشخصه توګه سره دولت غواړی چی په دی برخه کی دا لاندی کارونه ترسره کړی:

۱ د قوانینو تعدیل او تنفیذ او د اداري فساد د امکاناتو مخنیوی او په دې برخه کې لازم طرز العملونه ، ۲ په پیچلي سازمانی جوړښت کې اصلاحات، کوم چې د اداري فساد د رامنځ ته کولو سبب گرځي. ۳ د اداري طرز العملونو اسانتیا، ۴ په اداري فساد د ککړو کار کوونکو لری کول، ۵ د تفتیش د طرز العملونو سمونه او پیاوړتیاو د مالی راکړو ورکړو او اداري موضوع گانو په برخه کې زیاتیدونکی رول. دولت د کار کوونکو لپاره د پوره تنخواه او امتیازاتو په پام کې نیول.

دولت په دې پوه دی چې له متعادلو او منظمو لارو چارو نه استفاده او له بیلا بیلو وسایلو نه کار اخیستل او د هغو پیاوړتیا او اغیزمنتوب، له اداري فساد سره د مبارزې په برخه کې ډیر لازمی دی. مخنیوی، کشف، عدلی او قضایی تعقیب د عامه پوهاوی د کچې لوړوالی د دغی ستراتیژی نه بیلیدونکی عناصر دی.

دولت به ډاډ تر لاسه کړی چې ټول نهادونه، سیستمونه او د خدمتونو د وړاندې کولو په برخه کې اړوند کسان، په داسې ډول سره عمل وکړی چې په هغو کې د اداري فساد په وړاندې تاوان لیدنه ډیری کمی کچې ته راښکته شی او د حکومت د شفافیت او حساب ورکولو لپاره لازم شفافیت به هغو نهادونو سره طرح شی چې له حکومت نه جلا وی لکه ولسی جرگه رښنی او مدنی ټولنی.

د ظرفیتونو لوړول

د انساني او نهادي ظرفیتونو کموالی هغه خنډونه گڼل شوی وو، چې د افغانستان د ملي پرمختیا د تگلاری په برخه کې لیدل کیدل ، کم او محدود ظرفیتونه ددی سبب کیری چې له سرچینو نه لازمه گټه وانه خیستل شی، اقدامات په اغیزمنه توگه عملی نه شی او مطلوبی پایلی تر لاسه نه شی او په دې برخه کې بریالیتوب کم ترسترگو شی.

دولت به لازم نهادی میکانیزم، په عامه سکتور کې د ظرفیتونو د لوړوالی په منظور رامنځ ته کړی، مگر په مناسبو مواردو کې به د خصوصی سکتور حمایتی نهادونه هم په دې قانع کړی چې د دغه میکانیزم له خدمتونو لکه: د مسلکی تعلیماتو بورد نه کار واخلی، عمده اونهادی مسوولیت به دی بین الوزارتی کمیسیون په غاړه وی چې د ظرفیتونو پرمختیا وی او په مالی وجوهاتو اغیزمن مدیریت مسوولیت به ولری.

دا به د واحد مرکز په توگه د مرستو بهیرونه تامین کړی. په دې جریان کې به له مضاعف بهیرنه مخنیوی کیری او ډاډ به تر لاسه شی چې د ظرفیت د انکشاف په برخه کې، په خپل وخت او په زیاتیدونکی توگه، مگر په همیشنی توگه ورته پاملرنه وکړی. حکومت په یوه هر اړخیزه پروگرام باندی، د نهادونو د ظرفیتونو او د عامه سکتور د کارکوونکو د پوهاوی او لوړتیا په منظور، هغه چې د عامه اداري په برخه کې کار کوی او ملکی مامورینو لپاره د مهارتونو د لوړتیا او د زده کړو د هر اړخیزو طرحو په برخو کې چې د افغانستان د ملي پرمختیا په تگلاره په پام کې نیول شوی دی، دغه راز د ملکی خدمتونو د زده کړو د مرکز جوړول، د نړیوالو فنی مرستو مدیریت د مهارتونو او تجربو د چټکی لیږدونی د ضمانت په خاطر دمدیریتی ظرفیت له لاری، د کثیر المدت ظرفیت د لوړتیا له لاری په پام کې ښی.

د ژوندانه چاپیریال:

د ژوندانه چاپیریال یوه گډه مساله ده چې د هیواد له اقتصادی وده به پیاوړی کړی. د ژوند د چاپیریال په هکله د دولت اساسی هدف داسی ښودل شوی و چې د افغانانو لپاره به د ژوندانه د چاپیریال له لاری د هغو د ژوند ښه کیفیت رامنځ ته

کړی او همدا رنگه به ډاډ تر لاسه شی چی راتلونکی نسل له اوسنی پایداره انکشاف نه گټه اخیستی شی د یوه لومړنی لومړیتوب په توگه دولت د ژوندانه د چاپیریال د ساتنی اداره جوړه کړه او کوبښن یی وکړ چی له دی لاری خپلی همغږی کوونکی، انتظامی او څاروونکی دندی تر سره کړی. او په دی ترڅ کی د طرحه شویو پروگرامونو په برخه کی د اړوندو وزارتونو ظرفیت لوړ کړی. بل لڼد مهاله لومړیتوب دا و چی، د ژوندانه دچاپیریال سیستم اغیزی و ارزول شی او کومی انکشافی پروژی چی عملی کیری، هغه په خپل وخت عملی شی.

سیمه ییزی همکاري

افغانستان یو ستراتیژیک موقعیت لری چی سویلی او مرکزی اسیا سره وصل کوی. دغه راز یی د چین او لری ختځ او له منځنی ختیځ او اروپا سره د سوداگری لاره لری. اوسمهال افغانستان له امنیتي گواښ سره مخ دی او په سیمه باندی اساسی اغیزی لری او یوازی کولای شی چی د پراخی سیمه ایزی همکاري له لاری هغه ته لاسرسی وشي. له دغه ستراتیژیک موقعیت نه په خپل وخت گټه اخیسته او دزمینو برابرونه ددی سبب کیری چی دمرکزی اسیا او دلری ختیځ او منځنی ختیځ سویل تر منځ پل شی. د سیمی د سوکالی او ثبات په برخه کی مرسته کوی او دغه راز د پانگی اچونی او سوداگری کچه لوړوی. دولت اساسی لومړیتوبونه دادی:

۱- د سیمه ییزو تړونونو په نوبتونو کی چی د ترانزیت، ترانسپورت او پانگی اچونی په برخه کی لاسلیک کیری، د افغانستان گډون، مشرتوب او پانگه اچونه پیاوړی شی.

۲- په هیواد کی د اوبو بریښنا د موجوده زیرمو او امکاناتو څخه دگټی اخیستنی لپاره د پراخو گامونو پورته کول.

۳- د راستنیدونکو او مهاجرینو لپاره اسانتیاوو رامنځ ته کول.

۴- په سرحدی ادارو کی سیمه ایزی همکاري، د سرحدی جرمنو دمخنیوی په خاطر، لکه:

۵- د وسلو قاچاق، او په هیواد کی نیشه یی توکی تر پوښښ لاندی نیوی شی.

۶- دولت په دغه ټکی پوه دی چی، د سیمی د هیوادونو له نږدی همکاري نه پرته ، په خاصه توگه پاکستان، خپلی هدفونه د امنیت په باب نشی عملی کولای.

دلولی اقتصاد چوکاټ

له کیفیت نه ډک تلپاتی اقتصادی ودی، د فقر دکموالی او کارموندنی لپاره، یوبریالی ځواک دی. په دی ورستیو وختو کی د دولت د مالی او پولی سیاستونو له خوا او د اسعارو د ثابتی راکړی ورکړی په سبب، د ښه پرمختگ ملاتړ شوی دی. که څه هم ، تر اوسه پوری د افغانستان د ودی کچه په اغیزمنه توگه د فقر دکموالی او د کار او کسب د پیداکولو په برخه کی زیاته اغیزه نه لرله او په پراخه پیماننه د بهرنیو مرستو له خوا یی ټنگه شوی ده. دهیواد ملی پرمختیایی تگلاره، د دولت د سیاستونو د ټاکلوپه خاطر، د فقر د کموالی اوپرمختیایی نتیجو د ترلاسه کولو لپاره برابره شوی ده او دغه ټکی د ستر اقتصاد د ثبات د ساتنی او د ودی د سرچینو په تشکیل باندی، په ځانگړی توگه په خصوصی سکتور باندی تکیه لری د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاره، دغه راز په ملی ثبات کی دهغه له مخی، د هیواد لپاره د مرستی د قرضو د بهیر په برخه کی، د کورنی شتمنی د ودی برخه کی مرسته کوی. د افغانستان دملی پرمختیا له تگلاری نه د حمایت په منظور، دولت په منځ مهال مالی چوکاټ باندی، دافغانستان لپاره د ثابت مالی مسیر د ټاکنی په برخه کی ، ډډه لگوی. د افغانستان بانک، دمالی تورم د تیټی سطحی د برقرار ساتلو او د ثابتی تبادللی د موجوده کچی د ساتلو لپاره خپلو هلو ځلو ته دوام ورکوی، د روانو محدودیتونو پر خلاف، دولت متعهد دی چی، د یوه قوی بازار اقتصاد لپاره چی په خصوصی سکتور

باندی ډډه ولری سره له دی چی، دا موضوع به دا معنا ولری، چی تر اوسه پوری مهم، په لنډ مهال کی، د پانگی اچونی لپاره ښه وخت، د دولت د تمویلونکو مراجعو له خوا شته او په منځ مهال کی، انتظار کیری چی، خصوصی پانگه اچونه په اقتصادی پرمختگ باندی د پام وړ اغیزه وښندی. او په دی ترتیب، زیاته اقتصادی وده، د عوایدو د زیاتوالی سبب شی، چی بی وزله او غریب خلک، له هغی نه گټه واخلي. دغه کار دولت په دی قانع کوی چی، اجتماعی خدمتونه زیات کړی او په خصوصی سکتور کی، د خلکو لپاره د کار کولو امکانات برابرې شی. د دغی موضوع په پام کی نیولو سره، دغه هدف ته د رسیدلو لپاره، وخت ته اړتیا لیدل کیری، ځکه دولت د خپلو پروگرامو نو د عملی کولو له لاری، د ټولنی د ډیرو بی وزلو اوتوانی شویو خلکو په اقتصادی او اجتماعی مصونیت کی خپل ځان په همیشنی توگه، بیخی د خپل بولی.

دولت پریکړه کړی ده چی، خصوصی سکتور د هغه د انکشاف په برخه کی، په زیاتیدونکی توگه او په سیال امیزه ډول، د **کورنیو** تولیداتو په برخه کی د پام وړ زیاتوالی راوولی. د سیمه ایزو معیارونو له مخی، په اوسنی وخت کی، د افغانستان صادرات چی وچی میوی او غالی دی، په ډیره ټیټه کچه کی دی. مگر په ورستیو کلونو کی، یو شمیر تولیدی صادراتو چی نوی بی ظهور کړی دی، یو شمیر بی خپل صادراتی ظرفیت په بالقوه توگه له ځانه ښودلی دی، لکه:

د لبنیاتو محصولات، شاتو، سمنټ، د لمرگلی تولیدات، ښیښه، بوره، د بادام غوری او د شالونو تولید. دولت به زیاتی تخنیکي مرستی وغواړی چی په دغه صنایعو او نورو نویو صنایعو کی د شرکتونو ظرفیت، په صادراتی بازارونو کی د بالقوه او اغیزمنی سیالی په منظور کیفیت لوړ او ښه کړی. هیله من پراخ پرمختگ چی د مسو، طبیعی گاز، پطرولو او نورو قیمتی موادو مله درکه دی، د پام وړ توگه، د صادراتو د ودی په بهیر کی مرسته کوی. د هیواد د ملی په سلو کی پرمختگ د تگلاری په هر کال کی له ۱۶ نه تر ۱۷ پوری وده ښی البته، د خصوصی سکتور پرمختگ به هم، په هیواد کی د صادراتو کچه لوړه کړی. دغه راز، دولت متعهد دی چی، د صادراتو حجم زیات کړی او په لوړ ارزښت او لوړ قیمت لروونکو صادراتو باندی واپروی او په دی توگه د یوه ازاد تجارت پر لوړ گام اوچت کړی. د سوداگری د سکتور لپاره د زمینو د برابرولو په خاطر د یوه دولتی مهم لومړیتوب په عنوان، هم د سیالی په ښه والی او هم د صادراتی ودی د ښه والی په برخو کی مرسته وکړی.

د کانود سکتور پراختیا او د صادراتو وده، د منابعو د استخراج او استفادی په بنسټ کیری. انتظار کیری چی، د اقتصادی ودی دیوی عمده منبع په توگه، د کرهڼیزو فعالیتونو په څنگ کی، هم د زیات ارزښت وړ وی او دغه دواړه بهیرونه یو له بله سره مرسته کوی. د قیق مالی سیاستونه د یوه ښه اقتصاد د ثبات د تامین په منظور او د عامه سرچینو د اختصاصی کولو په خاطر، لاس لاندی نیول کیری. د دولت منځ مهال هدف د مالی ثبات په باب دادی چی د عادی بودجی لگښتونه د کورنیو عوایدو له لاری تامین کړی. د عادی بودجی تعادل (له وریا مرستو نه پرته) اټکل کیری چی، په سلو کی ۶،۵ د ناخالصو داخلی تولیداتو په ۱۳۸۶ (۲۰۰۷-۲۰۰۸ م.) په یوه متوازنه بودجه تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۲-۲۰۱۳ م.) پوری ښه کیری. د افغانستان د مالی ثبات په لوری، د قرضونو د قیق مدیریت، د مالی بهیر یو لازم ټکی دی. افغانستان به د خپلو مشخصو پروژو او پروگرامونو د تمویل لپاره د **قرضو** له محدودی کچی نه گټه واخلي. په لنډ مهال او منځ مهال کی، د عامه لگښتونو اساسی لومړیتوب د ملی امنیت لپاره پانگه اچونه ده. دغه راز، د خصوصی تشبثاتو د هڅونی او زیات مولدیت لپاره د بنسټونو رامنځ ته کول دی. سره له دی چی، د امنیت سکتور د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری له لومړیتوبونو څخه ده، انتظار کیری چی، د افغانستان د ملی پرمختیایی کرنلاری په مهال ویش کی، د دغه سکتور د ډیره برخه د بهرنیو کمکونو له لاری تامین شی. د عامی هزینو په اړوند سیاستونه، د خصوصی سکتور وده اسانه کړی ده او مولدیت او ظرفیتونه یی زیات

کړی دی چی دا کار به په خپل ځای سر د فقر د کموالی سبب وگرځي د دولت پلان دادی چی، په ټولو سطحو د خپلی بودجی د لگولو وړتیا ولری او نوره یی هم پیاوړی کړی.

په ورستیو پنځو کلونو کی، بهرنی مرستی په سلو کی ۶۰ نا خالص تولید جوړوی. د بهرنیو مرستو یوه په دریمه برخه، داصلي بودجی له لاری لگیدلی ده او پاتی نوره د دولت له بودجی نه بهر مصرف شوی ده. د تمویلونکو مراجعو د هزیني سمون او ورته والی د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری په لومړیتوبونو کی یوه اساسی مالی ستونزه ده. د دولت له سترو اندیښنو نه یوه د بهرنیو مرستو منفی اغیزی او بالقوه نا ثبات حالت دی. دولت د مرکزي بانک مالی ذخیري ساتلی دی او په منځ مهال کی، انعطاف مننونکی مالی اقدامات د خپلو سیاستونو لپاره په کار وړی. د عوایدو د اداری د گټورتیا له لاری د عوایدو زیاتوالی او د تعمیلی او پراخو اقداماتو عواید او د مالیاتو پراختیا، د مالی ثبات لپاره لازم او همدارنگه په مرستو پوری د تړلو په برخه کی کموالی راوولی. د دولت ژمنه کړی ده چی، تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۲م.) کال پوری د عادی بودجی ټول لگښتونه، د کورنیو عوایدو له لاری تر پوښښ لاندی راوړی. د کورنیو عوایدو د کار اخیستنی په برخه کی، یو شمیر پرمختگونه رامنځ ته شوی دی او له کورنیو عوایدو نه گټه اخیستنه له ۱۳۸۳ (۲۰۰۴-۲۰۰۵م.) کال کی له ۱۲،۸ میلیاردو ډالرو نه، په ۱۳۸۵ (۲۰۰۶-۲۰۰۷م) کال می ۲۸،۸ میلیاردو ډالرو ته لوړه شوه. انتظار کیری چی، کورنیو ناخالصو تولیداتو د عوایدو په پرتله، تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۲-۲۰۱۳م) کال پوری کورنی ناخالص تولید په سلو کی له ۱۰ نه تر ۱۱ پوری وده وکړی. مگر له دی سره سره، دغه کچه به په نړی کی تر ټولو ټیټه کچه وی. د عوایدو د تولید لپاره سملاسی لومړیتوب، تعمیلی هڅی په عوایداتو او د مالیاتو په قانون کی د حکومت د پېشنهادی هڅو لپاره د تعدیلاتو تصویب دی چی د ولسی جرگی له خوا کیری. په لنډ مهال کی، د دولت نور مهم سیاستونه چی د عایداتو د زیاتوالی په برخه کی په پام کی دی، د مالیاتو د پراختیا او د مالیاتو د اداری د گټورتوب لپاره وټاکل شی. په منځ مهال کی، په لگښت باندی مالی، د عایداتو د زیاتوالی په برخه کی، یو اساسی رول لوبوی.

دا هغه خبری وی چی په ملی پرمختیایی ستراتیژی کی راغلی وی، خو دا چی آیا څومره یی تحقق وموند، موږ ددی لپاره کوم ټکه او د باور وړ ارقام او دقیق معلومات نه لرو، موږ په واک کی صرف هغه احصایی او ارقام دی چی یو شمیر موسساتو، غیري دولتی سازمانونو او داحصایی مرکزی اداری نشر کړی، او هغه کره او سم نه بریښی، خوسره دهغه هم موږ مجبور یاستو د لنډ تحلیل لپاره هغه د بیلگی په توگه راوړو.

د ANDS د تطبیق پایلی او لنډ تحلیل

امنیتی سکتور

ملي اردو : دافغانستان ملي اردوچي په ۱۳۸۲ کال کي د نړيوالې ټولنې په مرسته تاسيس او اوس دنسبتي ايوې منظمې اردوپه څير دافغانستان امنيتي اودفاعي چارې پرمخ بيايي . دنړيوالوژمنوله مخي په راتلونکي کي به دافغانستان ملي اردوپه تخنيکي اومسلکي ډگرونوکي دمنظموتشکيلاتولرونکي وي . په ۱۳۹۱ کال کي دنړيوالوخواکونوڅخه دامنيتي مسوليتونوانتقال په ډېرښه ډول پرمخ ولاړودافغانستان تقريباً ۷۵ سلنه دملي امنيتي ځواکونوترپوښښ لاندې راغلی اوويل کيږي چي په انتقال شووسيموکي امنيتي حالت له ۱۵ ترشل سلنې ښه شوی دی. د ۱۳۹۱ کال دکزارش له مخي دملي اردوشميردکميت له مخي ۱۹۵ زره تنوته رسيدلی اوپه تشکيلاتي

لحاظ ۶ قول اردولري چې له دې څخه ۵ يې ځمكنی اويو يې هوايي ځواک دی. همداراز داروپه تشکيلاتوکې دوه فرقې شاملې دي چې دگنولواکانو، کنډکونو او حمايوۍ قوماندانيوتشکيلات لري³.

په امنيتي سکتورکې خاصنأداروپه برخه کې دشمير له پلوه په مختلفوکلونوکې دپام وړ پرمختگونه رامنځته شوي چې په لاندې جدول کې دکلونوپه تفکيک دملي اردودعسکروشمير ښودل شوي⁴

کله	د اردو د عسکرو شمير	کلونه
1	80,000	2008
2	90,000	2009
3	134,000	2010
4	164,000	2011
5	200,000	2012

په ۲۰۰۳ کال کې د ملي اردو پرسونل ۴۰۰۲ تنه وه او په ۱۳۸۹ کال کې دغه شمير ۱۳۴۰۰۰ ته لوړه شوه او په ۱۳۹۲ کې ۲۴۰۰۰۰ زره تنو ته ورسیده همدا راز د جگړه ايز او ترانسپورتي تخنيک په برخه کې په ملي اردو کې تر ۱۳۸۹ کال پورې ۲۴۴۸ عرادي زغره والي واسطې او ۱۳۷۶۶ عرادي اکمالاتيترانسپورتي واسطې اکمال شوي. په همدې کال ټولې ۶۰۶۹۰ ميله سپکې او درنې وسلې اکمال شوي او د ملي اردو د راتلونکې شميرې په پام کې نيولو سره د ناټو په ستندرد د وسلو اکمال دوام لري⁵.

دامنيت په برخه کې لومړنی لومړيتوب دامنيتي سکتور دنهادونورامنځته کول وه چې دپورتنيو معلوماتوپه رڼاکې اوسمهال دافغانستان ملي اردواوملي پوليس دمنظومتشکيلاتولرونکي اونسبت پخواته په کافي اندازه بشري ځواک لري. همدارازيو بل لومړيتوب دنړيوالوځواکونوڅخه دامنيتي مسوليتونوانتقال ده چې داچاره هم په برياليتوب سره پرمخ ولاړه او اوسمهال دهيوادله ۹۰٪ زيات امنيتي مسوليتونه دهيواددامنيتي ځواکونوپه لاس کې دملي اردواوپوليسودروزنې اوتجهيزلپاره نړيوالې ژمنې لاهم ساتل شوي اودغه سکتورونه اوسمهال دظرفيت لوړولوپه برخه کې اساسي گامونه اخلي اودمنظومولندمهاله اومنظمهاله پلانونوستراتيژيو اوپاليسيو سره سم خپلې چارې پرمخ بيايي.

حکومنداری :

د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ له محتوا او اهدافو څخه ښکاري چې افغانستان هغه مهال په داسې يو ډبريد وضعيت کې و، چې اصلا هيڅ شی وجود نه درلود، هيواد په بشپړ ډول په کنډواله بدل شوی و، د دولت دموسسې بنياد ړنگ و، عامه تاسيسات له کاره وتلي وو، دولت درې گونی قواوې نه وې... په دې توگه بايد دحکومتولی تهديد ايښودل شوی وای. ددې مقصد لپاره اداري اصلاحات او دنظام رغاول په نظر کې ونيول شول، چې په دې برخه لاندې موخې په پام کې وې:

اداري اصلاحات

د ملکي خدماتو او اداري اصلاحاتو هدف په ملي پرمختيايي ستراتيژۍ کې يومهم هدف بلل شوی و. ددې مقصد لپاره د تقرر پروسه د آزادۍ سيالۍ پر اساس او د تحصيلي اسنادو، مرکي، او دوه ځلې اعلان له مخې او د کارۍ تجربې پر اساس غوره او پرمخ ځي.

³http://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D8%B1%D8%AF%D9%88%DB%8C_%D9%85%D9%84%DB%8C_%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86 and <http://mod.gov.af/fa/page/7414/8748>

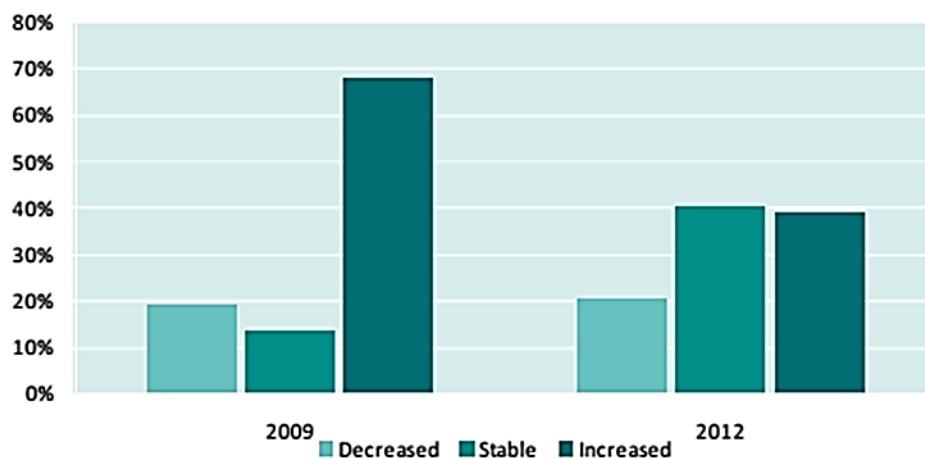
⁴http://en.wikipedia.org/wiki/Afghan_National_Army#cite_note-Australian-1

⁵ گزارش پنج ساله اردو ملي

اداري فسادسره مبارزه : که څه هم په افغانستان کې د اداري فسادستونزه اوسمهال ډیره عامه اوننگوونکې ده ،خوپه تیروکلونو کې په دې برخه کې د اداري فسادسره د مبارزې یوه مستقله اداره رامنځته شوې او په گڼو ستراتیژیکو او قوانینو یې تراوسه کارکړې چې په لاندې ډول ددغې ادارې له اړخه درامنځته شویو قوانینو او پلانونو یادونه کوو :

- اداري فسادپرضد مبارزې ستراتیژي
- د عالي نظارت د ادارې ستراتیژیک پلان
- اداري فسادپرضد مبارزې د عالي ادارې قانون

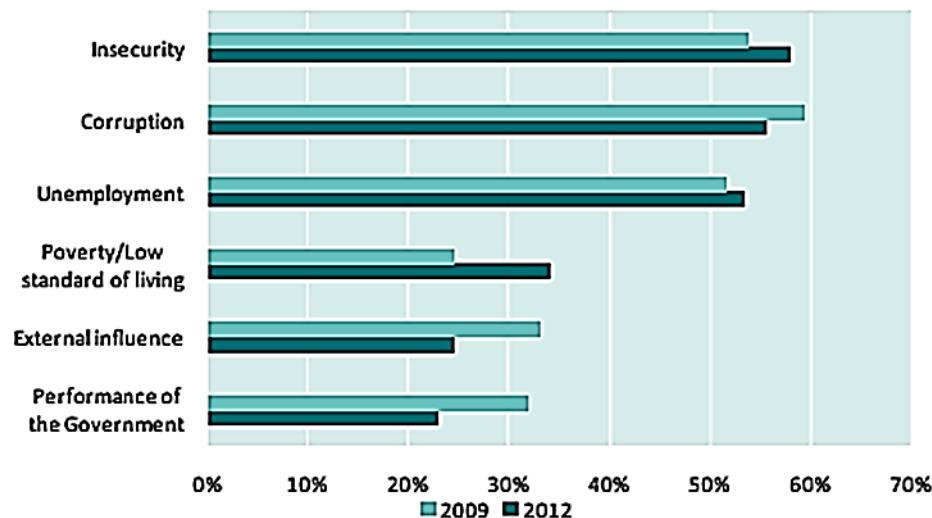
دنړیوال شفافیت د ادارې د راپورسره سم افغانستان په ۲۰۱۳ کال کې دنړي له ۱۷۷ هیوادونو څخه ۱۷۵ درجه په اداري فساد کې شمیرل شوې چې دادرجه بندې د فساد یوه ډیره ناوړه او تر ټولو بده ډگرکې وړ شرموونکې لوړه سطح ښکاره کوي . همدارازد (UNODC) د راپور له مخې که څه هم اوسمهال د تیرو څو کلونو په پرتله غیر مجاز ورکړې (رشوت، سوغات او نور) یوه اندازه راکمې شوې، خو په تیرو دریو کلونو کې د فساد اندازه ۴۰٪ لوړه شوې او ۳،۹ بیلونه ډالرو ته رسیدلې او په سلو کې نږدې ۳۰ خلک د عامه خدماتو په مقابل کې د رشوت ورکړې ته مجبورېږي . لاندې جدول په ۲۰۰۹ او ۲۰۱۲ کلونو کې په افغانستان کې د فساد د کچې په هکله د فیصدي ویش ښکاره کوي او ښکاري چې نظر ۲۰۱۲ کال ته ډیر واخلو په ۲۰۰۹ کال کې فکر کاوه چې فساد زیات شوی و او دغه فکر په ۲۰۱۲ کال کې له ۷۰٪ څخه ۴۰٪ ته کموالی موندلی دی .

Source: General population survey 2009 and general population survey 2012

۲۰۰۹ او ۲۰۱۲ کلونو کې په افغانستان کې د فساد د کچې په هکله د فیصدي ویش

لاندې جدول کې د نسبتي ځوانو او پاڅه عمر لرونکو خلکو په نظر له شپږو ټاکلو ستونزو څخه تر ټولو مهمې بې په مقایسوي ډول په ۲۰۰۹ او ۲۰۱۲ کلونو کې ښکاره کوي چې په نتیجه کې ښکاري چې په ۲۰۱۲ کال کې نظر ۲۰۰۹ ته د فساد کچه کمه مهمه گڼل شوې ، چې علت یې وار په وار د امنیت خرابوالی دی، یعنی د خلکو تشویش د فساد په عوض بې امنیتي ته زیات شوی دی.

Source: General population survey 2009 and general population survey 2012

دځوانو او پاڅه عمر لرونکو خلکو په نظر د شپږو ټاکلو ستونزو مقایسوي اهمیت

معلوماتو ته د خلکو لاسرسی

سره له دې چې گڼ شمیر تلویزیونونه، راډیو گانې، اخبارونه او مجلې خپریږي، خو هغه معلومات چې خلکو ته په کار دي او هغه تنویري پروگرامونه چې د ځوانانو په روزنه کې مهم دي او د ولس د ملي شعور کچه لوړوي، په نشت حساب دي، ټولې موجودې خپرونې د نورو هیوادونو مزخرف او مبتذل پروگرامونه، تجارتي سریالونه، سیاسي پروپاگنډې او کانګې راوستونکې موسیقۍ خپروي، چې خلک یې له رسنیو ستومانه او د ځوان کول اخلاق یې فوق العاده خراب کړي دي. داسې ویل کېدای شي چې راتلونکي افغانستان کې به اقتصادي او فزیکي رغونه وشي، اما اخلاقي فساد به نه مهار کېدوونکي وي. یعنې راتلونکي افغانستان به دوه ستر پرابلمونه ولري: یو یې بی حده اخلاقي فساد او بل یې د ښارونو ناانډوله انکشاف او د شني ساحې له منځه تګ او په دې برخه کې د پالیسي او علمي تدابیرو نشتوالی. د حکومت د رڼو اجراتو په هکله هم خلکو ته معلومات نه ورکول کېږي، د بهرنیو موسساتو، سفارتونو او نورو مشکوک، له جاسوسی ډک او مغرضانه فعالیتونه خلکو ته نه ښودل کېږي، په دې برخه کې اصلا ولس په مادیاتو پسې ورک دی او وطني قضایا ټول هیر شوي او د مادیاتو پرستی د حرص د لازيات تشویق او ترویج له امله د هیوادنیو مسایلو په هکله د خبرتیا انگیزه وژل شوی او د مفیدو او ضروري معلوماتو سرچینې وچې او خلک ورته لاسرسی نه لري. په دې توګه د رسنیو گڼوالی، د تجارتي اشتهاراتو ټکاتف او د جرمي او جنګي خبرونو سیلاو ددې لامل شوی دي چې خلک مفید او ضروري خبرونه او پوهه تر لاسه نشي کړای. دغې وضع د افغانستان د مومن او وطنپال ملت روحیه په سرچپه بڼه بدله کړې ده. اخلاقي فساد، بی بندوباری، جرایم، تاوتریخوالی، منکرات او تیري له اټکل څخه زیات ترویج شوي، خو داخلاق معیارونو او اسلامي ښوونو په هکله منابع نشته، که دیني وعظونه هم اویدل کېږي، ټول سیاسي او له غرض څخ ډک دي. سیاسي او شعاري اسلام د افغانانو عقیدتي او واقعی اسلام مخدوش کړ او د ټولنې اساس یې ولړزاو، خو رسنیو او معلوماتي او روزنیزو برخو کې مثبت لوري ته پاملرنه نشته. افغانی اصیل فرهنگ، هنر او مبتکرانه فکري خلاقیتونه یا وژل کېږي یا هم د کفر ټاپه ورباندې وهل کېږي او په راز راز دسیسو یې سپکاوی کېږي او افغانی اصیل هنري جوهر تر گواښ لاندې دی. وطنپالنه د جرم، شرک او کفر سره برابره شمیرل کېږي او پردې پالنه یو مروج او عام واقعیت ګرځیدلی دی.

انتخابات: په افغانستان کې له طالبانو وروسته د نوی ادارې په راتګ او د اساسي قانون دموادو مطابق د ټاکنو خپلواک کمیسیون رامنځته شو چې لومړنۍ ټاکنې د گڼو نړیوالو ټکنو او تخنیکي مشاورینو په مرسته تر سره شوي، خو د جمهوري

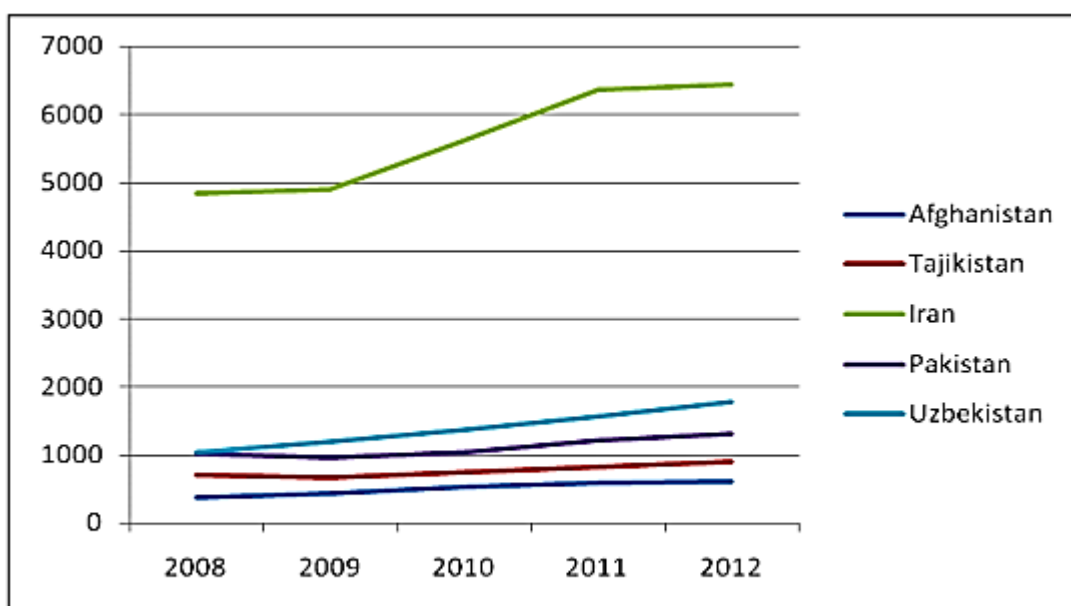
رياست دوهم ځلې ټاکنې په خپلواک ډول وې، دريم ځلې هم په خپلواک ډول وې ، اما دولایتي شوراگانو او د ملي شورا ټاکنې له درغلیو ډکې او په ولایتونو کې خلکو په پټو سترگو صرف د یو وخت ډوډي ورکولو په مقابل کې نا پیژاند یا هم ډیر فاسد،ناپوه او عادی بی تجربی او حتا بیسواده افراد غوره کړل چی پایله یی هیواد ته ډیره درنه تمامه شوه ، اما کیدای شوه چی له دغو امکاناتو څخه د افغانستان په گټه ډیره بڼه استفاده شوی وای، خو لکه د نورو فرصتونو په شان دا چانس هم وسوځید. اوسمهال د ټاکنو کمیسیون دیوه مستقل کمیسیون په توگه فعالیت کوي .هغه ټاکنیزې پروسې یی چی ترسره کړي په لاندې ډول دي :

ترسره شوي ټاکنې

۲۰۰۴	د جمهوري ریاست ټاکنې
۲۰۰۵	پارلماني ټاکنې
۲۰۰۹	جمهوري ریاست ټاکنې
۲۰۱۰	پارلماني ټاکنې
۲۰۱۴	جمهوري ریاست ټاکنې

ټولنیز او اقتصادي پرمختگ :

اقتصادي وده : دافغانستان دملي پرمختیايي ستراتیژی د تطبیق په څوکلونو کې داقتصاد وده په منځني ډول ۸ فیصده وه کوم چي په سیمه ییزه کچه یوه لوړه اقتصادي وده ښکاره کوي او تقریباً په ټولوسکتورونو کې په دې موده کې دغه وده په دوامداره توگه دنړیوالو مرسته کوونکو ډیر اخو مرستو په مټ ثابتې ساتل شوې وه ، خو له دې امله چی دغه وده په داخلي تولید نه وه ولاړه، بلکی صرف د بهرنیو مرستو په زور وه، نو ځکه یوه واقعی وده نه، بلکی یوه کاذبه وده وه.لاندې جدول په سیمه ییزه کچه د گاونډیو هیوادونو او د افغانستان د اقتصاد کلنی وده (صرف د ارقامو له مخی، نه واقعی) په مقایسوي بڼه ښکاره کوي (خو بیا هم تر هیڅ څخه ډیره بڼه ده او یوه بیساری لاسته راوړنه یی بللای شو).

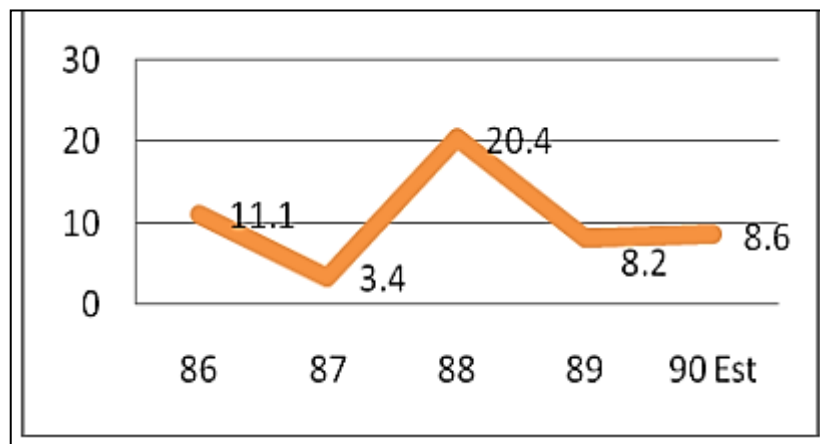

Source: IMF Country Report No. 11/330, November 2011

د افغانستان او دسیمی د هیوادونو کلنی اقتصادي ودی مقایسه (۲۰۰۸ - ۲۰۱۲ کلونو ترمنځ)

که په تیروڅوکلونو کې د افغانستان کلنی ودې ته وکتل شي، نوښکاری چی دغه وده دزیات نوسان لرونکې وه چې دلیل یې مستقیماً هیواده په مختلفوکلونو کې دمرستودبهر اومقدار په اندازې پورې تړاو پیدا کوي. لاندې جدول په بیلابیلوکلونو کې دهیواد داخلي ناخالص محصول دودی دنوسان څرنگوالی ښکاره کوي :

د افغانستان د GDP د ودی اندازه

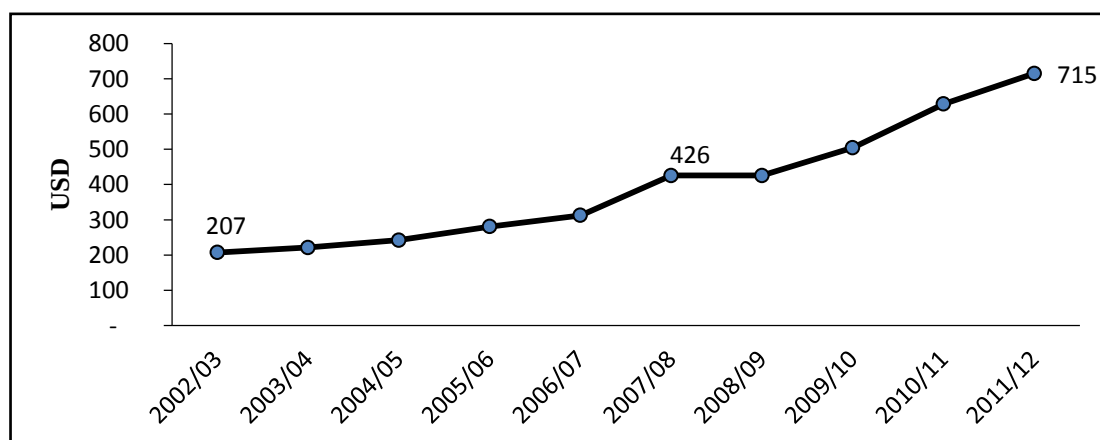

شمسی کلونه ۱۳۸۶-۱۳۹۰

سره له دې چې دسړي سر عايدپه ملي پرمختيايي ستراتيژي کې ديو مشخص معيار په توگه نه دی ټاکل شوی، خودبشري انکشاف شاخص (Human Development index) اودزريزې داهدافو (MDGs) لپاره يوله مهمومعيارونوڅخه شميرل کېږي. ښکاره خبره ده چې دافغانستان اقتصادچې ترډيره حده دنړيوالو مرستوپه مټ نوی غوړيدلی، دسړي سر عايدهم په مختلفو وختونو کې دمرستوداندازې له بدلونونو سره په موازي ډول بدلون موندلی ای، اوهمدغه دسړي سر عايد (PCI) زیاتره وخت دخلکو د ژوند دکچې ديوې نښې په توگه منل کېږي.

دخوښی خبره ده چې په تيره لسيزه کې دبشري انکشاف په برخه کې ډيرډيام وړپرمختگ رامنځته شوي اودبشري انکشاف شاخص چې دزريزې داهدافولپاره يومهم معياروه له 0.25 څخه په ۲۰۰۲ کې تر 0.4 پورې په ۲۰۱۲ کال کې لوړشوی. همداراز دسړي سر عايدو اندازه په افغانستان کې دنړيوالې ټولنې دهراړخيزو مرستوله پيل څخه په دوامداره توگه مخ پرلوریدوده اوپه ځانگړي ډول دملي ستراتيژۍ دپلي کيدلوپه دوره کې دسړي سر عايدوده لاپه زياتيدوښکاري چې داپه کلي ډول دهيواد داقتصاد دغوړيداپه ماناده اولاندې جدول دغه حقيقت په ښکاره ډول بيانوي:

سړي سر ناخالص عايد (ارقام په امريکايي ډالرو)

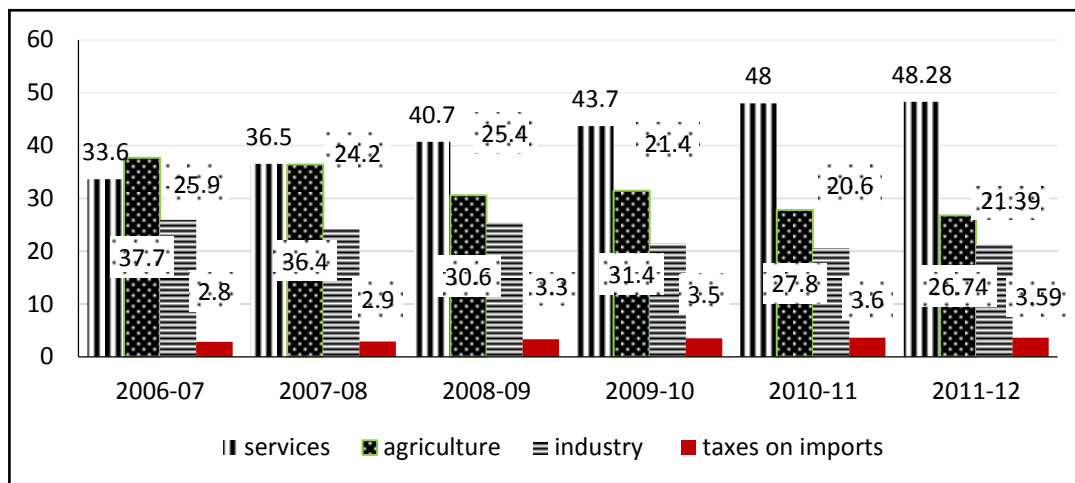

Source: CSO (2012), Data from Department of National accounts.

دملې عاید ترکیب اوسکتوري پرمختګ :

د افغانستان د GDP درشپه کلونو کې تر ټولو مهم سکتورونه د خدماتو سکتور، د زراعت سکتور او د صنعت سکتور دي. له دې جملې څخه د خدماتو سکتور تر ټولو لویه ونډه لرله او په مقابل کې د صنعت سکتور ونډه کمه او نسبت نورو سکتورونو ته یې لږ وده لرله. لاندې جدول دملې تولید ترکیب د سکتورونو په تفکیک سره ښکاره کوي.

په (GDP) کې د سکتورونو د سلنې ونډه

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2007 to 2012)

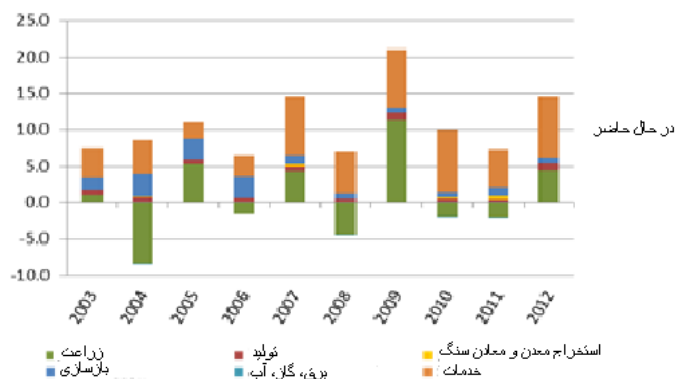
د افغانستان اقتصاد تر اوسه په کرښه پورې تړلی دی او د کرنې سکتور د اقتصاد په وده، د کاري فرصتونو په را منځته کولو، د لورې په کمو، د خوړو امنیت او مالی هوسایي کې مهم رول لوبوي. پورتنی ارقام په خپله دا موضوع ثابتوي.

په سلنوکې له ا ټیاڅخه زیات د هیواد نفوس او د نوي سلنه څخه زیات بیوزله خلک په کلیوالي سیمو کې ژوند کوي او کرښه ددوی په ژوندانه کې مهم رول لوبوي. د ساري په توګه په ۲۰۱۲/۲۰۱۱ میلادي کال کې کرنې د ۴۹ سلنې شاوخوا ټول کورنۍ عواید تامین کول. او د هیواد په سلوکې ۳۰ وګړو لپاره د عایداتو مهمه منبع وه. همدارنګه په کرښه کې ۴۰ سلنه د کار قوه موجوده ده. اگر چې دا د کار قوه ټوله ورځ په کرونده کې کار نه کوي د کار زمينې، د ورځې معادل (FTE) د کرنې په سکتور کې ۲،۵ – ۲،۷ میلیونه تخمین کيږي. او هغه کاري زمينې چې د کرنې له لارې په نورو اقتصادونو کې (لکه د غنمو ژرنده، اوره کول، د کرنیزو موادو پروسس) جوړوي، ۳،۲ – ۳،۴ میلیون تخمین کيږي. یعنې د افغانستان اقتصاد کې په عجیب ډول یو شمیر نور اقتصادي فعالیتونو کرنې پورې تړلی دی. (ټول - وخت استخدام یا کار ګومارنه هغه ده چې یو وګړی په یوه کال کې اټکلا له ۲۰۰ ورځو څخه زیات په کار بوخت وي)

کرښه او کرنیز فعالیتونه به په افغانستان کې د مهمو کاري زمینو په توګه د راتلونکې لپاره هم پاتې شي. او د کاري زمینو د برابرولو لپاره به یوه ښه هیله واوسي. که څه هم په ۲۰۱۲/۲۰۱۳ میلادي کال کې د جګړو څخه د وروسته بیا رغونه کې خدمتونه د ۵۳،۳ سلنه ناخالص تولید تر ستونې تیر کړي و. خدمتونه په پراخه اندازه په خپل لومړني حالت باندې پاتې شول، د عمده او پرچون د خدمتونو په توګه، ترانسپورت او دولتي خدمتونو په ضعیف شکل وجود درلود. د خدمتونو په سکتور کې د کاري زمينې اوسنی حالت د ګواښ سره مخامخ دی. ځکه چې وړاندوینه کيږي چې د نړیوالو مرستو په غوڅیدو سره به ددی سکتور د تقاضا اندازه هم لږه شي، د تولید سکتور یو فعال سکتور نه دی او په ناخالص تولید کې لږه اندازه برخه (۱۲،۸ سلنه) لري په واقعیت کې د ودې په بهیر کې تولیدی سکتورونو او له هغې جملې کرنې دومره څرګند نقش په تیره لسیزه کې نه درلود، لکه هغو مړه بالقوه پوتانسشیل چې لري، یعنې موږ د کرنې سکتور څخه په مراتبو اوچت عاید ترلاسه کولای شو. داسې نه ښکاري چې د کاني منابعو را ایستل به د کار د زمينې، که مسلکي او یا نیمه مسلکي واوسي، د پاره ښه فرصت تیار کړي، خوکرښه به تر څو نورو کلونو پورې هم ګڼ شمیر نفوس د ټول وخت لپاره په کار وګومارلی شي. د کرنې د فعلی اهمیت په هکله بیا هم لاندې جدولونه وګورئ:

د ارزښت زياتيدو کي د سکتورونو سهمونه

د سکتور برخه د اصلي ناخالص داخلي توليد په رشد کي (دفيصدي په اساس)

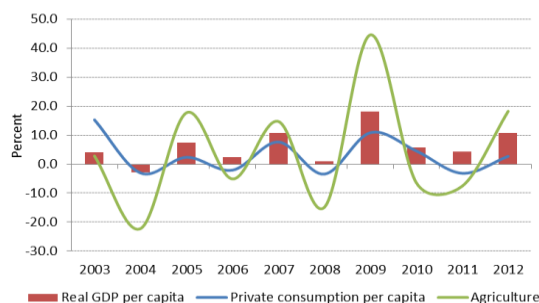
2012 - 2013	2006 - 2007	2002 - 2003	
24.6	29.2	38.5	کرنه
21.8	28.8	23.7	صنعت
12.8	16.7	18.7	توليد
1.0	0.4	0.1	کانونو ايستل
8.0	11.6	4.8	بيا رغونه
0.1	0.2	0.1	نور صنايع
53.5	41.9	37.8	خدمتونه

منبع: احصائيه مرکزی اداره

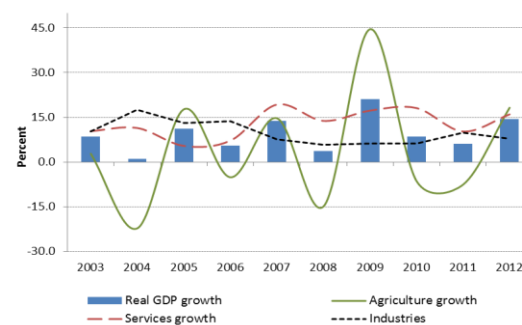
د افغانستان د اقتصاد په جوړښت کي په بدلون برسیره، کرنه د اقتصادي ودې د يوه ستر عامل په توگه پاتي کيږي. په ۲۰۱۲ کال کي کرنه د ۸،۳ سلنه توليدي ناخالص ودې د نيمې څخه زياته برخه تشکيلوله. په ۲۰۱۲ کال کي د اوبو او هوا شرايط د کرنې د پاره ډير مناسب و او د ډيرو محصولاتو سبب شو. په کرنه پورې قوي ترلنیا هم دا په ډاگه کوي چي څنگه د اقتصادي وده ډيره ماتيدونکي او دوام نه لرونکي ده.

په بهرني سوداگري کي هم په زغرده ويلای شو چي د افغانستان زياتره توليد (نږدې ۹۰ سلنه) او د دې هيواد زياتره صادرات په کرنه پورې تړلي دي. رسمي ارقام په ډاگه کوي چي صادرات زياتره مغزباب (چهارمغز، بادام، پسته) او وچي ميوې (مميز، گشته) او نور د کرنې څخه تر لاسه شوي توکي او غالي په ۲۰۱۲ / ۲۰۱۳ ميلادي کال کي تر ۵،۵ سلنه ناخالص توليد تشکيلولو. د تړياکو نه ثبت شوي زيات صادرات ۷-۸ سلنه پورې د کورني توليد ناخالص برخه جوړوله (اما دتور اقتصاد يا غير قانوني فعاليت برخه ده).

شکل 3: د ناخالص داخلي حقيقي توليد او خصوصي في واحد مصرف

شکل 2: د ناخالص داخلي حقيقي توليد او سکتورونو وده

منبع: د احصائي مرکزی اداري ارقام

منبع: د احصاي مرکزی اداري معلومات

د زراعت سکتور د افغانستان په اقتصاد او هم د خلکو په ژوند کي مهم رول لري، د هيواد تقريباً ۷۵ سلنه خلک په همدې سکتور کي په سيده توگه بوخت دي او د ژوند زياتره اړتياوې د همدې سکتور څخه په مستقيمه او غير مستقيمه توگه پوره کوي. په تيرو کلونو کي د زراعت سکتور هم په زياته اندازه نوساني (له لوړو ژورو ډکه) وده لرله، چي له منفي څخه تر مثبت ۴۰ سلني پورې رسيدله، د نورو دلایلو سره سره د هيواد د زراعت سکتور په زياته اندازه د اقليمي شرايطو څخه اغيزمن ده، يعني کلني اړوښت، اقليمي ناڅاپي پيښي او نور طبيعي عوامل په کرنيزو حاصلاتو د پام وړ تاثير لري. په دې دلایلو سره د زراعت سکتور په هيواد کي د دوامداره پرمختگ او له بيوزلي سره د مبارزې په لاره کي خورا مهم رول لري او داسي پاليسيو ته اړتيا ليدل کيده چي په پايله کي يې دا سکتور پرته له نوسانه په متداومه توگه پرمختگ وکړي، ترڅو له يوې خوا په هيواد کي خاصناً په دې سکتور کي تش ظرفيتونه، چي ښه پرميانه دي، په کار اچول شي واي او له بلې خوا يو زيات شمير هيوادوال چي بيکاره او دبېوزلي تر کرښي لاندې وو، په کار بوخت

او له د بیوزلی له کرنې پورته شوی وای، خو له بده مرغه دی برخه کی لازم کار ونشو، دهیواد دبیلابلو ولایاتو تر ټولو بڼی کرنیزی ځمکی تر غیر زراعتی استعمال لاندی راغلی یا هم زورورو، پخوانیو ټوپکوالو او قوماندانو غصب کړی. اوسمهال دغه سکتور له گڼو ستونزو سره مخ ده چې له هغې جملې څخه د مدیریت، زیربنا، مالی وسایلو او اغیزمنو پالیسیو او مقرراتو کموالی یا نشتوالی تر ټولو زیاتې د پام وړ دي.

د کرنی سکتور تولید (ارقام په زر ټنو)

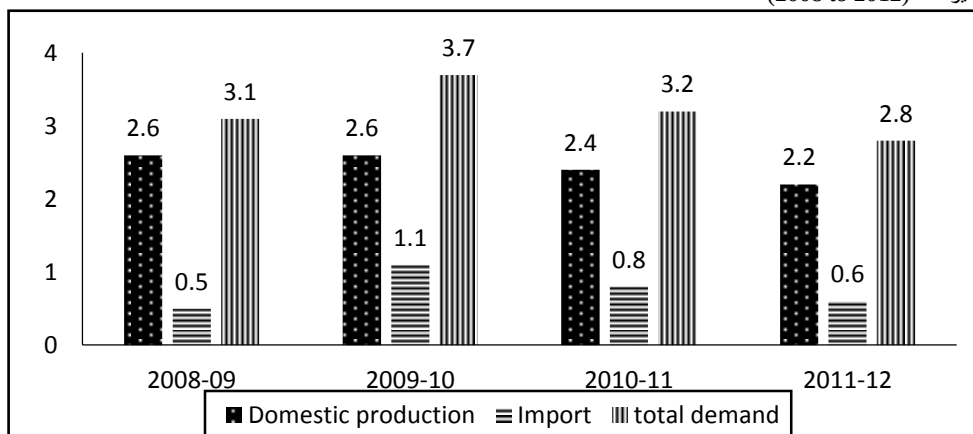
کرنیز توکي	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
ټول حبوبات	4459	5530	3646	6313	5715	2978
کچالو او جغندر	303	313.738	393.316	318.9	261.2	21.672
Nuts	53.35	81.374	51.66	96.202	75.6	17.986
پنبه	32	35.051	35	42.872	33	33

دافغانستان احصائیو کلنیو څخه (2007- 2012)

د کرنی سکتور نه یواځې د یو عنعنوي سکتور په حیث د پام وړ سکتور گڼل کیږي بلکې، د غذائی مصونیت په برخه کې هم یو له ستراتیژیکولومړیتوبونو څخه شمیرل کیږي، د تیرو کلونو رسمي ارقام په ځانگړي ډول د غنمو د تولید او توريد په هکله یو څه پرمختگ څرگند شوي چې په لاندې جدول کې د داخلي تولید او وارداتو ارقام د کلونو په تفکیک سره ښودل شوي پورتنی حقیقت بیانوي:

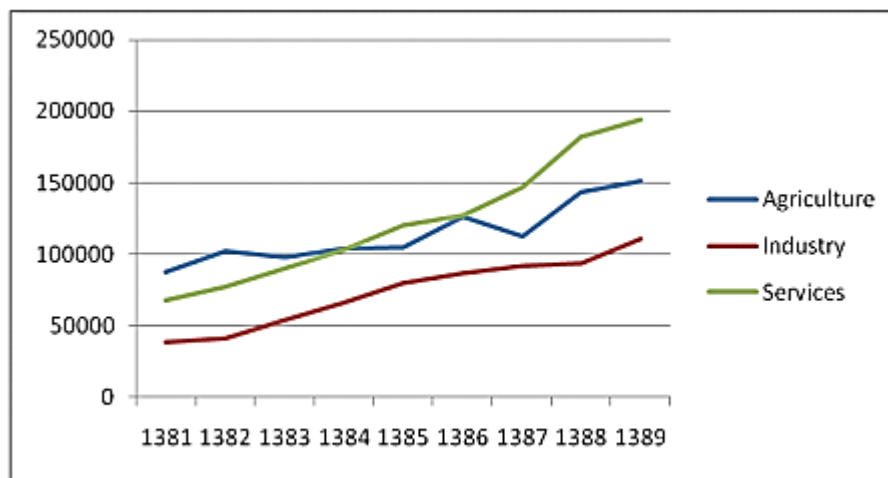
د غنمو تولید او توريد (میلیون ټنه)

دافغانستان احصائیو کلنیو څخه (2008 to 2012)

لکه څنگه چې په لاندې شکل کې لیدل کیږي په تیرو څو کلونو کې د خدماتو سکتور نسبت نورو ټولو سکتورونو ته ډیره بیړنۍ وده لرله او اوسمهال د هیواد په ملي عوایدو کې تر ټولو د لوړې فیصدی لرونکی سکتور دی.

د GDP ترکیب د ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۹ پورې. (ارقام په میلیون افغانیو)

Source: World Bank, Afghanistan, Economic Update May 2011, p. 17

څرنگه چې لیدل کېږي، د ملی پرمختیایي ستراتیژۍ په پرتله د کرنې په برخه کې د افغانستان د لومړنیو پنځه کلنو پلانونه محتوا ډیره دقیقه او عینی وه. مثلاً دافغانستان لومړنی پینځه کلن پلان کې د کرنې لپاره لاندې تدابیر په نظر کېوو:

- ددولتي فارمونو جوړول او نویو کرنیزو ځمکو ته د اوبو رسول .
- د پبله وری او شاتو د مچپو د روزنې پرمختیا.
- د ځنگلونو ساتنه او پراختیا.
- د فني زراعتي پرسونلونو روزنه او د تحقیقاتي مرکزونو جوړول.
- د زراعتي تخنیک رواجول او د کرنیزو امراضو او آفاتو په ضد مبارزه.
- د تخمونو اصلاح کول د څارویو د روزنې پراختیا.

په لومړي پنځه کلن پلان کې له کرنې سره یو ځای د هلمند د ناوې پراختیا پروژې او د کلیو د پراختیا د ریاست پروژه هم په نظر کې نیول شوي وه، چې ۱،۳ ملیارده افغانۍ بودجه ورته په پام کې نیول شوې وه، خو عملاً ۹۶۶ میلیونه افغانۍ چمتو شوې وې، واقعي انکشافی مصارف پورتنیو درېیو برخو کې ۴۲۱ میلیونه افغانۍ وې.

د کرنې د وزارت امریکایي متخصصینو د لومړي پنځه کلن پلان اول دوه کلونه د (پروگرام سبز ساختن) یا د شني ساحې د پراختیا لپاره جلا کړل او په نورو دریو کلونو کې د کرنیز ترویج لپاره کار وشو. د ۱۳۳۵ - ۱۳۴۰ پلان په ترڅ کې ۲۱۱ ترویجي مرکزونه جوړ شول حال دا چې په ټول افغانستان کې ۴۴ زره کلي وو. په ډاگه بنکاري چې دغه مرکزونه د ټولو کلیو لپاره کافي نه وو. په پلان کې ۸۰،۶ میلیونه افغانۍ د نوښتګرو بزګرانو د تشویق په خاطر په پام کې نیول شوې وې، چې مستحقو د هقانونو ته ورکړل شوې د دغه پلان په ترڅ کې د غنمو ۷۸۰۰ ټنه اصلاح شوي تخم بزګرانو ته ورکړل شو. همدارنګه ۵۱ زره نوي نیالګي کینول شول چې د شنه کولو تر پروګرام لاندې عملي شو. د یوې نتیجې په توګه ویلای شو چې لومړنی پنځه کلن پروګرام ښه پلان و. خو صرف د کرنې د وزارت او د دولتي پروژو په حدود کې عملي شو. د حکومت له ساحې بهر د ټول هیواد د کرنې په سکتور ډیر موثر ثابت نه شو، نو ځکه د خلکو په تیره بیا د کلیوالي سیمو د اوسیدونکو د ژوند په سطح کې هغومره ژور بدلون رانغی لکه توقع یی چې کیدو دا ځکه چې ډیر لګښت په زیر بنایي چارو لکه د بریښنا د فابریکو، سړکونو او د ښاري تاسیساتو برخه کې وشول، اما بیا هم وضعیت نسبي مثبت وګوند او لا هم د بدلون موندلو په حال کې و. تر ټولو یوه ګټوره دولتي پروژه چې احداث او بهره برداری ته وسپارل شوه، هغه د ننګرهار د ناوې د پراختیا پروژه وه چې څلور میکانیزه زراعتي فارمونه پکې جوړ شول، دغه پروژه هم زود ثمره نه وه، بلکې ثمر او حاصل او د حاصل عواید یی په لسم، پینځلسم کال د دولت عوایدو کې ولیدل شول، چې د ۴۰۰۰ شاوخوا کسان هم پکې استخدام (د کار موندنې فوق العاده ښه فرصت) او هر فارم د ستروسو د میوو د تولید ترڅنګ، د سبو تولید، د غلو- دانو تولید، سیلو، ښوونځی، کلنیک، سینما او میکانیزه یونټونه، د اوسیدو کورونه او نور ضروري تاسیسات او دمالدارۍ برخې لرلې. سره له دې چې دا هم دولتي پروژه وه، خو د ۳۰۰۰ هکتاره شاوخوا شخصي زراعتي ځمکو ته یی هم اوبه برابرې کړې او د تکنالوژۍ ترویج کې یی مهم رول ولوباو. له دې پرته دغې پروژې ګڼ شمیر ماهر تخنیکي پرسونل وروزل چې د خصوصي سکتور برخه کې یی رول ډیر مهم و. البته ددغې پروژې لږ برخه لومړنی پینځه کلن پلان کې او نوری برخې یی په نورو پلانونو کې تکمیل شوی. دا اصلاً د اوبو لګولو یوه مجتمع وه چې د بریښنا د تولید، تخنیکي ورکشاپونو، زراعتي تاسیساتو، ترانسپورت د ځمکې او خاورې د اصلاح او دکرنیزو علمي څیړنو برخې یی هم درلودې. حال دا چې د ملی پرمختیایي ستراتیژۍ د تطبیق د کلونو په ترڅ کې د کرنې، مالدارۍ او اوبو لګولو په برخه کې هیڅ

داسی یوه لویه مجتمع او اغیزمه پروژه موجوده نه وه او نه هم دومره اجرائات وشول، چی مختلف اهداف (د استخدام لازم فرصتونه، ددولت دعوایدو لوړول، د تکنالوژی ترویج او نور) یی درلودای.

د کرنی سکتور په دوهم پنځه کلن پلان کی

په دوهم پنځه کلن پلان کی د کرنی د سکتور په ډگر کی مهم اهداف په لاندې توگه ټاکل شوي وو.

✓ د بیلابیلو زراعتی او اختصاصی پروژو عملي کول او د عامه تغذیې ښه کول.

✓ د صنایعو لپاره د خامو موادو چمتو کول.

✓ په کرنیزو صادراتو کی زیاتوالی راوستل.

دغه پلان له ۱۳۴۱- ۱۳۴۵ ش کال پورې دوام وکړ چی په هغه کی ۲۲ مهمې زراعتی پروژې شاملې وې. د ۳۲۴۲ تنو نویو مامورینو استخدام هم پکې شامل و دغه شمیره استخدام د معارف او مالیې له وزارت څخه وروسته په دریم کمیت کی شمیرل کیده.

د مهمو پروژو نومونه دا وو:

اوبه لگول او د خاوري سروې، د کیمیاوي سرو تطبيق، د ماشین الاتو واردول، ترویجی او نمایشی قطعات، د جغندرو ځنگلونو او میوه لرونکو ونو پراختیا، د وړیو پیله وری او مچیو په تولید کی زیاتوالی، د بوټو او څارویو ساتنه، د محتوا له پلوه یی له لومړني پنځه کلن پلان سره توپیر نه درلود. د ټولو ولایتونو په پرتله په پکتیا، ننگرهار او هلمند کی ډیر کار وشو په ۱۳۴۸ کال کی وچکالي پېښه وشوه نو دولت مجبور شو چی د پلان په دوو وروستیو کلونو کی زیاته انکشافی بودجه د ځاگانو کیندلو ته ورکړي خو د ځاگانو کیندلو هیڅکله غوره نتیجه نه ده ورکړي بلکی غوره نتیجه د سیندونو روانو اوبو لپاره د بندونو په جوړولو کی وه، خو په تیره بیا د پنج، آمو او هریرود په سیندونو کومې پروژې عملي نه شوې په مجموع کی د اوبو لگولو په سکتور کی صرف د کابل پرسیند په هلمند سیند او ډیر لږ د وردکو ولایت کی په سیندونو باندې پروژې عملي شوې. د وچکالی او د دولت د اقتصادي ضعف او یو شمیر فني ستونزو له کبله د دوهم پنځه کلن پلان یو شمیر پروژې دریم پنځه کلن پلان ته ولیردول شوې. صنعتی پروژې عموماً د هیواد په شمال کی پلي شوې لکه په بغلان، جوزجان، بلخ او کندوز کی. د افغانستان د شاهي دولت د لومړنیو پنځه کلنو پلانونو تحلیل او ارزیابی وښوده چی نه یواځې دا چی د کرنی تولید او کی زیاتوالی راغی، بلکی گڼ شمیر دولتی فارمونه هم تاسیس شول، ورپسې د افغانستان د لومړنی جوهروری نظام اوه کلن پلان کی هم د کرنی سکتور مالدارۍ او اوبو لگولو برخو ته ډیره پاملرنه وشوه. د هغه مهال وضعیت ښودله چی په ۱۳۵۴ ل. کال کی د هیواد د ټول نفوس په سلو کی ۷۰-۸۰ وگری به کرنه کی بوخت وو. لکه د ۱۳۳۵ - ۱۳۵۱ کلونو په شان د اوه کلن پلان ۱۳۵۵ - ۱۳۶۲ کلونو کی هم کرنی د هیواد په سوداګري او ملي تولید کی لوی ارزښت درلود، نو ځکه په اوه کلن پرمختیایي پلان کی ورته لومړیتوب ورکړل شو. په دغه پلان کی اوبو، خاوري تخمونو او کرنیز تخنیک ته ډیره پاملرنه شوې وه. د دغه پلان لپاره تحلیل شویو ارقامو ښودله چی په هیواد کی ۴۴۴۲،۶ زره هکتاره کرنیزه ځمکه وه، چی له هغې جملې څخه ۲۲۲۹،۳ زره هکتاره یعنی ۵۲،۴٪ آبی او ۲۱۱۳ زره هکتاره یعنی ۴۷،۶٪ یی للمی زراعتی ځمکه وه للمی ځمکه کی یواځې غنم او وربشی کرل کیدای شي. ځنگلونه او څرخایونه ۵۶،۶ میلیون هکتاره ښودل شوي وو. چی په دی کی ۱،۹ میلیون هکتاره ځنگلونه او ۵۴،۷ میلیون هکتاره څرخایونه وو. د زراعتی ځمکو په سلو کی ۶۳ یی حبوبات او د حبوباتو په ډله کی په سلو کی ۶۹ یی یواځې غنم وو. خاوري د عضوي موادو له پلوه ضعیفی ارزیابی شوې وې او زراعتی امراض او د اوبو رسولو د شبکو د عنعنوي سیستم رواج د دهقانانو لویه ستونزه وه. د کوپراتیفونو نشتوالی او د زراعتی محصولاتو د انتقال لپاره د سرکونو نشتوالی لوی کمبود و چی باید په پلان کی ورته تدابیر سنجول شوي وای او د لومړني جمهوري نظام په اوه کلن پلان کی لاندې عمده زراعتی اهداف ټاکل شوي وو:

- د ملي عاید د لوړولو په خاطر د کرنیزو محصولاتو زیاتول.
- د خوراکي موادو او صنعتي خامو توکو د حجم زیاتول.
- د کرنیزو تولیداتو د صادراتو له طریقه د اسعاري عوایدو لوړول او په کرنیز موادو د متکي وارداتو تعویض.
- د بزگرانو د ژوند ښه کول او د عاید په وېش کی د نا انډولی له منځه وړلو په خاطر د دولت د عاید زیاتول.

- په ټولو کرنیزو تولیداتو کې د غنمو زیات تولید خوراکی لومړنیو توکیو ته د خلکو ډیره زیاته اړتیا ښکاره کوي د دغه پلان د تحقق په نتیجه کې لاندې زیاتوالی تر سترگو کېږي.

لاندې جدول پنځه کلن پرمختیایي پلان په ترڅ کې د یو شمیر زراعتي تولیداتو د زیاتوالي سلنه:

گڼه	محصولات	۱۳۵۴	۱۳۶۱	د بدلون سلنه
۱	غنم	۲۸۵۰	۳۵۰۰	۳۳
۲	جوار	۷۸۰	۹۵۰	۲۲
۳	وربشي	۳۸۴	۴۷۰	۲۲،۴
۴	صنعتي بوټي			
۵	پنبه	۱۶۰	۳۵۰	۱۱۹
۶	جغندر	۱۰۰	۳۵۰	۲۵۰
۷	گني	۶۰	۱۶۰	۱۶۷
۸	تيلي بوټي	۴۰	۶۰	۵۰
۹	سابه	۷۲۰	۱۱۵۲	۶۰
۱۰	میوی	۸۸۰	۱۱۷۰	۳۳

لکه چې ارقام څرگندوي ترټولو زیات بدلون په صنعتي بوټو (پنبه، گنيو او جغندرو) کې لیدل کېږي د دې معنا داده چې دولت غوښتل صنایع تقویه کړي خو میوې چې یو مهم صادراتي قلم وو نسبتاً لږ تغیر کړی تر ټولو لږ بدلون په جوارو کې تر سترگو کېږي.

د اوه کلن پلان د درېو انتخابي کلونو په ترڅ کې د یو شمیر کرنیزو تولیداتو د تولید اندازه:

شاخصونه	کلونه			د حقیقي تولیداتو زیاتوالی یا کمښت په ۱۳۵۵ کال کې د ۱۳۵۴ د کال پر اساس
	۱۳۵۴	۱۳۵۵	۱۳۵۶	
د حبوباتو مجموع	۲۸۵۰	۲۵۳۶	۲۶۵۲	۴۵،۸
	۷۸۰	۸۰۰	۷۸۰	۵،۴۹
	۳۸۴	۴۰۰	۳۰۰	۰،۷۵
	۴۳۵	۴۴۸	۴۰۰	۰،۹
	۳۲	۴۰	۳۵	۰،۸۸
	۴۴۸۱	۴۶۵۲	۴۱۴۷	۰
پنبه	۱۶۰	۱۰۶	۱۳۶،۵	۰،۸۸
	۱۰۰	۹۰،۶۶	۹۷	۱،۷
	۶۰	۶۸،۱	۶۴	۰،۹۴

٠,٩٤	٢٩٧٠	٣٣٣٨	٣٢٠	٢٠١٠	٢٠١٠
٠,٥٨	٣٦	٦٢	٤٠	٢٠١٠	٢٠١٠
				آبي او للمي	٢٠١٠
٠,٧٩	٦٦٠	٦١٨,٢	٧٢٠	فاليږ کاري	٢٠١٠
٠,٥٧	٢٠٠	٣٥٤	١٩٤,٥	کچـالو	٢٠١٠
٠,٧٧					٢٠١٠
٠,٩١	٦٩٢	٩٠٠	٨٨٠	ميوي	٢٠١٠
١	٥٣٠	٤٧١	٤٢٠	انگور	٢٠١٠
١,٤	٥٨١	٤١٥	٣٧٥	نور بوټي	٢٠١٠

سرچينه: پوهاند حميدالله امين، جغرافيه زراعتي افغانستان اودوكتور محمد علم اسحاقزي، تحليل و ارزيايي پلانهاي انكشافی و تثبيت....

همدارنگه د مالدارۍ په برخه کې چې د کرنې يوه برخه وه او د مالدارۍ وده له کرنې سره په مستقیمه اړيکه کې ارزيايي شوی وه مهم تدابير په پام کې وو: د اوه کلن پرمختيايي پلان په ترڅ کې د حيواني توليداتو ارزښت د ملي نا خالص محصول په سلو کې ١٨ برخه جوړوله. له اوه کلن پلان څخه مخکې په ١٣٥٤ هـ ش کال کې د مالدارۍ محصولاتو د صادراتو له امله د ټولو اسعاري عوایدو په سلو کې ٣٠ - ٣٥ برخه جوړوله. مالدارۍ ډیره عنعنوي بڼه درلوده نو ځکه دولت د یو شمیر حیواني کلنیکونو جوړولو، د څرخایونو د اصلاح او د مالدارانو د معلوماتو د زیاتولو او ترویجی پروگرامونو پراخولو ته په پلان کې ځای ورکړ. ډیره مهمه خبره دا وه چې دغه ارقام او تحلیلونه د باور وړ او کره وو.

د اوبو لگولو چارې:

د ١٣٥٥ - ١٣٦٢ اوه کلن پرمختيايي پلان په ترڅ کې د اوبو لگولو د چارو بڼه کول د کرنې او مالدارۍ د ترقی بنسټ وبلل شو. له دې امله چې د وربښت منځنۍ حد په کال کې صرف ٢٩٤,٧ ميلي متره اټکل شو او دغه اندازه وربښت د ونو - بوټو لپاره کافي نه دی، نو باید د اوبو لگولو یو سیستم چې د ابیارۍ له شبکو څخه جوړوي په پام کې نیول شوی وای. د دې مقصد لپاره دولت په اوه کلن پلان کې د اوبو لگولو لاندنۍ شبکې او پروژې په نظر کې نیولې وې. دغه برخې په درېو کټگوریو ویشل شوي وې:

الف: لویې پروژې:

١. د خوش تپيې کانال او د واټر پمپ سټیشن.
٢. د کوکچې د اوبو لگولو جوړښت.
٣. د فراه رود پرمختيايي پروژه.
٤. د هریرود د اوبو لگولو د سیستم پرمختیا.
٥. د کیلگي د برېښنا او د اوبو ذخیرې د بند پروژه.
٦. د بلخ په سیند باندې د چشمه شفا د اوبو د ذخیرې د بند مطالعه او جوړول.

۷. د پنجشیر د بند پروژه.

ب: کوچنی او متوسطې پروژې:

۱. د غزني د سرده د اوبو لگولو پروژه.

۲. د پروان د اوبو لگولو پروژه.

۳. د کندز خان آباد د اوبو لگولو د اصلاح پروژه.

۴. د چهاردرې د گورکان بریښنا او اوبو لگولو د پرمختیا د اصلاح پروژه.

۵. د غوربند پروژه.

۶. د بدخشان د سنگ سهر د اوبو لگولو پروژه.

۷. د ننگرهار د کامې د اوبو لگولو پروژه.

۸. د لغمان د نهر کریم د اوبو لگولو پروژه.

۹. د میدان وردک د خروار د سیمې د کور چنار د اوبو لگولو د سیستم اصلاح.

۱۰. د پنج د سیند د غاړو استحکام.

۱۱. د نیمروز او هلمند د حوزې د اوبو لگولو د سیستم انکشاف.

ج: د یو شمیر بندونو او نهرونو ترمیم او اصلاح.

۱. د بند سراج د بند جوړول او د مربوطه کانالونو کانالونو اصلاح.

۲. د کجکي د پرچاوي د دروازو ترمیم.

۳. د کجکي د لویدیځ برخې د پروژې ترمیم.

۴. د کوز دروېشان د کانال غځول.

۵. د آلوباغ د بند د ذخیرې جوړول.

۶. د کمال خان د بند ترمیم او د سیلاو د کنترول د سیستم بڼه کول.

۷. په هلمند کې د خوابگاه د بند جوړول.

۸. د نیمروز د سیند بند.

۹. د نهر لشکري د اوبو رسولو شبکه.

د دغو پروژو د تطبیق اهداف په لاندې توګه وو:

I. د اوبو او خاورې د منابعو د متوازن انکشاف او د کرنې، مالدارۍ، صنعت، او د بریښنا د انرژي د سکتورونو وده.

II. د نا مساعده اقلیم د ناوړه اغیزو کمول، د موسمي سیندونو څخه استفاده، د سیلاونو د تخریب مخنیوی، د وچکالۍ په اړوند د تدابیرو نیول او د زراعتي تنوع رامنځته کول.

III. اوبه د هیواد مهمه منبع بلل شوی وه نو د ځمکې لاندې او د ځمکې په سر اوبو څخه د غوره استفادې امکان برابرول او د اوبو د منابعو ډیره بڼه اداره او تنظیم.

IV. د اوبو لگولو د لویو او منځنیو پروژو په کار اچولو له لارې د استخدام د کچې لوړول.

د افغانستان په اوه کلن پلان کې زیاته اندازه مالي منابع د اوبو لگولو زیربنایي پرمختیا پروژو ته ورکړل شوی و. د ټولې پانګې اچونې په سلو کې ۱۸،۲ یعنی ۳۲ میلیونه افغانۍ د اوبو لگولو پروژو ته ورکړل شوې وې.

په دې توګه که چیرې یوه مقایسه ترسره شي، زموږ تیر پلانونه تر ملي پرمختیایي ستراتیژۍ ډیر دقیق، په علمي میتودولوژۍ ولاړ، له واقعیتونو سره برابر، د نتایجولرونکي، د غوره اهدافو درلودونکي او منسجم وو.

بیوزلی سره مبارزه

افغانستان د اوسنۍ نړۍ د وروسته پاتې هیوادونو له ډلې څخه دی چې د سړي سر کم عاید او د زیاتره خلکو لپاره د ژوند ټنټه کچه لري . د هیواد تقریباً ۳۶ سلنه خلک د بیوزلۍ تر کرښې لاندې ژوند تیروي او وروستی سړي ګانې ښکاره کوي چې په هیواد کې هر ډول اقتصادي ناوړه بدلون او څپه به له ۵۰ سلنې زیات وګړی د بیوزلۍ تر کرښې لاندې تیل وهي چې د دې حالت مخنیوی د ډاډمنو او د اوږد مهاله اغیزلرونکو پالیسیو او د کارنده اقداماتو غوښتنه کوي . د (NRVA) د سړي د معلوماتو له مخې د ملي پرمختیایي ستراتیژۍ د تطبیق په کلونو کې د فقر کچه د هیواد په سطح نده راښکته شوي او اوس هم د هیواد زیاتره نفوس ، په تیره بیا کلیوال او کوچیان له بیوزلۍ سره لاس او ګریوان دي :

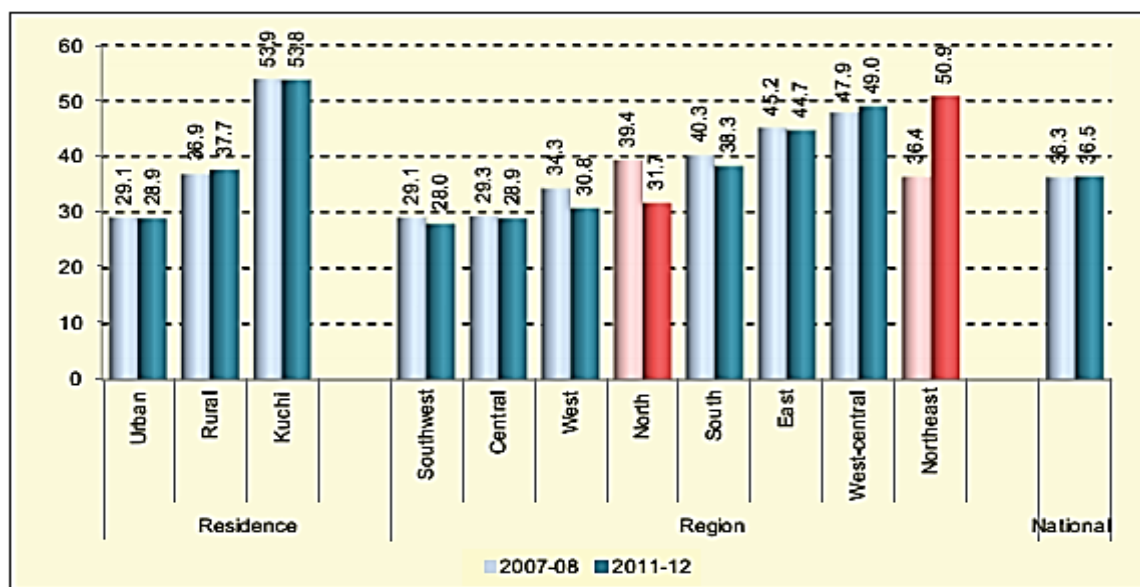
د (NRVA) د سړي په کلونو کې په هیواد کې د بیوزلۍ کچه

کال	۲۰۰۸-۲۰۰۷	۲۰۱۲-۲۰۱۱
د بیوزلۍ کچه	۳۶،۳٪	۳۶،۵٪

Source: NRVA – 2011-2012

لاندې جدول په هیواد کې د فقر تریند یا میلان ښکاره کوي او په ملي کچه همدا راز د زون په کچه او د کلیوالو او ښاري سیمو په تفکیک سره د فقر کچه ښکاره کوي. لکه څنګه چې ښکاره، د هیواد په کچه له فقر سره د مبارزې هڅو کومه د پام وړ نتیجه نه لرله او هیواد لا هم د بهرنیو مرستو او پرله پسۍ کلونو په تیریدو سره د فقر په هماغه کچه کې دی، چې پخوا و . په دې مانا چې په هیواد کې د شوو مرستو او پلي شویو پروژو څخه په زیاته اندازه عامو خلکو ته ګټه نده رسیدلې او د هیواد په کچه پانګه د یوې خاصې طبقې په لاسونو کې غورځیدلې ده .

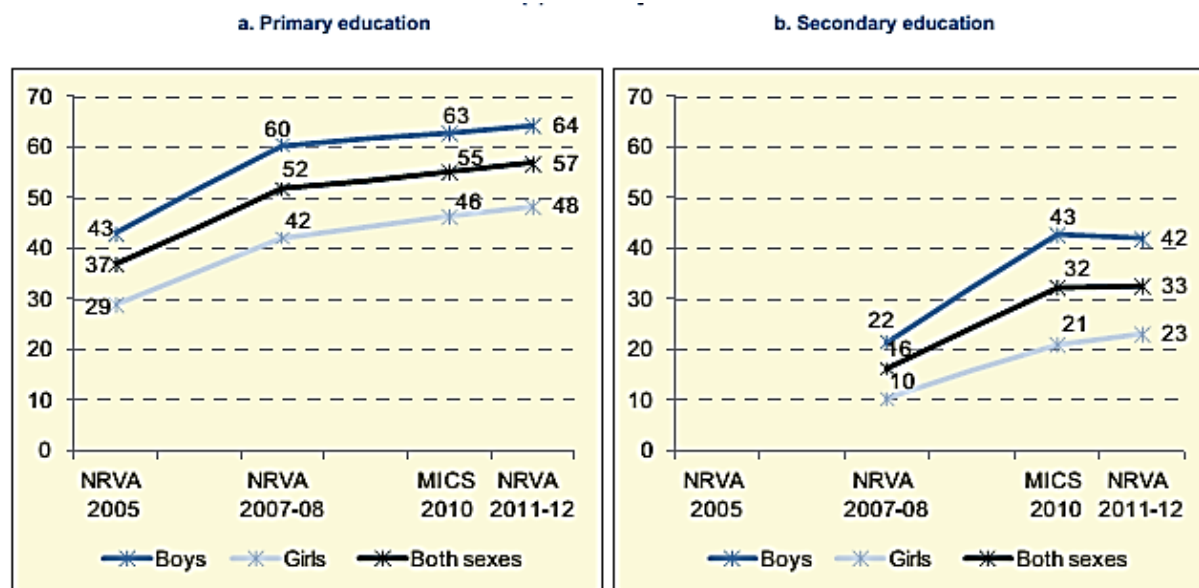
(۱۴) جدول : د فقر د فیصدي کچه او میلان د هیواد، زون او اوسیدنځای په بنودلو سره

له پورتنی تحلیل څخه معلومېږي چې په تیرو کلونو کې د فقر کچه نه ده راښکته شوې او په دې لار کې ډیر پرمختګ نه ده شوې چې عمده دلیل یې د استخدام د فرصتونو کموالی ښودل شوې، حال دا چې موږ داسې فرصتونه لرل او اوس یې هم لرو.

ښوونه او روزنه او دنارینه وو او ښځینه وو ونډه

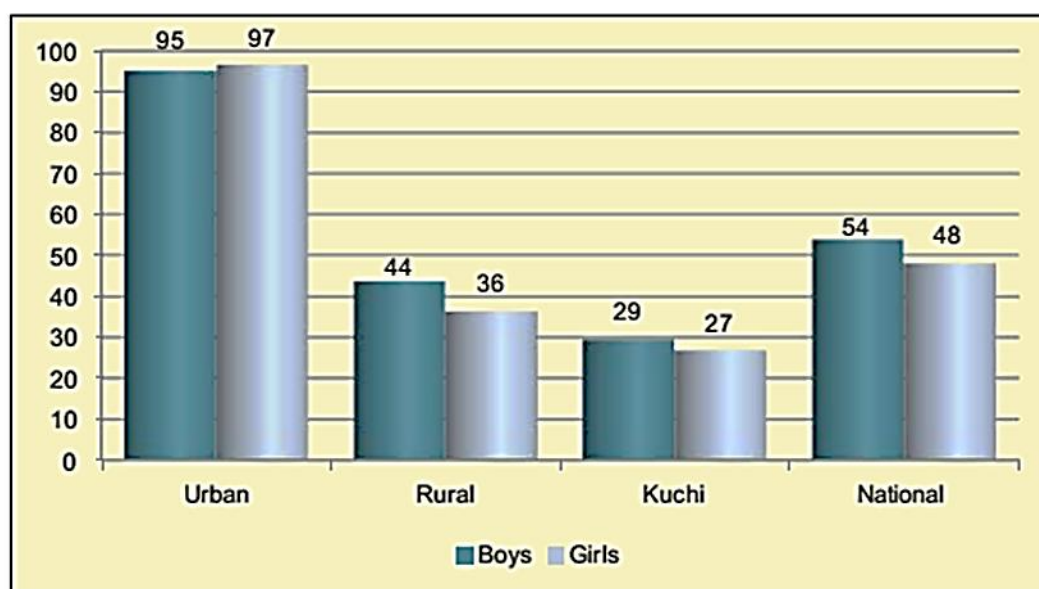
د ښوونې او روزنې او په هغې کې دنارینه او ښځینه وو د ونډې په هکله د (NRVA) د سروېګانو مقایسوي ارقام په لاندې شکل کې ښودل شوي، لکه څنګه چې ښکاري د ۲۰۱۰ کال لپاره ټاکل شوې وه، چې ۶۰٪ نجونې او ۷۰٪ هلکان به په ابتدایي زده کړو کې داخلېږي، خو لاهم دغه هدف ندی ترلاسه شوې، بیا هم په وروستۍ کال کې نظر ۲۰۰۸ کال ته یوښکاره بدلون رامنځته شوې دی. همداراز دغه دواړه شکلونه په مقایسوي ډول ښکاره کوي چې نظر ابتدایي زدکړو ته په ثانوي زده کړو کې یوچټک زیاتوالی راغلی چې ښي خواته شکل دغه حقیقت ښکاره کوي.

د لومړنيو او ثانوي زده کړو کې د جنسيت په تفکيک سره د داخلي کچه

معارف ته د لاسرسي او د دخول د کچې د کموالي لپاره د ګڼو د لاسرسي سره يوهم د زده کړو مرکزونو او بڼو نځيو ته لاسرسي ښودل کېږي. که چيرې دغه اسانتياوې ټولو هيوادوالو ته برابره شي بڼايي په معارف کې د هلکانو او نجونو د ګډون کچه ټاکلې هدف ته ډير نژدې شي. لاندې شکل کې داوسيدنې د سيمو په تفکيک سره په هرو دوو کيلو متر کې د ښوونځيو او معارف اسانتياو د موجوديت او لاسرسي کچه ښکاره کوي

د اوسيدنځای او جنسيت په تفکيک په هرو ۲ کيلو متر کې د معارف لومړنيو اسانتياو د موجوديت او لاسرسي کچه

Source: NRVA, 2011-2012 report

همدا راز لاندې جدول د هيواد په کچه د ثانوي ښوونې د ترټولو نږدې اسانتياوو کچه ښکاره کوي چې د دې ارقامو له مخې هغه ښوونيزې اسانتياوې چې د صفر او دوه کيلو مترو په فاصله کې دي، نسبت نورو ته زياتې دي .

Province	Boys' lower secondary education				Girls' lower secondary education			
	0-2 km.	3-5 km.	6 or more km.	Total	0-2 km.	3-5 km.	6 or more km.	Total
National	1,683	576	846	3,106	1,541	466	1,136	3,143

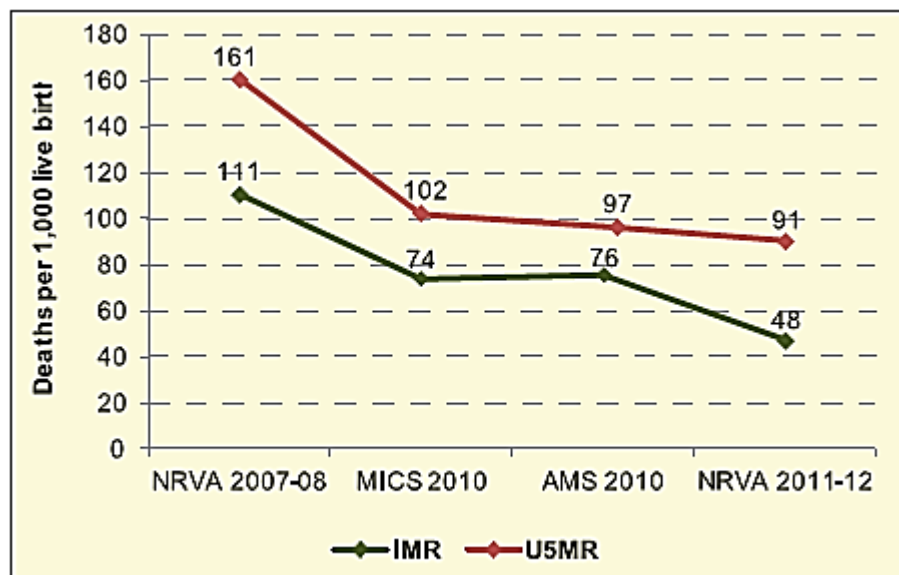
دثانوي زده کړو د مرکزونو څخه د زده کوونکو واټن (ارقام په ۱۰۰۰)

سرچينه : NRVA 2011-2012

د د زده کړو او ظرفيتونو په اوچتولو کې زموږ ستونزه او نيمگړتيا دا وه چې موږ مسلکي ، تخنيکي او حرفوي برخو ته لازمه توجه ونه کړه، مثلاً د حقوقو اوسياسي علومو د لسو تنو فارغانو په وړاندې مو يو برمه کار، خراط يا د تيليفون ماهر ونسو روزلای، د ادبياتو د لسو تنو فارغانو په وړاندې مو يو نرسري روزونکي، يو د خنکولو ساتونکي، يو د نساجي ماهر، يو پيله ور، يو د ورښمو د چنچيو کارگر، يو دشاتو د مچيو کارگر ونشو روزلای، په کليوالی تشبثاتو کې او د کرنې، مالدارۍ او ښوالی برخو کې د ټول – وخت بوختيا او استخدام ډاډمن نشو. په دې توگه د توليد د ډگر ظرفيت ټيټ پاتې شو او د کار د بازار لپاره مهارت ته توجه نه وه، پايله دا شوه چې بيکار ډيپلوم لرونکي مو ډير شول. حال دا چې نورو هيوادو کې مثلاً ايران يا کوريا کې د حرفوي زده کړو خواته ډيره پاملرنه شوې ده. دا يوه مهمه تجربه وه چې اوس هم که ورته پاملرنه وشي ، کافي وخت ورته لرو. اعليحضرت غازي امان الله خان د خپلو ريفورمونو پر مهال د بريښنا متخصص، د فارمسي متخصص، د تيليفون متخصص، د نساجي، صابون جوړولو، موزي جوړولو، د تار او تنۍ، د ترکاني فابريکي، ددباغۍ حرفي ،دشکري فابريکي جوړولو او نورو توليدي برخو ته توجه وکړه، خو موږ اتيا کاله وروسته دغه مهم په نظر کې نه و نيولی. دا خو لا څه چې يو شمير تحصيلي ځانگي د هيواد دارتياوو په پرتله ډيری لوکسی او بلند پروازانه وی او دی !

د ماشومانو مړينه

د ماشومانو د مړينې کچه (infant mortality rate) يا (IMR) چې ټولوله ۱۲ کلونو کم عمر لرونکو ماشومانو ته په هرو ۱۰۰۰ ماشومانو کې تعريف شوي او د پينځه کلنۍ څخه ټيټ عمر هرو زرو تنو ماشومتو کې (U5MR) يا (under 5 mortality rate) سلنه اونسبت په لاندې توگه سنجول شوی دی. لاندې جدول د ۲۰۰۸ ، ۲۰۱۰ او ۲۰۱۲ کلونو مقاييسوي ارقام د دواړو تعريفونو لپاره ښکاره کوي او گراف په ښکاره ډول يو ښکته والی يا نزولي ميلان لري چې د دواړو تعريفونو سره سم د ماشومانو په مړينه کې تدريجي کموالی ښکاره کوي . په دې توگه په افغانستان کې د طالبانو د دورې تر پای ته رسيدو پورې د افغانستان د نفوسو د پينځه کلنۍ څخه ټيټ عمر وفيات ډير زيات و، دغه اندازه مړينې د روغتيايي خدماتو د نشتوالی، ناوړه تغذي، ناپاکه د[ښلو اوبو، د واکسين نشتوالی او د ميندود بيسوادۍ له امله و.

د سرویګانو په تفکیک د ماشومانو د مړینې کچه په بیلابیلو اندیکاتورونو سره. (ارقام په ۱۰۰۰)

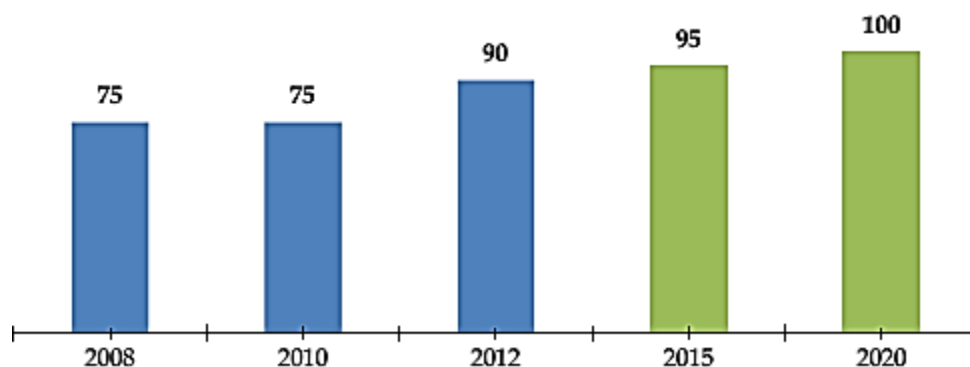
روغتیايي خدمات او د څښلو اوبه :

د ملي پرمختیايي ستراتیژۍ د تطبیق په دوره کې د روغتیا په برخه کې نسبتاً زیات پرمختګونه شوي او د هیواد په کچه د روغتیانریدل‌سیستم یو ځل بیا د جوړیدو په لور چټک ګامونه اخیستي. لاندې جدول د روغتیايي پاملرنې د اسانتیاوو موجودیت ښکاره کوي چې د هیواد او د نفوسو د اوسیدنځایونو په تفکیک سره ښوول شوي. لکه څنګه چې ارقام ښکاره کوي په ښاري سیمو کې روغتیايي اسانتیاوې تر کلیوالو سیمو زیاتې دي او د هیواد په کچه د کوچیانو لپاره دغه اسانتیاوې تر ټولو کمې برابرې شوي چې عمده دلیلې د هغوی د ژوندانه ځانګړي شرایط او کلتوري ځنډونه ښودل شوي.

Type of health facility, residence	Female health care staff				Male health care staff			
	Urban	Rural	Kuchi	National	Urban	Rural	Kuchi	National
a. Health post								
Community health worker	91.9	58.3	45.9	67.4	96.8	72.7	93.9	79.6
b. Public clinic								
Doctor	96.0	52.3	52.3	63.1	98.9	91.4	100.0	93.6
Nurse	96.0	66.3	60.1	73.3	97.2	88.5	96.8	91.0
Midwife	96.7	85.5	80.4	87.9	na	na	na	na
c. District or provincial hospital								
Doctor	97.6	87.1	89.0	89.7	100.0	97.9	100.0	98.5
Nurse	99.6	92.0	97.9	94.1	97.7	86.5	96.5	89.8
Midwife	100.0	97.1	98.6	97.9	na	na	na	na
d. Private doctor or hospital								
Doctor	95.7	72.3	88.9	79.1	98.3	92.0	100.0	94.0
Nurse	95.9	74.5	92.4	80.8	87.2	63.8	96.1	71.6
Midwife	97.9	86.3	92.4	89.5	na	na	na	na

په نږدې روغتیايي مراکزو کې د روغتیايي کارکوونکو موجودیت د اوسیدنځای، کارکوونکو او جنسیت په تفکیک سره.

همدا راز د (MDGs) د ټاکلو موخو په برخه کې د هیواد د وګړو لپاره په مناسبه بیه د لومړنیو درملو موجودیت په لاندې جدول کې ښکاره شوي او د ارقامو میلان ښکاره کوي چې په ۲۰۲۰ کال کې دغه موخې ته په همدې سرعت سره رسیدل ممکن ښکاري .

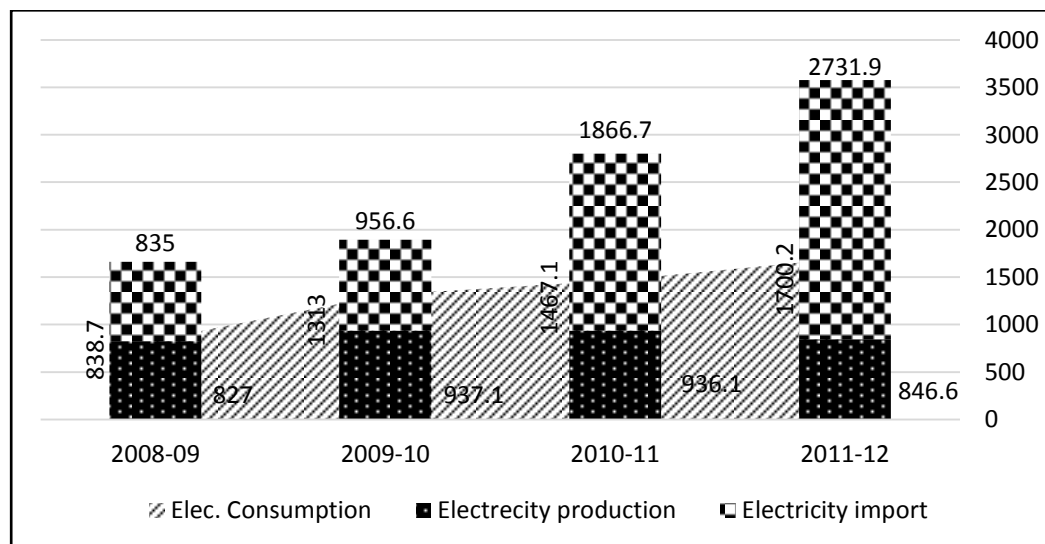
په متداومه توګه په مناسبه بیه د لومړنیو درملو ته هیواد د نفوسو لاسرسی (په فیصدي)

سرچینه : د افغانستان لپاره د MDGs راپور ۲۰۱۲

زیربناو طبیعي سرچینې :

انرژي: په زېربناکې دپانګونې او پرمختیایه هکله د تیر وکلونو ارقام ښیي چې زیاتره ښارونه اوسمهال لږترلږه د لومړنیو اړتیاو لپاره بریښنا لري، خو زیاتره بریښنا بهر څخه واردیږي . برسيره پردې لکه څنګه چې په لاندې شکل کې ښکاري داخلي ظرفیت دومره په ناوړه حالت کې دی، چې آن د وارداتي بریښنا د مصرفولو وړتیا هم نلري .

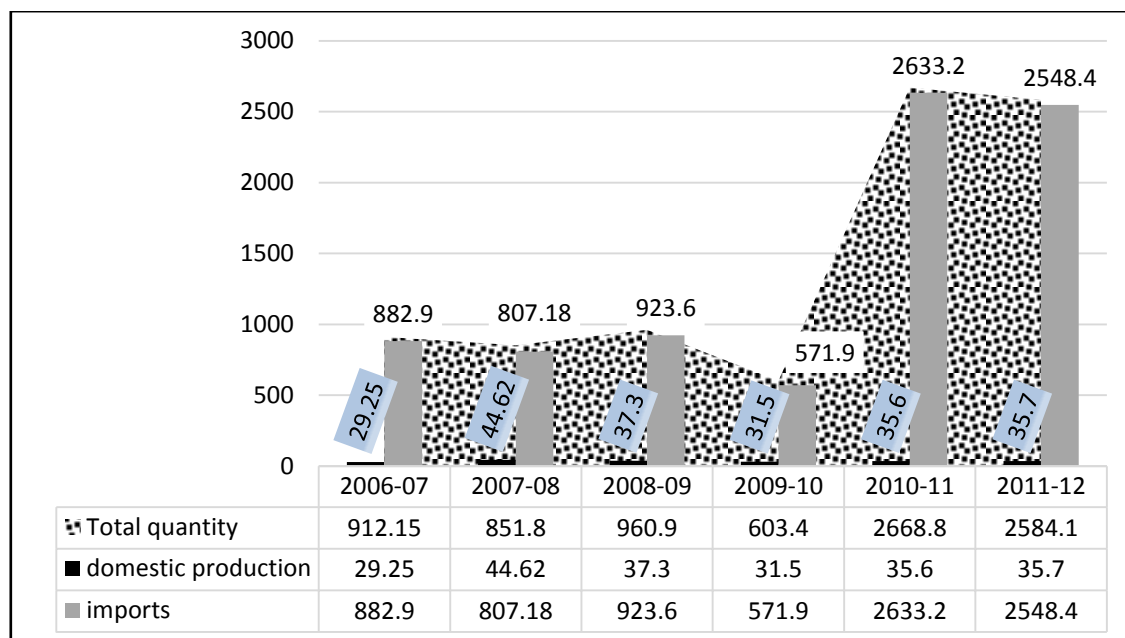
د بریښنا تولید ، توريد او مصرف (میلیون KW/h)

د افغانستان له احصائیوي کلنیو څخه ۲۰۰۹-۲۰۱۲

د افغانستان د منځنيو او درنو صنايعو په برخه کې تر ټولو مشهور يی سمنت دي . داچې په تيرو کلونو کې د هيواد په کچه د بيارغونې پروژې روانې وې او د سترو زيربنائې پروژو لپاره د ساختماني موادو لپاره کلکه اړتيا وه، نو دا اړتيا ددې لامل و گرځيده، چې په هيواد کې دننه د سمنتو د توليد فابريکې يوځل بيا فعالې او داخلي توليدات رامنځته شي . لاندې جدول په هيواد کې د سمنتو توليد د کلونو په تفکيک سره ښکاره کوي :

د سمنتو توليد او توريد (ارقام په زر ټنه)

د افغانستان له احصائيو کليو څخه ۲۰۰۷-۲۰۱۲

خو په دې برخه کې په رسمي گزارشونو او ازقاموياور نشي کيدای. دا ځکه چې له ۱۳۷۰ کال څخه وروسته د ارقامو د ثبوت او راټولولو سيستم کاملاً له منځه ولاړ. د يوه علمي کره تحقيق لپاره موږ په ارقامو باور نشو کولای . ښاغلی احسان اريزى د خپل کتاب (مطالعه امکانات خود کفایي افغانستان از توليدات شکر) په ۱۵۴ مخ کې ليکي :

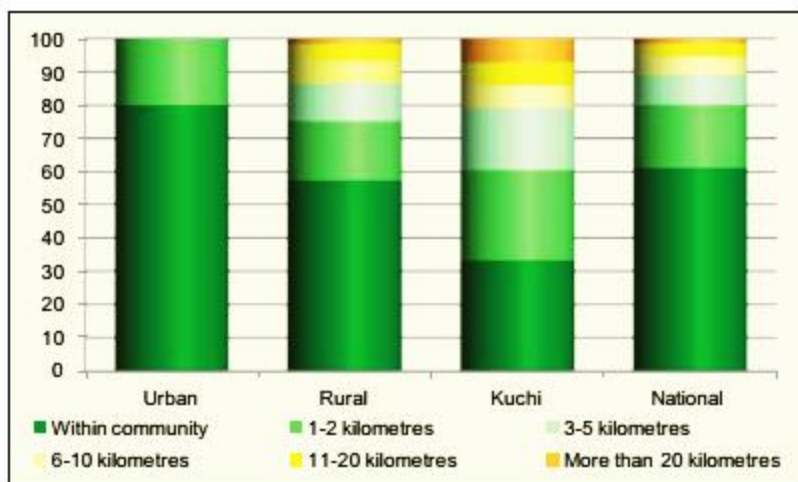
“موضوع ايکه در نشر ارقام ساليان ۱۳۸۷-۱۳۷۰ (يعنی هغو کلونو کې چې ده ارقامو ته مراجعه کړی) ازار دهنده و تکان دهنده است ، موضوع جعل اسناد و ارقام و ارايه آن به مردم افغانستان است.... مولفين کتاب سالنامه سالهای ۱۳۷۲- ۱۳۷۳ اين کوتاهی را خود نيز متوجه شده و در مقدمه سالنامه مينويسد: (در رابطه به کيفيت ارقام که درين سالنامه ارايه گرديده لازم به تذکر است که بنا بر شرايط نامساعد امنيتی و تداوم جنکها در کشور ... ارقام اين سالنامه به تاخير جمع اوري گرديده و از پوشش کامل برخوردار نميباشد تا جاييکه اداره مرکزی احصايه بعلت عدم دسترسی ارقام احصايوي مکمل و دقيق مجبور گرديد ارقام مربوط محاسبات ملی را طور تخمين ارايه نمايد “ . ددغه اثر ليکوال په بغلان ولايت کې د چغندر د توليد له ۱۳۳۰ ټنه رقم سره مخامخ شوی دی او دا رقم يی حيرانوونکی بللی ، نوليکي چې: “ ...در حالیکه در سالهای ۱۳۸۷-۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ گراف توليدات چغندر در ولايت بغلان بحدی کاهش یافته که حتی چغندر برای پختن و تازه خوری به آسانی ميسر نميتوانست، چه رسد به توليد ۱۳۳۰۰ تن چغندر! داکتر عبدالکريم وزيری رييس شرکت قند بغلان ساحه تحت کشت چغندر در سال ۱۳۸۴ را صرف ۱۲ هکتارو از ۱۳۶۵ را ۲۵۵ هکتار گزارش ميدهد “

په آسانی سره موږ دا مقايسه کولای شو چې اعليحضرت امان الله خان اتيا کاله مخکې د ريل پټلۍ په غځولو پيل وکړ، په بريښنا يی د ښارونو روښانه کولو ته ملا وتړله ، ريل پټلۍ غځول يی پيل کړل او په جلال آباد کې يی د بورۍ د توليد لپاره فابريکه جوړه او د هيواد دننه ضرورت لپاره يی کفایت کاو، خو نن ورځ موږ دغه صنعتی بوټی د تازه خوراک لپاره نه لرو !!

په دې توگه موږ په خپلو تحليلونو کې رسمي گزارشونه او ارقام را اخلو، اما عمومي نتيجه گيري ممکن د نورو ټوليزو واقعيتونو او د خلکو د رضايت او د ژوند د عمومي کچې څخه وکړو. اوس عمومي نظر هم دادی چې د ټولنو پرمختگ او اقتصادي معيارونه سړی سر کلنی گټه (PCI)، او داسی نور نه نیسی، بلکې زياتره د ژوند عمومي کچه او ټوليزه رفاه (social welfare) په نظر کې نیسی، چې هغه بيلابيل ټولنيز شرايط او اجزا لری، لکه : د عامه خدماتو سهولتونه، په خپل ځان بسپاينه، د تعليم او تربیي

او کلتور مناسبه کچه، فردی آزادی، د کورونو ډول، د تېلفون او نورو آسانتیاوو مهیاوالی، د اوسیدونکو اسکان، مصونیت، امنیت، عدالت او اجتماعی مساوات او داسی نور. دا هم له یاده نه باسو چی که په دی کلونو کی اقتصادی لاسته راوړنی کمی وی، خو سیاسی پروسه بڼه بر مخ بوتل شوه، مدنی نهادونه پیاوړی، مطبوعات سراسری، دیموکراتیک ارزښتونه صیقل او د بشر او دښخو حقونه جوت او عملی کیدو ته یی لاره هواره شوه. یوه بڼه لاسته راوړنه دا وه چی د مفسدینو او پخوانیو جگړه مارانو قوت اوبه شواو دخلکو قضاوت د هغوی په هکله څرگند شو. ولس ته د هغو مغرضو گاونډیو نیتونه تر بل هر وخت بڼه څرگند شول چی له کلونو کلونو راهیسی یی د تکفیر، تهدید، تبلیغ، تطمیع، تخویف، تحمیق او تذویر له لاری د افغانستان د ملی وحدت، ترقی او پرمختگ مخه نیولی وه. خلکو ته د ښوونی او روزنی اهمیت واضح او له فتالیزم څخه را بهر شول، د قانون د تفوق احساس او رجحان یو عمومی ارمان وگرځید او ډیرو ځوانانو بهر هیوادو کی لوړی زده کړی وکړی او دسیمو ترمنځ اړیکی پیاوړی شوی. دغه بدلونونه اولاسته راوړنی په راتلونکی کی په خپله د پرمختیا له شرایطو او اجزاوو سره مرسته کوی. له دی پلوه ویلای شو چی د ملی پرمختیایی ستراتیژی، د لید وړ دستاوردونه (visual outcome) که ډیر نه و، نور تاثیرات یی امیدواره کوونکی او مثبت وو. افغانان به دا دیوی تجربی په توگه ومني.

ترانسپورت: د تیرو لسو کلونو په مقایسه اوسمهال د هیواد زیاتره لویې لاری په پاخه او ډول رغول شوي او د خلکو لپاره گڼې ترانسپورتي اسانتیاوې رامنځته شوي، اما ددغی رغاونی کیفیت ډیر اطمینانی نه دی. په مجموع کی د تیرو دیارلسو کلونو (له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۳ پوری) د پروژو دری محدودیتونه (کیفیت، وخت او مصارف) سم نه دی ارزیابی او تحلیل شوی، یعنی د پروژو مدیریت فوق العاده ضعیف یا اصلا فاسد و. په دی برخه کی د لویو لارو، پلونو او سرکونو مثال ورکولای شو چی وروسته تر هرو دوو کلونو بیا ترمیم شوی دی او بیا بیا یی ترمیم ته اړتیا پیدا کړی ده. یوه خبره باید هیره نشی چی له دی نیمگړتیاوو سره سره بیا هم د ۹۰۰۰ کیلومترو سرکونو جوړول یوه لاسته راوړنه بلل کیدای شی. ددی یو مثبت اړخ دادی چی خلک د بیارغونی په اړښت او ضرورت پوهیږی او له بلی خوا له تخریبی جهت څخه تعمیری جهت ته متوجه کیږی، اوس آن هغه کسان چی دیارلس - څوارلس کاله یی د جهاد تر نامه لاندی د هیواد عامه تاسیسات وړانول او د تباهی او وړانی مفکوره یی په شعور او لاشعور کی رېښه کړی وه، ددغو عمرانی کارونو (سره له دی دچی نیمگړی هم دی) په لیدلو سره د تباهی، وړانی او تخریب له مفکوری راگرځیدلی یا اقلا د راگرځیدو په حال کی دی. لاندی شکل د گڼ میشتو سیمو د ننه او هغوی ته نږدې د پخو او اساسی ترانسپورتي لارو موجودیت ښکاره کوي او د ارقامو او شکل څخه په رانه ډول ښکاري چی د هیواد په کچه په کلی ډول نږدې ۶۰ سلنه خلک په خپلو میشتځایونو کی پخو سرکونو ته لاسرسی لري او تر ۸۰ سلنې پورې خلک د خپلو میشتځایونو څخه په ۳-۵ کیلومترو کی پاخه سرک ته لاسرسی لري. دا یادونه هم ضرور ده چی ددی برخی ارقام ثقه او د باور وړدی.

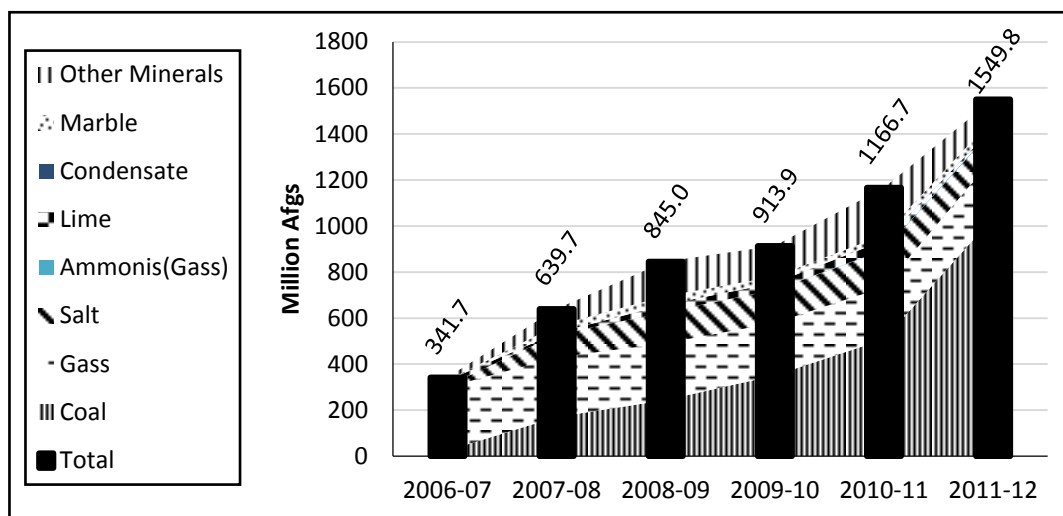
د اوسیدنی دځایونو په تفکیک سره پاڅه اواساسي سرکونو ته د خلکو لاسرسی (په فیصدي)

د مهاجرو را ستندیدل

د تیرو دیارلسو کلونو یوه لویه لاسته راوړنه دا وه چې له پاکستان او ایران څخه ګڼ شمیر مهاجر بیرته هیواده ته راستانه شول، دغه مهاجر د افغانستان د جګړې خس وو، یعنې د جګړې د دوام لپاره به را تیل وهل کیدل او د تاریخي افغانستان د ناورین د دوامداره کولو یوه وسیله ګرځیدل، کله چې دوی بیرته هیواد ته راغلل، دا وطن یې خپل میشتځای وګاڼه او له خپلو کورنیو سره یو ځای دلته دیره شول، دوی نه یوازې دا چې نور له جګړې او د هیواد له ورانې څخه لاس واخیست، بلکې عملاً یې په کار پیل وکړ او د افغانستان د اتباعو په توګه له خپلو پخوانیو هیوادوالو او اصلی ولس سره یو ځای شول او خپل افغاني او اسلامي کلتوري بیرته خپل کړ (سره له دې چې لا اوس هم یو شمیر هیوادوالو څخه د افغانستان د وضعیت د بی ثباته کولو لپاره کار اخیستل کېږي او بهرنۍ مداخلې لاهم پوره نډې بندې شوي، خو بیا هم تر پخوا وضعیت لږ څه امیدواره کوونکی دی). په تیرو کلونو کې دوی ته ثابته شوه چې جګړه به ګټې ده او پاکستان او ایران به بیا دوی ته د بیرته ورتګ او مهاجر کیدو اجازه ور نه کړي، نو بهتره دا ده چې خپل ژوند همدلته سمبال کړي، دغې انگیزی دوی کار کولو ته وګومارل. د اتباعو کار کولو د آبادۍ نښې را څرګندې کړې. ډیر لږ وخت کې د بیا زرغونیدو علایم ولیدل شول، د بیلګې په توګه د درې – څلورو کلونو په ترڅ کې د انګورو او نورو میوو هغه باغونه بیرته شنه شول چې د جګړو پرمهال وچ شوي وو، هغه کلی بیرته آباد شول چې د جګړو پرمهال ښار شوي وو. د مهاجرو راستنول د ملي ستراتیژۍ یوه مهمه برخه وه چې نظر نورو ټولو برخو ته بریالۍ بریښي. سره له دې چې له ۱۳۸۱ کال څخه وروسته راغلي تغیرات به ددغو را ستندیدو عامل و، نه د ستراتیژۍ تطبیق، خو بیا هم د ستراتیژۍ د اړکانو پرمختګ د مهاجرو را ستندیدل وار په وار ګړندی کړل.

کانونه اود هغو استخراج

وروستی سروېګانې اوتخمینې ارقام ښیي چې افغانستان د ډول، ډول معدني ارزښت لرونکو منابعو ډېرې سترې زیرمې لري اود افغانستان راتلونکې اقتصادي پرمختګ تر ډیره دغني اوسر شاره کانونو په رابسته اوموثر استعمال پورې تړلې ده. سره له دې چې په منظم ډول ددغو کانونو د استخراج لپاره کومه کوټلې او عملي تګلاره نه وه او د هغې لپاره قانوني چاپیریال هم نه و رامنځته شوی، خو بیا هم د کانونو د استخراج فعالیتونو په هیواد کې په ډیرو لومړنیو او غنوي طریقو سره دوام درلود اولاندې ارقام په هیواد کې د کانونو د استخراج د ډولونو په تفکیک سره ښکاره کوي.

د کانونو استخراج په ۲۰۱۲-۲۰۰۷ کلونو کې

اخځ : د افغانستان له احصائیو ی کلنیو څخه

د ارقامو یوه ډیره لنډه کتنه ښکاره کوي چې د افغانستان د معادنو ابتدایي ساده اټکل شوی بیه تر دری زره میلیاردو امریکایي ډالرو رسېږي، که دی سره د روانو اوبو ارزښت هم جمع کړو، شاید دا رقم تر دی هم زیات شي، دا ځکه چې نړیوالو یو متر مکعب اوبو ته دری ډالره بیه ټاکلې (د بیه تر اوسه د ټولو د توافق وړ نه ده گرځیدلې، سره له دی چې په ۱۹۹۱م. کال کې اوبه د ډوبلن کنفرانس کې د اقتصادي مادي په توګه وپېژندل شوی)، چې د افغانستان د اوبو کلني جریان تر اویا میلیارد مکعب مترو رسېږي. که دغه ارزښونه وګورو، بیا نو افغانستان یو ډیر بډای او غنی هیواد دی، خوله بده مرغه د طبیعي منابعو په هکله د خوشخبرۍ او نیکمرغۍ تر څنګ یوه بله اصطلاح هم استعمالېږي چې هغې ته (resource curse) یا د منابعو لعنت یا نفرین منابع وایي. دا هغه حالت دی چې خپل یا پردی د منابعو لوټ او قاچاق شروع کوي او د یوه هیواد منابعو ته د حرص په سترګه ګوري او آن دا چې د یوه هیواد طبیعي منابعو لوټولو ته راز راز د نا امنۍ او ګډوډیو لارې او دسیسې جوړېږي. له بده مرغه د هیواد د پوښمیر کانونو ناقانونه استخراج یې یوه بلیګه او له اوبو څخه د ملي ګټو او ډکرني او برېښنا د تولید لپاره د پروژو مخنیوی یې بله بلیګه ده. په دی توګه د افغانستان د اقتصادي پروژو تخریب او د نویو پروژو د مخنیوی لپاره مغرضانه هلې ځلې د افغانستان د پټمنو، خوبېچاره خلکو یوه بله تجربه ده

ښوونه او کلتور

د ملي پرمختیايي ستراتیژۍ د تطبیق د نهاییګذارش له مخې د تعلیم او ښوونې په برخه کې په مجموعي ډول د ټولو پینځو کلونو په ترڅ کې سلنه پرمختیا رامنځته شوې او په دی ډول د په نښه شویو سکتورونو له جملې څخه دا سکتور ګڼل کېږي چې د ملي پرمختیايي ستراتیژي یې تطبیق کړې ده. لاندې جدول د لومړنیو زده کړو لپاره د داخلي نسبت د جنسیت په تفکیک سره ښکاره کوي او ښکاري چې لا هم د نارینه زده کونکو ونډه نظر ښځینه وو ته زیاته ده.

Province	Net Primary Attendance Ratio			Gross Primary Attendance Ratio		
	Male	Female	Both sexes	Male	Female	Both sexes
National	64	48	57	83	61	72

د جنسیت په تفکیک سره د هیواد په کچه د لومړنیو زده کړو لپاره د زده کونکو نسبت

سرچینه : NRVA 2011-2012

د څښاک د اوبو برابرول

اوبه د ژوند لومړنۍ ماده ده، له نیکه مرغه افغانستان د تازه او خوړو اوبو د لرلو له امله نوم لري. د افغانستان د اوبو منابع ژمنی اورښتونه او یخچالونه دی چې د ټول کال په جریان کې یې سیندونو کی وینو، خو ددی ترڅنګ د اوبو تر ځمکې لاندی منابع هم مهمه سرچینه ده. تیرو کلونو کی دولت د کابل ښار د اوبو رسولو شبکه بیرته احیا کړه، په کلیو

کی د کلیو د پراختیا د وزارت د ملی پروگرام له لاری د څښاک د اوبو د برابرولو پروژې تطبیق شوی او خلکو ته د پاکو اوبو د استعمال په هکله لارښوونې وشوې، خو عملاً د اوبو د ذخایرو او اوسیدونکو ته شبکو د غځولو برخه کی کار ونشو، حال دا چی پخ ۱۹۲۰، ۱۹۴۰ اوبیا ۱۰۶۰ لسیزی کی د اوبو څو ذخیری جوړی شوی وی ، مثلاً د پغمان د خوړو اوتازه اوبو له سر چینی د کابل ښار ته د څښلو د پاکو اوبو ذخیری جوړی شوی، چی دا مهال د هغه وخت په پرتله تکنالوژی او ضرورتونو فوق العاده بدلون موندلای، ایجاب یی کاو چی د اتیا کاله پخوا په برتله لا زیات کار شوی وای، یا اقلاً هغومره کار شوی وای.

دڅښلو اوبو سرچینوته د کورنیو لاسرسی د اوسیدنځای په تفکیک

او د نفوسو د فیصدی او لاسرسی د وخت په بیلوالی

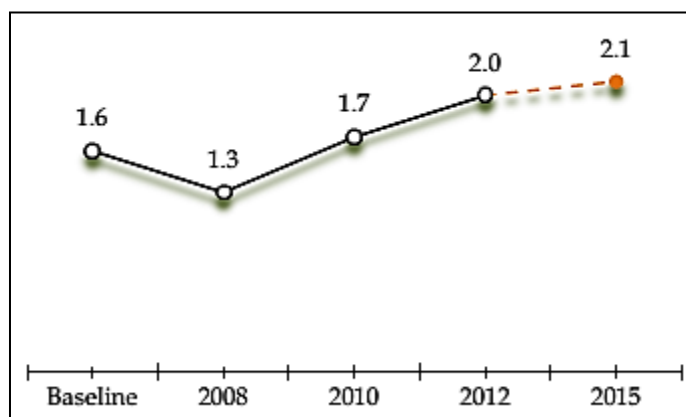
Indicator	Residence			National
	Urban	Rural	Kuchi	
Percentage of population with access to improved drinking water source	70.9	39.4	21.0	45.5
Time to reach drinking water source (one way, in minutes)				
Mean time	1	7	18	6
Median time	0	3	10	1

د اوبو له پرمختللو سرچینو څخه هدف د عامه لاسی پمپونو ، پخو څاگانو او د نل اوبه دي همدا راز غیر پرمختللی سرچینی د ځمکي د سر اوبه لکه سر خلاصی څا ، چینه ، کاریز ، ویالی او ولار ښوونه او نور دي .

ملی شتمنی او کلیوالی اقتصاد

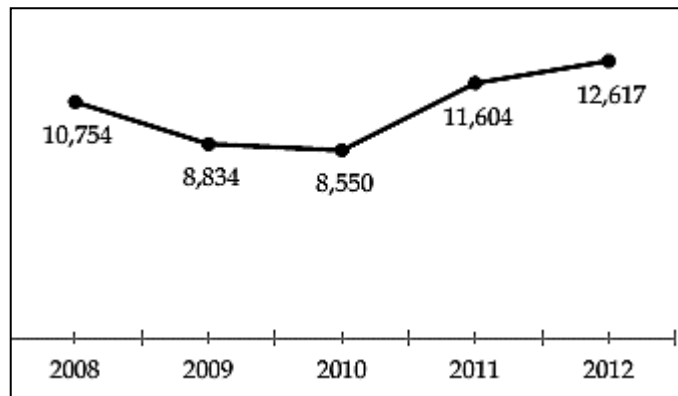
د تیرولسیزو شخړو او جگړو په ترڅ کی د افغانستان زیاتره ځنگلونه یا سوځول شوي او یا هم په بی رحمانه ډول وهل شوي ول خو د نسبي امنیت او حکومت له رامنځته کیدولو ورسته د میوه لرونکو ښوونو روزنی هم وده کړي او داسی ښکاری چي په ۲۰۱۵ کال کی د ټاکلي هدف په لور پرمختگ کوي . لاندې جدول له ۲۰۰۸ کال څخه د ونو او ځنگل په وسیله د ځمکي پوښښ د ودې نسبت او د هغې تخمینی میلان ښکاره کوي چي ښائي دغه رشد په ۲۰۱۵ کال کی ۲ سلنې ته ورسیري .

د ځنگلونو په واسطه پوښل شوي ځمکه (په سلنې سره)

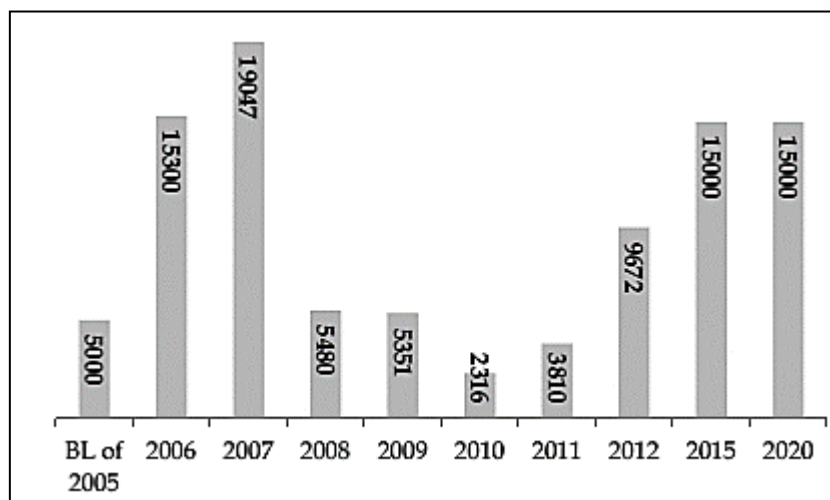
سرچینه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

ټولنیز مسئولیت :

د وسلوانو جرايمو ټول شمېر د کلو په تفکيک

سرچينه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

د کوکنارو د کروندې له منځه وړل (په هکتار)

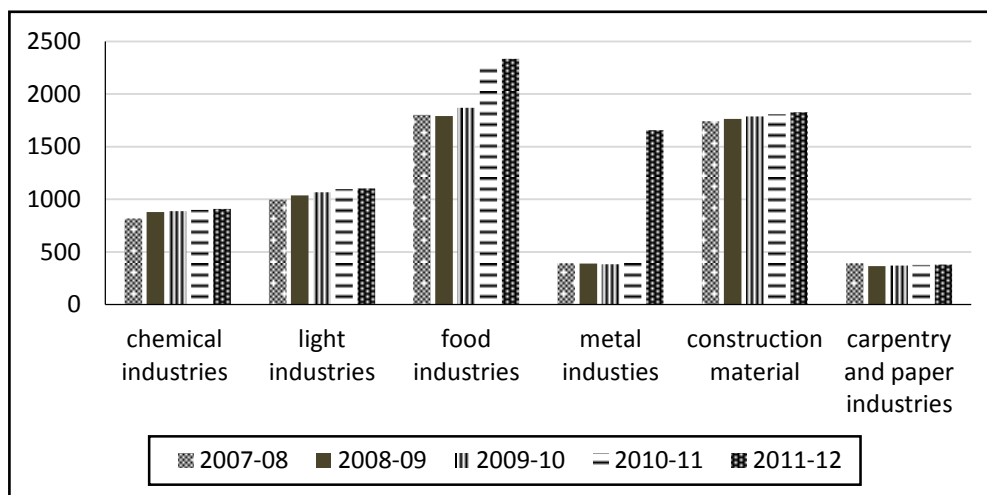
سرچينه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

خصوصي سکتور او د تجارت وده :

همدا راز پورتنیو معلوماتو ته په پامښت سره لیدل کېږي چې د صنعت سکتور په دې دوره کې تل تر نورو لږ وده کړې ده، او اوس په ملي عاید کې تر نورو ټولو کمه سلنه جوړوي مهم علت یې د پالیسیو او کارنده پلانونو نه موجودیت و. ارقام څرګندوي چې زیاتره پانګوالو په داسې کاروبارونو کې پانګونه کړې وه چې سرمایه ژر راوګرځوي او په لوړه پیمانه لنډ مهاله ګټه ولري، یعنې د لنډې مودې پروژو ته اولویت ورکول شوی و، حال دا چې دوو مولدو مهمو سکتورونو یعنې صنعت او کرنې ته پاملرنه نه ده شوې، آن دا چې ددغو دوو سکتورونو په برخه کې ثابتې شتمنۍ تهدید سره مخامخ شوی دی. دبیلګې په توګه ډیرو سیمو کې کانی توکي په خپل سر د محلي قاچاقچیانو په لاس کې دي او په غیر فني شکل له ډیرو زیاتو ضایعاتو سره په غلا ایستل کېږي، چې دا ډول کیندنې چاپیریال ته هم لوی زیان اړوي او دا کرنې د زیربڼې د اهدافو سره په شدید مخالفت کې دي، له بلې خوا ډیری ښې کرنیزې ځمکې تر غیر زراعتي استعمال لاندې راغلي او عامه زراعتي ملکیتونه، دولتي فارمونه او شنی ساحې تر غصب لاندې راغلي دي. سره له دې چې د صنعت سکتور ونډه په ملي عوایدو کې دومره په زړه پورې نه وه خو بیا هم ویل کېږي چې له څو لسیزو ستونزمنو حالاتو راوروسته په

افغانستان کې اوس اوس يوه اندازه کوچنۍ او منځنۍ صنايع نوې رامنځته شوي او گڼ توليدات لري چې آن په ځينو برخو کې دغه صنايع توانيدلي چې واردات تعويض او داخلي تقاضا په خپلو داخلي توليداتو رفع کړي . لاندې جدول په افغانستان کې نوې راټوکيدلي صنايع د کلونو او کټگوريو په تفکيک سره څرگندوي .

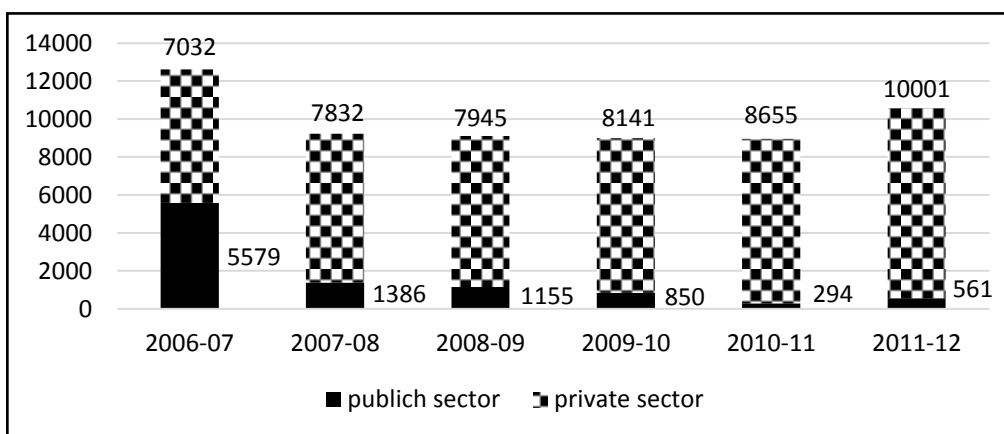
د خصوصي سکتور د صنايعو توليدات

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2008 to 2012)

له هغه وروسته چې د نوي اساسي قانون له مخې، د بازار اقتصاد د ټولو اقتصادي فعاليتونو لپاره اساس وگرځول شو دافغانستان د صنايعو په سکتور کې د خصوصي سکتور ونډه ورځ په ورځ مخ په زياتيدو ده . له يوې خوا د خصوصي کولو د پروسې په نتيجه کې يو زيات شمير دولتي تشبثات خصوصي او نيمه خصوصي ملکيت اوکمپنيو ته انتقال شول او له بلې خوا په هيواد کې د مخ پر زياتيدونکې تقاضا د رفع کولو په موخه د خصوصي متشبيثينو له خوا په گڼو صنايعو کې پانگه واچول شوه . لاندې جدول ددولتي گزارشونو له مخې د صنايعو په سکتور کې د خصوصي او عامه سکتور ونډه د کلونو په تفکيک سره ښکاره کوي :

په داخلي صنايعو کې د خصوصي او عامه سکتورونو ونډه

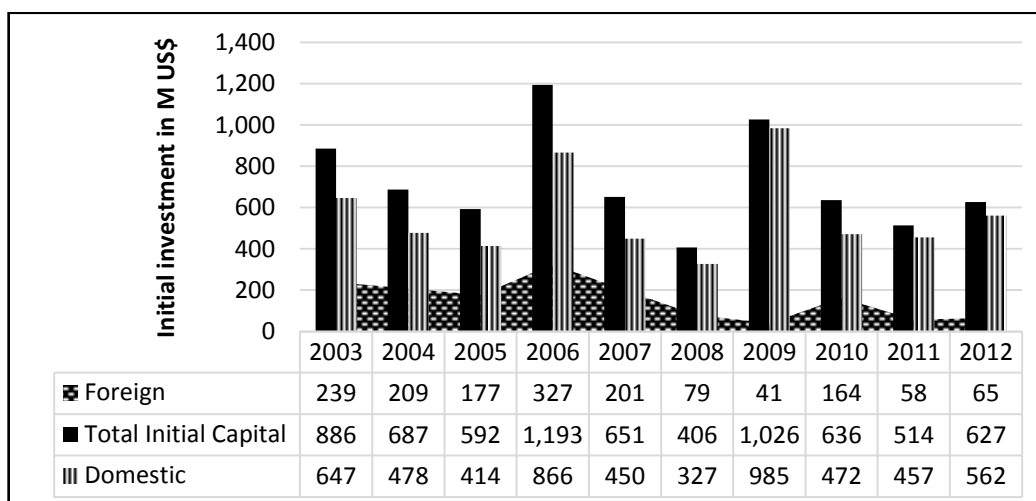

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2007 to 2012)

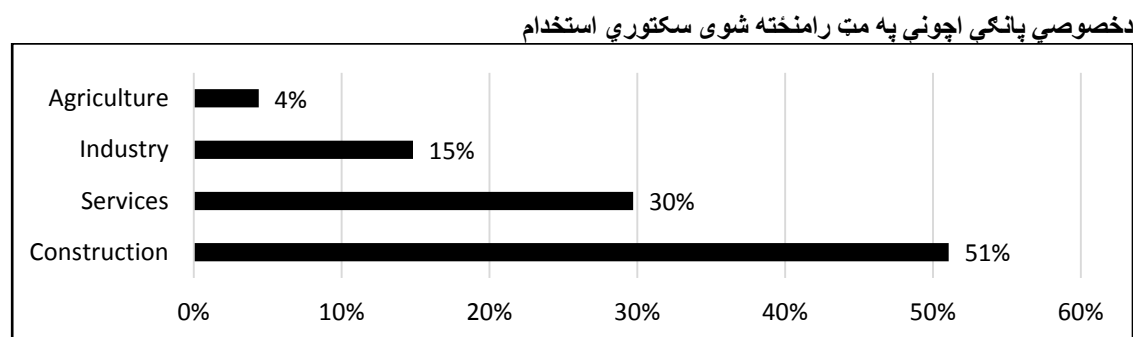
پانگه اچونه :

په ټوليز ډول په افغانستان کې دپانگې اچونې بهير په لاندې شکل کې ښکاره کوي چې دپانگې اچونې کچه نظر اقتصادي شرايطو ته دبدلون په حال کې وه.

ټوله پانگه اچونه: د ۲۰۰۳-۲۰۱۲ کلونو ترمنځ (ارقام په ميليون ډالرو)

سرچينه : د افغانستان د پانگي اچوني د ملاتړ ادارې داتابيس .

Source: AISA (2012), Research and Policy Department (RPD) data base.

په افغانستان کې دنوې اقتصادي سيستم په راتگ سره دخصوصي پانگوالوپام گنوصنايعوته را واوښت ، چې لاندې جدول په اتوکټوريوکي دخصوصي صنايعوارزښت ښکاره کوي اوارقام ښي چې ددغوصنايعوارزښت په تيروپينځوکلونوکي دديرلرپرمختگ سره په مارکيټ کې ځان ساتلی .

د خصوصي سکتور صنعتي توليدات (ميليون افغاني د ۱۳۸۵ کال په قيمت)						
د صنايعو کټگوري	2011-12	2010-11	2009-10	2008-09	2007-08	2006-07
کيمياوي او پلاستيکي توليدات	909.7	899.2	888.6	877.8	817.1	715.5
سپک صنايع	1104.9	1098.4	1065.9	1038.1	997.4	964.2
خوراکي توکي	2333.1	2268.8	1870.3	1790.9	1803.5	1418.8
فلزي صنايع	1656.2	407.5	382.4	390.5	392.1	354
درمل	261	259	256	252	240	190
ساختماني مواد	1825.6	1808.8	1787.3	1762	1742.5	1669.8
ترکاني او کاغذي صنايع	378.7	375.7	371	366	392.3	382

سوداګری

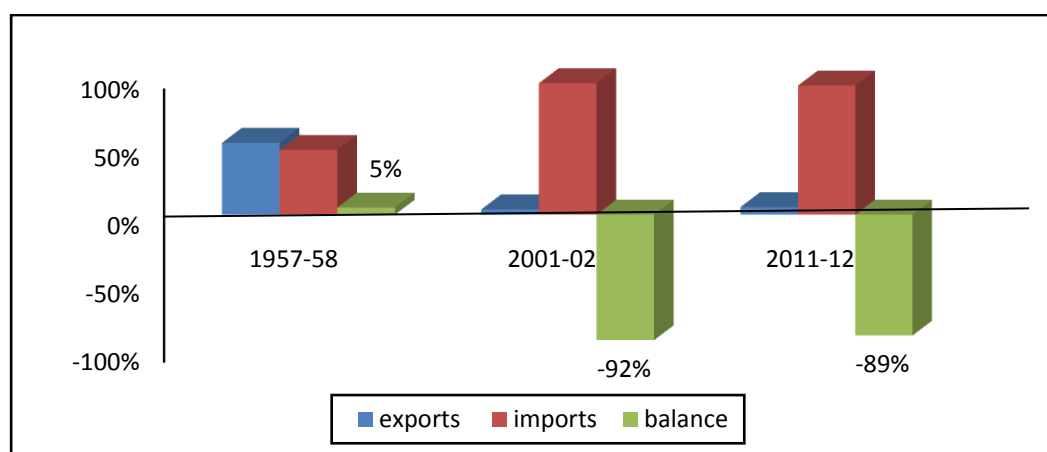
په هیواد کې د کورنیو شخړو له پیل او شدت (۱۳۷۱) څخه راوروسته د هیواد زیاتره بنسټونه له منځه ولاړل، افغانستان او د هغه اقتصاد په یوه مصرفي او واردونکي هیواد بدل شو، همداراز په هیواد کې، د طالبانو او تنظیمي (۱۳۷۱ - ۱۳۸۱) لس کلنې اقتصادي توری دوری په پرتله د اقتصادي پرمختیا په بهیر کې دسترو زیربنايي پروژو، نړیوالو ادارو او داخلي نفوسودودی په نتیجه کې په هیواد کې ناڅاپه او په لویه کچه تقاضا رامنځته شوه او داخلي کمزوري تولیدي سکتور ونشو کولای چې دغی لوري تقاضا ته په داخلي امکاناتو سره ځواب ووايي، نو ځکه په همدې دلايلو سره د هیواد د تجارت بیلانس کال په کال منفي اولامنفي خواته ولاړ، چې په تیرو کلونو کې د افغانستان د تجارت بیلانس په لاندې جدول کې ښودل شوي دي :

د افغانستان تجارت (ارقام په میلیون امریکایي ډالرو)

Years	Exports	Imports	Total Trade	Trade Balance
2001-02	68.2	1693.0	1761.3	-1624.8
2002-03	100.1	2452.8	2552.9	-2352.7
2003-04	148.8	2101.4	2250.1	-1952.6
2004-05	308.6	1964.7	2273.3	-1656.0
2005-06	383.7	2485.1	2868.9	-2101.4
2006-07	416.5	2744.2	3160.7	-2327.8
2007-08	454.1	3021.9	3475.9	-2567.8
2008-09	544.6	3019.9	3564.4	-2475.3
2009-10	403.4	3336.4	3739.9	-2933.0
2010-11	388.5	5154.3	5542.7	-4765.8
2011-12	375.9	6390.3	6766.2	-6014.5
Total	3592.3	34364.0	37956.3	-30771.7

Source : directly computed from data released by CSO statistical yearbooks (2002-2012)

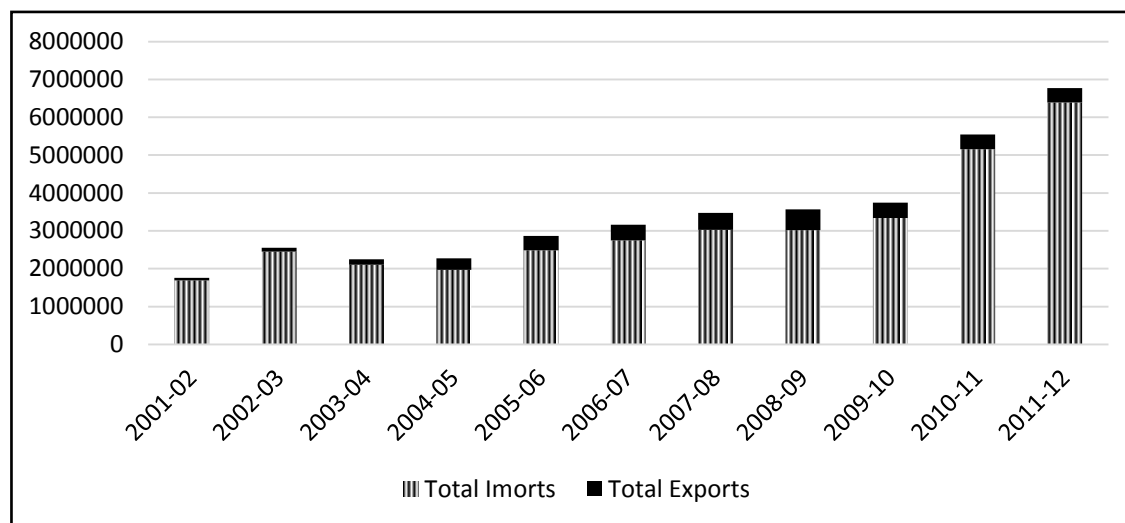
د افغانستان اوسنی او پخوانی د تجارت بیلانس

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2002 to 2012) and Eltezam (1966).

دپورته ارقامو په رڼاکې لاندې شکل په واضح ډول ښکاره کوي چې د هیواد صادرات د وارداتو او زیاتیدونکې تقاضا په انډول ډېر کم او هیواد اوس هم په تشدیدي توګه یو مصرفي او په بهرنیو توکو لار اقتصاد لري، خولکه څنګه چې په شکل کې ښکاري که یواځې د هیواد صادرات وځیرل شي، نوملې پرمختیايي ستراتیژۍ د تطبیق په لومړنیو کلونو کې د هیواد د صادراتو کچه نظر تر هغې پخوانیو کلونو ته مخ پر زیاتیدو ده او په وروستیو دوو کلونو کې دغه رشد یوځل بیا ټکنی شوی چې عمده علت یې له افغانستان څخه د نړیوالو ځواکونو د وتلو د خبرونو نشریدل او د بهرنیو مرستو کمیدل ښودل کېږي .

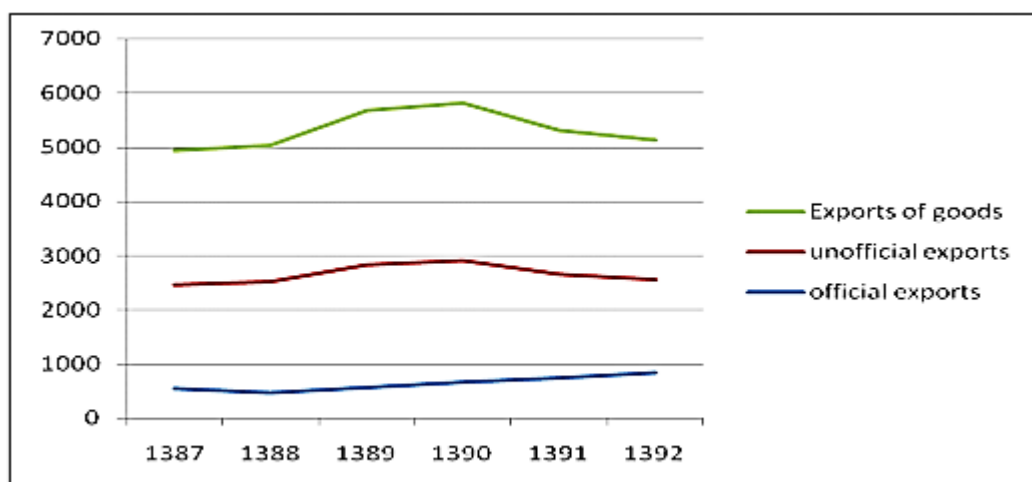
د افغانستان خارجي تجارت، د وارداتو او صادراتو په تفکیک سره

سرچینه: د افغانستان احصائیوي کالنی ۲۰۰۲-۲۰۱۲

دا چې د افغانستان سرحدونه ډیر خوندي نه دي او له ګاونډیو هیوادونو سره په زړه اوو کیلو متره سرحد په تیرو کلونو کې هیڅکله هم په بشپړه ډول نه دی کنترول شوی، نو د رسمي ارقامو څخه علاوه، غیر رسمي تخمین ښیي چې د هیواد صادرات له هغه څه چې په رسمي شمېرو کې ښودل کېږي، ډیر زیات دي . لاندې شکل همدا حقیقت ښکاره کوي :

د بېلګې په توګه د افغانستان رسمي او غیر رسمي صادرات ۱۳۸۷-۱۳۹۲ (ارقام په میلیون ډالرو)

Source: IMF Country Report No. 11/330, November 2011

استخدام او د کار فرصتونه

د افغانستان د کار بازار ته یو څښتنه نظر

تول نفوس	26.5 million in 2011-12
د نفوسو د ودې نسبت	2.03 %
د تولداتو نسبت	6.3 per women
د عمر صنفونه	Very young group 49% (under age15) Elder Group 3% (65 and over)
د کارګري قوې برخه اخیستنه	67%
د تول نفوس د استخدام نسبت	62 %
بیکاری نسبت	Defined as Under 1 hour per week .7% Defined as Under 8 hours per week.15%
دکاررسمي د عمر ګروپونه	12 million from which: 1/3 inactive and 2/3 active workforce
دکاراوسط ساعتونه	36 hours per week
د استخدام شویو وګړو ویش په اقتصادي فعالیتونو کې	Agriculture and livestock, transportation & Communication, Other Services, Construction Mining and quarrying, Trade, Public administration, Manufacturing, Education.

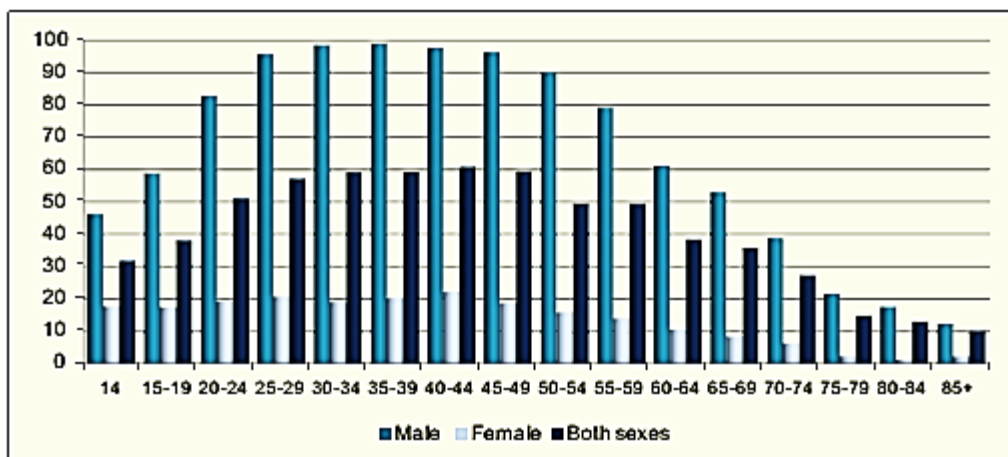
Source: - Central Statistics Organization & MRRD (2008).NRVA 2007-2008 and CSO (2012).

که څه هم د افغانستان د کار د بازار په هکله کره او هر اړخیز معلومات نشته، خو بیا هم ځینی سرویګانی د کار د بازار عمومي انځور ښکاره کوي او د بیکاری د ستونزې ځینې عمده عوامل راپه گوته کوي . د ملي پرمختیايي ستراتیژۍ د تطبیق په کلونو کې د شوو پرمختګونو یوه ستره نتیجه د خلکو لپاره د کار د زمیني رامنځته کول و، په دې ډول د خلکو دعوایدولورالی او د فقر د کچې راکمیدل ورڅخه جوتیدای شي. لاندې ارقام او شکونه د د کار د بازار عمومي انځور ښکاره کوي . د کار موندنی او د استخدام د لازمو فرصتونو د ایجاد برخه کی ارایه شوی ارقام د نفوسو د ودی او د کارځواک یا بشري نیرو د اندازی ځواب ویونکی نه دی.

دهیواد په کچه دوګړو استخدام ، د استخدام د حالت په تفکیک سره (ارقام په زرو)

Province	Status in employment					
	Day labourer	Salaried worker	Own account worker	Employer	Unpaid family worker	Total
National	1,279	1,181	3,013	59	832	6,364

سرچینه : NRVA 2011-2012

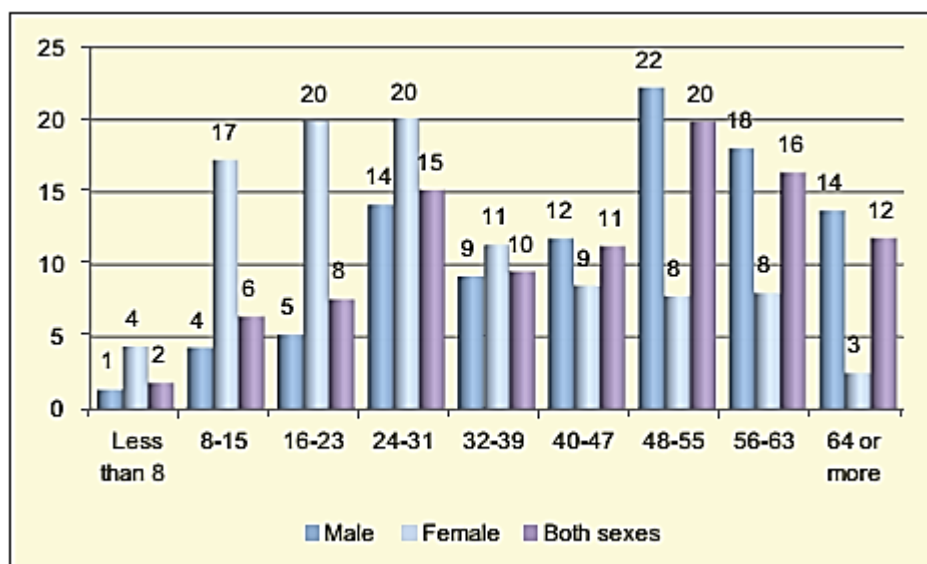
دجنسیت او عمر په تفکیک سره د کارګري قوې د برخې اخیستني نسبت

سرچینه : NRVA 2011-2012

د کار د بازار احصائیو ارقام :

دکار بازار	نسبت/نرخ(%)	د استخدام سکتورونه	% ونډه
د برخه اخیستني نرخ	66.5	کرنه	59.1
دوګړو د استخدام نسبت	62.5	صنعت ، استخراج او ساختماني چارې	12.5
د بیکاري نرخ	7.9	خدمات	24.6
د استخدام څخه ښکته وګړو نسبت	48.2	عامه اداري او حکومتي چارې	3.9
باسواده کارګره قوه	25.8		

Source: MoE, (2011) Afghanistan Provincial Brief

کارګره قوه د جنسیت او د هفتي د کاري ساعتونو په تفکیک سره (په فیصدي)

د افغانستان ملي پرمختيايي ستراتيژي چي د پينځو کلونو لپاره جوړه شوې وه ، په هغې کې په مجموع کې د ۱۵،۶ ميليارده ډالرو په اندازه سرمايه گذاري په نظر کې نيول شوې وه، چې په دې وروستيو کې په کلي ډول د ارزيايي لاندې ونيول شوه. دغې ارزيايي د ستراتيژي د تطبيق په هکله يو گلي انځور وړاندې کړ. دغه ستراتيژي د درې اساسي رکنونو (امنيت ، حکومتداري ، دقانون حاکميت) او د اتو اساسي سکتورونو او ۱۷ فرعي سکتورونو او شپږو نورو گډو مسايلو لپاره ترتيب شوې وه .

د ملي پرمختيايي ستراتيژي له مخې چې د هيواد واقعي اړتياوې يې د پينځو کلونو لپاره په نظر کې نيولي وې د ۱۵،۶ ميليارده ډالرو له جملې څخه ۴،۹ ميليارده ډالر د ملي بودجې له لارې او پاتې ۱۰،۷ ميليارده ډالره له بودجې بهر د نړيوالو ادارو له خوا په مستقيم ډول مصرف شوي . د ANDS د نهايي ارزونې د راپور له مخې په مجموع کې د ټولو په نښه شوېو موخو څخه يې په سلو کې ۶۶ تحقق پيدا کړی او تطبيق شوي چې له دې جملې څخه تر ټولو لوړه سلنه د روغتيا سکتور (۸۸٪) (۴۵٪) ترلاسه کړې دی.

د ملي پرمختيايي ستراتيژي د پلان شوو اهدافو د تطبيق اندازه (فيصدي)

شميره	سکتورونه	فيصدي
۱	روغتيا	۸۸
۲	امنيت	۷۳
۳	حکومتداري	۷۱
۴	زېربنا او طبيعي منابع	۶۳
۵	معارف	۷۱
۶	زراعت او د کليو پراختيا	۶۹
۷	ټولنيز مصنونيت	۴۶
۸	د خصوصي سکتور انکشاف	۴۵

سرچينه : د ملي پرمختيايي ستراتيژي د ارزونې نهايي راپور- اقتصاد وزارت

درېيمه برخه :

د بازار نظام او خصوصي سکتور

په ۱۳۸۴ کال کې د افغانستان نوی اساسي قانون تصويب او توشيح شو. د دغه قانون په لسمه ماده کې د هيواد لپاره د بازار نظام Market Economy ومنل شوه. د بازار نظام لکه د نورو اقتصادي نظامونو په شان يو نظام دی، د غه نظام کوم خاص بدوالی نلري، بلکې مهمه داده چې د يوې ټولنې په ځانگړو شرايطو کې څرنگه تطبيق کېږي. يو ښه نظام هغه دی چې د ټولنې اړتياوې پوره کړای شي. د بازار نظام هغه دی چې هلته افراد، اشخاص، موسسات او تصديگان پرته د دولت له کوم فشار څخه او پرته له کوم زور کارولو څخه د ارزښت د رامنځته کولو او د خپلو شخصي گټو لپاره د اجناسو او خدماتو د توليد او لگښت په هکله تصميم نيسي. ښکاره خبره ده چې په دې ډول نظام کې د بازار د ميکانيزم له مخې او د سيالۍ په ترسره کولو سره ټول اقتصادي او ټولنيز فعاليتونه تنظيم کېږي چې موخه يې په اقتصادي فعاليتونو کې د خصوصي پانگې په کار اچول او له هغې څخه گټه تر لاسه کول وي. بايد پايله يې په عمومي توگه د مطلوبيت ايجاديدل، د هوساينې رامنځته کول او دکارونو ښه کيدل وي، خو کيدای شي په عمل کې شخصي رفاه او گټې په پام کې وي. که چيرې د عامه رفاه اود ټول اقتصاد دکلی اجتماعي هوساينې په پرتله يې د شخصي گټې او فردی رفاه انډول زيات و او عامه منابع ضايع کيدلی، نو دولت مداخله کولای شي. پدې ډول نظام کې په توليدی وسايلو باندې خصوصي ملکيت ازاد دی. دغه نظام له مرکزي يا رهبري شوی اقتصادي نظام او سوسياليستي نظام سره فرق لري. د بيلابيلو اقتصادي نظامونو له تفاوتونو سره سره، يو يې هم په مطلق ډول نه دی رد شوی، هر يو يې خپلې ځانگړې ښيگڼې لري، مهمه داده چې ساستوال يې څنگه تطبيق کوي، بلکې مهمه داده چې هر يو يې په څه ډول او په څومره گټورتوب سره تطبيق کېږي، يعنې موږ ته هم مهمه داده چې دبازار نظام څنگه تطبيق کړو. دبازار نظام کې په اقتصادي فعاليتونو کې خصوصي افراد

او موسسات ډیر رول لری او په دویم ډول (یعنی سوسیالیستی او د مرکزی پلان جوړونی نظام) کی بیا د دولت له خوا جوړ شوی پلانونه د اقتصادی فعالیتونو لپاره د لارښود حیثیت لری. اقتصادی نظامونه د یوې ټولنې د اقتصاد کم او کیف ټاکی او دا پخپله بیا د سیاست زری دی، اوس نو بیا هم پایله په دی پوری اړه لری، چی آیا سیاستوال څه کوی او څرنګه له دغو نظامونو څخه کار اخلی. ددغو نظامونو کامیابی او ناکامی، ګټورتوب او زیان هم زیاتره د سیاستوالو په چلند پوری اړه لری. مهمه خبره داده چی اقتصاد باید د انسان په خدمت کی وی، چی د ټولنې اړتیاوی پوره کاندی او د یو هیواد له اقتصادی واقعیتونو سره برابر وی او د خلکو د ژوند د کچی لوړولو ته اړم وی.

په افغانستان کی موږ له ډیر پخوا څخه هم د مرکزی پلان جوړونی نظام درلود، هم مختلط او هم د بازار نظام او هم مو خصوصی سکتور درلود. موږ دی ټولو سره آشنا وو او تجربه هم پکی لرو، خو د کورنیو جګړو او بی ثباتی له لاسه مو ونشو کولای چی عملا خپل اقتصاد ښه کړو. موږ ډیر وخت مختلط اقتصادی نظام درلود. دغه ډول نظام ته موږ له اجتماعی اصولو سره ګډ د بازار نظام یا د ټولنیزو اصولو لرونکی د بازار نظام هم ویلای شو(هیږه دی نه وی چی د بازار دنظام اصطلاح او د آزاد بازار اصطلاح یو بل سره توپیر لری)، نن ورځ هم په آلمان او یو شمیر نورو هیوادونو کی دغه ډول نظام شته. په امریکی او هندوستان کی مختلط نظام دی، چی د پانګوالی او سوسیالیزم ګډوله یی بللای شو. اوس ښکاره شوه چی زموږ د اقتصاد د خرابوالی علت نه د پلان جوړونی نظام دی، نه مرکزی او رهبری شوی نظام او نه هم مختلط نظام، بلکی لوی لامل یی د جګړی دوام دی.

بازار د انسانانو ترمنځ د ټولنیزو مناسباتو څخه شمیرل کیږی چی دا مناسبات او اړیکی د انسانانو ترمنځ د خرید او پلورلو په جریان کی تحقق مومی او همدارنګه د بازار اساسی عناصر عرضه ، تقاضا او بیی (قیمت) تشکیلوی.

یا په بله وینا : په هره شبکه او خای کی چی اجناس او خدمات پیږودل او پلورل کیږی بازار دی، مګر بازار نه یوازې مادی او مشخص ادرس لري بلکه په نني شرایطو کی اکثریت راکړه ورکړه او پولې عملیات د مخابراتی شبکو په ذریعه ترسره کیږی په دی پروسه کی معین او مشخص خای ندی تثبیت چی دا د اسهامو بازار دی حتی د یادولو وړ خبره دا ده چی په نننیو شرایطو کی د جایدادونو، موټرونو د هوایی او ځمکنی ترانسپورت ټکتونه د انټرنیټ په ذریعه ترسره کیږی چی دا حالت هم د خرید او پلورلو عملیه ده چی بازار ورته ویلی شو. مګر دا چی بازار د تاریخ په اوږدو کی کله چی د کار تقسیمات منځ ته راوړی دي، ورسره سم د محصولاتو تبادله او د بازار لومړی شکل رامنځ ته شوی دی، خو د یوه مسلط او قانونمند نظام په څیر په پانګوالی نظام کی پراخ او په بیساری توګه یی پرمختیا کړی ده.

د بازار نظام وده او پرمختیا د تجارت او صنعت د انکشاف سره نه شلیدونکی اړیکی لري په کومه اندازه چی د تجارت او صنعت حجم زیات شي په هماغه اندازه د بازار نظام ته ښه زمینه مساعده کیږی او د بازار نظام لپاره د تجارت او صنعت د ودې باعث ګرځي، او همدارنګه د بازار نظام د تجارت او صنعت لپاره ښه شرایط رامنځته کوي. په دی توګه صنعت او تجارت د خصوصی سکتور په واسطه ښه پرمخ ځی، دا ځکه چی خصوصی سکتور عامه خدماتو او لویو پروژو لکه د بریښنا تولید، کانونو، پارکونو اود ترانسپورت سراسری شبکی سره علاقه نه لری، په دی توګه دولت دصنعت او تجارت ، کوچنی تشبثات او یو شمیر خدمات خصوصی سکتور ته ور پریږدی، ترڅو په خپله امنیت، سیاست، علمی څیړنی ، لوی پروژې، ملی تاسیسات او هغه برخی چی خصوصی سکتور یی اجرا کولو ته حاضر ندی او نه یی کولای شی، ښه پر مخ بوځی. په همدی خاطر د افغانستان دولت خصوصی کولو ته ملا وتړله (خو له نیمګړتیاوو ډکه وه، ورسته به یی څرګنده کړو).

د بازار د نظام مفهوم او ماهیت په یوه ټولنه کی دا دی چی د فرصتونو او ظرفیتونو څخه په ټولو اقتصادی او ټولنیزو مناسباتو کی استفاده وشي چی هدف یی پرمختیا او د یوې ټولنې د افرادو د ضروریاتو وړ توکو ته لاسرسی شمیرل کیږی.

که څه هم په ټولو اقتصادی - تاریخي مراحلو کی د بازار موجودیت شته، خو څرنګه چی بازار د دولت د مداخلی او طبیعي تولیداتو سره په تضاد کی قرار لري نشي کولای د یو مسلط نظام په توګه په ټولنه کی را څرګند شی. همداشان په نننیو شرایطو کی نشو ویلای چی یوازې او خاص د بازار نظام په کوم هیواد کی سل فیصده موجود دي، د بازار نظام په معاصره وخت کی د نړی په قاطع اکثریت هیوادونو کی د ستراتیژیک هدف په حیث شمیرل کیږی. نو په افغانستان کی هم ددولتی سکتور تر څنګ په پام کی ونیول شو.

انګلیسي عالم او اقتصاد پوه اډام سمیت د بازار د نظام د عرضی او تقاضا قانون ته ور پریږدی او وایی چې تاسی خاطر جمع اوسئ ، دغه قانون د یوه توکي، ارزښت تر تمام شوي قیمت پورې ښکته راولي.

د عرضی او تقاضا تناسب د موادو او تجارتي توکو د پلورلو او رانیولو میکانیزم رامنځته کوي، کله چې د عرضی او تقاضا پر اساس د مستهلک او پلورونکي ترمنځ مناسبات ټینګ شي په نتیجه کې بازار تشکل مومي.

همدارنګه کله چې په یو مارکیټ کې تجارتي توکی او خدماتي ظرفیتونه زیات شي په هماغه اندازه د تجارتي اقلامو په نرخ کې په تدریجي او په ځینو حالاتو کې په ډینامیکي توګه نوسانات رامنځ ته کیږي، پدې معنا چې د تجارتي اقلامو عرضه په مارکیټ کې د نرخ د نزول عامل ګرځي او حتی ویلی شو چې د یو تجارتي توکي قیمت تر خپل تمام شوي قیمت څخه په کمه اندازه په مارکیټ کې پلورل او رانیول کیږي، حتی ویلی شو چې په ځینې حالاتو کې یو تعداد مولدین افلاس سره مواجه کیږي دا حالات د یوه تولیدي دستگاه فعالیت د رکود سره مخامخ کوي.

دبازار نظام د چا په خوښه نه وي متمرکز، بلکې د بیو او د بازار له څرنګوالي سره سم روان وي او سوداګر، پانګوال، خلکو، مستهلک او مولد او ټول ورسره په ماهرانه ډول ځان عیاروي، ماهرانه ځکه چې په هغه کې په زرګونه معاملات، لکه: تولید، د اجناسو او خدماتو ویش او نور چې هر یو یې زرګونه متحولین لري په خپله حل کوي. د اقتصاد علم د یوې نورماتيفي پوهې په توګه د غه متحولین او روابط صرف تشریح کوي یعنې هیڅوک، هیڅ ماشین او دستگاه دغه روابط او متحولین یوې خوا یا بلې ته نه بیایي او نه یې ښه جوړوي، خو مولد او مستهلک په هغه کې خپل رجحانات لټوي، یو یې که کیفیت ته ګوري بل یې نافعیت ته ګوري او همداسې یې درواخله نور روابط او متحولین . البته ځینې وخت اجبار او فشار هم لیدل کیږي چې هغه هم پخپله د اقتصادي معاملو او روابطو او متحولینو له دننه رابرسیره کیږي او د بازار اقتصاد بیا ډیر ښه پوهیږي چې څه وکړي لکه د عرضی او تقاضا کمښت یا زیاتیدل چې د بیو په بدلون تاثیر کوي د تقاضا زیاتوالی یو فشار دی چې قیمتونه لوړوي او د کیفیت ښه کول مصارف لوړوي او داسې نورې داخلي اړیکې . پرته له دغو اړیکو او متحولینو کوم بل فشار او جبر نشته چې د بازار په اقتصاد موثر وي. له بلې خوا د هیوادونو وضعیت او اقتصادي نظام ته باید وکتل شي چې آیا څه مني او څه نشي منلای. سوال پیدا کیږي چې پخپله اقتصادي نظام څه شی دی؟

باید ووايو چې اقتصادي نظام هغه اډانه ده چې د هغې د ننه اقتصادي انفسونه (واحدونه) (کورنۍ، تصدی او دولت) خپل اقتصادي فعالیتونه د قوانینو او مقرراتو له مخې پر مخ بیایي.

اوس نو ښکاره شوه چې د بازار اقتصادي نظام نظم ته ضرورت پیدا کوي دغه نظم د بازار بنسټونه ته باور وربخښي.

د بازار نظام په نړیواله کچه موجود دي لکه د اروپا ګډ بازار د نړۍ د اسهامو بازارونو، د کار د قوي بازار، منطقوي بازارونه او داسې نور اشکال یې په نړۍ کې موجود دي، مګر د بازار نظام جوړښت او میکانیزم د تاریخ په اوږدو کې تغییر موندلی دی او د تغییر په حالت کې دی، همداراز زمونږ په هیواد افغانستان کې د اساسي قانون د لسمې مادې پر اساس د بازار د نظام ستراتیژیکه ګرڼلاره توضیح شوی ده ، ستونزه دا وه چې په هیواد کې دبازار د نظام څخه ناوړه ګټې اخیستنې د هیواد اقتصادي جوړښت او سمبالښت له سترو ننګونو سره مخامخ کړ. ضروري ده تر څو په هیواد کې د بازار د نظام په طرحه باندې یوه قوي او عملي کره کتنه وشي او د هغه لاسته راوړنې او ښیګڼې چې د بازار نظام یې له ځانه سره لري، له هغه څخه د اقتصادي چارو په پرمختیا کې مثبتې استفاده ترسره شي او خصوصي سکتور ته د ودې او انکشاف شرایط د قانون ، لویاڅو او طرزالعملونو مطابق رامنځ ته شي ، نه په خپلسری ښه. او په کومو برخو کې چې نیمګړتیاوې موجودې وې ښه به داوي چې د هغې څخه صرف نظر وشي او هغه اقتصادي برخې چې خصوصي سکتور او یا هم د بازار نظام یې په ښه شان نشي پلي کولای ضروري ده چې په دغو برخو کې دولت په یوازې توګه او یا هم په مختلطه توګه خصوصي سکتور سره په همغږي اقتصادي فعالیت ترسره کړي. زمونږ په هیواد افغانستان کې ضروري ده تر څو د اقتصادي – ټولنیزې پرمختیا لپاره یوه بشپړه طرح رامنځته شي چې په هغه کې خصوصي سکتور او دولتي سکتور ته خاصه ونډه ورکړل شي، دا حالت هیواد ته دا فرصت برابروي ترڅو په متوازن ډول په اقتصادي، ټولنیزو مناسباتو کې د پام وړ پرمختیاوې رامنځ ته شي.

د بازار نظام په تشکیل کې د ارزښت ونډه:

د ارزښت په اړوند بېلابېل نظريات او افكار موجود دي ځينې علما وايي د انسان د کار قوه چې د محصولاتو په هر جدا جدا واحد کې تجسم مومي، دهغه محصول (توليد) ارزښت دی، مگر ځينې علما داسې نظريو لري، چې تمام شد قيمت د محصولاتو ارزښت جوړوي. په دې توگه خصوصي سکتور په کوچنيو تشبثاتو او خدماتو کې په دې طريقه خپل کار پر مخ بيايي. دا د محصولاتو او يا هم د تجارتي توکو په اقتصادي نظام کې عيني خصلت لري او د بازار په اقتصادي نظام کې خاصه ونډه لري د بازار په اقتصادي نظام کې ارزښت د تجارتي توکو ارزښت په راکړه ورکړه کې خاص اهميت لري او د ارزښت د قانون پر اساس په دغه نظام کې تبادله او سوداگري ترسره کېږي. دولت لويې ملي شتمنۍ لکه کانونه، ځنکونه، اوبه، چاپيريال ساتنه او نور تنظيموي او دغو مهمو برخو ته په پوره توجه وخت ورکوي، ځکه چې تر دې ټيټې برخې او کم اهميت لرونکي تشبثات خصوصي سکتور ته ورکړل شوي وي. په دغو کوچنيو برخو کې د محصولاتو قيمت د هغه د ارزښت پر اساس معلومېږي، او وگړي يې پری کوي او کمې بيعدالتی ته موقع نه برابريږي.

د جنس يا تجارتي توکي ارزښت دایمي او ثابته بڼه لري مگر قيمت چې د عرضي او تقاضا د تناسب په نتيجه کې رامنځ ته کېږي د جنس په نرخ اغېزه کوي، په بعضي حالاتو کې تناسب برقرارېږي مگر په ځينو حالاتو کې معکوس متناسب حالت غوره کوي د ارزښت قانون د توليد په عرضه کولو او د معاملاتو په بهير کې عمل کوي. دواړه لوري هم مستهلک او هم مولد خپلو رجحاناتو ته گوري او عمل کوي (يو يې مفادغواري بل يې کيفيت)، خو که دولت لازم نظارت څخه پرته دغه رجحانات برآورده نشي، د بازار نظام ناکام دی.

۱. د ارزښت قانون د ساده او پراخ توليداتو او همدارنگه کار د قوي او توليد ترمنځ په مختلفو توليدي برخو کې عمل کوي.

۲. د ارزښت د قانون کرښه په بازار کې د مولدو قواوو د پراختيا او انکشاف لامل گرځي په دې پروسه کې مولد کوښښ کوي تر څو پخپلو شخصي مصارفو کې کموالي راوړي او په دې فکر کېږي تر څو د ټولنيزو عوايدو کچه زياته کړي، چې دا عمل بازار کې د توليداتو د سطحي د لوړوالي باعث گرځي.

۳. د ارزښت قانون کرښه د ساده توليداتو څخه پراخو توليداتو ته زمينه مساعدوي او په بازار کې اقتصادي رقابت او سيالي ته لاره هواروي چې په نتيجه کې د بازار نظام اقتصادي جوړښت لاپسې پياوړی کېږي او په بازار کې د ارزښت د قانون کرښه د مختلفو اقتصادي برخو د ايجادولو باعث گرځي.

د همدې قانون له مخې يو شمير هيوادنو د بازار د نظام د بڼه پلي کولو په پايله کې د بڼه اقتصاد او ټولنيز ثبات خاوندان شول، دا ځکه کله چې خلک په توليدي او خدماتي ډگرونو کې بوخت وي، شيطان ددوی په مغزو کې خاله نه کوي او منکراتو او تخريبي چارو لاس نه پوري کوي او وار په وار ټولنيز نظم، دقانون حاکميت، استقرار، فردی آزادی، مصونيت، سالم اورغنده تفکر، د خدمت روحیه، نوښتونه او اکتشافات ترقي کوي.

خصوصي سکتور : هغه سکتور چې په هغه کې په توليدي وسايلو باندې ملکيت شخصي وي په دغه ډول سکتور کې شخص له توليدي وسايلو څخه د اعظمي مفاد لپاره کار اخلي. د لته مالک او پانگه اچونکي يا کار و باري غواړي د خپل اقتصادي فعاليت مطلوبيت اعظمي حد ته ورسوي يعنې مصارف اقل حد کې او عوايد يا د توليد اندازه تر ټولو ممکنه اوچت حد ته ورسوي، نوموړی د منابعو په تخصيص کې نهايت تلاش کوي او د اضافي توليد خواته پاملرنه اړوي. چې پايله يې اقتصادي مؤثريت دی. په اقتصاد کې دا بڼه روش دی، چې اقتصادي کفايت تضمینوي. شومېتر وايي چې خصوصي متشبثين فعال او مبتکر وي او د توليد نوي ډگرونه رامنځته کوي، استخدام ته زمينه برابروي او منابع په کار اچوي په دې توگه د شخصي مفاد تر څنگ ټولنيز مفاد ته هم لاره هوارېږي. په همدې خاطر دولت نه يوازې خصوصي سکتور ته د ازاد فعاليت اجازه ورکوي بلکې ځانگړو حالاتو کې دولتي موسسات او تصدی هم خصوصي کوي. دلته مالکان خپله پانگه په کار اچوي، منابع د توليد لپاره تخصيصوي او بشري ځواک د کار لپاره د مزد او معاش په مقابل کې استخداموي خصوصي مالکيت دعمومي پالیسيو او قوانينو له مخې کار کوي. تر هغو چې دوی دنورو د قانوني مالکيت په حق باندې تیری نه وي کړی، ازاد وي او د خپلو ملکیتونو څخه د استفادی او دهغو د پکار اچولو لاری ټاکلی شی.

خصوصي کول:

په اقتصاد کی خصوصی کول یوه پروسه ده چی د خصوصی سکتور د پیاوړتیا لپاره

زیاتره وخت دولتونه د خاصو موخو په پام کی نیولوسره خصوصی کولو ته اقدام کوی مثلا :

1. دولت د یو داسی خدمت یا د جنس تولید باندی شروع کوی چی پخوا نه و معمول او رواج نه و، کله چی دغه اقدام بریالی شی، مورد نظر جنس بڼه بازار ومومی، نو بیایی خصوصی سکتور ته سپاری. ددی گټه داده چی ددولت له خوا مورد نظر اجناسو تولید توسعه پیدا کوی.
2. خینی وخت دولت د خپلی اسکان د پالیسی د عملی کیرو په خاطر له ښارونو څخه په لری سیمو کی د تولید منابع په کار اچوی، هلته کورونه جوړوی تر څو د گڼ میشتو سیمو یو شمیر نفوس هلته ولیردول شی، کله چی په دی ډول سیمو کی دولتی تصدی، یا اقتصادی فعالیت ځای پرځای او بریالی ثابت شو، نو خصوصی سکتور ته ورپریښودل کیږی، په دی ډول سره دولت خپل ډیر اهداف په همدی میتو عملی کوی.
3. کیدای شی خینی وختونه په یوه تولیدی یا خدماتی څانگه کی لازم مهارت نه وی، دولت په دی برخه کی مخکښ کیږی، کله چی مربوطه څانگه کی مهارتونه ایجاد شول و دغه برخه خصوصی سکتور ته ورپریږدی اودی ته ورته نور اهداف او مثالونه.

متا سفانه په افغانستان کی د ډیر لوړ ارزښت لرونکی تصدی د خصوصی کولو په نوم د اشخاصو لاس ته ورغلی، خو پرته له دی چی د هغو ملکیتونه او ثابتی پانگی یی تالا کړی، اقتصاد ته یی کومه گټه ونه رسوله، یعنی هغه رساتل چی خصوصی سکتور یی لری او هغه گټی چی په پورته توگه له بازار نظام او خصوصی سکتور څخه متصور و، برآورده نشو. یعنی دلته یی شرایط وضع او رعایت نشول. بل لامل دا و چی دا پروسه ډیره گړندی، جبری او مصنوعی تطبیق شوه او فرصت طلبو ورڅخه گټه پورته کړه، نه اصلی متشبتینو او فعاله او مبتکرو کاروباریانو. دلته خصوصی کولو د دولتی تاسیساتو، ملکیتونو او تصدیو د له منځه وړلو او بالکل حذف کولو بڼه و نیوله. کاشکی په دی باندی عمل شوی وای چی هر هغه متشبت چی تولیدی تصدی د خصوصی کولو په نوم اخلی، نو باید په همغی څانگه کی تولید ته ادامه ورکړی. موږ ډیری بریالی دولتی تصدی او موسسات درلودل، کومی چی سستی او دمدیریت له پلوه بی کفایتی وی، هغه مو باید اصلاح کړی وای او که نه کیدای له شرایطو او مقرراتو سره سم مو خصوصی کړی وای. دبیلگی په توگه د کابل جنگلک فابریکی هر کال ډیر ښه تولیدات درلودل، زراعتی وسایل، فلزی اسبابونه، د موټرو بادۍ او ډیر نور کارونه یی کول، د بغلان د قند فابریکی په یوه کال کی ۱۳۰۰۰ ټنه بوره تولیدوله، افغان ترکانی هم ښه تولیدات لرل، خو د خصوصی کولو په نوم غصب او دغه تولیدات ټول په تپه ودریدل. له فابریکو څخه سراپونه، کورونه او نور ځایونه جوړ شول، د افغان ترکانی، حجاری او بوتون، نساجی گانی، سیلو گانی او په سلگونو نور مثالونه یادولای شو، په همدی خاطر د خلکو زړونه له خصوصی کولو او د بازار له نظام څخه تور سول او غواری چی دولت مداخله وکړی.

بله تیر وخته دا وه چی موږ د پرمختللو هیوادو څخه تقلید وکړ، هلته که یو کارگر بیکاره کیږی، نو دهغه لپاره ټولیزی بیمی موجودی وی، خو په افغانستان کی داسی څه نه و، په دی توگه با تجربه کارگران له لاسه ورکړل او اقتصاد، خصوصاً د تولید ډگر مو بی کادره کړ، بی کادره اقتصاد یعنی صفر.

بله تیر وخته دا وه چی بهرنی پانگه اچونه په خلاص مټ روانه شوه چی دی کار داخلی کارځایونه له قاتلانه رقابت سره مخامخ کړل،

یوه تیر وخته دا وه چی هغو چارواکو او دولتی ځواک لرونکو چی هم یی سیاست او حکومت یرغمل کړی و او هم یی یو شمیر اقتصادی تشبثاتو باندی خپته اچولی وه، دوی انحصار گرانه عمل وکړ، نوڅکه اصلی، حرفوی او اقتصاد ته مفید کاروباریان یی له میدان و شړل. داسی ډیر مثالونه شته چی موږ تیرو کلونو کی مطبوعاتو او رښیو کی ټکی په ټکی ورته اشاره کړی، د تکرار ضرورت یی ځکه نشته چی له اصلی موضوع څخه لری کیږو. مهمه داده چی دری برخه کی د راتلونکی لپاره د اشتباهاتو مخه ونیسو.

افغانستان هغه یواځنی دولت نه دی چی د خصوصی کولو پروسه کی ناکام شو، په بله وینا خصوصی کول یی په غلطه بڼه ترسره کړل، بلکی گڼ شمیر نورو خصوصاً پرمختیایی هیوادو کی هم دا ډول ستونزی ولیدل شوی، خو

توپیر په دی کی دی چی هغوی خپل اشتباهات جبرانوی او د اصلاح لاره لټوی او ورو ورو قد م اخلی . که واضحه وویل شی، دلته اصلا خصوصي کول نه، بلکی غصب او چپاول کول و. کیدای شی دی کی بیلایل اغراض لکه سیاسي یا نور هدفونه او د سړی جگری یو شمیر هغه اهداف چی لا تر اوسه نه و پوره، دهغو پوره کول او داسی نور به وو، خو پایله یی افغانانو ته په زړه پوری نه وه. څو کلونه مخکی افغانستان کی د نساجیو، پلاستیکی لوښو او بوتانو جوړولو، صابون، پوستین گندولو، دڅرمن صنعت، کارتن جوړولو، تیلو ایستلو، جرابو او جاکټ اوبدلو، دخوراکي توکیوتولید او گڼ شمیر برخو کی ډیر موفق خصوصي سکتور موجود و چی د کابل د پلچرخي پارک یی ښه بیلگه وه . دلته ددغو ټولو صنایعو او فابریکو یادونه دلته امکان نه لری، چی په سلگونه فابریکی پکی فعاله وی، خو اوس یی هیڅ اثر نه دی پاتی . ددی تر څنگ موږ په لاندی برخو کی د خصوصي سکتور تر څنگ دولتي او مختلطی فعالی تصدی او فابریکی درلودی؛ دلته به یی د یو څو نمونه واخلو : د هوڅست فابریکه، د کونړ د کاغذ جوړولو فابریکه، دهرات د سمنټو فابریکه د بلخ او کابل سیلوگانی، دغوری سمنټ، سپینزر شرکت، د کورجوړولو تصدی، کاماز، دشمال دډبرو دسکرو تصدی، دافغان کیمیاوی سړی شرکت،دکندهار د وړی اوبدلو فابریکه، دمزارنفت اوگاز، د بگرامیو نساجی، د جبل السراج دسمنټو کارخانه، گلپهار نساجی، د مرمر او رخامو تصدی، د جوزجان کود اوبرق، د کندز جنوپریس او صابون جوړولو او تیل ایستلو کارخانې او داسی نور چی یادونه یی مایوسی رامنځته کوی. یو شمیر یی چی د بشپړ لوټ او تالان او خصوصي کولو له آفت څخه په امان پاتی دی ، هغه بیا شاری پرتی دی، لکه د ننګرهار میکانیزه فارمونه (البته یوه برخه یی غصب اولوټ شوی، خو بیا هم د بی غصب اولوټ شوی، خوسره دی هم د بیا رغاونی امکان یی شته)مهمه داده چی موږ په دی هکله له سره غور وکړو او لازمه پاملرنه ورته وشي. په دی توگه دافغانستان دولت او عامه سکتورهم فرصت لری چی د خصوصي کولو پروسه اصلاح او په اقتصاد کی د مداخلی حق وساتی، په دی برخه کی یو شمیر معیارونه دادی :

دبازار نظام کی دولت د مداخلی اواسلاح لپاره یو شمیر حدود او معیارونه لری چی باید روښانه شی. مونږ په دې باندی وپوهېدو چی تر څو دبازار نظام کی خصوصي پانگوال د نافعیت او اعظمي حد مطلوبیت حاصل نه کړي، هلته سرمایگذاري نه کوي، نو ایا خصوصي سکتور او د بازار نظام د شرایطو صنعت له ماتې سره مخامخ کېږي؟ او که مخامخ کېږي لاملونه یی کوم دي؟ دلته به داسی په همدې موضوع خبرې وشي.

د بازار نظام کولای شي زرگونه ډوله اجناس او خدمات د مستهلکینو له رجحاناتو سره سم تولید او عرضه کړي او همدارنگه ممکن دوی په زرگونو ډوله تولیدي عوامل او نیم کاره یا ناکار تمام اجناس د نورو مولدینو په واک کی ورکړي تر څو له دې لاری هم مفاد اعظمي کړي. دغه فعالیت یو ډېر پیچلی فعالیت دی نو د هغی په پلان جوړونه کی ډېری زیاتې ستونزې شته. بازار باید وار په وار او بېلابېلو شرایطو کی ځان نویو حالاتو سره برابر کړي او د رجحاناتو مطابق له فوري بدلونونو سره ځان عیار کړي. دلته د خصوصي سکتور لپاره یو شمېر علتونه په گوته شوي دي چی د دوی د ناکامی لامل کېږي. هغه وخت چی خصوصي سکتور سم کار ونشي کولای (د بازار ناکامي) بلل کېږي، نو که په همدې حال پرېښودل شي خپل نافعیت له لاسه ورکوي. مونږ ته به ستونزمنه وي چی د بازار دنظام د ناکامی هر حالت دلته په ټولو اجزاو سره جلا جلا تشریح کړو؛ خو لنډیز به یی ذکر کړو:

۱. د انحصاراتو رامنځته کېدل

د رقابت په قوي کېدو کی یو شمېر رقابت کوونکي انحصار ته لاس اچوي په تېره بیا په پرمختیايي هېوادو کی هغه تصدی او صنعتي فعالیت ځای چی له کتلوي صرفه جویی څخه کار اخلي نو په کم وخت کی دومره پراخېږي چی د خپل پرمختیايي هېواد ټول محدود بازار اشغالوي او په دې توگه د قاتلانه رقابت له لاری نورو ته د ننوتلو لپاره ستونزې پیداکوي. نن ورځ په پرمختللو هېوادو کی هم اولیگو پولی انحصارونه رامنځته شوي چی فقط څو محدودې تصدی یو بشپړ صنعت کنترولوي. په کرنه، کب نیولو، لاسي صنایعو، ترانسپورت، پړچون سوداګري او خدماتو کی د اولیگو پولونو رامنځته کېدل ډېر لږ امکان لري؛ خو په نورو صنایعو لکه فلزي صنایع، کیمیاوي صنایع، د اسلحي صنایعو او نورو کی هغوی قیمتونه لوړ بیولای شي، د تولید مقدار کمی، په دې کی مستهلکین متضرر کېږي. په دې توگه د بازار نظام څخه رضایت له منځه ځي چی رضایت نه و بازار ناکام دی. د دې د علاج لپاره باید دولت مداخله وکړي او مالیات ورباندې لوړ کړي او له ترلاسه شویو مالیاتو په نورو مواردو کی مستهلکینو سره مرسته وشي او د نرخونو اکثر او اقل حد ټاکل هم یوه بله چاره ده.

۲. بهرنی صرفه جويي گاني

دبازار نظام د يو شمېر نويو لگښتونو له امله ډېره گټه کوي پرته له دې چې خپله يې مصرف کړی وي. مثلاً کله چې د سالنگ تونل جوړ شو د شمال ولايتو د خټکيو لپاره بازار پوره پراخ شو او دوی خپل محصولات کابل او پېښور ته وړل. دلته پانگه د دولت لگېږي خو گټه يو محدود شمېر توليدوونکي کوي، هغه په ځانگړي قلم کې د نورو اجناسو توليد وده نه کوي، دا يې هم يو منفي اړخ دی؛ ځکه هر اړخيز انکشاف په کې نه واقع کېږي.

۳. خارجي غير اقتصاديت (External Diseconomies)

په دغه حالت کې تصدی او د بازار فعاليت ځای خپله گټه کوي، خو شاوخوا نور غير اقتصادي شرايط رامنځته کوي مثلاً دا هغه مصارف دي چې د تصدی مصارف نه دي لکه د چاپېريال ککړتيا يا د سيندونو د اوبو خرابول، وحشي ژويو ته خطر او نور. که څومره هم د خپل محصول له پلوه خصوصي تصدی گټه لرونکي او د اعظمي حد مفاد لرونکي وي، خو په عامه توگه يې غير اقتصاديت ايجاد کړي. همدارنگه له عامه منابعو لکه څږ ځای، ځنگل، سيندونو او نورو څخه استفاده د يو شمېر غير اقتصاديتوبونو لامل کېږي. ممکن لوی مالداران څږ ځای داسې گواښ سره مخامخ کړي چې وابنه له ريښې څخه ورک کړي. په افغانستان کې د جنوب له ځنگلونو اودکونر له لرگيوڅخه د خصوصي تجارو استفاده همداسې مثال لري چې په اقليم او باران يې فوق العاده منفي اغېزه کړې ده او داسې نور مثالونه. دلته هم بايد دولت مداخله وکړي او ډېر لوړ ماليات ورباندې وضع کړي او يو شمېر نور داسې قانوني تصاميم ونيسي چې د بهرني غير اقتصاديت مخه ونيسي.

۴. نوي پيدا کېدونکي صنايع

کوچنی تصدی او پرمختيايي هېوادونه مجبور دي چې يو شمېر داسې نوي صنايع پيدا کړي چې دوی ته بالقوه انکشاف وړ په برخه کړي او د دوی واردات تعويض کړي، خو نړېوال بازار او د بهرنيو لويو تصديو توليداتو ازادانه شتوالی د دغو داخلي کوچنيو تصديو مخه نيسي او په رقابت کې يې له منځه وړي. مثلاً افغانستان د کاليو مينځلو دپوړ په برخه کې له ايراني (برف) تصدی سره رقابت نشي کولای. پخوا کلونو کې دشاګر دچيني جوړولو دفابريکي دورشکست کېدو يو لامل هم همدا و. او داسې نور مثالونه. دلته ده چې ازاد بازار ملي اقتصاد ته زيان اړوي. نو بايد دولت د سيسايدو يا لوړو وارداتي تعرفو په واسطه مداخله وکړي او داخلي تصدی ته د ودې او ترقي مهلت او فرصت ورکړي.

۵. د مستهلكينو حاکميت

په پرمختللو صنعتي هېوادو کې ويل کېږي چې مستهلك يا مصرفوونکی (مشتري) پاچا دی او پيسې هغه ته رايه ورکوي، چې څومره او چاته توليد شي. خو په وروسته پاتې هېوادو کې بازار له بانکي سيستم څخه بهر او پولي مسابېل يې ورسته پاتې دي. دغه خبره صدق نه کوي. يو څو بانکونه که جوړ شوي هم دي د بهرني اقتصادي مېل څخه تقليد کوي او صرف يو شمېر اسانتيا د کمېشن په مقابل کې ترسره کوي، لکه کابل بانک چې د کمېشن په مقابل کې دولت د کارکوونکو معاش توزیع کوي، خو د بانک په اصلي معنا فعاليت نه کوي، نور اکثر خلک نه بانک پېژني او نه يې مفهوم او اهميت؛ نو په دغه ډول عنوني بازار کې نه پيسې رايه ورکوي او نه هم مشتري پاچا دی، نو دلته بايد دولت د بانکي سيستم دبشپړتيا لپاره کار وکړي. دلته د بانکونو پانگه د ازاد بازار له قانون سره سم خامخا يا بېرته ځي يا د بهرنيانو لاس ته لوېږي او دا بيا د ناکامۍ باعث کېږي، لکه کابل بانک چې د ۱۳۸۹ کال په نيمايي کې ناکامۍ سره مخامخ شو او د دولت مداخلې ته مجبور شو. دغه وخت د افغانستان بانک چې دولتي بانک دی د کابل بانک مديريت تر لاسه او اصلاح کړ. بله چاره نه وه، په دې توگه کله چې دولت مداخلې ته اړ کېږي دا د بازار دناکامي معنا لري. خو دا هم بايد وويل شي چې تل او بې وخته مداخله تل د يو هېواد په گټه نه وي؛ بلکې دا خپله موقع لري. يو شمېر داسې مثالونه هم شته چې هر ډول بې وخته مداخلې وضعيت نور هم خراب کړي، مثلاً د ناماهرو کارگرانو د معاشونو لوړول تر څو د هغوی ژوند ښه شي، خو دا د استخدام د کمېدو لامل کېږي يا د وارداتو کنترول قاچاق زياتوي او تور بازار پېداکېږي يا د غذايي موادو ارزانه کول د هېواد دننه زراعتي محصولات له تاوان سره مخامخ کوي او دولت په بودجه بار اضافه کوي او داسې نور مثالونه.

دا حال داسې دی چې هلته اجناس او خدمات په ازادانه ډول د پيسو په مقابل کې په مروج قيمتونو باندې تبادله کېږي. په عادي حالت کې دولت په اقتصادي فعاليتونو کې مداخله نه کوي دلته مصرفوونکي د خپل عايد په پام کې نيولو سره د اجناسو او خدماتو داسې يو ترکيب انتخابوي چې ورته تر ټولو زياته گټه ولري. او توليدوونکی هم تر هغه خايه خپله توليدي منبع استعمالوي چې د هغې اخيرني توليد څخه په لاس ورغلي گټه په هماغه توليد باندې له مصرف څخه زياته وي. نو بازار هغه ځای دی چې هلته پلورونکی او پېرېدونکی سره يو ځای کېږي د بازار په اقتصاد کې اصلي شرط رقابت دی چې شرايط يې دا دي: زيات شمېر عرضه کوونکي او زيات شمېر تقاضا کوونکي، بازار ته د داخلېدو او خارجېدو ازادي، د بازار په هکله د مکملو مالوماتو موجوديت او د اجناسو او خدماتو او نوعيت يو شانته والی. دولت هغه وخت مداخله کوي چې:

۱. بازار په خپلو کړنو کې ناکام شي.

۲. وگړي ناراضا وي او د دولت مداخله اصلاح کوونکی رول ولري.

۳. د دولت مداخله د ټولنیز عدالت په منظور.
۴. د ټولنیزو غیر محسوسو ارزښتونو ساتل، لکه چاپیریال ساتنه او نور.
۵. د دولت مداخله د مارکېټ د ضعف موارد، انحصارګري او جاني یا خارجي تاثیرات رفع کوي. او دغه مداخله قانوني او اصولي حدود لري. چې په دغه مقاله کې وښودل شول.

په هیواد کې د لسو کلونو په پایله کې مهم اقتصادي بدلونونه او کمزورتیاوې

په دې لیکنه کې د بهرنیو مرستو مفهوم توضیح شو. د بهرنیو مرستو ماهیت او د مرسته ورکونکو هیوادونو مقاصد او د مرسته اخیستونکو مجبوریتونو ته پکې اشاره وشوه، د بهرنیو مرستو مثبتو او منفي اړخو ته اشاره وشوه او د بهرنیو مرستو اغیزمېتوب کې مو دملی تدبیر او درایت یادونه وکړه. دا مو دافغانستان لپاره یو فرصت وبلاله چې مناسبه او ښه ګټه ورڅخه اوچته نشوه، بلکې ډیری مرستې یې اغیزی او هدر مصرف شوی. ښکاره خبره ده چې تیرو کلونو کې په افغانستان کې ډیر مثبت تحولات هم راغلي دي: پخوانی جنګی دلی بی وسلې شوی، دهغوی روحیه د هیواد دتخریب پرځای بیا رغاونې او عمرانی چارو ته راړول شوی او زیاتره یې په سیاسي او اداري چارو کې د واک او لویو دریځونو لرونکی دی. په ټولنیز ژوند کې دښځو ونډه نسبتاً ښه شوی ده او مدني ټولنې خپل دریځ ترلاسه کړی. ددولت درې قواوې لرو، نوی اساسي قانون تصویب، یو پولی ریفرم په بريالۍ توګه ترسره او د جمهوري ریاست، پارلمان او ولایتي شوراګانو لپاره په انتخاباتو کې غوره تجربه تر لاسه شوه. دزمیني ترانسپورت په برخه کې له ۹۰۰۰ کیلومترو څخه زیات سرکونه پاڅه شول، د هوایي ترانسپورت په برخه کې د اریانا د هوایي شرکت له بیارغاونې پرته څو دخصوصي سکتور هوایی - ملکي چلند کې فعاله کمپنۍ شته، بانکي سیستم مو نوی شو، ګڼ شمیر ځوانانو بهر کې لوري زده کړې وکړې او په معلوماتي تکنالوژۍ کې وارد او پوه ځوانان لرو.

وموندل شوه چې تیرو ديارلسو کالو کې د (MDGs) له اهدافو سره سم موږ هم ځانته یوه پرمختیایی ستراتیژي جوړه کړه. موږ دپرمختیایی ستراتیژي بیلابیلې برخې او ارکان وکتل او ځینو ځایونو کې مو دافغانستان د پخوانیو پلانونو سره مقایسه هم کړل، ددغې ستراتیژي مثبتې لاسته راوړنې مو د اعدادو او رقم له مخې چې په رسمي گزارشونو کې راغلي دي، وښودل او ځینې نیمګړتیاوې مو هم وښودې، په بله وینا توقع کیدونکې حالت ته یا هغه څه چې باید وررسیدلي وای، هغه ته مو هم اشاره وکړه، که چیرې په ډیر لنډ ډول سره تحلیل شویو ارقامو ته یوه کتنه وشي، نو دې پایلې ته به ورسیدو چې: په معاصرو شرایطو کې دغه تدوین شوی ستراتیژي د افغانستان لپاره یوه غوره تجربه وه. البته د هغې د تطبیق او پایلو په هکله د افغانستان دولت او ناودلتی موسساتو ډیر زیات تبلیغات کړي، مګر په واقعی توګه یې په علمی شکل سره تایید شوی گزارش او تحلیل نه دی موجود. یو شمیر ارقام اټکلي او یو شمیر نور نا تایید شوي دي. ددې په مقایسه د افغانستان د لومړنیو پنځه کلونو علمی پلانونو ارقام او تحلیلونه ډیر ثقه یي او په علمی میتود استوار وو. د څیړونکو لپاره په دې برخه کې مهم ماخذ د افغانستان د کلني معلومات، د اداراتو له مسولینو او چارواکو سره مرکي، احصایويو سالنامې، د وزارتونو رسمي گزارشونه او تر یوه بریده هم د افغانستان د ریسرچ او ارزیابی (AREU) یا Afghanistan Research and Evaluation Unit (AREU) گزارشونه دي.

ددولتي اداراتو تر څنګ له ۱۳۸۱ ش. کال څخه راوروسته ګڼ شمیر گزارشونه غیر انتفاعي، غیر حکومتي سازمانونو (NGOs) نشر کړي دي، البته دوی هر یوه کوشش کړی دی چې د انکشافی اهدافو د تحقق په برخه کې خپل موثريت ثابت کړي. ددې خبرې مانا داده، لکه هغسې چې د افغانستان د ملي انکشافی ستراتیژي په جوړولو کې د بهرنیو مرسته له افغانستان سره په څرګند ډول ښکاریده، نو همداسې یې تطبیق کې هم دولتي او غیر دولتي ادارو او موسساتو کار کړی دی. که چیرې ددوی مرستې نه وای، یو شمیر مهمې انکشافی پروژې لکه د ملي پیوستون پروګرام (NSP)، د بېرني کار موندی پروګرام (NEEP)، دپانګې اچونې ملاتړ، د افغانستان د کلیو د پروژو د پراختیا پروګرام (AREDP) د نشه یي توکو پر وړاندې د مبارزې پروګرام (CN) او په خپله د افغانستان د مستقلو اداراتو (د وزارتونو، د انتخاباتو

خپلواک کمیسیون، د بشر د حقونو خپلواک کمیسیون، د اداري اصلاحاتو او ملکي خدماتو خپلواک کمیسیون او نورو پروگرامونه به یو هم سم نه و تطبیق شوی. لکه چې موږ څو ځلي اشاره وکړه د افغانستان ملي پرمختیايي ستراتیژي له دریو مهمو برخو څخه جوړه وه :

- امنیت
- حکومتولي
- اقتصادي او ټولنیزه پرمختیا

په دی دریو برخو کی هغه چی موږ ورسره ډیره علاقه لرله، هغه د اقتصادي پرمختیا برخه وه. په دوو لومړیو برخو کی باید وویل شی، چی : د امنیت وضع بڼه نه وه، هم وسله والو مخالفینو او هم جنایتکارانو، دواړو، امنیت او عادي ژوند له گواښ سره مخامخ کړی و. تر وسله والو مخالفینو حرفوی جنایتکارانو چی لویی ډلی او د مافیا د باندونو په بڼه یی فعالیت کاو اقتصادي فعالیتونو، پانگی اچونی او د هیواد شتمنی ته زیات گواښ او خطر متوجه کړی و، ددوی د نا امنی له امله تجارو، ملي سوداگرو او اقتصادي فعالیتونو ته خنډ واقع شوی و، یعنی نه فزیکي امنیت موجود و او نه احساسی. د بیلگی په توگه ډیر شمیر سوداگر اختطاف شول، گڼ شمیر شتمنی لوټ او غلا شوی. د حکومت کولو او د قانون ټینګښت تطبیق نه شول، یو پراخ تنظیم شوی فساد حاکم و. دغه فساد په اداري، مالي او آن اخلاقي برخو کی له ورايه څرګندو. څو څو ځله متکرر جنایتکاران ونیول شول، بیرته خوشی شول، دی واقعیت دا ثابت کړه چی د ملي ستراتیژي د دوهمی برخي (حکومت کولو او د قانون د ټینګښت برخه) ډیره بریالی نه وه. ددغه پراخ فساد له امله د دولت رول ضعیف شو او د اقتصادي پرمختګ په لاره کی هم لوی خنډ واقع شو. له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۱ پوری (لس کاله) د مرستو زیاتي پیسې د نا دولتي موسساتو له خوا په مصرف رسیدی، په مرموز ډول د نادولتي موسساتو اغیز د دولتي ادارتو ملي دریځ او په چارو حاکمیت ضعیف او آن داچی دولتي ادرات د نادولتي موسساتو تر اغیز لاندی راغلی وو او د ملي دولت پرستیژ ته زښت ډیر تاوان ورسید. گڼ شمیر تجربه لرونکی او ماهر کارکوونکی له حکومتي دفترونو څخه د نادولتي موسساتو دفترونو ته ولاړل. ملي شورا او ولایتي شورا گانو لازم موثریت نه درلود، بلکی په خپله همدوی قانون نقض او د فساد پیاوړی کوونکی شول. دداسی یوی نا مطمینی فضا په ترڅ کی بهرنیو مرستو څخه لازمه گټه اوچته نه شوه او د ترقی او پرمختګ ډیر بڼه فرصتونه له لاسه ووتل. لا هم دسړی جگړی آثار شته، گڼ شمیر هغه پروژي چی پخوانی شوروی جوړی کړی وی، یا دهغو بیا رغاونی ته پاملرنه ونه شوه یا یی هم ټوله فزیکي شتمنی او زیر بنا تالا او په لوی لاس تخریب شوه، خو پرځای یی نوی څه جوړ نشول. له بده مرغه د افغانستان د ډیر مهم جیوپولیتیک موقعیت څخه د مثبتی استفادی پرځای د ستراتیژیکو نامناسبه اهدافو په خاطر د استفادی مفکوره پرځپل ځای پاتی ده. په سیمه کی وسلوالی ډلی روزنه ادامه لری، افراطیت د یوی وسیلی په توگه استعمالیږی، طبیعی زیرمو او اوبو ته مو دملی شتمنی په توگه د لاسرسی فرصت را څخه سلب شوی، سیاسی ماهرینو سره لا هم د لویی لوبی د ادامی شک شته. که یو ځل بیا خدای مه کړه د نویو را څرګندو شویو قدرتونو ترمنځ د سړی جگړی خطر پېښ شی، شاید د افغانستان د کاواک وضعیت له امله بیا هم همدا جغرافیا ددی جنگ لپاره غوره شی. دا ډول علایم امنیت او ثبات له منځه وړی. دلته سیاسی مسایل زموږ بحث کی موږ ته ددلچسپی وړ ندی، خو له دی امله چی د پرمختیايي ملي ستراتیژي یو رکن و، نو پتی سترگی ورڅخه نشوتیریدای، دا ځکه چی امنیت سیاست سره تړلی او دا دواړه بیا اقتصاد سره تړلی دی!! په دی توگه د پرمختیايي ملي ستراتیژي د امنیت رکن ډیر بریالی نه و، یو علت یی که په خپله دافغانستان دولت کی فساد او دخلکو نارضایتی وه، بل علت یی په سیمه کی سیاسی غرضونه اوبهرنی لاسونه وو. دغه ترخه تجربه تیر تاریخ کی څوځله دافغانستان پټمنو، خوبيچاره خلکو په جبری ډول وازمایله.

د ملي پرمختیايي ستراتیژي دریمه برخه چی په نورو شپږو ارکانو ویشل شوی وه په لاندی توگه بدلونونه لری:

- زیر بنا او طبیعی سرچینی : افغانستان د خپلو طبیعی زیرمو او منابعو له پلوه کافی اندازه ذخایر او شتمنی لری. د اقتصاد د رغاونی او پرمختیا لپاره زیر بنا لکه سړکونه، ریل پټلی، بریښنا، صنعتی پارکونه، ترانسپورت او تاسیسات مهم ارزښت لی. د ملي پرمختیايي ستراتیژي د جوړیدو څخه وروسته او د هغی د تطبیق تر پای پوری په هیواد کی د سړکونو د جوړولو په برخه کی کار وشو، دیو شمیر معادنو د استخراج چاری یو شمیر بهرنیو کمپنیو سره د قرار داد په بڼه لاسلیک شوی، چی تمه کیږی د دغو کانونو په گټه کی به افغانستان شریک وگڼل شی، نه صرف یو پلورونکی. داسی اټکل کیږی چی د افغانستان دپېژندل شویو او پلټل

شویو کانونو ارزښت تر دری زره میلیارد دالرو اوچت دی . د افغانستان د روانو اوبو (سیندونو د کلنی جریان اندازه ۷۵-۷۰ میلیارد مکعب متره اټکل شوی دی، خو له بده مرغه نه انحرافي او نه هم ذخیروی بندونه جوړ شول . په عوض کی یی وارداتی بریښنا له گاونډیو هیوادو څخه په ډیر لوړ لگښت تدارک شوه، چی د هغی په بیه څو لوی بندونه جوړیدای شول، اما دسلما بند، د کمال خان بند، د دالی بند، کجکی بند او چک د بندونو د بیا جوړولو تبلیغات وشول، آن دا چی د هند هیواد د سلما بند باندی تر ډیری برخی کار هم وکړ، خو د هیواد ددغی مهمی طبیعی سر چینی (روانو اوبو) د مهارولو لپاره کافی اجرات نه تر سترگو کیری. له نن څخه سلگونه کاله مخکی په سیستان ، غزنی ، د کابل شاوخوا ډیرو نورو سیمو کی د ځمکو د خړوبولو لپاره لوی لوی بندونه جوړ شوی وو، لکه دسلطان بند، غازی بند، سلما، کمال خان او نور، خو اوسنی وخت کی نه یواخی دا چی نوی بندونه جوړ نشول بلکی پخوانی هم ونړیدل. چی یوه بیلگه یی د سلطان دبدن نړیدل و. په دی توگه د افغانستان دتولو سیندونو یا روانو اوبو صرف په سلو کی دیرشو څخه د هیواد دننه استفاده کیری او نوره یا ضایع یا له ملکه بهر وخی. په همدومره اندازه موږ هر کال د خاوری تخریب او ضایع کیدل هم لرو. افغانستان شاید دخپلی خاوری په نه ساتنه کی لومړی هیواد وی!!

- ځنگلونه د هیواد یوه بله مهمه اقتصادی طبیعی منبع ده چی لوټ، تالان او قاچاق یی لکه د تیرو دیرشو کلونو په شان دوام لری، په دی توگه دغه مهمه منبع چی نه یواخی اقتصادی بلکی ایکولوجیکی فوق العاده ارزښت لری، تیرو ۲۵-۲۰ کلونو کی له تباهی سره مخامخ وه او دافغانستان د طبیعی ځنگلونو په اندازه کی په سلو کی شپيته کمښت راغلی دی. زیا تره کانونه په نا قانونه توگه د سیمه ییزی مافیا په لاس په قاچاقی او غیر فنی شکل ایستل کیری، چی د موادو کیفیت شدیداً زیانمن او تخریبی اثرات یی ډیر ژور دی. دغه مافیا د کان اصلی شتمنی د ډیری لږ گټی په مقابل کی له لوی زیان سره مخامخوی.

- بنوونه، روزنه او فرهنگ : له نیکه مرغه د بنوونځیو په شمیر کی د کمیت له پلوه پوره زیاتوالی لیدل کیری. وروسته د طالبانو له پرځیدو څخه نجونو بنوونځی ته د تگ اجازه ومونده، گڼ شمیر بنوونځی نوی جوړ شول او د ټولو بنوونځیو نړیدلی ودانی ورغاوړ شوی، د معارف د وزارت په نصاب تجدید نظر وشو او په میلیونونو ټوکه درسی کتابونه په لوړ تیراژ او عالی کیفیت چاپ او تر ډیرو لری ولسوالیو ویشل شول. د بنوونکو په استخدام کی بیساری زیاتوالی راغلی دی، او د بنوونکو او د معارف د منسویینو مادی او معنوی امتیازات اوچت او ددولت د پاملرنی وړ وگرځیدل. بنځو او نارینه وو ته د تحصیل مساوی چانس برابر شو، گڼ شمیر ځوانان د هیواد د لوړو زده کړو موسساتو ته جذب شول چی د افغانستان په تاریخ کی یی ساری نه لیدل کیری، په زرگونو پیغلی او ځوانان له هیواد څخه بهر ملکونو ته د تحصیل لپاره واستول شول. له دیرشو زیات دولتی پوهنتونونه او د عالی تحصیلاتو موسسات جوړ شول، ۱۰۵ د لوړو زده کړوخصوصی موسسات تاسیس شول، چی پینځه یی د پوهنتون کچی ته لوړ شول . د زدکړو په وسایلو او تکنالوژی کی پوره بدلون راغی چی نن ورځ زموږ پوهنتونونه په پوره پرمختللی تکنالوژی سمبال دی. ورزش او د ځوانانو بوختیاوو ته زمینه برابره شوه، دهنراو موسیقی ودی ته یو ځل بیا پراخ ډگر برابر شو، خو درسنیو، ورزش، هنری فعالیتونو او هنری فعالیتونو د آزادی پایله دومره دځوانانو مثبتو بوختیا، نشاط او روغتیا ته مفیده نه وه، لکه هغومره چی متاسفانه د اخلاقی انحراف لامل وگرځیده. دا ځکه چی مدیریت او پالیسی یی سمه نه وه. هغه څه چی د ډیری پاملرنی وړ دی هغه د رسنیو(هم دولتی او هم آزادو رسنیو) وده او غوره فعالیت دی. په هیواد کی تر ۴۰ زیات رادیویی ستیشنونه او تقریباً په همدی اندازه خصوصی او ملی تلویزیونونه فعالیت لری (خو د روزنیز او خبررسانی د اړخ په پرتله یی د بیگانه هیوادونو دگمراه کونکو سریالونو ننداری ډیری دی). په گڼ شمیر ښارونو کی د انترنت خدمات مهیا دی. تقریباً دهیوا په سلو کی اویا وگړی د گرځنده تیلیفون له خدماتو څخه برخمن دی. د اطلاعاتو او فرهنگ په وزارت کی د ځوانانو معینیت ایجاد اود ځوان کول لپاره د امید او هیلو نوی کړکی پرانیستل شوی. البته داقتصادی گزارشونو په پرتله د میدیا او فردی آزادیو په ډگرونو کی ارایه شوی ارقام ثقه یی او دتایید وړ دی.

- روغتیا : افغانستان له ۱۳۸۰ل. کال څخه مخکی د صحی خدماتو له پلوه تر ټولو یو وروسته پاتی او له ستونزو سره لاس او گریوان هیواد و. کوم پرمختگ چی په تیرو دیارلسو کالو کی د روغتیا په برخه کی شوی بیساری دی (ممکن روغتیایی خدمات به د کیفیت له پلوه ډیر د تایید وړنه وی او د خصوصی وختونونو فیس به ډیر نا عادلانه وی، خو بیا هم د دیارلسو کالو مخکی حالت په پرتله د قناعت وړ دی. هغه څه چی ډیر د ستاښی

ور دی ، هغه د پولیو د واکسین ډیر بریالی پروگرام و، چی د گاونډیو هیوادو په پرتله ډیر ښه تطبیق شو. په دی موده کی روغتونونه ورغول شول او د ولایاتو روغتونونو او په کلیو کی کلینیکونو ته پوره پاملرنه و شوه، سره له دی چی د روغتیا برخه هم له فساد څخه بچ نه وه چی یو ښه مثال یی د سردار محمد داود خان ۴۰۰ بستریز روغتون کی د میلیونونو ډالرو وهنه وه، بله ښه لاسته راوړنه د مور او ماشوم د روغتیا خوا ته پاملرنه او له پینځه کلن عمر تیت د ماشومانو د مړینود شمیر کمښت و. په دی برخه کی نه یواځی د دولت سکتور بلکی، خصوصی سکتور هم ونډه لرله، ښه بیلگه یی په مرکز کابل او ولایاتو کی د خصوصی روغتونونو فعاله کیدل و. د روغتیا نړیوال سازمان (WHO) او د بی سرحدو دوکتورانو ټولنی د پام وړ کارونه پرمخ بوتلل. د هندوستان هیواد ، په تیره بیا په کابل کی د اندراگاندهی روغتون د افغانستان له خلکو سره د روغتیا برخه کی اغیزمنی مرستی وکړی، خو سره له دی هم نړیوال راپورونه په افغانستان کی د روغتیا وضعیت ښه او د قناعت وړ نه بولی، په ماشومانو کی د ناوړه تغذی (خوارځواکی) نښی له ورایه ښکاری، د ماشوموالی یو شمیر معمولی ناروغی د ماشومانو ژوند له گواښ سره مخ کړی دی، د څښلو دپاکو اوبو نشتوالی د ماشومانو نس ناستی او دهغی له امله د مړینو گراف لا هم نا مطلوب وضعیت کی ساتلی دی، د وگړو منځنی عمر ډیر تیت (اوسط ډول ۴۷ کاله) ښودل کیږی، معیوبیتونه، روحی ناروغی او په مخدره توکیو روږدی والی د صحت د برخي لویه اندیښنه ده. د ککر چاپیریال ستونزی د افغانستان راتلونکی کول ته لویه اندیښنه پیدا کړی، کوم چی تیرو دیارلس کالو کی یی نه یواځی د مخنیوی تدابیر نه وو، بلکی د ژوند د چاپیریال ککړوونکو فکتورونو نوره هم پراختیا موندلی وه، حال دا چی د ژوند چا پیریال ساتنه د زیرزی د اهدافو یو لومړیتوب و او باید (ANDS) دغه لومړیتوب ته ډیره پاملرنه کړی وای. د یوه بله شرموونکی او بده ښکارنده په افغانستان کی د ایدس د ناروغی لیدل کیدل و، حال داچی پخوا دغه شرموونکی ناروغی زموږ هیواد کی بالکل یوه ناپیژندل شوی او د نه خپریدو وړ گڼل کیده، خو له نیکه مرغه یو شمیر وایروسی نوری ناروغی چی د نری ډیرو هیوادو کی ولیدل شوی، د افغانستان د ډیر غوره اقلیم له امله نه دی لیدل شوی، دا د افغانستان د طبیعت هغه لورپینه ده چی باید مننه یی وشی. بله د خوښی خبره دا هم ده چی د افغانستان د اوبو زیرمی لا هم خوندي او پاکي دی، اما د ښارونو ناوړه انکشاف او د بدرفتو د سیستم نشتوالی او د ښاروالیو فاسد مدیریت تر ځمکی لاندی پاکو اوبو ته لوی گواښ متوجه کړی دی. په دی توگه د روغتیایی خدماتو وضعیت نظر دیارلسو کالو پخوا ته ښه شوی دی، خو د راتلونکی لپاره د گواښونو مخنیوی ته لا زیات تدابیر باید ولرو.

• کرنه او د کلیو پراختیا : د افغانستان په سلوکی له ۷۵ څخه زیات وگړی په سیده او ناسیده توگه په کرنه او مالدارۍ بوخت دی ، د هیواد زیات نفوس (په سلوکی د اتیا شاوخوا) په کلیو کی ژوند کوی. د کلیو پراختیا نه یوازی دا چی ټولنیز هدف دی، بلکی اقتصادی ارزښت هم لری. کرنیز محصولات ملی مجموعی عوایدو او د هیوا د بهرنی سوداگری په برخه کی مهم اقلام دی. په کلیوالی سیمو کی د بیوزلی له منځه وړل او د کلیو پراختیا د ملی پرمختیایی ستراتیژی یو مهمه برخه وه، په دی برخه کی د ترانسپورتی ستونزوو یعنی د لارو نه شتون، کچه سړکونو او پیچمو له امله او تر ډیره بریده د ناامنیو له امله پوره کار ونشو. د کلیو د پراختیا مدیریت فوق العاده ضعیف او فاسدو، کومه روښانه او علما تنظیم شوی پالیس ورته موجوده نه وه. کلیوال له دولت، دولته سره له هنکاری او ددولتی خدماتو له ساحی بهر پاتی شول او تر ټولو زیات د دولت او ولسونو ترمنځ واټن په کلیوالی سیمو کی لیدل کیږی. دی ناوړه حالت د ناامنی خپریدو ته لا زیاته زمینه برابره کړه. د افغانستان کلیوالی سیمو کی د محلی تشبثاتو پراختیا ته فوق العاده امکانات موجود وو، مثلا د کبانو روزنه، د چرگانو او شاتو مچیو روزنه، د ورېښمو د چنچیوروزنه او لاسی محلی کارونه، محلی صنایع لکه کلالی، ترکانی، لاسی گن گندل او نور ټول هغه محلی تشبثات وو، چی د ودی فوق العاده امکانات یی موجود و، خو د بی کفایته او فاسدی اداري او ناامنی له امله له دغو ریزرفونو او قوی پوتانشیل څخه هیڅ گټه اوچته نه شوه. مالدارۍ د هیواد یوه مهمه تولیدی منبع وه چی د هیواد ډیره مالدارۍ کوچیانو پوری اړه درلوده ، خو د سیاسی غرضونو او تعصبی ملحوظاتو له امله په مصنوعی توگه د دیشین او کوچیانو تر منځ نفاق واچول شو او ددولت تر ټولو لوړو چارواکیو د ولسونو ترمنځ درز او دښمنی ایجاد کړه او دکلونو کلونو ټولنیز نظم او د ولسونو او قومونو ترمنځ یی وینی بهول، یو دبل گواښل او یو بل ته په بد نظر کتل پراخه کړل، چی یوه بیلکه یی د بهسودود پتمن ولس او خواریکښو بیوزلو کوچیانو ترمنځ مصنوعی لانجه ایجادول و، حال داچی په دی کی د چارواکو سیاسی غرضونه وو. دی ستونزی کوچیان په اوړی کی ایلبندونو ته له تللو روارول او د هیوا

څرخايونه له مالدارۍ تش شول ، څرخايونه قوماندانانو په زور غصب کړل او د هيواد دمالدارۍ سکتور له لوی زيان سره مخاموخ شو. په کليو کې د طالبانو له خوا د عشر او زکات او نورو فشارونو له امله عادي ژوند گډوډ او نتيجه يې د کليوالۍ اقتصادي شيرازۍ مراوې کيدل او ښارونو ته د جبري مهاجرت ښکارنده وه، حال داچې ښارونو لا پخوا خپل مشکلات لرل، د کليوالو اجباري مهاجرت د ښارونو ستونزې نورې هم مضاعفې کړې. په يو شمير کليو کې د ملي پيوستون په نوم يو شميرې پروژې تطبيق شوي ، چې ناسنجول شوي وې. د ملي پيوستون پروگرام، يو شمير اقدامات داو: پرته له دې گي د کرنې او ځمکو د ځړوبولو لپاره د روانو اوبو او سيندونو د مهارولو لپاره کومه اساسي برنامه ولري، په بيلابيلو سيمو کې يې ژورې څاگاني کيندلي چې دې کار د ځمکې لاندې اوبو سطح نوره هم ټيټه کړه او په پايله کې يې شاوخوا کاريزونه او عادي څاگاني وچې کړې، دې پيښې کليوال له نارضايتي سره مخامخ کړل، دوی پرته له دې چې د ځمکو نهه ډوله استعمال (زراعي، خدماتي، ترانسپورتي، تفريحي، تجارتي، مسکوني او رهايشي، صنعتي اوکاني) په نظر کې ونيسي، د زراعتي ځمکو په لوري يې د پلونو، لارو او سړکونو په جوړولو پيل وکړ، حال داچې د اوسيدو او خدماتولپاره د ښارو ځمکو او د غونډيو د لمنو خواته انکشاف رامنځته شوی وای، ددې پايله دا شوه چې زراعتي ځمکې تر نورو بيلابيلو استعمالونو لاندې راغلي او شنه ساحه وار په وار کمه شوه. همدا اوس تر کرنې لاندې ځمکې ارقام څرگندوي چې د هيواد تر کرنې لاندې ځمکې د ۱۳۵۷ لمر کال په پرتله څو ځله کمې شوي دي. حال داچې بايد د ولت د مېشت کيدو لپاره د غونډيو لمنې او غير زراعتي سيمي تخصيص کړي وای. د کرنې او کرنيزو ځمکو او اوبو لپاره نه د کرنې اوبو لگولو او مالدارۍ وزارت او نه هم د اوبو، بريښنا او انرژۍ وزارتونو يو هم د اوبو د منابعو او د ځمکو د تخصيص په برخه کې کومه برنامه او روښانه پاليسي لرله. دکرنې د وزارت په سر کې بې کفايته مديريت گومارل شوی و، چې د کرنې توليدات او طبيعي منابعو ته نه يواځې دا چې انکشاف ورنه کړل، بلکې ضايع او هدر هم شول. د کرنې وزارت څو ځلي په ډير لوړ لگښت نمايشي نندارتونونه د کابل ښار او يو شمير نورو ښارونو کې جوړ کړل او يو شمير اجناس او محصولات يې پکې نندارې ته ايښودل، خو هدف يې نه و معلوم، ډير لگښتونه د ښارونو دننه د ورکشاپونو، تريننگونو، سيمينارونو او په نورو نومونو تر سره شول، خو بزگر او مالدار عملا له هرډول خدماتو بې برخې او خبره پاتې و، کوپارتيډي غورځنگ وده ونه کړه، ترويجي خدمات نه يواځې چې پراخ نه شول، بلکې تر پخوا هم ضعيف شول، د زراعتي تحقيقاتي فارمونو نوم پاتې شو، خو محتوا او شتمنۍ يې له منځه ولاړه او ډير ملکيتونه يې غصب شول، د ولاياتو تخنيکي يونټونه له منځه ولاړل او دولتي فارمونه وچ شول يا هم گڼ شمير يې د خصوصي ملکيت لاسته ولويدل چې د کرنې لپاره د استعمال پرځای د نورو مقاصدو لپاره وکارول شول. د کرنيزو محصولاتو د پروسس لپاره کوم تدبير او تجويز نه و، او د کرنيزو محصولاتو د مارکيټنگ لپاره لازم تدابير تر لاس لاندې ونه نيول شول، نوڅکه د کرنې د سکتور مولدين (بزگر او مالدار) کال په کال له ورشکستگۍ سره مخامخ شول. د توليد د موسمي والي برنامه نه وه، له بزگرانو څخه د توليد په موسم کې په دولتي نرخ خريدارۍ ونه شوه او د نورو موسمونو لپاره زيرمتون او نور تاسيسات او د پروسس آسانتيا باندې فکر ونه شو. د کرنې د پراختيا د بانک فعاليت او بزگرانو ته د کريدت د ورکړې پروگرام په نشت حساب شو، د ځمکې منبسطۍ او تشديدۍ استعمال ته پاملرنه نه وه، سيلوگانې چې بايد د حاصلاتو د جمع آوري پر وخت يې غله خريدارۍ، بيا يې اوږه کړي او دټول هيواد لپاره يې زيرمه او د عامه موسساتو لپاره يې ډوډي پخولای له منځه ملاړي او وسايل او ژړندۍ يې ليلام شوي، دڅاوري ساتنې او اصلاح باندې اصلا فکر ونه شواصلا د يوه پرمختيايي هيواد د کرنې د پوهې ظرفيت نه و موجود. په دې توگه د کرنې برخه کې نه يواځې داچې کوم پرمختگ راغی، بلکې پخوانی عنعنوی کرڼه او توليدي طرز او تکنالوژي هم له منځه ولاړه. حيرانوونکي ده چې د کندز خلک په بازار کې پاکستاني خټکي، د شمالي خلک چينايي انگورو د کامي خلک پيښوري گوره او د کونړ خلک ايراني کنسرو شوي پوڅه او ملايي پيري او استفاده ورڅخه کوي، د خوړيانو د پليو توليدات فوق العاده کم شول، جوار چې پخوا به خلکو د هغو توليد ته ارزښت نه ورکاو ، له لاهور څخه راځي او يو وړۍ يې لس افغاني پلورل کيږي، بوس چې پخوا به خلکو اصلا له پټيو څخه کورنو ته نه وړل او له يو کال څخه به بل ته پر ځمکه براته وو، اوی د يوۍ قيمتي متاع په توگه په تجارتي لاريو کې په بسته بندۍ شوي شکل له پاکستان څخه راځي . په دې توگه افغانستان ته چې (یک کشور زراعتي) ويل کيد، اوس د يوۍ غوا لپاره بوس له بهر څخه وارديږي.

• د اقتصاد ټينګښت او د خصوصي سکتور وده : د طالبانو د واکمنۍ پر مهال افغانستان له يوه بيساري انفلاسيون سره مخامخ شوی و، د افغانیو د خريد قدرت فوق العاده راټيټ شوی و، وروسته د موقتي ادارې له جوړېدو څخه د افغانستان بانک يو پولی ريفورم تر لاس لاندی ونيو، په دی توګه ډيپسو ارزش کی دري صفرونه کم شول، مخکی تر دی ريفورم څخه يو امريکايی ډالر د ۵۵۰۰ افغانیو په وړاندی تبادلې کيد ، له ريفورم څخه وروسته يو امريکايی ډالر د ۵۰ افغانیو سره معادل و، البته دغه تبادلې د نوسان په حال کی وه چی کله به ۴۷، ځینی وخت ۴۹ او په دا راوروسته وختونو کی ۵۷ افغانی د يوه امريکايی ډالر په وړاندی تبادلې کيږی، مرکزی بانک هڅه کړی چی د بانک د زیرمو څخه په استفادی څه ناڅه د افغانیو(ثبات!) وساتي، نوڅکه په منځنی توګه هره میاشت کی يوه اندازه ډالر ليلام ته وړاندی کوی ، او يو نوع کاذب ثبات یی رامنځته کړی، حال داچی ددی ثبات تر شا د ملی تولید ملاتړ نشته. فعالی اقتصادی تصدی او ملی تولید تر ټولو په ټيټه کچه کی دی، اقتصادی څرخونه ډب دی، ټولنه په يوه کاملاً مصرفی ټولنه بدله شوی، سوداګری مطلقاً دیوه دلالي تجارت بڼه غوره کړی ده. افغانستان چی د خپلو طبی بوټو له مخی نړیوال نوم لری، ونسو کولای حتا هغه پخوانی هوڅست او د فرامسی لابراتوارونه فعال وساتي، د ګنیو او جغندرو پروسس ته هم پاملرنه ونه شوه، د کلبهار او بگرامیو نساجی، د ولایاتو دسمنتو فابریکی، جنگلک فابریکی، د کور جوړولو فابریکی او دداسی نورو مهمو تولیدی او ترمیماتی واحدونو اساس او بنسټ د هغوی له تشکیل او تجربی سره له بیځه و ایستل شو او د خصوصي سکتور په نوم یی ډیر ملیکټونه او جايدادونه لوټ شول، پایله دا شوه چی د افغانستان دولت یواځی خپله عادی بودجه هم له خپلو داخی عوایدو نشوه پوره کولای او د انکشافی چارو او د پرمختیایی ستراتیژی لپاره خویي وس بیځی نه و. بیکاری په سلو کی تر څلویښت پوری وه او د مرکز، کابل ښار فرهنگی څیره پريشانه او اصلاً دغه ښار د يوه لومپن ښار بڼه ونيوله چی په هیڅ صورت یی د يوه داسی تاریخی هیواد دپلازمینی حیثیت نشو پرځای کولای چی پراخ او ژور هڅوب او ویارلی ملی کلتور لری.

• کورنی مصونیت او د بیځایه شویو هیوادوالو بیرته اسکان : يوه لویه ستونزه دا وه چی د پراخه ناامنی او په لری پرتو سیمو کی د قانون او مصونیت د نشتوالی له امله ګڼ شمیر هیوادوال ښارونو یا هم د ښارونو څنډو ته راغلل، دوی په خپلو سیمو کی د حلال او مشروع معیشت سرچینی او وسایل له لاسه ورکړل، په ښارونو کی یی ددرویزه وو په بڼه ژوند غوره کړ، بالعموم خلک له ناامنی او بیقانونی څخه په ویره کی وو، دخلکو روحی سکون له منځه تللی و، نامتو متکرر جنايتکاران لکه: ت. ش.، ش.، ح. س.، ر. خ.، ج. ق.، ا. ګ. (دلته د بشپړو نومونو ذکر اړتیا ونه لیدل شوه) او نورو نه یواځی عادی وګړی، بلکی ملی سوداګر ګواښل او آن د اختطفت او برېښد تیری او دلوت پیښی یی تکرار کړی، خود قانون د پنځو زور ورباندی بر نه و. دجرايمو دکشف ارګانونه یا نه وو، یا په خپله په فساد اخته و، ددولتی ادارو او موسساتو شاوخوا دوه - دري کتاره سمندی دیوالونه او څو طبقی اغزن سیمان و پیچل شول، چی وار په وار یی ښارونو ته د جنگی کلاوو بڼه ورکړه او دخلکو روحی سکون او دملی ګټو او ملی امنیت په وړاندی یی مشترک احساس، ملی روحیه او په دولت باندی یی د خپل مالکیت حس له لاسه ورکړ، د افغانانو ملی غرور او عالی سجایا وار په وار کمزوری شوی. په دی توګه د ثبات او استقرار لپاره کومه هسته نه وه موجوده او تردیروخت پوری د ثبات او استقرار فزیکي - احساسی نښی نه وی موجودی، ترڅو فزیکي او احساسی امنیت نه وی، اقتصاد وده نشی کولای. نوڅکه د ملی پرمختیایی ستراتیژی ډیره برخه ناموفقه وشمیرل شوه او په گزارشونو کی سترگی ورباندی پتی شوی. په پایله کی ددغی ستراتیژی یواځی کمه برخه تطبیق شوه چی ارقام یی لږ مخکی په څو جدولونو او ګرافونو کی ددولت او موسساتو د رسمی گزارشونو له مخی ارایه شول. یعنی د ستراتیژی د تطبیق د مثبتو اړخونو او لاسته راوړنو تر څنګ یو څه ستونزی وی چی د راتلونکی لپاره د یوی ډیری پخی تجربی په توګه باید په پام کی ونيول شی. داځکه چی په يوه ارزونه کی د مثبتو اړخونو او بريالیتوبونو تر څنګ دنیمګرتیاوو موندل او په نښه کول هم یو مهم هدف وی.

لنډیز

افغانستان وروسته تر ۱۳۸۱ کال څخه یوی نوی مرحلی ته داخل شو. تر هر څه دمخه سیاسی پروسه پرمخ بوتلل شوه او د د ولت اساسات ورغول شول، په سیاسی پروسه کی تجربه ډیره کمه او ستونزی ډیری زیاتی وی، يوه مهمه اړتیا

چی احساس کیده هغه دا وه چی د سیاسی پروسې تر څنګ د افغانستان اقتصاد هم په پښو ودرول شی، په نوي اساسي قانون کی د افغانستان لپاره د بازار نظام غوره وبلل شو (د اساسي قانون د لسمې مادې له حکم سره سم). د اقتصاد د خصوصي کولو د مدل پېښې پیل شوې، لوري – ژوري زياتي وی او اټکل شوي نتایج سم په لاس رانغلل. افغانستان ته بهرني مرستې جاري شوې او د ملي پرمختيا یو سند چی (د افغانستان دملي پرمختيا ستراتیژی یا (ANDS)) نوم ورباندې کیښودل شو، د ډیر لور لگښت په لرلو سره تدوین شو. په دی توګه له ۱۳۸۱ څخه را وروسته تر ۱۳۹۳ کال پوري د هیواد د ټولو سیاسي – اقتصادي جریاناتو ممیزه او لویه ځانګړتیا بهرني مرستې او د ملي پرمختيا ستراتیژی وه. د سیاسي پروسې په څنګ کی د ډیموکراسي د اصولو معرفي کولو، د بشر د حقونو پېژندنې، د کارکوونکو د ظرفیت اوچتولو، د ښځو د حقونو پېژندنې، د آزادو مطبوعاتو غوړیدو، له بهر څخه د متخصصینو او پخوانیو تکنوکراتانو استخدام او رابللو، د هیواد د بهرنیو اړیکو نوي کولو او پراخولو، د نادولتي موسساتو په لاس د بیلابیلو پروژو عملی کولو او تر یوه بریده پوري د بیا رغاونې لپاره په خپله د دولت اقداماتو ډیر زیات وخت او لگښت وغوښت. د عامه چوپړونو د بهبود او پراختیا لپاره د افغانستان د خلکو تقاضا ډیره زیاته وه، مناسب ملي او نړیوال فرصتونه فوق العاده مناسب برابر شوي وو (له ۱۳۸۳ کال مخکی امنیتي ستونزې هم یا نه وی یا ډیری کمی وی، اما جنایي قضایا فوق العاده اوچت وو). داسې اټکل کید، چی د ملي پرمختیايي ستراتیژی او بهرنیو مرستو په واسطه به په هیواد کی د بیوزلي د کمښت، د استخدام د لازمو فرصتونو په ایجاد، د بهرني سوداګرۍ د ښه کیدو، د ملي تولید د اوچتیدو، د دولت د عوایدو د اچتیدو، د تادیاتو د بیلانس تحکیم او دی ته ورته انکشافی اهدافو په تحقق کی ډیر اوچت بریالیتوب تر لاسه شی. د یو ی محاسبی له مخی، له افغانستان سره د شوي مرستو اندازه، له ۱۹۴۵ م. کال څخه وروسته، د مارشال پلان په ترڅ کی له اروپا سره د شويو مرستو څخه هم زیاته وه (د رقم له مخی)، خو عملا انکشافی مهم اهداف تر لاسه نه شول.

ملي پرمختیايي ستراتیژی ددري مهمو برخو لرونکی وه او د زیری د اهدافو په رڼا کی جوړه شوي وه، خو وروسته داسې پایله راووته چی تطبیق یی بریالی نه وو، په اوسط ډول د رسمي گزارشونو له مخی په سلوکی ۶۶ تطبیق شوي ده، په داسې حال کی چی د هیواد نیمایي وګړي همدا اوس هم د فقر تر کرښی لاندی ژوند لری.

بهرني مرستې چی عمدتا د امریکی د متحده ایالاتو، آسترلیا، هند، روسیې، اروپایي هیوادو او ډیره لږه اندازه عربی او ګاونډیو هیوادونو وګړي، بیل بیل ډولونه لرل، ځینی مرستې نقدی وی، ځینی د متخصصینو د روزنی په ښه وی، ځینی بلاعوضه او ځینی مرستې بیا د پوړونو په ښه وی. سره له دی چی وروسته تر جګړی اقتصادونه په هر ځای کی بهرنیو مرستو ته احتیاج وی، خو بیا هم مرسته کوونکی هم خپل مقاصد لری. دغه ډول مرستې یوه وروسته پاتی او جګړه خپلی هیواد کی هم مثبت او هم منفی تاثیرات لری. په افغانستان کی هم دی واقعیت ته اشاره کیدای شی. زموږ لپاره د دغو دوو موضوعاتو تحلیل، یعنی د بهرنیو مرستو مطالعه او د افغانستان د پرمختیايي ستراتیژی د تزبیق څرنګوالی یوه مهمه تجربه شمیرل کیدای شی، چی باید د راتلونکی لپاره ورته مناسب تدابیر ولرو. همداسې هم په افغانستان کی د بازار نظام سم پلی نه شو او خصوصي کول د دولتي موسساتو او تصدیو د بیخی له منځه وړلو په ښه عملی شول او بی قانونه چلند ورسره وشو.

پایلیونه

په عمومی توګه افغانستان کی اوس له دیارلسو کالو وروسته له کمی او کیفی پلوه ډیر زیات بدلون راغلی او هیله ده د تیرو کلونو مثبتو تجاربو ته انکشاف ورکړل شی او هغه برخی چی د اصلاح او ریفورم غوښتونکی دی، باید اصلاحات پکی راوستل شی. افغانستان د کافی داخلي ریزرفونو او ښه اقتصادي پوتانشیل لرونکی دی، باید د هیواد راتلونکی پرمختګ لپاره دمناسبو انکشافی پالیسیو په غوره کولو سره یو بل ستراتیژیک پلان چی په علمی میتودونو استوار وی جوړشی. ډیره ضروری خبره ده د بهرنیو مرستو لګول باید دولت له طریقه وشي. تیرو څو کلونو تجارب باید تعمیم شی او د هغو له ارزونی څخه باید د راتلونکو تدابیرو لپاره استفاده وشي.

ښکاره خبره ده چې هر علمي تحقيق او تحليل ددې لپاره تر سره کېږي چې د يو تجربې په توګه واقع شي او د راتلونکي لپاره ورڅخه استفاده وشي. له دې ليکنې څخه هم د (Applide Research) او هم د (pure research) په توګه کار اخيستل کېدای شي. د افغانستان د ملي پرمختيايي ستراتيژي تحليل زموږ د راتلونکو تدابيرو او اقتصادي تصاميمو لپاره يو ډير ګټور اقدام دی، نوڅکه په پای کې لاندني پيشنهادونه ضرور بولو:

۱. د تېرو څو کلونو تجارب بايد د اقتصادي تحليل کوونکو په اختيار کې وي او نور راتلونکي پلانونه بايد ددغو تجاربو په رڼا کې جوړ او طرح شي.

۲. د بهرنيو مرستو د موثريت په خاطر به ښه وي چې وروسته تر دې بهرني مرستې ددولتي ادارو په واسطه مصرف شي.

۳. علمي تحقيق ته بايد د اقتصادي راتلونکو پاليسيو او ستراتيژيو د مهم اصل په توګه اهميت ورکړل شي او اقتصادي تحقيقي راپورونه بايد د چاپ شويو رسالو په شکل په کتابتونونو کې د اقتصادي کادرونو د مطالعې په خاطر ددوی په اختيار کې ورکړل شي او د مهمو رسالو په شکل استفاده ورڅخه وشي.

۴. افغانستان بيا هم اړ دي چې د تېري ستراتيژي په دوام يوه بله ملي پرمختيايي ستراتيژي يا هم يو جامع ستراتيژيک پلان طرح او په جدې ډول يې تطبيق کړي.

۵. افغانستان ته په کار ده چې لکه هغسې چې نړيوال د (MDGs) په پايلو کتنه او غور کوي، موږ هم بايد دا کار وکړو.

۶. پيشنهاد کېږي چې کورني توليدات حمايه شي، د انحصار مخه ونیول شي، د سوداګرو او کاروباريانو او توليدي تصديو امنيت ډاډمن شي. په دې برخه کې دقانون حاکميت ډير مثبت تاثير لرلای شي.

۷. افغانستان وروسته تر اوږدې مودې کورني جګړې څخه د بيارغاونې په پړاو کې دی. له جګړې څخه وروسته اقتصاد ډير پېچلي خصوصيات لري. خصوصي سکتور کافي تجربه نه لري. د قانون حاکميت او د اقتصاد په برخه کې اصولي او سالم مديريت ته ډېره اړتيا ده؛ نو پدغه مرحله کې بايد دهيواد دطبيعي منابعو او چاپيريال ساتنې ته هم کلکه پاملرنه وشي، يعنې د طبيعي منابعو علمي څارنه، ساتنه او له هغو څخه د معقولي استفادې لپاره د برنامو او پروګرامونو جوړول

۸. له کورني جګړې څخه د راپاتې دولتي اقتصادي موسساتو پياوړي کول او د هغو د کارکوونکو د کاري ظرفيت اوچتولو ته کلکه پاملرنه.

۹. د دولت ارشادي او رهنمايي کوونکې نقش ته کلکه پاملرنه.

۱۰. د قانون د لارښودنو سره سم د خصوصي سکتور حمايه، هڅونه او لارښوونه تر هغه بريډ پورې چې اقتصاد او ملي ګټوته اغيزمن او ګټور وي.

۱۱. د ملي انکشاف اقتصادي اهدافو د تحقق په برخه کې له داخلي ريزرفونو او امکاناتو غوره استفاده او له بهرنيو مرستو څخه موثر کار اخيستل.

۱۲. د مالياتو ټولولو ته اصولي پاملرنه او د ګمرکاتو د لوايوو کلک تطبيق.

۱۳. د اقتصاد په پوهنځيو کې د ماکرواکنوميک مضمون ته زيات وخت ورکول او داقتصادي سياستونو مضمون کې دافغانستان د اسلامي جمهوريت د رسمي پاليسي ځايول.

۱۴. دافغانستان دولت بايد د هيواد ستراتيژيک مهم موقعيت څخه ډېره ښه استفاده وکولای شي، د بيلګې په توګه دچين، منځنۍ آسيا او په مجموع کې د جنوبی آسيا او دمنځنۍ آسيا د ښلولونکې په توګه يې بيرته د ورپېښو دلارې او د لاجيرو دلارې په شان دريځ تر لاسه کول. همدا راز د تاڼې (TAPI) د پروژې پيل کولو ته ځان چمتو کول، د افغانستان د اوبو ډير ښه مديريت کول، د چاه بهار د بندر خواته د سوداګرۍ متمرکز کول، د ريل پټلۍ سراسري شبکه جوړول او د ګاونډيو هيوادو له شبکې سره يې ښلول، د هيواد کانونو د پلټنې او استخراج ته لومړيتوب ورکول هغه څه دي چې زموږ د قوې پوتانشيل په توګه د اميدواري وړ دي.

۱۵. په کندهار کې د (TIR) او د (ECO) د يوې ځانګړې لپاره دودانيو او دفترونو جوړول، په جلال آباد کې د سارک د ټولنې د استازولۍ دفتر، په سيمه کې د افغانستان نوښت او دغو سيمه ييزو سازمانو سره له نژدې دکار کولو موقع برابرولای شي. په تيره بيا افغانستان بايد په سارک کې د خپل غړيتوب له ښيګڼو ځان ښه برخمن کړای شي.

۱۶. د کرنې په سکتور کې د اوبخور سيستم د بيارغونې او پراختيا له لارې د ښوالې او مالدارۍ د توسعې خواته پاملرنه هم زموږ د کورنيو توليداتو دزياتيدو تضمين کوي او هم د ټول وخت لپاره داستخدام شرايط په فوق العاده ډول مهيا کېدای شي.

يوه مشهوره خبره ده چې: تجربه د علم مور ده! په دې توګه به ان شاءالله افغانستان وکولای شي دتېرو تجربو څخه په استفادې د خپل اقتصادي پرمختګ بهير ته ډېر ښه لوري ورکړي.

ماخذ:

- 1) Jack.R.M. and Samul J.Mantel. (2005) PROJECT MANAGEMENT (6TH edition): University of eincinnati .p.107, 189.
- 2) Helmut, Karl and prof.Dr. Jearge Schimmelphening (2009)Public Economics: Ruhr University-Buchum(RUB),P.132,133.
- 3) Mankiw, N.G. (2003) Principles of Economics: Harvard University, P.203.205.206.
- 4) Mankiw, N.G. (2001) Macro economics, (5th edition): Harvard University worth Publishers, p.78-87
- 5) .McNabb.E..David. (2013), Research Methods in Public Administration and Nonprofit Management. Third Edition:Printed in the United State of America, M.E.Sharpe-Armonk.

6. اسحاقزی، محمد علم. (۱۳۹۱)، تحلیل پلانهای اقتصادی. د افغانستان د علومو اکاډمۍ، کابل - افغانستان .

7. دوديال، محمد بشير. (۱۳۹۱)، په افغانستان کې اقتصادي، اجتماعي پلانونه او دهغو په طرح، جوړولو او....، د اسلامي تمدن پلازميني د(غزني) د نومونې په مناسبت چاپ شوی اثر، چاپ چاري: د مومند خپرنديويي ټولنې تخنيکي څانگه.

8. نور عباد، حميدالله. (۱۳۹۰)ضعفهای نظام اقتصاد بازار و ضرورت مداخله دولت، مرکز تحقیقات پالیسی پوهنتون کابل، چاپ مطبعه نوری، کابل - افغانستان

۹. ...ارپانا دايره المعارف، دوهم ټوک، (۱۳۸۷)، د افغانستان د علومو اکاډمۍ، د دايره المعارف مرکز، کابل - افغانستان.

10....د احصاييوي کليو بيلابيلې گڼې، (۱۳۸۲-۱۳۹۳)، د احصايي مرکزي اداره، کابل - افغانستان.

11....د افغانستان ملي پرمختيايي تگلاره، د تگلاري بندير(۱۳۸۷-۱۳۹۱)، د افغانستان اسلامي جمهوريت: د امنيت، واکمني، اقتصادي ودې او بيوزلي د کمولو تگلاره.

12. يو شمير سايتونه لکه:

National Army#cite not-Australian-1<http://en.wikipedia.org/wiki/Afghan>

. Afg. gov<http://ands> او <http://mod.gov.af/fa/page/7414/8748>

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library